

SVEĆENICI GLAGOLJAŠI I NJIHOVA OSTAVŠTINA

[illegible]

ZBORNIK RADOVA

Zagreb – Zadar 2020.

SVEĆENICI GLAGOLJAŠI I NJIHOVA OSTAVŠTINA

Zagreb – Zadar 2020.

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za povijesne znanosti u Zadru
Posebna izdanja – knjiga 8

Nakladnik

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Za nakladnika

Dario Vretenar, glavni tajnik

Sunakladnik

Udruga glagoljaša Zadar

Urednici

Tado Oršolić

Grozdana Franov-Živković

Recenzenti

Stjepan Ćosić

Tihomil Maštrović

Lektor

Ivana Petešić Šušak

Prijevod sažetaka na engleski jezik

Jadranka Ančić

Fotografije na koricama:

Darko Žubrinić

Grozdana Franov-Živković

Grafičko oblikovanje i prijelom

Grafikart d. o. o., Zadar

Tisak

Tiskara Zelina d.d.

Naklada

300 primjeraka

ISBN 978-953-347-334-5

*Tiskanje Zbornika financijski potpomogli
Ministarstvo znanosti i obrazovanja,
Zadarska županija,
Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Znanstvene knjižnice u Zadru
pod brojem 160630097

SVEĆENICI GLAGOLJAŠI I NJIHOVA OSTAVŠTINA

Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija
održanog 20. listopada 2017. u Zavodu
za povijesne znanosti HAZU u Zadru

Zagreb – Zadar 2020.

*Zbornik radova posvećen **don Pavlu Keru** (1940. – 2018.)
idejnom začetniku Zadarskog glagoljaškog kruga*

PREDGOVOR

U organizaciji Zavoda za povijesne znanosti HAZU i Udruge glagoljaša Zadar te suorganizaciji s Odjelom za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru i Provincijom franjevac trećoredaca glagoljaša u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Zadru održan je 20. listopada 2017. znanstveni kolokvij *Svećenici glagoljaši i njihova ostavština*. Kao rezultat toga tiskan je Zbornik radova s istoimenog znanstvenog kolokvija u kojemu je predstavljeno dvanaest znanstvenih radova, proizašlih iz znanstvenih istraživanja, koji govore o crkvenom i društvenom djelovanju svećenika glagoljaša i njihovoj ostavštini s područja Šibenske i Krčke biskupije te Zadarske nadbiskupije u razdoblju od kraja 16. do 20. stoljeća.

Jedna od temeljnih odrednica hrvatskog nacionalnog i kulturnog identiteta jest jezik i pismo, a oni se u hrvatskoj povijesti odražavaju i kroz kontinuitet postojanja hrvatske glagoljice. Povijest glagoljice seže od 9. stoljeća kada u Hrvatsku dolazi djelatnošću svetih Ćirila i Metoda i njihovih učenika, sa sjevera iz panonsko-moravskog područja i s juga iz makedonskog i bugarskog prostora. Hrvatska glagoljica izravno je naslijeđe ćirilometodskog djelovanja koje se u kulturološkom pogledu temeljilo na pismu i jeziku, a jednako tako je nositeljem kršćanskog identiteta. Glagoljsko pismo i jezik šire se prvo na području Kvarnera, Istre i Primorja, gdje su sačuvani najstariji epigrafski i liturgijski spomenici, ali se ubrzo šire i prema jugu u srednju i južnu Dalmaciju, pa i u kontinentalnu Hrvatsku. Neki od najstarijih i najpoznatijih hrvatskih epigrafskih spomenika i pisanih tragova glagoljice potječu iz 11. st. (npr. *Plominski natpis*, *Valunska ploča*, *Krčki natpis* i *Bečki listići* s kraja 11. ili poč. 12. st.). Od 13. stoljeća na hrvatskih prostorima oblikuje se vlastito pismo, poznato kao uglata ili hrvatska glagoljica, a od kraja 14. stoljeća pojavljuje se kurzivna glagoljica. Takvom su hrvatskom glagoljicom kroz povijest, od 11. do kraja 19. i početka 20. stoljeća, ispisane i tiskane mnoge vrijedne knjige i tisuće dokumenata te ispisani mnogi kameni spomenici, a odraz su postojanja kontinuiteta hrvatske kulture i posebnog tipa glagoljskog pisma koji je kroz stoljeća postao jedan od temelja hrvatskog kulturnog identiteta.

Iako se glagoljica u hrvatskih krajevima upotrebljavala u svim područjima društvenog života, ona se ipak ponajviše koristila u liturgiji (misali, brevijari), u poučavanju i širenju crkvene pismenosti (početnice i katekizmi), navješćivanju radosne vijesti i moljenju jezikom koji nije bio latinski (pojedini dijelovi Biblije, hrvatski prijevod Novog zavjeta i razni molitvenici). Premda je to bio prvenstveno crkveni jezik, dijelom ga možemo okarakterizirati i kao jezikom lijepe književnosti, ali i svakodnevnim jezikom u kojemu se isprepliću sastavnice

starocrkvenoslavenskog i hrvatskog jezičnog sustava. Hrvatska se glagoljica kao posebnost rimske crkvene kulture najduže zadržala u liturgiji sve do kraja 19. stoljeća i posljednjeg izdanja *Rimskog misala* na glagoljici (A. D. Parčić). Crkvene institucije, svećenici i redovnici bili su prva rasadišta pismenosti i učenosti glagoljice koja se proširila i izvan zidina crkava i samostana, što pokazuju mnogobrojni sačuvani rukopisi pisani glagoljicom u svakodnevnicima običnih ljudi, ali jednako tako i u sustavu šire društvene zajednice u kojoj su se regulirali i uređivali razni propisi i pravila. Glagoljica je tako sačuvana i u raznim prihvatnim oporukama i ugovorima, notarskim zapisima, zakonicima, raznim književnim djelima prevedenim s latinskog ili talijanskog jezika te u raznim zapisima iz hrvatske povijesti koji svjedoče hrvatsku pismenost, kulturu i prošlost. Upravo su svećenici glagoljaši bili nositelji pismenosti i širenja glagoljice i staroslavenskog jezika ne samo u crkvenom nego i svakodnevnom životu puka. Tamo gdje nije bilo notara (javnih bilježnika) kao ovlaštene osobe sastavljali su oporuke i razne ugovore. Osim administrativnog i duhovnog djelovanja, zapisivali su svoje propovijedi, prepisivali liturgijske knjige i zbornike pobožnog štiva, pisali kronike i zapise o povijesnim događajima te sudjelovali u tiskanju knjiga na hrvatskom jeziku. Upravo zahvaljujući njihovom maru i upornosti mnogi od ovih zapisa, dokumenata i knjiga pisanih hrvatskom glagoljicom sačuvani su do danas i mnogim znanstvenicima vrijedan su izvor za proučavanje hrvatske povijesti, jezika i književnosti.

Zbornikom radova *Svećenici glagoljaši i njihova ostavština* nastojalo se dati prilog boljem i potpunijem razumijevanju uloge svećenika glagoljaša, prikazati njihovu djelatnost ne samo u crkvenom životu nego i njihovu ulogu u znanosti, društveno-kulturnom i političkom, ali i svakodnevnom životu. Radovi objavljeni u ovome zborniku mali su prilog onome što su svećenici glagoljaši stoljećima činili kao stvaratelji hrvatske povijesti i hrvatske kulturne (pisane i jezične) baštine. Nadamo se da će prilozi u zborniku radova u budućnosti dati jedan novi poticaj znanstvenim i stručnim djelatnicima za sveobuhvatnije istraživanje o temi uloge svećenika glagoljaša u hrvatskoj prošlosti.

Tado Oršolić

SVEĆENICI GLAGOLJAŠI NA PODRUČJU ŠIBENSKE BISKUPIJE U VRIJEME BISKUPA VICENCIJA ARRIGONIJA (1599. – 1626.)

Kristijan JURAN
Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Centar za istraživanje glagoljaštva
Zadar

Među šibenskim biskupima koji su veliku pažnju posvećivali odgoju svećeničkog podmlatka i posttridentskoj duhovnoj obnovi posebno mjesto pripada dominikancu iz Brescije Vincenciju Arrigoniju. O njegovoj djelatnosti svjedoči zamjetan broj sačuvanih svežnjeva suvremene biskupijske administracije u kojima se, među ostalim, nalaze mnogi zapisi o svećenicima glagoljašima. Pokušat ćemo iz tih zapisa doznati nešto više o zastupljenosti glagoljaške liturgije i glagoljske pismenosti u Šibenskoj biskupiji Arrigonijeva doba.

Ključne riječi: glagoljaši, glagoljica, hrvatska ćirilica, Šibenska biskupija, biskup Vicencije Arrigoni, 17. stoljeće.

UVOD

Ante Šupuk, zaslužni proučavatelj šibenske jezične i kulturne baštine, često je isticao da se početci šibenskog glagoljaštva „gube u magli srednjeg vijeka“. Isticao je to zbog toga što najranija potvrda šibenske glagoljaške liturgije potječe (tek) iz sredine 13. stoljeća, dok prvi šibenski zapisi glagoljicom pripadaju (tek) svjetovnoj korespondenciji 16. stoljeća.¹ S druge strane, Šibenik je u povijesti hrvatskog jezika i književnosti poznatiji po latiničnoj Šibenskoj molitvi iz 14. stoljeća, a u novije se vrijeme rado ukazuje i na njegovu ćiriličnu baštinu, koja je u najvećoj mjeri usko vezana s doseljavanjem štokavskog stanovništva u turbulentnim povijesnim okolnostima ranog novog vijeka.² Kad se pogledom obuhvati dosad poznat povijesni korpus šibenskih zapisa hrvatske riječi, može se ustvrditi da tijekom 16. i 17. stoljeća u njemu prevladava glagoljica, dok su u 18. stoljeću podjednako zastupljena tri pisma, naime uz glagoljicu se koristi još i hrvatska ćirilica i latinica. Poznato je i to da je žarišna točka šibenskog glagoljaštva bio samostan franjevac trećoredaca na otoku Prviću. Ne bi trebalo

¹ Ante ŠUPUK, *Šibenski glagoljski spomenici*, JAZU, Zagreb, 1957., 8; Ante ŠUPUK, *Sedam stoljeća glagoljice u Šibeniku*, Čakavska rič, XIV, br. 2, Split, 1986., 27 – 28.

² Josip LISAC, *Šibenska dionica hrvatske ćirilične baštine*, *Filologija*, 62, Zagreb, 2014., 131 – 138.

pritom izgubiti iz vida činjenicu da je područje Šibenske biskupije kudikamo siromašnije glagoljskim spomenicima od hrvatskih povijesnih prostora koji se mogu smatrati kolijevkom ili pak najplodnijim tlom hrvatskog glagoljaštva – Kvarnera, Istre, Like i zadarske regije. U tom je pogledu zanimljivo da su na otoku Murteru tijekom većeg dijela 15. i 16. stoljeća župničku službu obnašali upravo svećenici s tih prostora, da bi ih ubrzo po završetku Tridentskog koncila smijenili pripadnici prve generacije domicilnih glagoljaša.³ Ovu uvodnu kontekstualizaciju naše središnje teme valja još dopuniti spoznajom da je šibensko područje u srednjem i ranom novom vijeku svojevrsna razdjelnica između glagoljskog sjeverozapada i ćirilichnog sjeveroistoka odnosno jugoistoka, što će se pokazati i u retcima koji slijede.

ŠIBENSKI BISKUP VICENCIJE ARRIGONI I SINODALNI ZAPISI O „ILIRSKIM“ SVEĆENICIMA

Dominikanac Vicencije Arrigoni iz Brescije na šibensku je biskupsku stolicu zasjeo 1599. godine. Njegov je četvrtstoljetni duhovni mandat (1599. – 1626.) bio i ostao prepoznatljiv po održavanju biskupijskih sinoda, kojih je zapisnike okupio i objavio najprije šibenski biskup Callegari (1700.), a potom Daniele Farlati u svom znamenitom djelu *Illyricum Sacrum* (1769.).⁴ Mnogo je truda Arrigoni uložio u tridentske reforme, iako ih u siromašnoj i ratovima iscrpljenoj biskupiji nije mogao u cjelini provesti. Posebnu je pažnju posvetio kleričkoj naobrazbi i disciplini, pa je njegova revna administracija zabilježila razne zgode i nezgode mnogih šibenskih duhovnika, kako latinaša tako i glagoljaša. Teško je reći je li bio zatečen stanjem u biskupiji i različitim liturgijskim praksama u pogledu jezika, no mogu se primijetiti njegova nastojanja da uskladi i pomiri rimski katolički nauk s priprostošću svećenika „ilirskog“ jezika. O tome najizravnije svjedoče sinodalni spisi. Tako se u zapisniku prvog biskupijskog sinoda iz 1602. godine nalazi, među ostalim, i ova odredba:

„Neka se svi ispovjednici ne služe drugim oblikom odrješenja osim općeg, po običaju Svete rimske crkve, na što se posebno upozoravaju ilirski

³ Kristijan JURAN, *Murterske glagoljske matice (1658. – 1706.)*, Šibenik, 2014., 13 – 17.

⁴ Josip BARBARIĆ, Šibenik, šibenska biskupija, šibenski biskupi, *Sedam stoljeća šibenske biskupije. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998.*, (ur. Vilijam Lakić), Šibenik, 2001., 131 – 133.

svećenici, koji će se pobrinuti da ga imaju prevedena na svoj jezik u roku od petnaest dana.“⁵

Očito je da se svećenici na području Šibenske biskupije, posebice glagoljaši, nisu uvijek držali propisanih obrednih tekstova. Razloga je za to moglo biti više; možda im knjiga nije bila uvijek pri ruci, možda im misali i brevijari zbog istrošenosti nisu bili čitljivi, a možda su u nekim prigodama svjesno pojednostavljivali odnosno parafrazirali ritualne zapise. Ne čudi stoga što u trinaestom zaključku trećeg sinoda iz 1611. godine stoji:

„Neka se ni jedan župnik, a također ni klerik, na kojem god stupnju bio, ne usudi ni na kakav način u javnim crkvama, kako na misama tako i u drugim prilikama, na ilirskom jeziku čitati ili pjevati poslanice ili Evanđelja, osim onih koji su na rečenom ilirskom jeziku napisani ili tiskani u misalima, pod prijetnjom suspenzije od bogoslužja...“⁶

Sinodalni zapisnik iz 1618. godine još snažnije progovara o nužnosti boljeg odgoja i obrazovanja klerika „ilirskog“ jezika, koji se, kako je istaknuto u izvornom latinskom zapisu, zovu „glagoljašima“ (*glagolitae*):⁷

„Isto tako uvodimo novost i učvršćujemo je sinodalnim autoritetom o tome da ne treba unaprjeđivati klerike ilirskoga jezika, koji se nazivaju glagoljašima, u više redove, ako tijekom tri godine ne ulože pohvalan trud u učenje i dobro vladanje u ovom našem gradu ili u drugom te o uloženu trudu ne pruže prikladnu svjedodžbu od onog učitelja kod kojega su se usavršavali.“⁸

S druge strane, u tom se istom zapisniku govori o nužnosti glagoljaškog bogoslužja:

⁵ *Omnes confessarii non alia utantur absolutionis forma, quam communi, iuxta ritum Sanctae Romanae Ecclesiae, quod praecipue animadvertant illyrici sacerdotes, qui curabunt illam habere in earum lingua translata infra terminum quindecim dierum* (Daniele FARLATI, *Illyrici sacri. Tomus quartus. Ecclesiae suffraganae metropolis Spalatensis, Venetiis, MDCCLXIX.*, 486). Na prijevodima latinskih izvornika koje donosimo u tekstu zahvalu dugujemo prof. dr. sc. Milenku Lončaru.

⁶ *Nullus parochus, nec etiam clericus cuiuscunque gradus et dignitatis sit, audeat ullo modo in ecclesiis publicis tam in missis, quam in aliis occasionibus legere, vel decantare epistolas, vel Evangelia in lingua illyrica, nisi in missalibus in dicta lingua illyrica inscriptis, vel impressis sub poena suspensionis a divinis...* (D. FARLATI, *Illyrici sacri. Tomus quartus*, 489).

⁷ U izvorniku, doduše, stoji *stagolitae*, ali je posve jasno da je riječ o pogrešnom tiskarskom prijenosu rukopisnog *glagolitae*.

⁸ *Item de clericis illyricae linguae, qui stagolitae (!) nuncupantur, ad ordines maiores non promovendis, nisi per triennium in hac nostra urbe, vel alia studiis et bonis moribus operam laudabilem navaverint, navataeque operae testimoniales idoneas litteras ab eo magistro, apud quem profecerint, exhibuerint, innovamus, et synodali auctoritate roboramus* (D. FARLATI, *Illyrici sacri. Tomus quartus*, 491).

„Neka se u svim župnim crkvama i drugim kapelama nedjeljom od svećenika razumljivim glasom pred pukom ilirskim jezikom govori Molitva Gospodnja, Andeoski pozdrav, Vjerovanje, deset zapovijedi i opća ispovjed po obrascu uobičajenu u našoj stolnici.“⁹

O ŠKOLOVANJU I NAOBRAZBI ŠIBENSKIH GLAGOLJAŠA

Kao što to naznačuju sinodalni spisi, ali i drugi izvori, namjesnici i učeniji pripadnici posttridentske šibenske Crkve iskazivali su zabrinutost zbog neukosti ruralnog svećenstva i nemogućnosti da se u tom pogledu u kraćem vremenu učine vidljivi pomaci. Tako se 1584. godine neki Šibenčanin potužio rimskom Zboru za biskupe „da preko 30 šibenskih klerika zbog siromaštva i stege zapravo gubi vrijeme“,¹⁰ dok je Arrigonijev prethodnik biskup Vinko Basso 1592. godine izvijestio rimsku kuriju da u biskupiji nema sjemeništa te da su u mnogim ruralnim župama za župnike postavljeni glagoljaši, koji „na narodnom jeziku čitaju mise, recitiraju oficij i obslužuju sakramente, zbog čega su neuki“. ¹¹ Te su se dvije vijesti pojavile u periodu između dva djelomično uspjela pokušaja osnivanja šibenske kleričke škole, koja je prvi je put bila utemeljena 1564. godine, ali je ubrzo, zbog Ciparskog rata (1570. – 1573.), ostala napuštenom i zapuštenom. Obnovio ju je biskup Arrigoni 1603. godine, dodijelivši joj dio prihoda biskupske menze i crkvenih nadarbina u iznosu od 40 dukata, a za njezina je voditelja i učitelja postavio čuvenog Ivana Tomka Mrnavića.¹² I taj je put njezino postojanje bilo kratkog vijeka. Nakon što je prestala s radom, a bilo je to između 1621. i 1625. godine, Tomko Mrnavić predlagao je da se u Šibenik pozovu bosanski franjevci, s ciljem da otvore filozofsko-teološku školu, koju bi onda mogli pohađati šibenski klerici.¹³

⁹ *In omnibus ecclesiis parochialibus, aliisque capellis diebus dominicis a sacerdote intelligibili voce coram populo dicatur illyrico sermone Oratio Dominica, Salutatio Angelica, Symbolum Apostolorum, decalogus, et confessio generalls (!) iuxta formulam in nostra cathedrali usitatam* (D. FARLATI, *Illyrici sacri. Tomus quartus*, 492).

¹⁰ Slavko KOVAČIĆ, Katedralne škole u Dalmaciji pod mletačkom vlašću od konca 16. do početka 19. stoljeća prema biskupskim izvještajima Svetoj Stolici, *Croatica christiana periodica*, vol. 15, br. 27, Zagreb, 1991., 76 – 77.

¹¹ Andrija LUKINOVIĆ, Šibenska biskupija u izvještajima *ad limina* u 17. i 18. stoljeću, *Sedam stoljeća šibenske biskupije. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998.*, (ur. Vilijam Lakić), Šibenik, 2001., 256 – 257.

¹² A. LUKINOVIĆ, Šibenska biskupija u izvještajima, 260; Antonio Giuseppe FOSCO, *Vita di Giovanni Tonco-Marnavić*, Sebenico, Tipografia della curia vescovile, 1890., 17.

¹³ S. KOVAČIĆ, Katedralne škole, 77.

Literatura veli da su skromna dalmatinska sjemeništa 16. i 17. stoljeća bila namijenjena obrazovanju latinskog svećenstva, dok su glagoljaši svoju pouku primali privatno kod starijih svećenika ili kod franjevac trećoredaca.¹⁴ No je li tako bilo i u slučaju šibenske kleričke škole, koju je vodio Tomko Mrnavić, poznavatelj te još više promicatelj glagoljice i glagoljaškog bogoslužja? Mrnavićev sugrađanin Teodozije Vergici o njemu je svjedočio da je često propovijedao u Gradu, ali i drugdje po biskupiji, te da je o svom trošku „tiskao knjižice o kršćanskoj doktrini na slavenskom jeziku, koje je dijelio djeci, kako bi naučila živjeti kršćanski“.¹⁵ Mrnavićevu ulogu u šibenskom glagoljaškom kontekstu ne bi trebalo podcijeniti ni precijeniti. O tome, nažalost, izravnih vijesti nema mnogo.

Glagoljaši šibenske biskupije, to je posve izvjesno, školovali su se dijelom kod franjevac trećoredaca na otoku Prviću,¹⁶ a dijelom kod starijih svećenika u njihovim župama. Murterski je župnik glagoljaš don Pere Meštrović 1602. godine izjavio da s njim stanuju njegov nećak i nećakinja te još dvojica murterskih dječaka, koje drži i poučava za klerike (*et doi altri putti della villa grande de Morter, li quali insegno et tengo per chierici*).¹⁷ Petnaest je godina kasnije jedan čin murterske glagoljaške poduke bio povod svađi između dvojice svećenika. Na posljednjem ispraćaju pokojnog seoskog glavarara Andrije Metilića okupilo se mnogo svijeta, među kojima se našao i tišnjanski župnik don Miho Veaković sa svojim klerikom. Dok su boravili u jednoj od pokojnikovih kuća, don Miho podučavao je klerika sricanju slova. Našao se u blizini i stariji klerik Lovre Žaknić, koji je primijetio da don Mihin učenik učestalo griješi i, što je još važnije, da ga njegov mentor ne ispravlja, pa je ne odveć diskretno kazao: „Tako se ne podučava.“ Don Miho mu je uzvratio jednakom intonacijom: „Znam podučavati bolje od tebe i od onoga tko te učio.“ Nije se, međutim, klerik Lovre dao smesti: „Onaj tko je mene učio zna više od tebe!“ Riječ po riječ, riječ na riječ, i eto *gvere* iliti *baruhe*, da se izrazimo lokalnim rječnikom. Kako su stvari dalje tekle,

¹⁴ Petar BEZINA, Crkveno školstvo u Šibeniku, *Sedam stoljeća šibenske biskupije. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998.*, (ur. Vilijam Lakić), Šibenik, 2001., 718.

¹⁵ *Il Monsignor Tomco predicava senza alcun suo utile, ma per mera carità et amore di Dio, così in questa città come per la Diocesi ... stampò nell'idioma slavo, a propria spese, li libretti della dottrina cristiana, e li dispensava a tutti li putti, acciò imparassero a vivere cristianamente* (A. G. Fosco, *Vita di Giovanni Tonco-Mrnavić*, 26).

¹⁶ O glagoljašima na Prviću: A. ŠUPUK, Šibenski glagoljski spomenici, 12; Kristijan JURAN, Građa iz dosad nepoznatih betinskih, prvićkih i tribunjskih glagoljskih matica i drugih spisa, *Čakavska rič*, XXXI, Split, br. 1-2, 2003., 120 – 128; Dražen VLAHOV, *Tri glagoljske matične knjige s otoka Prvića (1689. – 1711.)*, Šibenik, 2014.

¹⁷ Kristijan JURAN, *Otok Murter u 16. i 17. stoljeću*, Narodna knjižnica i čitaonica Murter, Ogranak Matice hrvatske Murter, Murter, 2017., 146. Izvornik u: Hrvatska – Biskupijski arhiv u Šibeniku (dalje: HR-BAŠ), fond HR-BAŠ-12/1: Šibenska biskupija, Biskupska kurija (dalje: ŠBBK), kut. 51, 1r-7r.

opisano je na drugom mjestu.¹⁸ Imao je župnik Veaković s drugim tišnjanskim svećenicima još razmirica. Tako mu je don Jure Despotović, njegov prethodnik na župničkoj stolici, jednom prilikom prigovorio da slabo čita misu, na što je dobio ovaj odgovor: „Bolje čitam od tebe i na slavenskom i na talijanskom!“¹⁹ I Veaković i Despotović bili su glagoljaši, što uostalom pokazuju njihovi upisi glagoljicom u najstariju sačuvanu matičnu knjigu tišnjanske župe.²⁰ Vratimo se trenutak na Veakovićeve riječi po kojima on čita na talijanskom jednako kao i na slavenskom odnosno hrvatskom. Koliko su doista šibenski glagoljaši toga vremena poznavali talijanski ili pak latinski? Dok se za latinski može reći da im ni po čemu nije bio blizak, što uostalom pokazuju zapisnici Priulijeve vizitacije iz 1603. (osvrnut ćemo se na njih nešto kasnije), talijanski su morali barem površno poznavati, jer su s njim, točnije njegovom mletačkom varijantom, bili često u doticaju. Ipak, jedan je Murterin, govoreći o Priulijevoj *vižiti*, posvjedočio da se vizitator njegovu župniku obraćao na talijanskom (*a punto paroli italiane*), dok mu je župnik odgovarao na hrvatskom (*in schiauo*).²¹ Kad je pak 1624. godine tišnjanski svećenik don Lovre Žaknić vlastoručno, na brzinu i nespretno, glagoljicom ovjerio latinsko-talijanski zapisnik sa svojega saslušanja koji je sastavio biskupov kancelar, napisao je da potvrđuje svoj iskaz, ali da ne zna „što oni govore“ (*Ja ne znm č govoru i potrum moe govoren dom Lovre Žaknić*)!²²

GLAGOLJAŠKE ŽUPE ŠIBENSKE BISKUPIJE PREMA VIZITACIJAMA IZ 1600. I 1603. GODINE

Biskup Vicencije Arrigoni prvi je put pohodio sela svoje biskupije 1600. godine. Zapisnik vizitacije pokazuje da su svećenici „ilirskog“ jezika opsluživali župe u Murteru (don Pere Meštrović), Tisnom (don Šimun Matešić), Jezerima (don Martin Strikeljić), Zlozelima (don Ivan *Rossich* iz Baške), Tribunju (don Andrija *Ussich* iz Kukljice) i Vodicama (don Bartol Jurićević). U Murteru vizitator

¹⁸ K. JURAN, *Otok Murter*, 157 – 158. Izvornik u: HR-BAŠ, ŠBBK, kut. 60, nepaginirano. Dio izvornog teksta koji smo donijeli u slobodnijem prijevodu glasi: ... *essendoui esso prette Michel, mentre insegnaua a compitare le lettere ad un suo chierico, hauendo osseruato io, che quel chierico faceua alcuni errori, et che pre Michel non lo emendaua, disse che non si insegno ua cosi, et rispondendo pre Michele, che sui sapeua meglio di me, et de chi mi haueua insegnato, et io negando questo, et dicendo che colui che mi haueua insegnato sapeua piu di lui...*

¹⁹ ... *che sa meglio legger et in schiauo et in italiano di lui* ... (HR-BAŠ, spisi u neinventariziranim kutijama).

²⁰ Kristijan JURAN, *Tišnjanska matica krštenih i vjenčanih (1608. – 1638.). O starim tišnjanskim prezimenima i obiteljima*, Šibenik, 2015., 19.

²¹ HR-BAŠ, ŠBBK, kut. 44, 236v.

²² HR-BAŠ, spisi u neinventariziranim kutijama.

nije našao latinski misal, pa je župniku naredio da ga nabavi, a pokazala se i potreba za novim reformiranim glagoljaškim misalom, jer je postojeći bio vrlo star i oštećen (*missale est vetus, fractum et antiquum*). I u Zloselima je misal bio *vetustum et laceratum*.

Apostolska vizitacija iz 1603. godine donosi još detaljnije obavijesti. U njezinu se zapisniku za glagoljaše u pravilu veli da ne poznaju latinski jezik, iako je, radi regule, u župama pored glagoljaškog trebao biti i latinski misal. U Vodicama je tako vizitator primijetio novi latinski misal, no župnik don Bartol Jurićević, izričit glagoljaš, služio se samo „ilirskim“ misalom (*Vidit missale Romanum novum et aliud missale Illiricum, quo utitur curatus, cum sit omnino Uliricus*). Franjevci trećoredci na Prviću također su imali glagoljaški i latinski misal, a župničku je službu na otoku obavljao otac fra Šime Burtinić, glagoljaš iz Betine. Na otocima Zlarinu i Krapnju župnici su bili latinaši, a čini se da je tako bilo i u Primoštenu i Rogoznici. Kao da se glagoljaštvo udomaćilo na zapadnom, a latinaštvo na istočnom dijelu biskupije. Potvrda je to da su otoci Prvić i Murter središta šibenskog glagoljaštva. Uostalom, od osam glagoljaških župa zabilježenih 1603. godine, pet ih je bilo pod upravom glagoljaša s otoka Murtera – dvojice Tišnjana (župnici Tisnog i Murtera), dvojice Betinjana (župnici Žirja i Prvića) te jednog Jezeranina (župnik Jezera). U Vodicama je glagoljao domaći župnik Jurićević, u Tribunju Kuklićanin iz susjedne Zadarske nadbiskupije, a u Zloselima izvjesni Juraj *Spatovich*, kojemu se podrijetlo ne navodi.²³

TROPISMENA HRVATSKA PREPISKA IZMEĐU BISKUPSKE KANCELARIJE I GLAGOLJAŠKIH ŽUPA

Matično pismo šibenskih glagoljaša Arrigonijeva doba bila je glagoljica. Neki su od njih poznavali još hrvatsku ćirilicu, poput tišnjanskih svećenika don Pere Meštrovića i don Jure Despotovića, o čemu smo pisali na drugom mjestu.²⁴ Budući da biskup nije poznao hrvatski jezik, u službenoj se prepisci s glagoljaškim župnicima morao osloniti na svoga tajnika i njegove pomoćnike ili pak na kojega domaćeg kanonika. Slutimo pritom da su u tajništvu radije pisali hrvatskom ćirilicom ili latinicom nego glagoljicom, iako smo svjesni toga da je čvršći zaključak u tom smjeru onemogućen malobrojnošću sačuvanih hrvatskih isprava.

²³ Karlo HORVAT, Glagolaši u Dalmaciji početkom 17. vijeka t. j. godine 1602. – 1603., *Starine JAZU*, 33, Zagreb, 1911., 552 – 554. Iako u prijepisu stoji da je župnik Prvića *pater fra Simeon Burrinich, illyricus de Berna*, nema sumnje u to da je riječ o fra Šimi Burtiniću iz Betine, kako smo u tekstu i naveli. Nije to jedina grafijska nedorečenost, pa se tako Zlarin piše *SlatiSlanti* itd.

²⁴ K. JURAN, *Murterske glagoljske matice*, 17 – 19.

Dosad su objavljene tri hrvatskoćirilične isprave iz šibenskog Biskupijskog arhiva koje pripadaju razdoblju Arrigonijeva biskupovanja (1599. – 1626.). Jedna je od njih pismo koje je biskupu poslao spomenuti murterski župnik don Pere Meštrović, dok su preostale dvije mandati pisani rukom biskupova vikara, odnosno *kančelira*, koji su bili upućeni jezerskom kapelanu don Martinu odnosno don Juri Despotoviću.²⁵ U međuvremenu smo pronašli još jednu, čiji je autor biskupski vikar don Ivan Zoričić. Njemu se jedan Jezeranin potkraj 1608. godine potužio da mu je jezerski kapelan ukrao sjekiru pa je napisao mandat u kojemu se obrušio na kapelana: „To li je popovstvo! To li je dilo redovnika! Vi isti nemate ni Boga ni duše, nego činite kako vam se vidi...”²⁶ Mandat je poslan po sada već dobro nam poznatom tišnjanskom kapelanu don Juri Despotoviću, koji ga je trebao uručiti don Martinu.

Ako nam je pak govoriti o hrvatskolatiničnim tekstovima biskupske kancelarije toga doba, osvrnut ćemo se na dva koja smo dosad uspjeli „otkriti”. Jedan je dvije godine raniji od Arrigonijeva dolaska, ali je kontekst isti, pa zaslužuje da ga spomenemo. Godine 1597., dakle, don Pere Meštrović dolazi kod biskupova vikara te mu daje na uvid svoju izjavu koju je zapisao „ilirskim” pismom. Vikar je naložio da se isprava prepíše i prevede. Kancelar ju je po naputku najprije prepisao, i to latinicom na hrvatskom jeziku, a onda ju preveo na talijanski. No kako nam je otprije poznato da se don Pere Meštrović služio u pravilu hrvatskom ćirilicom i glagoljicom, a k tomu se uz spomenuti talijanski prijevod svoje izjave potpisao hrvatskom ćirilicom, mišljenja smo da je kancelar njegovu izvornu, po svoj prilici hrvatskoćiriličnu, ispravu zapravo transliterirao na latinicu!²⁷ Drugi je primjer iz 1603. godine, kada je dijelove papinske bule *Vecere Gospodigne* na hrvatski preveo notar i biskupov kancelar Marko Simeonić.²⁸

Među sličnim ispravama prepoznali smo samo jednu zapisanu glagoljicom – okružnicu iz 1617. godine kojom se propisuju kazne za grešne klerike i redovnike. Donosimo je ovdje u transliteriranoj inačici:²⁹

²⁵ Kristijan JURAN, Hrvatska ćirilica (bosančica) u spisima Šibenske biskupije (1), Glasilo udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, 2, Zadar, 2014., 57; Kristijan JURAN, Hrvatska ćirilica (bosančica) u spisima Šibenske biskupije (2), Glasilo udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, 3, Zadar, 2015., 50 – 51.

²⁶ Transliteraciju zapisa donijet ćemo u jednom od idućih brojeva *Slova rogovskoga*. Izvornik se nalazi u HR-BAŠ, ŠBBK, kut. 44, 441r-442v.

²⁷ K. JURAN, *Murterske glagoljske matice*, 17 – 18. Izvornik je u HR-BAŠ, ŠBBK, kut. 39, 592r-594r.

²⁸ HR-BAŠ, ŠBBK, kut. 52, 96r-99r.

²⁹ Slovo *jat* u funkciji skupa ja odnosno slovo *jus* u funkciji skupa ju bilježimo podebljanim ja odnosno **ju**. Kad u izvorniku slovo *jat* stoji za glas j ispred slova *a*, bilježimo ga kao podebljano **j**, a tako prenosimo i slovo *jus* u službi glasa j, kada je ono ispred slova *u*. Transkripcijske smo zahvate primijenili kod dodavanja suvremenih pravopisnih znakova te velikih slova kod imena i u prvoj riječi u rečenici.

Mi Vicenco biskup Šibenski, razmišljajući koliko se ne pristoji redovnikom, a navlastito onim koji služe svetomu oltaru i koji stargu duše ostalih, u toverne hoditi i sa svitovnimi ljudi na karte igrati, budući to veliko nepoštenje redovniško i škoda duš jnihovih. Toga radi, hoteći mi kako smo daržani providiti takovu nepoštenju i škodi duhovnoj i neka oni koji radi Boga neće zla puta ostaviti se, radi straha bića pravde zla se učuvaju. Svim od našega klera budite u koj godi vlasti i poštenju pod penu zgubljenja beneficiev jnihovih, a svoitarom pod penu zgubljenja svoite jnihove, i da ne mozite veće jnih bivati, a popom pod penu šušpenšioni redov jnihovih, a žaknom pod penu da se ne mozite u napridak rediti. Zapovidamo da ne mozite hoditi u toverne ni u pivnice ni sa svitovnimi ljudi na karte igrati niednim uzrokom ni tolikojer u tanci hoditi niti krukline se načinjati ni oružje nositi ni priko ure noći po gradu bez velike potrebe i sviće hoditi ni u stačuni i ostala mista gdi se kleveta do ostalih zavukovati se. Budući da sve rečene stvari mnogo su ukorne redovnikom koi su g(ospodi)nu Bogu posvećeni i od kih se imaju svitovni ljudi učiti kako imaju pošteno i karstjanski živiti dajući svim na znanje da gdi bude tribovati da ćemo se i svitovnom pravdom pomoći zapovidaajući da ova naša zapovid na[š]om rukom podpisana i pečatom utvarjena ima se očito staviti u našu šakrištiju i ovakovi listi ispisani da se imaju na sela svoitarom poslati.

U Šibeniku na dvadeset i dva maja tisuća šeststo i sedamnadeste.³⁰

Ono što je još od glagoljice prisutno u spisima biskupa Arrigonija svodi se na kratke zapise kojima su svećenici glagoljaši ovjeravali svoje iskaze u parničnim postupcima. Tako su, primjerice, u spisima jedne parnice iz 1622. godine svoje potpise pribilježili klerici Ivan Pekićević i Martin Matešić te svećenici don Lovre Žaknić, don Petar Vučinović i don Tomas Novoselić, svi s otoka Murtera.³¹

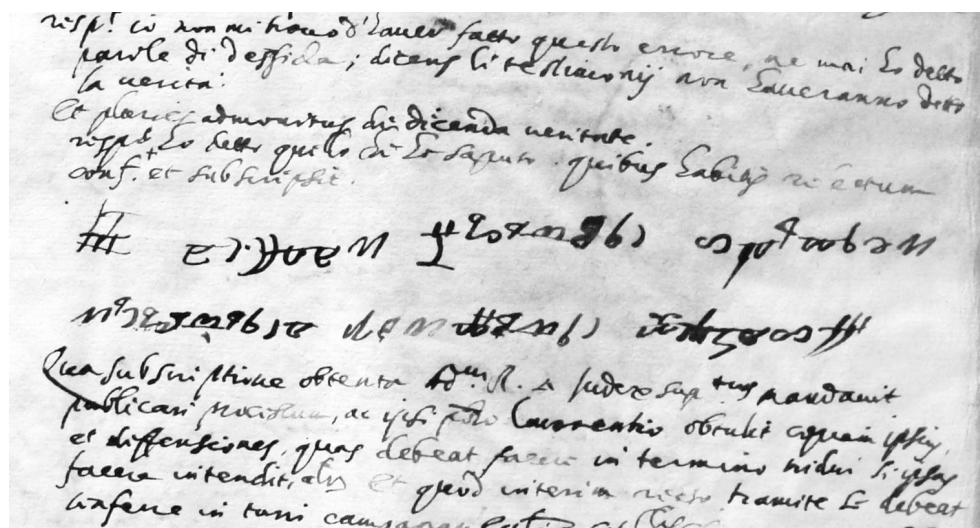
ZAKLJUČNE RIJEČI

Razlog zbog kojega smo ovaj nevelik prilog o svećenicima glagoljašima Šibenske biskupije omedili razdobljem biskupovanja Vicencija Arrigonija (1599. – 1626.) počiva na činjenici da smo nedavno, doduše s drugim istraživačkim nakanama, detaljnije proučavali spise njegove biskupske kancelarije. Arrigoni je bio biskup izrazita posttridentskog habitusa, usmjeren na pitanja kršćanske

³⁰ HR-BAŠ, ŠBBK, kut. 55, nepaginirano.

³¹ HR-BAŠ, spisi u neinventariziranim kutijama.

etike i svećeničke discipline, a za glagoljaški je kontekst bitno da je jedan od njegovih pouzdanika i domaćih oslonaca bio Ivan Tomko Mrnavić, pobornik glagoljaštva i voditelj, doduše kratkovječne, šibenske kleričke škole. Sačuvani svesci Arrigonijeve administracije potvrđuju ono što se putem literature moglo i ranije naslutiti – da su najviše glagoljaša davali otoci Prvić i Murter, prvi zbog notorne činjenice da su na njemu obitavali franjevci trećoredci, a drugi zbog duge tradicije i izloženosti glagoljaškom utjecaju sa sjeverozapada. Biskupska je pak kancelarija u pogledu korespondencije na hrvatskom jeziku bila izložena i utjecaju hrvatske cirilice s jugoistoka odnosno sjeveroistoka (bosansko zaleđe), pa se u njezinim aktima primjećuje podjednaka zastupljenost glagoljice, latinice i hrvatske cirilice. U želji da zadržimo cjelinu slike nepomućenom, napominjemo da su hrvatski zapisi biskupijske administracije činili neznatnu manjinu u odnosu na administrativne korpuse latinskog i talijanskog jezika. U budućim bi istraživanjima, uz ostalo, valjalo ispitati mogu li se naša zapažanja o tropismenoj hrvatskoj korespondenciji šibenske crkve, kao i zastupljenosti i provenijenciji šibenskih glagoljaša, primijeniti u nešto širim kronološkim okvirima.

SLIKA 1. Glagoljski zapis don Lovre Žaknića iz 1624. godine
(HR-BAŠ, parnični spisi u neinventariziranim kutijama)

IZVORI:

Biskupijski arhiv u Šibeniku

Šibenska biskupija, Biskupska kurija.

LITERATURA:

- Josip BARBARIĆ, Šibenik, šibenska biskupija, šibenski biskupi, u: *Sedam stoljeća šibenske biskupije. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998.*, (ur. Vilijam Lakić), Šibenik, 2001., 79 – 164.
- Petar BEZINA, Crkveno školstvo u Šibeniku, *Sedam stoljeća šibenske biskupije. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998.*, (ur. Vilijam Lakić), Šibenik, 2001., 707 – 735.
- Daniele FARLATI, *Illyrici sacri. Tomus quartus. Ecclesiae suffraganeae metropolis Spalatensis*, Venetiis, MDCCLXIX.
- Antonio Giuseppe FOSCO, *Vita di Giovanni Tonco-Marnavić*, Sebenico, Tipografia della curia vescovile, 1890.
- Karlo HORVAT, Glagoljaši u Dalmaciji početkom 17. vijeka t. j. godine 1602.-1603., *Starine JAZU*, 33, Zagreb, 1911., 537 – 564.
- Kristijan JURAN, Građa iz dosad nepoznatih betinskih, prvičkih i tribunjskih glagoljskih matica i drugih spisa, *Čakavska rič*, XXXI, Split, br. 1-2, 2003., 109 – 138.
- Kristijan JURAN, *Murterske glagoljske matice (1658. – 1706.)*, Šibenik, 2014.
- Kristijan JURAN, Hrvatska cirilica (bosančica) u spisima Šibenske biskupije (1), *Glasilo udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko*, 2, Zadar, 2014., 57.
- Kristijan JURAN, Hrvatska cirilica (bosančica) u spisima Šibenske biskupije (2), *Glasilo udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko*, 3, Zadar, 2015., 50 – 51.
- Kristijan JURAN, *Tišnjanska matica krštenih i vjenčanih (1608. – 1638.). O starim tišnjanskim prezimenima i obiteljima*, Šibenik, 2015.
- Kristijan JURAN, *Otok Murter u 16. i 17. stoljeću*, Murter, 2017.
- Slavko KOVAČIĆ, Katedralne škole u Dalmaciji pod mletačkom vlašću od konca 16. do početka 19. stoljeća prema biskupskim izvještajima Svetoj Stolici, *Croatia christiana periodica*, vol. 15, br. 27, Zagreb, 1991., 59-87.
- Josip LISAC, Šibenska dionica hrvatske cirilične baštine, *Filologija*, 62, Zagreb, 2014., 131 – 138.
- Andrija LUKINović, Šibenska biskupija u izvještajima *ad limina* u 17. i 18. stoljeću, *Sedam stoljeća šibenske biskupije. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998.*, (ur. Vilijam Lakić), Šibenik, 2001., 251 – 293.
- Ante ŠUPUK, *Šibenski glagoljski spomenici*, Zagreb, 1957.
- Ante ŠUPUK, Sedam stoljeća glagoljice u Šibeniku, *Čakavska rič*, XIV, br. 2, Split, 1986., 27 – 33.
- Dražen VLAHOV, *Tri glagoljske matične knjige s otoka Prvića (1689. – 1711.)*, Šibenik, 2014.

Մեր առաջարկը բնութագրվում է հետևյալ կերպով՝
 1. Բնութագրվում է որպես համապատասխանող
 2. Բնութագրվում է որպես համապատասխանող
 3. Բնութագրվում է որպես համապատասխանող
 4. Բնութագրվում է որպես համապատասխանող
 5. Բնութագրվում է որպես համապատասխանող
 6. Բնութագրվում է որպես համապատասխանող
 7. Բնութագրվում է որպես համապատասխանող
 8. Բնութագրվում է որպես համապատասխանող
 9. Բնութագրվում է որպես համապատասխանող
 10. Բնութագրվում է որպես համապատասխանող

SLIKA 2. Biskupska okružnica iz 1617. godine, zapisana glagoljicom
(HR-BAŠ, ŠBBK, kut. 55, nepaginirano)

Kristijan JURAN

GLAGOLITIC PRIESTS IN THE AREA OF THE ŠIBENIK DIOCESE DURING THE EPISCOPATE OF VINCENZO ARRIGONI (1599 - 1626)

SUMMARY

The Šibenik Bishop Vincenzo Basso wrote to the Roman Curia in 1592 that his diocese had no seminary and that Glagolitic priests ruled in many rural parishes, and that they “read the Masses in folk language reciting Officium and serving the sacraments, which makes them ignorant. “This situation was inherited by his successor Vincenzo Arrigoni, a Dominican from Brescia, whose episcopate mandate as bishop (1599 - 1626) was marked with work on the revival of the Catholic church and meticulously guided administration. Arrigoni paid particular attention to clerical education and discipline, trying to align Roman Catholic doctrine with the simplicity of the “Illyrian “priests and their language. Thus, in 1603 he restored the clerical school, recruiting Ivan Tomić Mrnavić for its manager. The school was short-lived (it stopped working between 1621 and 1625), so it is not easy to evaluate its achievements. Other contemporary church-historical circumstances point to the conclusion that the Glagolitic priests of the Šibenik diocese were educated in part by the Friars of the Third Order of Saint Francis on the island of Prvić, and partly by the older priests in their parishes. Most of them actually came from the island of Prvić, but also from the island of Murter, which was exposed to Glagolitic influences from the northwest. Of the eight Glagolitic parishes in the Šibenik diocese in 1603, five were under the rule of the Glagolitic priests from the island of Murter – the two priests from Tisno (priests of Tisno and Murter), two from Betina (parishioners from Žirje and Prvić) and one from Jezera (parish priest in Jezera). A local pastor Jurićević celebrated Glagolitic Mass in Vodice, and the priest from Kukljica from the neighbouring Zadar Archdiocese said Glagolitic Masses in Tribunj. At the same time, a certain Juraj *Spatovich*, whose origin is still unknown, did them in Zloselo. On the other hand, there are few preserved Glagolitic records from that period. What was left in glagolitic archives of Arrigoni’s office is enclosed in a single circular and short records by which the Glagolitic priests verified their statements in litigation. For example, in a lawsuit from 1622, signatures were recorded by the clerics Ivan Pekićević and Martin Matešić and the priests Lovre Žaknić, Petar Vučinović and Tomas Novoselić, all from the island of Murter. Some Glagolitic priests also used Croatian Cyrillic script, such as Petar Meštrović from Tisno. This situation should be observed in the context of the fact that the bishop’s office, when it comes to correspondence in the Croatian language, was exposed to the influence of Croatian Cyrillic from the Southeast or the Northeast (Bosnian hinterland) as well. Thus, in its Croatian documents, which are just a drop in the Latin-Italian Sea of Arrigoni’s administration, an equal representation of Glagolitic, Croatian Cyrillic and Latin scripts can be noted.

Keywords: Glagolitic priests, Glagolitic Script, Croatian Cyrillic, Šibenik Diocese, Arrigoni Vincenzo, 17th century.

GRAFETIČKE POSEBNOSTI RUKOPISA DON FRANIĆA FRTUNIĆA SA SILBE

Ivica VIGATO

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja

Centar za istraživanje glagoljaštva

Zadar

U završnoj fazi uporabe kurzivne glagoljice, a u okviru sjevernodalmatinske škole, Vjekoslav Štefanić ustvrdio je postojanje posebnog načina pisanja prepoznatljivog po istaknutoj crti vodilji koju pisar izbacuje unaprijed kako bi na tu crtu gradio slova. Po toj karakteristici osobito se ističe duktus pisara don Franića Frtunića sa Silbe. Iako se takav način pisanja može razaznati kod nekih silbenskih pisara, pa i onih iz susjednih otoka, ipak crta vodilja nije tako dominantna kao kod Frtunića. Proučavajući grafetičke osobitosti Frtunićeva rukopisa te ih uspoređujući s onim ostalih pisara sa Silbe i susjednih otoka, autor zaključuje kako Frtunićev duktus može biti odraz njegova školovanja izvan Silbe i koji zato nije znatnije utjecao na način pisanja mladih pisara.

Ključne riječi: otok Silba, kurzivna glagoljica, grafetičke osobitosti, crta vodilja.

Silbenski rukopisni glagoljski spomenici danas su smješteni u Državnom arhivu u Zadru i u Arhivu Zadarske nadbiskupije. Sačuvano je 16 matičnih knjiga, jedan kodeks stanja duša, jedan priručnik za svećenike autora don Antona Garofula te dvije oporuke.¹ Na Silbi *in situ* nalaze se samo četiri epigrafska spomenika. Do sada su publicirani priručnik za svećenike,² Matična knjiga krštenih 1650. – 1681.³ te oporuke⁴. Silbenske matične knjige koje se nalaze u Arhivu Zadarske nadbiskupije digitalizirane su te su u elektroničkom obliku dostupne znanstvenoj javnosti.⁵ Tako se pruža mogućnost za proučavanje jezičnih, demografskih, povijesnih, društvenih i drugih osobitosti otoka Silbe, ali i

¹ Kao zagubljene vode se *Glagoljska matica 1565. – 1622.* (više uvezanih kodeksa) i *Glagoljska knjiga godov 1601. – 1845.*, v. Pavao KERO, *Popis glagoljskih kodeksa zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, Zadar, 2015., 86 – 91. Matične knjige koje se nalaze u arhivu Zadarske nadbiskupije uglavnom su restaurirane.

² Slavomir SAMBUNJAK, *Libar glagoljaša don Antuna sa Silbe*, Zagreb, 2004.

³ Ivica VIGATO, *Jezik i pismo najstarije sačuvane silbenske glagoljske matice krštenih*, Zadar, 2014.

⁴ Ivica VIGATO, *Glagoljske oporuke sa sjeverozapadnih zadarskih otoka*, Zadar, 2017.

⁵ Digitalizirani su sljedeći kodeksi koji se nalaze u Arhivu Zadarske nadbiskupije: *Libar glagoljaša don Antona Garofala od Silbe, 1726.*, *Glagoljska matica vjenčanih 1623. – 1650.*, *Glagoljska matica vjenčanih 1650. – 1695.*, *Glagoljska matica vjenčanih 1696. – 1712.*, *Glagoljska matica umrlih 1696. – 1712.*, *Glagoljska matica umrlih 1713. – 1846.*, *Glagoljska matica krizmanih 1626. – 1643.*, *Glagoljska matica krizmanih 1718. – 1825.* i *Glagoljska knjiga Stanje duša 1698. – 1806.*

zadarskih otoka u okviru cjelokupnog hrvatskog glagoljaškog nasljeđa. Faksimili glagoljskih rukopisa osobito su pogodni za grafolingvistička istraživanja jer nam strojno čitanje tih dokumenata pruža puno više mogućnosti nego da proučavamo originale.⁶ Kada govorimo o grafolingvističkim istraživanjima, poznata su dva pristupa: grafematički i grafetički. Razlika je u tome što grafematika izravno prezentira jezične odsječke te na usmenoj strani jezika odgovara fonemu. Grafetika pak ne odražava jezičnu poruku samu, već pridonosi njezinoj primjerenoj vizualnoj organizaciji.⁷ U ovome radu prezentirat će se istraživanja grafetičkih osobitosti glagoljskih rukopisa Silbenjanina don Franića Frtunića,⁸ uspoređujući njegov rukopis s onima ostalih pisara sa Silbe, ali i susjednog Oliba toga razdoblja. Svi su pisali kurzivnom glagoljicom.

Kao što je u znanosti poznato, kurzivna glagoljica počela se pojavljivati krajem 14. stoljeća i nastala je zbog potrebe brzog pisanja prvenstveno periodičnih zapisa u raznim registrima, poslovnim pismima i sl. Budući da takvi rukopisi pripadaju administrativnom funkcionalnom stilu, takvu vrstu kurziva nazivamo kancelarijski. Postoji još i knjiški kurziv pisan nešto suzdržanije, bliže klasičnoj uglatoj glagoljici.

Ta potreba brzog pisanja uvjetovala je i neke strukturne promjene u glagoljskoj grafiji, koje ćemo u ovom radu i spomenuti. Kako ističe Žagar, glagoljski kurziv nije teško definirati zbog prepoznatljivih opuštenih linija koje sežu u vanjska redačka polja, nižeg osnovnog redačkog polja⁹ iz kojeg „bježe“ svi slabi slovni dijelovi, zbog spojenih često ukošenih slova koja su izgubila pravokutnu strukturu i postala oblija, pa su znatnije promijenila svoju naslijeđenu formu.¹⁰ Za razliku od dvolinijskog ustavnog pisma,¹¹ kurziv je pun zamaha i življi od

⁶ Digitalna humanistika nam omogućuje različita proučavanja grafetičkih osobitosti rukopisa: precizna mjerenja širine pojedinih frekventnih riječi ili visine pojedinih reprezentativnih slova, razmak između redaka itd. (usp. Marijana TOMIĆ, *Hrvatskoglagoljski brevijari na razmeđu rukopisne i tiskane tradicije*, Zagreb, 2014., 103.

⁷ Mateo ŽAGAR, *Uvod u glagoljsku paleografiju I (X i XI. st.)*, Zagreb, 2013., 15.

⁸ Donosimo don Franićevo prezime u onom obliku kako ga je on sam bilježio, tj. *Frtunić*, iako drugi pisari uvijek bilježe ovo silbensko prezime *Furtunić*. U zapisu don Franićeve smrti također je zabilježen oblik prezimena *Furtunić*. Također, kada pisar Juraj Lorencin piše oporuku u ime Franića Frtunića, također koristi oblik *Furtunić* (v. I. VIGATO *Glagoljske oporuke sa sjeverozapadnih zadarskih otoka*, 82 – 85).

⁹ Naziv *redačko polje* preuzeto iz članka: Mateo ŽAGAR, *Usustavljanje kurzivne glagoljice u XIV. stoljeću, Vidjeti Ohrid / Referati hrvatskih sudionika za XIV. Međunarodni slavistički kongres* (ur. Marko Samardžija), Zagreb, 2008., 141 – 170.

¹⁰ M. ŽAGAR, *Usustavljanje kurzivne glagoljice u XIV. stoljeću*, 2008., 143.

¹¹ Žagar na primjeru ustavnog glagoljskog teksta pokazuje da je ustavno pismo ustvari četverolinijsko s dvije glavne i dvije vanjske crte. Mateo ŽAGAR, *Grafolingvistika srednjovjekovnih tekstova*, Zagreb, 2007., 281.

svečanog misalskog pisma. Kako je ustanovila Thorvi Eckhardt, kao profano pismo imalo je to svojstvo da se mora brzo pisati i čitati, a da ne bi brzina pisanja štetila čitljivosti, morali su se znakovi oštro među sobom razlikovati i trebalo je omogućiti da se sva slika riječi obuhvati jednim pogledom.¹² Mateo Žagar naglašava da su razlike vidljive i po tome što ustavnu glagoljicu karakterizira idealna dvostupanjska slovna shema u osnovnom polju retka (po vertikalni, između dviju osnovnih linija) (□□□),¹³ dok se u kurzivnoj glagoljici može uočiti jednostupanjski model (□□□) s tim da slovo ne mora ispuniti cijeli taj model.¹⁴

Kurzivne glagoljske rukopise koji pripadaju Zadarskoj nadbiskupiji i nekadašnjoj Ninskoj biskupiji proučavao je Vjekoslav Štefanić te je zapazio jedan poseban sustav glagoljskog pisma koji se upotrebljavao od 17. do 19. stoljeća, a koji je ponajviše bio u uporabi u sjevernoj Dalmaciji te ga zbog tog naziva *Sjevernodalmatinskom školom*. Kao opće zajedničke crte te škole napominje degradaciju i deformaciju glagoljskog pisma, a pečat konzervativnosti Štefanić vidi u međusobnoj nepovezanosti slova i specifičnom linijskom sustavu.¹⁵ Međutim, u okviru te *Sjevernodalmatinske škole* Štefanić izdvaja rukopise koje karakterizira jedinstveni linijski sustav koji se zasniva se na jednoj osnovnoj jako istaknutoj crti vodilji. Po njegovu mišljenju, ta je crta svojevrsni potomak osnovne crte u ustavnom pismu uz gornji rub slova. Osobitost je ovih novijih zapisa što crta vodilja više manje prolazi kroz slova.¹⁶

U ovom radu predstavljamo osobitost duktusa¹⁷ pisara Franića Frtunića s otoka Silbe. Njegovi zapisi nalaze se u tri matice 128 puta: u Matici krštenih (1650. – 1681.)¹⁸ nalaze se na stranicama 218, 220 – 223, 226 – 241, 244 – 245, 247 – 256, 258 – 260, 264, 267 – 269. U Matici vjenčanih (1623. – 1650.)¹⁹ na

¹² Thorvi ECKHARDT, Napomene o grafičkoj strukturi glagoljice, *Radovi Staroslavenskoga instituta*, sv. II, Zageb, 1955., 86 – 87.

¹³ To se očituje po tome što u ustavnoj glagoljici većini slova zamišljena crta „lomi“ glavno slovno polje po dužini (v. M. ŽAGAR, Usustavljivanje kurzivne glagoljice u XIV. stoljeću, 155 – 156).

¹⁴ M. ŽAGAR, Usustavljivanje kurzivne glagoljice u XIV. stoljeću, 155.

¹⁵ Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, Zagreb, 1969., 19.

¹⁶ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 19. Štefanićev naziv *linija vodilja* samo djelomično pokriva potpuno značenje toga pojma jer *linija* nema funkciju samo da koordinira slova i formira redak, već i da se na tu jako istaknutu crtu nadograđuju slova, tj. ta je crta jednim dijelom i sastavni dio mnogih slova.

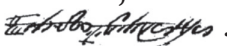
¹⁷ Pod duktusom podrazumijevamo uvriježena pravila o redoslijedu i smjeru poteza slovnih linija (v. M. ŽAGAR, Usustavljivanje kurzivne glagoljice u XIV. stoljeću, 2008., 157).

¹⁸ Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, Zadar (dalje: HR-DAZD), *Matica krštenih u Silbi, 1650. – 1681.*, inv. br. 1043.

¹⁹ Hrvatska – Arhiv Zadarske nadbiskupije, Zadar (dalje: HR-AZDN), *Matica vjenčanih u Silbi, 1623. – 1650.*

stranicama: 784 – 792, 795 – 802 ; te u Matici vjenčanih (1650. – 1695.)²⁰ na stranicama 810 – 818, 821 – 825.

Prvi put se s nadnevkom 20. studenoga 1636. godine kao pisar pojavljuje u Matici vjenčanih,²¹ i to kao kapelan, u Matici krštenih²² s nadnevkom 10. travnja 1658. godine titulira se kao viceparohijan, a u istoj matici²³ 10. listopada iste godine kao parohijan. Zadnji zapis u spomenutoj matici Frtunić je zabilježio 1662. godine. Umro je 28. veljače 1663. u 60. godini života.²⁴

Po svojem duktusu don Franić Frtunić pripada onom odjeljku Sjevernodalmatinske škole upravo po naglašenoj crti vodilji koju izbacuje unaprijed i na kojoj gradi slova.²⁵ Ako je crta bila prekratka za riječ koju je želio napisati, Frtunić je morao potegnuti dodatnu crtu. Ako je unaprijed izbačena crta predugačka, na toj crti pisar nadopisuje drugu riječ.²⁶ Tako se često po načinu *scriptura continua* bjelinom ne razdvajaju riječi. To se može uočiti u sljedećem primjeru: .

Kako se kod pisara Frtunića može se uočiti, crta koju izbacuje unaprijed sastavni je poprečni dio mnogih slova. Donekle se mogu uočiti tri redačka polja, ali su vanjska redačka polja uža. Budući da je ta crta vodilju dominantna, istražiti ćemo kakav je položaj pojedinih slova u odnosu na nju. Da crta prolazi kroz većinu slova, može se vidjeti u sljedećim primjerima:

Iz gornjih primjera razvidno je da crta vodilja prolazi kroz sljedeća slova: *jat, az, dobro, rci, šća, buki črv, ljude* (ê, a, d, r, ê, b, č, l). Također se može uočiti kako je ta istaknuta crta sastavni poprečni dio tih slova.

Logično je pitanje kako pisar rješava slučajeve kada crta vodilja prolazi i kroz ona slova koja po sredini nemaju vodoravnu poprečnicu. Smanjuje li čitljivost takvo presijecanje slova vodoravnom crtom koja joj strukturno ne pripada? Iz tih razloga slovo *dobro* (d): podsjeća na slovo *ljude* (l): te zato ta slova neznatno oponiraju. *Ljude* se razlikuje od *dobro* jedino po tome što ima kvadratiće mjesto

²⁰ HR-AZDN, *Matica vjenčanih u Silbi, 1650. – 1695.*

²¹ HR-AZDN, *Matica vjenčanih u Silbi, 1623. – 1650., 784.*

²² HR-DAZD, *Matica krštenih u Silbi, 1650. – 1681., 249.*

²³ HR-DAZD, *Matica krštenih u Silbi, 1650. – 1681., 269.*

²⁴ HR-DAZD, *Matica umrlih u Silbi, 1651. – 1696., inv. br. 1060., 646.*

²⁵ U jednoj silbenskoj oporuci zabilježeno je ime don Franića Frtunića kao pisara. Međutim, analizom duktusa može se uočiti kako on nije pisao te rukopise, tj. utvrđeno je da se Juraj Lorencin potpisao u njegovo ime (v. I. VIGATO, *Glagoljske oporuke sa sjeverozapadnih zadarskih otoka*, 84 – 85).

²⁶ Ivica VIGATO, *Jezik i pismo najstarije sačuvane silbenske glagoljske matice krštenih*, Zadar, 2014., 149 – 151.

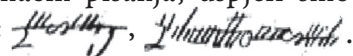

očica, a pri vrhu slova vodoravna crtica (serif) presijeca haste. Dakle, ova crta vodilja koja po sredini presijeca *dobro* poprilično smanjuje razlikovnost ovih slova.

Dakako, mogu se uočiti i slova koja su smještena ispod crte. U primjerima:

 uočavamo da su ispod crte

vodilje slova: *i, kako, slovo, tvrdo, hir, uk, mislite, jest, on, naš* (i, k, s, t, h, u, m, e, o, n).

Štefanić²⁷ i Eckhard²⁸ uočili su da se zbog te crte vodilje neka slova koja su inače smještena u središnjem redačkom polju sada „penju“ na tu crtu stvarajući peterolinjski sustav s dva više vanjska i dva niža redačka polja. Iako Franić Frtunić izbjegava gore navedeni način pisanja, uspjeli smo i u njegovim rukopisima uočiti i takav postupak: .

Dakle, može se uočiti da su na crtu vodilju smještena slova *ša* i *vidi*. Iz gornjih primjera također je razvidno da se središnji dio slova *buki* i *šća* (b, ĉ) nalazi u redačkom polju u kojem se inače u rukopisnoj kurzivnoj glagoljici nalaze slabiji slovni dijelovi.

Međutim, mnogo je češći slučaj da se slovo *vidi* (v) nalazi ispod crte vodilje te izgleda kao da je obješeno na konopcu, čime se smanjuje razlikovnost toga slova sa slovom *tvrdo* (t). Ipak, slova oponiraju, ali otežano, što nam pokazuju sljedeći primjeri:

Dakle, *tvrdo* (t) razlikuje se od *vidi* (v) po tome što nema vodoravne crte u podnožju grafema koja bi povezala dva pravokutnika.

Konačno spominjemo kako crta vodilja uzrokuje spuštanje slova *slovo* i *frt* (s, f) te su stisnuta u središnje ili neznatno prelaze u donje redačko polje što nije slučaj kod drugih pisara koji pišu kurzivnom glagoljicom:

.

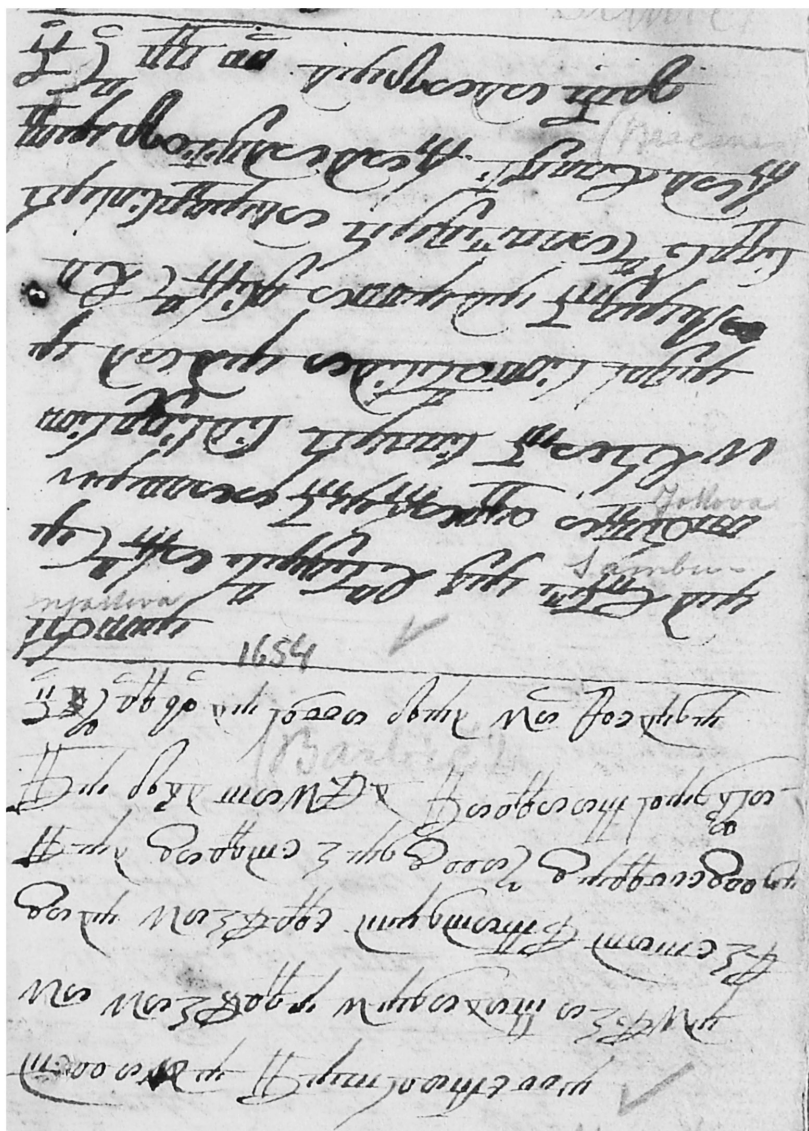
Osobitost pisara koji pišu na ovaj način, tj. koji karakteriziraju jaki horizontalni potezi, uvjetuju i druge posebnosti koje ih razlikuju od duktusa ostalih pisara.

²⁷ V. ŠTEFANIĆ, 1969., *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 20.

²⁸ T. ECKHARDT, Napomene o grafičkoj strukturi glagoljice, 86.

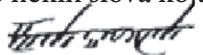
Osobitosti kurziva jesu i kružni pokreti pera te se kod mnogih mogu uočiti zaobljene crte, očice, što povećava brzinu pisanja.

Da bismo ilustrirali osobitost Frtunićeva rukopisa, donosimo dva zapisa preuzeta iz Matice krštenih (1650. – 1681.).²⁹ Gornji zapis Franić Frtunić zabilježio je krajem 1652., a donji Šimun Jilić 1. siječnja 1653. godine.

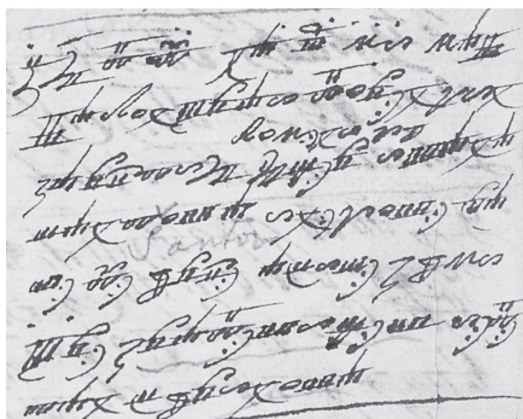
²⁹ HR-DAZD, Matica krštenih u Silbi, 1650. – 1681., 227.

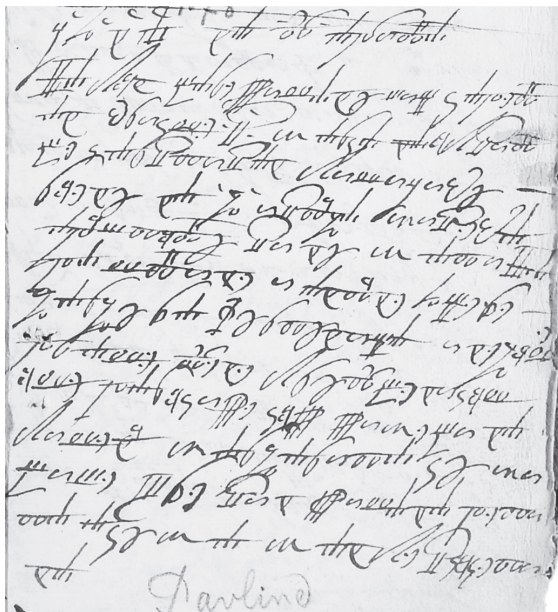
Ovi rukopisi razlikuju se, a što je odmah vidljivo po tome što Šimun Jilić svako slovo piše posebno, a kružni potezi pri oblikovanju slova toliko su izraziti i različiti od Frtunićevih uglatih slova. Smatramo da ta uglatost slova kod Franića Frtunića nije ni u kakvoj vezi s tradicijom pisanja uglatom glagoljicom, već ima uporište u duktusu samoga pisara. Ako je pisar izbacio jaku crtu naprijed koja mu ne služi samo kao koordinacija sa susjednim slovom već je i vodoravni element slova, tada pisar sitnim okomicama dovršava to slovo koje je samim tim uglasto. Tako gornji dio nekih slova koja strukturno imaju kružni oblik postaju uglasta, npr.: slovo (s): .

Naposljetku, tražimo takav način pisanja s istaknutom crtom vodicom kod ostalih pisara njegovih suvremenika. Pokušat ćemo odgovoriti na pitanje može li se njegov način pisanja prepoznati i kod ostalih pisara u njegovu okruženju, na Silbi ili susjednom Olibu.

U tom razdoblju (1636. – 1663.) na Slibi su djelovali pisari Šimun Jičić, Jurai Lorencin, Bare Jivanušić i Mikula Moro.³⁰

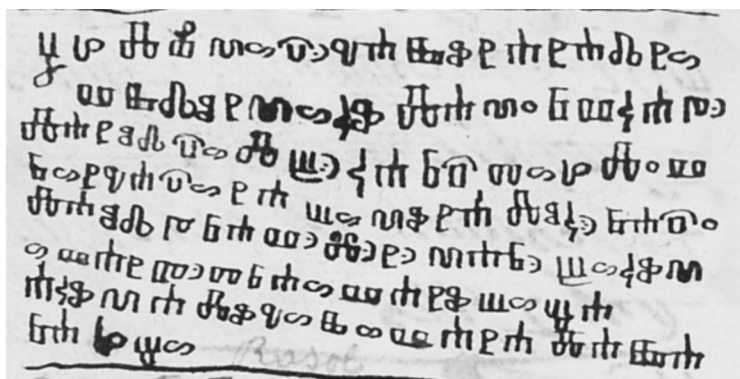

Jurai Lorencin

Bare Jivanušić

³⁰ Pojavljuju se i drugi pisari, ali tek s nekoliko zapisa, i obvezno traže župnikovu dozvolu da mogu krstiti, što nam govori da su svećenici bili raspoređeni u drugim župama, a krstili su samo ako su se slučajno zatekli na otoku (v. Ivica VIGATO, *Jezik Silbenskih dopreporodnih spomenika*, doktorska disertacija, Zadar, 2008., 29 – 53).

Mikula Moro

Osobitost duktusa Šimuna Jilića već smo prethodno istakli. Kod Jurja Lorencina i Bare Jivanušića može se poprečna crta sporadično primijetiti, ali nije sastavni, vodoravni dio nekoga slova, već više služi za koordinaciju slova i poravnavanje retka. Crta nije tako istaknuta ni jasna. Duktus pak Mikule Mora sasvim je drugačiji i može se svrstati u neku vrstu poluustava.³¹ Dakle, izuzev Franića Frtunića, na Silbi ne možemo prepoznati predstavnika toga ogranka Sjevernodalmatinske pisarske škole za koji je osobita jako istaknuta crta vodilja.

Obratit ćemo pozornost i na susjedni Olib. Kao ilustraciju uzimamo 28. stranicu iz Matice krštenih ss Oliba u kojoj su zapisi s kraja 1661. i početka 1662.,³² dakle u vrijeme kada je djelovao Franić Frtunić. Pisari su Matij Stipičević, Filip Buldunić, Anton Skoropanić i Pave Sikirić (vidi sliku na sljedećoj strani).

Što se tiče duktusa ovih pisara, očito je da je riječ o istoj školi. Imamo dojam da je pisao isti pisar i tek kada se usredotočimo na duktus pojedinih zapisa, uočiti ćemo razlike. Primjerice, može se primijetiti različito pisanje slova jat: smještanja u različita redačka polja, zakrivljenost linija, različita koordinacija prema sljedećem slovu *az* itd. Primjećujemo kako je uz individualnost duktusa spomenutih pisara itekako vidljiv međusobni utjecaj. Može se i kod olibskih pisara ponekad uočiti crta vodilja, ali ona samo koordinira pisanja slova te ima ulogu poravnavanja retka. Ta slabo istaknuta crta ne služi da bi se na nju gradili ostali elementi pojedinog slova.

Dakle, ni u ovim primjerima olipskih rukopisa ne možemo pronaći poveznicu s duktusom pisara Franića Frtunića.

³¹ I. VIGATO, Neke grafolingvističke osobitosti silbenskih glagoljskih spomenika iz 17. stoljeća, *Zbornik radova Petog hrvatskog slavističkog kongresa*, (ur. Marija Turi i Ines Srdoč-Konestra), Rijeka, 2012., 69 – 81.

³² HR-DAZD, *Matica krštenih u Olibu, 1652. – 1666.* inv. br. 690, 28.

Kako je već šezdesetih godina dvadesetog stoljeća ustvrdio Štefanić, neki se pisari u okviru Sjevernodalmatinske škole izdvajaju svojim duktusom po istaknutoj crti vodilji. Pisar izbacuje unaprijed kratku crtu na koju nadograđuje slova ili ih stavlja ispod te crte. To uzrokuje strukturne promjene u načinu pisanja te se zato neka slova smještaju na tu crtu kako im se ne bi smanjila razlikovnost. Pisar Franić Frtunić, iako ima u svom rukopisu istaknutu crtu vodilju, nije išao tim putem. To je uzrokovalo da neka slova dobivaju poprečnu vodoravnu crtu na mjestu gdje nije sustavno, čime se veoma smanjuje razlikovnost i otežava čitanje, tj. ta slova otežano oponiraju. Spominjemo i da Frtunićev način pisanja nije uočen kod ostalih pisara na Silbi ni na susjednom Olibu.

Iako nije dana opširnija analiza rukopisa u većem vremenskom razdoblju, niti su obuhvaćeni pisari iz drugih otoka u okruženju, ipak se daje naslutiti kako don Franić Frtunić nije pisarsku vještinu stekao u rodnoj Silbi, već negdje drugdje. Da bismo dali potpuni odgovor o glagoljaškim pisarskim školama, svakako bi trebala dodatna istraživanja i uspoređivanja rukopisa ostalih pisara iz Sjeverne Dalmacije, ali i Istre i Kvarnera jer su svećenici glagoljaši često službovali i izvan matične (nad)biskupije.

IZVORI:

Arhiv Zadarske nadbiskupije

Libar glagoljaša don Antona Garofala od Silbe, 1726.

Silba, Glagoljska matica vjenčanih 1623. – 1650.; 1650. – 1695. i 1696. – 1712.

Silba, Glagoljska matica umrlih 1696. – 1712. i 1713. – 1846.

Silba, Glagoljska matica krizmanih 1626. – 1643. i 1718. – 1825.

Silba, Glagoljska knjiga Stanje duša 1698. – 1806.

Državni arhiv u Zadru

Matica krštenih u Silbi, 1650. – 1681., inv. br. 1043.

Matica umrlih u Silbi, 1651. – 1696., inv. br. 1060.

Matica krštenih u Olibu, 1652. – 1666., inv. br. 690.

LITERATURA:

Thorvi ECKHARDT, Napomene o grafičkoj strukturi glagoljice, *Radovi Staroslavenskoga instituta*, sv. II, Zageb, 1955., 86 – 87.

- Pavao KERO, *Popis glagoljskih kodeksa zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, Zadar, 2015.
- Slavomir SAMBUNJAK, *Libar glagoljaša don Antuna sa Silbe*, Zagreb, 2004.
- Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi, I. dio*, Zagreb, 1969.
- Marijana TOMIĆ, *Hrvatskoglagoljski brevijari na razmeđi rukopisne i tiskane tradicije*, Zagreb, 2014.
- Ivica VIGATO, *Jezik i pismo najstarije sačuvane silbenske glagoljske matice krštenih*, Zadar, 2014.
- Ivica VIGATO, *Glagoljske oporuke sa sjeverozapadnih zadarskih otoka*, Zadar, 2017.
- Ivica VIGATO, *Jezik Silbenskih dopreporodnih spomenika*, doktorska disertacija, Zadar, 2008.
- Ivica VIGATO, Neke grafolingvističke osobitosti silbenskih glagoljskih spomenika iz 17. stoljeća, *Zbornik radova Petog hrvatskog slavističkog kongresa*, (ur. Marija Turi i Ines Srdoč-Konestra), Rijeka, 2012., 69 – 81.
- Mateo ŽAGAR, *Uvod u glagoljsku paleografiju 1 (X i XI. st.)*, Zagreb, 2013.
- Mateo ŽAGAR, Usustavljanje kurzivne glagoljice u XIV. stoljeću, *Ohrid / Referati hrvatskih sudionika za XIV. Međunarodni slavistički kongres*, (ur. Marko Samardžija), Zagreb, 2008., 141 – 170.
- Mateo ŽAGAR, *Grafolingvistika srednjovjekovnih tekstova*, Zagreb, 2007., 281.

Ivica VIGATO

GRAPHETIC PECULIARITIES OF THE WRITING OF FATHER FRANIĆ FRTUNIĆ FROM SILBA

SUMMARY

In the final phase of the use of cursive Glagolitic script, and within the frame of the North Dalmatian school, Vjekoslav Štefanić confirmed the existence of a unique way of writing recognizable by a prominent coordinate net drawn by Glagolitic scribes prior to writing to build letters on the line. In conformity with this feature, the ductus of the scribe of Don Franić Frtunić from Silba stands out. Although such a way of writing can be noticed in some Silben scribes and those from the neighbouring islands, the coordinate net is not as dominant as in Frtunić. This paper studies the graphetic features of Frtunić's handwriting and compares them with those of the other scribes from Silba and neighbouring islands. Although an in-depth analysis of the writing covering a more extended period has not been given, nor have the scribes from other islands in the area been included, it can still be inferred that Father Franić Frtunić did not acquire his writing skills in his native Silba, but elsewhere. In the end, the author concludes that Frtunić's ductus can be a reflection of his schooling outside Silba and which therefore did not significantly influence the way of writing of younger scribes. In order to give a complete answer about the Glagolitic scribe schools, we would undoubtedly need additional research and comparisons of the writing of other scribes from Northern Dalmatia, but also Istria and Kvarner. Because Glagolitic priests often served outside the home (arch) diocese.

Keywords: the island of Silba, cursive Glagolitic script, graphetic peculiarities, coordinate net.

SVAKODNEVNI ŽIVOT SVEĆENIKA GLAGOLJAŠA U 18. STOLJEĆU NA PROSTORU ZADARSKE I NINSKE BISKUPIJE – KOMPARACIJA ŽIVOTA NA OTOKU I U ZALEĐU

Zdenko DUNDOVIĆ
Sveučilište u Zadru
Teološko-katehetski odjel
Zadar

U radu se na temelju arhivskog gradiva Zadarske i Ninske biskupije te dosada objavljene literature razmatra svakodnevnica glagoljaškog svećenstva na prostoru tih dvaju biskupija s osobitim osvrtom na ekonomsko stanje klera i posljedice koje je svećenstvo trpjelo zbog iznimno teškog materijalnog stanja, što je u konačnici utjecalo i na pastoralnu djelatnost glagoljaškog svećenstva tijekom 18. stoljeća. Na temelju istraženog gradiva u radu će se pokazati da je ekonomsko stanje svećenika glagoljaša na otocima tijekom 18. stoljeća bilo povoljnije u odnosu na svećenike glagoljaše zadarskog kopnenog područja.

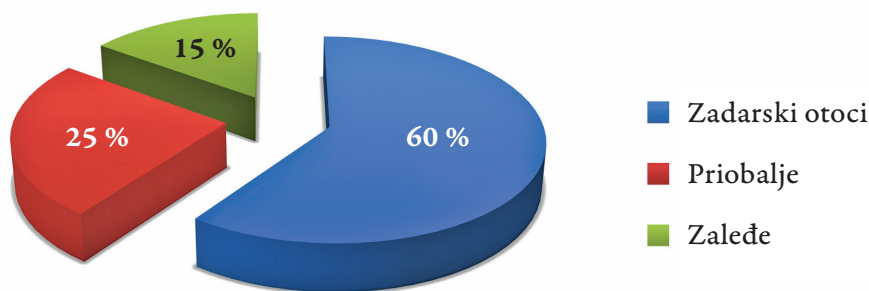
Ključne riječi: svećenici glagoljaši, 18. stoljeće, Zadarska nadbiskupija, Ninska biskupija, ekonomija.

UVOD

Prostor Zadarske i Ninske biskupije tijekom 18. stoljeća nalazio se pod mletačkom upravom. Dugotrajni mletačko-osmanski sukobi znatno su osiromašili zadarsko i ninsko zaleđe u demografskom i gospodarskom smislu. Zbog ratne opasnosti stanovništvo je stalno migriralo u sigurnija područja, mnoga su sela nestala s lica zemlje, a nekada plodna zemljišta u potpunosti su opustjela što je posljedično rezultiralo nedostatkom prinosa i nemogućnošću ubiranja državne i crkvene desetine. Dosadašnja istraživanja pokazala su da se stanovništvo zaleđa, između ostaloga, pred ratnim stradanjima nerijetko povlačilo na zadarske otoke, gdje je život ipak bio mirniji i sigurniji, ali se zbog malog broja obradivih površina teško moglo priskrbiti dovoljno hrane za relativno visoki udio otočnog stanovništva. Tešku sudbinu pučanstva Zadarske i Ninske biskupije jednako je dijelilo i glagoljaško svećenstvo, koje je činilo najveći dio klera dvaju biskupija. S obzirom na sve navedene okolnosti, u radu se razmatra odnos svakodnevlja svećenika glagoljaša Zadarske i Ninske biskupije tijekom 18. stoljeća s posebnim osvrtom na brojčano stanje svećenstva i ekonomske poteškoće s kojima se ono u tom razdoblju susretalo, što je u znatnoj mjeri utjecalo na pastoralne aktivnosti i religijski život na tom području.

IZVORI ZA RAZMATRANJE PROBLEMATIKE

Za razmatranje zadane problematike u obzir su uzeti prvenstveno dokumenti pohranjeni u Arhivu Zadarske nadbiskupije. Prvenstveno su to statistike svećeničkih ređenja i patrimoniji.¹ Naime, razvidno je da se tijekom 18. stoljeća bilježi znatniji udio svećenika glagoljaša podrijetlom sa zadarskih otoka i priobalja negoli svećenstva podrijetlom iz zadarskog i ninskog zaleđa. Analizom statističkih podataka iz Arhiva Zadarske nadbiskupije i dosada objavljene literature u kojima se navodi njihova pastoralna aktivnost po župama Zadarske i Ninske biskupije tijekom 18. stoljeća može se, gotovo sigurno, zaključiti da je na uzorku od 350 svećenika, što čini prosječni broj glagoljaškog svećenstva u razmatranom razdoblju, oko 60 % svećenika bilo podrijetlom sa zadarskih otoka, 25 % iz priobalja, a tek 15 % iz zadarskog odnosno ninskog zaleđa,² s napomenom da je iz razmatranja izuzeto svećenstvo podrijetlom iz gradova Zadra i Nina, koje je najčešće služilo u gradskim kaptolima i župama (Slika 1).

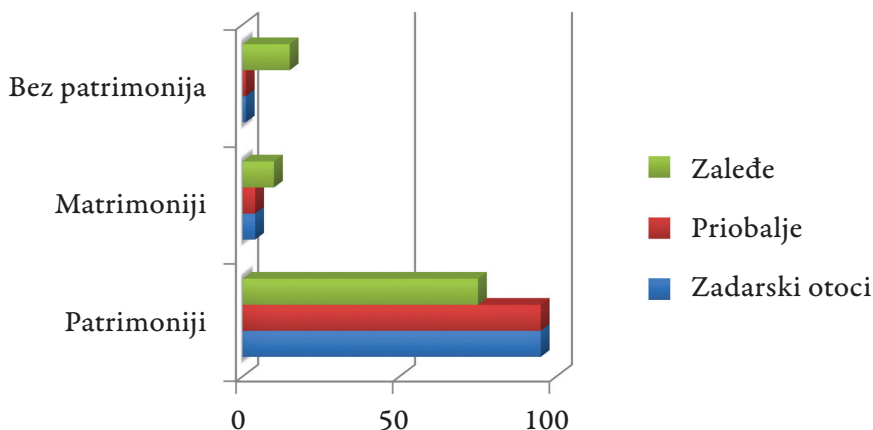

SLIKA 1. Udio svećenika glagoljaša prema njihovu podrijetlu (na uzorku od 350 svećenika tijekom 18. stoljeća). (Izvor: Arhiv Zadarske nadbiskupije, *Collationum ordinum ab anno 1746-1857*; HR-AZDN-16/6, Kanonske vizitacije (*Visitaciones canonicae*), 1583./1946, kut. 3.; HR-AZDN-17/4, Ninska biskupija, *Vizitacije*, kut. 1., 2. i 7.).

Uvidom u dostupne arhivske podatke o patrimonijima i matrimonijima glagoljaškog svećenstva u 18. stoljeću i njihovom analizom utvrđeno je također da je najveći dio svećenika glagoljaša koji su bili bez patrimonija odnosno matrimonija također bio podrijetlom iz zadarskog zaleđa (Slika 2).

¹ HR-AZDN-16/19, *Zadarska nadbiskupija/metropolija*, Svećenička baština 1621./1822.

² O tome fragmentarne podatke nalazimo u kanonskim vizitacijama Zadarske i Ninske biskupije u 18. stoljeću. HR-AZDN-16/6, *Zadarska nadbiskupija/metropolija*, Kanonske vizitacije (*Visitaciones canonicae*), 1583./1946, kut. 3.; HR-AZDN-17/4, *Ninska biskupija*, *Vizitacije*, kut. 1., 2. i 7.

SLIKA 2. Patrimoniji/matrimoniji glagoljaškoga svećenstva Zadarske nadbiskupije na uzorku od 100 svećenika. (Izvor: HR-AZDN-16/19, Zadarska nadbiskupija/metropolija, *Svećenička baština 1621./1822.*).

Nadalje, razvidno je da je broj stanovnika u župama na području priobalja i zaleđa Zadarske i Ninske biskupije bio znatno manji u odnosu na broj stanovnika na zadarskim otocima. Primjerice, usporedi li se stanje stanovništva iz 1754. godine u nekim mjestima zadarskog i ninskog okruženja sa stanjem stanovništva pojedinih naselja na zadarskim otocima, zorno se uočava bitna razlika u demografskom kretanju. Tu je razliku moguće pratiti tijekom cijelog 18. stoljeća (Tablica 1).

TABLICA 1. Usporedba broja stanovnika nekih naselja na području Zadarske i Ninske biskupije 1754. godine. (Izvor: ZKZD, sign. 15878, Ms. 393).

Naselje	Broj stanovnika	Naselje	Broj stanovnika
Bibinje	351	Olib	804
Sukošan	689	Silba	1057
Polača	185	Molat	449
Gorica i Krmčina	308	Božava/Soline/Verunić	423
Grusi/Briševo	192	Sali	565
Ljubač	267	Sutomišćica/Preko	1036
Kolan	206	Kali	334
Dinjiška	77	Kukljica	653
Vrana	206	Pašman	485

U radu su se, nadalje, obilato koristili podatci iz biografskog leksikona svećenika, koji je priredio pok. msgr. Pavao Kero.³ Uvidom u popis svećenika za 18. stoljeće, primjerice onih čije prezime započinje sa slovom A i B, jasno se očituje veći udio otočnog u odnosu na seosko svećenstvo u 18. stoljeću na prostoru Zadarske i Ninske biskupije. Tablično se prikazuje taj odnos, koji je za cijelo 18. stoljeće uglavnom stalan, s tek neznatnim odstupanjem (Tablica 2).

TABLICA 2. Podrijetlo svećenstva na prostoru Zadarske i Ninske biskupije u 18. stoljeću. (Izvor: Pavao KERO, *Grada za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji*, u rukopisu).

Podrijetlo svećenstva	Broj svećenika	Podrijetlo svećenstva	Broj svećenika
Molat	16	Zapuntel	1
Novigrad	1	Mali Iž	1
Turanj	1	Božava	4
Olib	10	Nadin	1
Žman	5	Privlaka	2
Korlat	1	Soline	1
Sali	13	Ugljan	3
Bokanjac	1	Vrgada	1
Ist	3	Poljica	1
Pag	11	Biograd	8
Sutomišćica	10	Kali	5
Kukljica	8	Rava	6
Pašman	12	Veli Rat	7
Luka	6	Silba	9
Pakoštane	3	Tkon	1
Veli Iž	5	Brbinj	7
Sv. Filip i Jakov	6	Povljana	1
Preko	8	Dragove	2
Sukošan	1	Sestrunj	4
Turanj	5	Savar	1
Kolan	1	Posedarje	1
Dobropoljana	2	Ždrelac	13
Banj	1	Ukupno:	210

³ Pavao KERO, *Grada za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji* (u rukopisu).

Relativno mali uzorak odražava konstantno stanje broja svećenstva na području Zadarske i Ninske biskupije tijekom 18. stoljeća. Nužno je pritom uzeti u obzir demografsko stanje na otocima i u selima zadarskog i ninskog zaleđa. Naime, broj stanovništva na otocima tijekom 18. stoljeća bio je veći negoli na kopnenom dijelu zadarskog područja, što je razvidno iz Tablice 1. To je dijelom utjecalo i na broj duhovnih zvanja, što je razvidno iz Tablice 2. Analiza tablice pokazuje da je od 210 svećenika, čija prezimena počinju slovom A i B, njih 178 podrijetlom za zadarskih otoka (cca 85 %), 24 iz priobalja (cca 11 %), a tek 8 s kopnenog dijela zadarskog odnosno ninskog područja (cca 4 %). O tome svjedoči i podrijetlo klerika koji su se tijekom 18. stoljeća školovali u glagoljaškom sjemeništu u Zadru, što ga je ustanovio zadarski nadbiskup Vicko Zmajević (1713. – 1745.).⁴ Dostupni podatci pokazuju da je od 25 klerika, koji su se školovali u zadarskom glagoljaškom sjemeništu u razdoblju od 1785. do 1799. godine, njih 19 bilo podrijetlom sa zadarskih otoka, 3 iz priobalnog pojasa i 3 s kopnenog dijela zadarskog područja.⁵ Primjerice, za 1771. godinu pohranjeni su egzaktni podatci o broju svećenstva i klerika na području otočnih i kopnenih župa Zadarske nadbiskupije. Te godine zabilježeno je 318 zaređenih svećenika i 112 klerika (đakona, subđakona i ostalih). Međutim, u kratkom opisu kvaliteta svećenstva nerijetko stoji zapisano: *in utile* (beskoristan), *ignorante* (nepoučen), *concubinasi* (priležništvo), *scandaloso* (sablaznjiva života), *incapace* (nesposoban), *inobediente* (neposlušan), *mancante* (nedostatnog znanja) i sl.⁶ Te primjedbe ipak je potrebno uzeti s oprezom jer su tijekom 18. stoljeća u arhivskim spisima nerijetko zabilježeni slučajevi lažnih optužbi na račun svećenstva zbog različitih razloga.⁷

Ne čudi stoga što je veliki udio otočnog svećenstva službovao na kopnenom području Zadarske i Ninske biskupije. Primjerice, od 8 svećenika podrijetlom iz župe Preko njih sedmorica službovala su u župama na kopnu: Petrčane, Diklo,

⁴ O školovanju svećenika glagoljaša vidi radove: Josip BRATULIĆ, Školovanje i obrazovanje glagoljaša, *Senjski zbornik*, 41, 2014., 1, 461 – 464; Petar RUNJE, Školovanje glagoljaša, Ogulin, 2003.; Slavko KOVAČIĆ, Glagoljsko bogoslužje i glagoljaši na području srednje Dalmacije od 16. do 20. stoljeća, *Kačić*, 25, 1993., 449 – 459, Ante Marija STRGAČIĆ, Glagoljaško sjemenište u Priku i njegovi posljednji đaci, *Vjesnik staleškog udruženja katoličkih svećenika NRH*, 3, 1956., 1-2, 5 – 26 (studija je ponovno tiskana u: *Poljica: godišnjak poljičkog dekanata*, 25, Split, 2000., 58 – 87).

⁵ Zdenko DUNDOVIĆ, Gospodarske prilike Zmajevićeva glagoljaškog sjemeništa u Zadru za vrijeme rektora kanonika Josipa Calvija (1782. – 1810.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 60, Zadar – Zagreb, 2018., 290 – 292.

⁶ HR-AZDN-16/22, *Zadarska nadbiskupija/metropolija*, Stari spisi (Atti antichi), kut. 1, Popis svećenstva i župa 1771. godine.

⁷ O tome se nerijetko čita u kanonskim vizitacijama zadarskih i ninskih biskupa. Usp. HR-AZDN-16/6, *Zadarska nadbiskupija/metropolija*, Kanonske vizitacije (*Visitationes canonicae*), 1583./1946., V. Zmajević 1714., V. Zmajević 1718., V. Zmajević 1727., V. Zmajević 1737., V. Zmajević 1742., M. Karaman 1760., M. T. Triali 1773., I. Carsana 1777.

Polača, Gorica Raštane, Kožino, Briševo. Iz primorskih mjesta jedan je svećenik podrijetlom iz Biograda bio župnik u Tinju, a jedan na otoku Pašmanu, u mjestu Pašman. Zabilježeno je relativno malo slučajeva da svećenstvo podrijetlom iz primorskih krajeva odlazi na službu na otoke. Tijekom istraživanja nije pronađen slučaj da je ijedan svećenik s dubljeg kopnenog područja Zadarske ili Ninske biskupije službovao na otocima u 18. stoljeću.

Odlazak otočnog glagoljaškog svećenstva na župničku službu u župe na kopnenom dijelu zadarskog ili ninskog područja redovito su pratile poteškoće. Prvenstveno je različitost mentaliteta otočnog i seoskog stanovništva uzrokovala nemale netrpeljivosti, čak i kad je u pitanju bio župnik. Primjerice, Alberto Fortis opisao je te razlike riječima: „Morlak se klanja gradskome plemiću i odvjetniku koji mu je potreban, ali ga ne voli; on zatim trpa u razred bodula svu ostalu čeljad s kojom nema posla, i tome imenu bodula pridodaje smisao gluposti.“⁸ O različitom mentalitetu otočnog i seoskog stanovništva te čestim uvredama i nerazumijevanjima, koje su dolazile s obje strane, izvijestila je u svom radu Grozdana Franov-Živković. Autorica je također upozorila na nedostatak svećenika rodom iz kopnenih župa, a svećenici podrijetlom s otoka teško su se snalazili u novim župama.⁹

S obzirom na pravce kretanja glagoljaškog svećenstva, izvornici potvrđuju da su svećenici glagoljaši, rodom sa zadarskih otoka, najčešće postavljeni za župnike na kopnenom dijelu zadarskog i ninskog područja koje je prostorno bilo najmanje udaljeno od njihovih rodničkih mjesta, što vrijedi i za svećenike rodom iz priobalnog pojasa. Zabilježena su tek rijetka odstupanja, primjerice pastoralna mobilnost svećenstva na relaciji Dugi otok – Ljubač (Slika 5). Za priobalne župe Zadarske nadbiskupije gotovo je uvriježeno pravilo da su tijekom 18. stoljeća župnici redovito ili domaći sinovi ili svećenici podrijetlom iz najbližih susjednih priobalnih ili otočnih naselja. Primjerice, tijekom 18. stoljeća u župi Bibinje djelovalo je 19 župnika i 1 župni pomoćnik. Od ukupnog broja, 6 svećenika bilo je podrijetlom iz Bibinja, a po dvojica iz Preka, Sutomišćice, Ugljana, Neviđana te po jedan iz Kukljice, Kali, Pašmana, Sali i Oliba, s time da se nazočnost svećenstva s udaljenijih zadarskih otoka u župničkoj službi u Bibinjama bilježi tek potkraj 18. stoljeća, a raznovrsniji sastav župnika prema mjestu prebivališta početkom i tijekom 19. stoljeća.¹⁰ Slično je zabilježeno za susjednu župu Sukošan.¹¹ Popis

⁸ Alberto FORTIS, *Put po Dalmaciji* (prir. Josip Bratulić), Zagreb, 1984., 35.

⁹ Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljske moralno-kazuističke odredbe ninskih biskupa, 17. i 18. st., *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar, 2015., sv. 57, 190.

¹⁰ Usp. Ante GVERIĆ, *Iz prošlosti Bibinja*, Zadar, 1999., 94.

¹¹ Usp. Eduard PERIČIĆ, Sukošan – presjek kroz povijest, *Župa Sukošan. O 700. obljetnici prvog spomena mjesnog imena Sukošan 1289. – 1989.* (ur. Božidar Finka, Nedo Grbin), Zagreb, 1989., 16 – 22; Nedo GRBIN, Glagoljica i glagoljaši u Sukošanu, *Župa Sukošan, Župa Sukošan. O 700. obljetnici prvog spomena mjesnog imena Sukošan 1289. – 1989.* (ur. Božidar Finka, Nedo Grbin), Zagreb, 1989., 76 – 92.

svećenika rođenih u Sukošanu također potvrđuje tezu o pastoralnoj mobilnosti glagoljaškog svećenstva iz priobalnih naselja prema najbližim naseljima kopnenog dijela zadarskog područja od mjesta njihova rođenja.¹²

SLIKA 4. Pravci pastoralnog kretanja glagoljaškog svećenstva zadarskih otoka i priobalja prema zaleđu i kopnu u 18. stoljeću. (Izvor: Arhiv Zadarske nadbiskupije i niz *Monumenta glagolitica archidioecesis Iadertinae*).

Konačno, potvrdu gornjim zaključcima o brojnosti svećenika glagoljaša sa zadarskih otoka u pastoralnoj službi na području Zadarske i Ninske biskupije nalazimo u nizu tiskanih glagoljskih spomenika Zadarske nadbiskupije *Monumenta glagolitica archidioecesis Iadertinae*.¹³ Primjerice, od 24 župnika koji su službovali u Župi sv. Mihovila u Vrsima, na području Ninske biskupije, u razdoblju od 1600. do 1800. godine njih 21 bilo je podrijetlom sa zadarskih otoka, jedan s područja Poljičke Republike, jedan iz priobalnog pojasa (Biograd), a tek jedan s kopnenog područja, konkretno iz Župe Ražanac.¹⁴ U Župi Tinj, prema dostupnim podacima, svi su župnici u 18. stoljeću bili podrijetlom iz priobalnih

¹² N. GRBIN, Glagoljica i glagoljaši u Sukošanu, 87 – 89.

¹³ Vidi prikaz: Mate BOBANOVIĆ, *Monumenta glagolitica archidioecesis Iadertinae*, vol. I. do XVII., *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar, 2015., sv. 57, 463 – 474.

¹⁴ Pavao KERO, Župnici i kapelani Župe sv. Mihovila u Vrsima, *Monumenta glagolitica archidioecesis Iadertinae*, vol. XXIV, *Glagoljska madrikula bratovštine sv. Mihovila u Vrsima* (ur. Josip Faričić, Pavao Kero), Zadar, 2018., 23 – 30.

naselja: petorica iz Sv. Filipa i Jakova te po jedan iz Turnja i Pakošтана,¹⁵ što potvrđuje postavljenu tezu da je svećenstvo iz priobalnih naselja odlazilo na župničke službe u mjesta koja su bila najbliže postavljena mjestima njihova rođenja. Slično je zabilježeno za Župe Radošinovci i Polača, s tim da se u tim župama spominje jedan franjevac iz Šibenske biskupije i nekoliko župnika, svećenika glagoljaša sa zadarskih otoka.¹⁶

Dekreti ninskog biskupa Bernarda Dominika Leonija (1722. – 1727.) iz prve polovine 18. stoljeća svjedoče isto. Biskup Leoni je 1725. godine izdao nekoliko dekreta koji potvrđuju postavljene teze. Tada je na mjesto župnog pomoćnika Župe Ražanac imenovan don Ive Matak iz Ražanca,¹⁷ a za župnika don Stjepan Smoljanić iz Ista.¹⁸ Za župnika Starigrada postavljen je don Šime Mezić (*Messich*) iz Luke na Dugom otoku.¹⁹ U Vrsima je župnikom imenovan don Šime Fatović iz Ugljana.²⁰ U Tribanj je poslan don Frane Jović iz Ražanca.²¹ Konačno, na otoku Viru dekretom je imenovan za župnika don Pavao Benić iz Kukljice.²²

U selu Grusi, na području Ninske biskupije, zabilježen je najraznovrsniji sastav župnika u 18. stoljeću s obzirom na njihovo podrijetlo. Od 16 navedenih svećenika koji su tijekom 18. stoljeća službovali u Grusima, šestorica su bila sa zadarskih otoka (Kukljica, Lukoran, Preko (2), Pašman, Sutomišćica), petorica iz priobalnih naselja (Turanj, Petrčane, Kožino (2), Zaton), a petorica s kopnenog dijela Zadarske i Ninske biskupije (Poljica, Vinjerac, Visočane (2), Bokanjac).²³

¹⁵ Pavao KERO, Svećenici, koji se spominju u madrikuli Bratovštine sv. Petra i sv. Ivana Krstitelja u Tinju i Bubnjanima 1723. – 1767., *Glagoljska madrikula bratovštine sv. Petra i sv. Ivana Krstitelja u Tinju i Bubnjanima 1723.–1767.* (prir. Pavao Kero), Monumenta glagolitica archidioecesis Iadertinae, vol. VIII, Zadar, 2012., XIII – XVI.

¹⁶ Usp. Pavao KERO, Svećenici koji se spominju u glagoljskom kvateranu Župe sv. Ante u Radošinovcima 1784. – 1795., *Glagoljski kvateran Župe sv. Ante u Radošinovcima 1784. – 1795.* (prir. Pavao Kero), Monumenta glagolitica archidioecesis Iadertinae, vol. XIII., Zadar, 2013., XVII – XXI; P. KERO, *Glagoljska madrikula Bratovštine SS. Kuzme i Damjana u Polači 1711.–1808.*, Monumenta glagolitica archidioecesis Iadertinae, vol. XII, Zadar, 2013.

¹⁷ HR-AZDN-17/1, *Ninska biskupija*, Spisi kurije/ordinarijata 1722. – 1727., kut. 8, fol. 135r-v.

¹⁸ HR-AZDN-17/1, *Ninska biskupija*, Spisi kurije/ordinarijata 1722. – 1727., kut. 8, fol. 135v-136r.

¹⁹ HR-AZDN-17/1, *Ninska biskupija*, Spisi kurije/ordinarijata 1722. – 1727., kut. 8, fol. 136v.

²⁰ HR-AZDN-17/1, *Ninska biskupija*, Spisi kurije/ordinarijata 1722. – 1727., kut. 8, fol. 137r.

²¹ HR-AZDN-17/1, *Ninska biskupija*, Spisi kurije/ordinarijata 1722. – 1727., kut. 8, fol. 137v.

²² HR-AZDN-17/1, *Ninska biskupija*, Spisi kurije/ordinarijata 1722. – 1727., kut. 8, fol. 139v.

²³ Pavao KERO, Svećenici koji se spominju u maticama i u Knjizi godova Župe Gospe od Ružarija u Grusima 1613. – 1824., *Glagoljske matice krštenih i vjenčanih Župe Gospe od Ružarija u Grusima 1613. – 1824.* (prir. Pavao Kero), Monumenta glagolitica archidioecesis Iadertinae, vol. XV, Zadar, 2014., XXV – XXXIV.

EKONOMSKO STANJE GLAGOLJAŠKOG SVEĆENSTVA U 18. STOLJEĆU – OTOČNO I SEOSKO SVEĆENSTVO

O gospodarskom životu svećenika glagoljaša tijekom 18. stoljeća na otocima i u kopnenim župama zadarskog i ninskog područja postoji pregršt izvora koji su pohranjeni u crkvenim i državnim arhivima u Hrvatskoj, ali i u Italiji. Na temelju tih izvora u hrvatskoj historiografiji već je objelodanjen niz radova o toj problematici.²⁴ Ekonomske poteškoće s kojima su se susretali svećenici glagoljaši na području Mletačke Dalmacije i Istre u razmatranom razdoblju gotovo da su posvuda identične. Zgodno je o seoskim svećenicima zaključio Miroslav Bertoša: „Bili su svećenici iste kapelanije, živjeli su među svojom rodbinom, svojim prijateljima, među sumještanima..., živjeli su u svijetu koji poznaju i koji njih poznaje, u kompleksnome ozračju gdje su se istodobno osjećali opušteni i strogo nadzirani. Razapeti između pučke vjere i pučkih vjerovanja, naučenih vjerskih kanona i scenarija crkvenih obreda, između vjerničkoga puka i viših crkvenih dostojanstvenika, istarski su seoski svećenici u XVI., XVII. i XVIII. stoljeću predstavljali onaj osebujni sloj koji je istodobno promicao i usporavao poslijetridentska obnoviteljska nastojanja.“²⁵

Ante Marija Strgačić naglasio je u svom radu da je nadbiskup Zmajević „uvidio i osjetio bijedu glagoljaša, tog neposrednog vođe širokih slojeva“.²⁶ Iako se ta primjedba prvenstveno odnosi na pitanje obrazovanja, može se ona jednako primijeniti na pitanje gospodarskog stanja svećenstva u 18. stoljeću. Raznorodni su uzroci lošeg materijalnog stanja glagoljaškog svećenstva u razmatranom razdoblju. Prvenstveno, stalna ratna zbivanja na području Zadarske i Ninske biskupije tijekom stoljeća uzrokovala su promjene u sastavu stanovništva te su na prostor, koji je mahom bio nastanjen katoličkim stanovništvom, prispjeli pripadnici pravoslavne vjeroispovijesti, što će osobito tijekom 18. stoljeća generirati poteškoće s kojima se u koštac uhvatila Crkva i država.²⁷ Mnoga su sela nestala s lica zemlje, a novopridošlo stanovništvo odbijalo je obrađivati zemlje na području kojemu je stalno vrebala opasnost od osmanskih provala. Desetina se teško prikupljala, a glagoljaško svećenstvo dijelilo je zlu kob koja

²⁴ Ante Marija STRGAČIĆ, O uzgoju i naucima dalmatinskoga klera u prošlosti, *Zadarska revija*, V, 1956., 3, 179 – 184; Mihovil BOLONIĆ, Ekonomsko i socijalno stanje krčkih glagoljaša, *Bogoslovska smotra*, Zagreb, 1975., vol. 45, br. 1, 97 – 116; M. BOLONIĆ, Ekonomsko-socijalno stanje krčkih glagoljaša, *Bogoslovska smotra*, Zagreb, 1976., vol. 46, br. 4, 478 – 503.

²⁵ Miroslav BERTOŠA, Fragmenti vizitacije pulskoga biskupa Eleonora Pagella iz godine 1690., *Croatia christiana periodica*, 24, Zadar, 2000., 46, 37.

²⁶ Ante Marija STRGAČIĆ, Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra, *Zadar Zbornik* (ur. Jakša Ravlić), Zagreb, 1964., 414.

²⁷ O tome opširno kod: Mile BOGOVIĆ, *Katolička Crkva i pravoslavlje u Dalmaciji*, Zagreb, 1993.

je zadesila narod. Glagoljaško svećenstvo radije je nadničarilo da bi preživjelo i bavilo se raznim poduzetničkim poslovima da ne bi siromašne suseljane dovelo na prosjački štap.²⁸ Nerijetko je dolazilo do nerazumijevanja između biskupa i svećenstva, što je opet uvelike ovisilo o nakanama pojedinih biskupa. Pritom je stanje na području Ninske biskupije donekle bilo teže negoli na području Zadarske nadbiskupije. O tome svjedoče događaji povezani s ninskim biskupom Tomom Nekićem (1743. – 1754.). Biskup Nekić bio je zauzeti crkveni pastir, tražio je odgovornost svećenstva u pastoralnom djelovanju, ali je ujedno bio svjestan da je biskupija poharana ratovima, narod nedovoljno poučen u vjeri, a česta odsutnost ninskih biskupa, koji su stolovali u Zadru, uzela je danak.²⁹

Tijekom cijelog 18. stoljeća može se pratiti loše ekonomsko stanje glagoljaškog svećenstva na području Zadarske i Ninske biskupije. Primjerice, iz izvješća zadarskog arhiđakona Ivana Carsane od 1. travnja 1770. godine saznaje se da je tada na kopnenom području Zadarske nadbiskupije ostalo 24 sela. U osvrtu na dodjelu zemljišta, što ju je 1755. godine proveo generalni providur Francesco Grimani, Carsana je ustvrdio da su pojedini župnici seoskih župa dobili po 30 kampa zemlje, ali velik dio svećenstva nije dobio ništa. Carsana je izvijestio mletačke vlasti da su prihodi svećenstva nedostadni za život i obnašanje pastoralne službe.³⁰ K tomu, svećenstvo je bilo dužno plaćati crkveni i državni porez, unatoč slabim prihodima. Konačno, teret koji je podnosio narod, podnosili su i svećenici glagoljaši. Ne čudi stoga što su oni stali na stranu puka tijekom pobune dalmatinskih težaka protiv zemljoposjednika u 18. stoljeću.³¹

Od župljana se nije moglo očekivati znatnije doprinose, a nerijetko su svećenici glagoljaši bili uskraćeni i za ono što im je po naravnom i crkvenom pravu pripadalo.³² O tome zorno svjedoče spisi pohranjeni u Državnom arhivu u Veneciji. U fondu magistrature *Soprintendenti alle decime del clero* sačuvan je popis zemljišnih posjeda crkvenih institucija na području Zadarske i dijelom Ninske biskupije iz 1768. godine. Razvidno je da su crkveni kaptoli, samostani i pripadnici višeg klera uživali bogatije nadarbine, dok je svećenstvo seoskih

²⁸ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Glagoljske moralno-kazuističke odredbe*, 191.

²⁹ Zdenko DUNDOVIĆ, Ninski biskup Toma Nekić (1743. – 1754.), *Croatia christiana periodica*, 40, Zagreb, 2016., 77, 134.

³⁰ HR-AZDN-16/1, *Zadarska nadbiskupija/Metropolija, Registrum litterarum*, Dopisivanje zadarskih nadbiskupa: Carsana, 1774. – 1790., knj. 1.

³¹ O tome opširno kod: Ivan GRGIĆ, Buntovni pokret dalmatinskih težaka 1736/1740. godine, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 6-7, Zadar, 1960., 551 – 603.

³² HR-AZDN-18, *Prvostolni kaptol u Zadru*, Knjiga povlastica Kaptola stolne crkve Sv. Stošije (*Liber Privilegiorum Venerabilis Capituli ecclesiae cathedralis S. Anastasiae, martyris*), 1399. – 1818. (dalje: *Liber Privilegiorum*), fol. 470. Usp. Šime PERIČIĆ, *Dalmacija uoči pada Mletačke Republike*, Zagreb, 1980., 56 – 57.

i otočnih župa bilo lišeno većih posjeda, a nerijetko i bilo kakvih prihoda.³³ Primjerice, usporedi li se broj od 42 župe (i župnika), koliko ih je u popisu zavedeno, odnosno količina obradivih površina kojima su se oni služili s količinom zemljišta u posjedu Samostana sv. Marije u Zadru u to vrijeme, razvidno je da su zemljišni posjedi jednog samostana višestruko premašivali vrijednosti zemljišta sveukupnog broja župa navedenih u popisu.³⁴ Lošem ekonomskom stanju glagoljaškog svećenstva pridonijela je i relativno nesrazmjerna podjela prikupljene crkvene desetine. Crkvena se desetina, prema starom običaju, dijelila na četiri dijela: prvi dio pripadao je kaptolu, drugi dio nadbiskupskoj menzi, treći dio svećenstvu, a četvrti dio dijelio se siromasima.³⁵ Pritom je nužno naglasiti da je glagoljaško svećenstvo podavalo kaptolu i nadbiskupskoj menzi 2/3 prikupljene desetine po selima i otocima, ali ono nije uživalo dio desetine gradskih nadarbina rezerviranih za gradsko svećenstvo, koje su redovito bile izdašnije. Može se dakle zaključiti da je u tom smislu u podjeli desetine izostala komutativna pravednost. Glagoljaško svećenstvo rijetko je dobivalo kanoničke časti, odnosno teško se moglo penjati na crkvenoj hijerarhijskoj ljestvici, što je paralelno značilo bolje prihode.³⁶ O siromaštvu glagoljaškog klera Zadarske i Ninske biskupije svjedoči i epizoda njihova sudskog spora sa zadarskim kaptolom sredinom 18. stoljeća oko prakticiranja bogoštovlja sjemeništara glagoljaškog sjemeništa u Zadru u katedralnoj crkvi sv. Stošije.³⁷ Glagoljaško svećenstvo zadarskih sela i otoka pokrenulo je tada spor sa zadarskim kaptolom pred mletačkim sudom u Veneciji 1750. godine, a u kojoj je to mjeri financijski opteretilo seoske i otočne svećenike najzornije kazuje činjenica da su troškovi spora iznosili visokih 50 cekina, koji je brojno svećenstvo prikupljalo dva mjeseca.³⁸ Zastupnik hrvatskog glagoljaškog svećenstva u sporu s kaptolom bio je don Mate Brižić, župnik Sutomišćice, a u fondu Znanstvene knjižnice u Zadru navedena su imena svećenika glagoljaša koje je zastupao.³⁹ O tom poslu oni su ovlastili svećenika Brižića 26. lipnja 1750. godine.⁴⁰

³³ ASVe, *Soprintendenti alle decime del clero*, b. 357.

³⁴ O tom je izvijestila Lovorka Čoralić u radu o posjedima dominikanskoga samostana u Zadru. Lovorka ČORALIĆ, *Zemljišni posjedi dominikanskog samostana u Zadru u XVII. i XVIII. stoljeću*, *Croatia Christiana periodica*, Zagreb, 1994., vol. 18, br. 33, 217.

³⁵ Usp. Jadranka NERALIĆ, *Pogled na zadarsku Crkvu u 15. stoljeću iz Rima*, *Sedamnaest stoljeća zadarske Crkve*, sv. I (ur. Livio Marijan), Zadar, 2009., 358 – 359.

³⁶ Usp. Ivan OSTOJIĆ, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb, 1975., 138 – 139; A. M. STRGAČIĆ, *O uzgoju i naucima*, 179 – 184.

³⁷ Usp. A. M. STRGAČIĆ, *Hrvatski jezik i glagoljica*, 417.

³⁸ HR-AZDN-18, *Prvostolni kaptol u Zadru*, Razni spisi, svež. 69, fol. 39v-40v.

³⁹ ZKZD, *Miscellanea*, B. 2219, fol. 73-75.

⁴⁰ HR-DAZD-31, *Bilježnici Zadra*, Antonio Ferrari q. Bortolo, 1747. – 1775., b. I, svež. 2, fol. 38v-40r.

Uz to, kako je posvjedočio rektor glagoljaškog sjemeništa u Zadru kanonik Josip Calvi, koncem 18. stoljeća u Zadru i njegovoj okolici vladala je *ekstremna glad*,⁴¹ a jedino su Preko i Sutomišćica imali nešto hrane.⁴² Zbog tih nepovoljnih okolnosti često su svećenici glagoljaši na kopnenom dijelu Zadarske i Ninske biskupije bili prisiljeni baviti se zemljoradnjom i ostalim poslovima, što je kanonsko pravo izrijeком branilo. Ta je praksa, u konačnici, rezultirala čestim opomenama mjesnih biskupa.⁴³

U ekonomskom smislu tri su temeljne odrednice koje su dijelom ublažavale teško ekonomsko stanje glagoljaškog klera na kopnenom dijelu zadarskog i ninskog područja.

Prvenstveno, to je činjenica da su svećenici glagoljaši najčešće stanovali u obiteljskim kućama, s rodbinom koja ih je pomagala. Grozdana Franov-Živković navela je u kontekstu rasprave o različitim mentalitetima otočnog i seoskog stanovništva da je vjerojatno svako selo htjelo da im se dodijeli svećenik iz njihova mjesta.⁴⁴ Taj zaključak stoji, ali nije potpun, barem za kopneni dio zadarskog i ninskog područja. Naime, jedan od razloga zbog kojega su svećenici glagoljaši imenovani župnicima u vlastitim mjestima upravo je siromaštvo vjernika i manjak prihoda. Dva su izvora koja to potvrđuju. Generalni providur za Dalmaciju Paolo Boldù (1781. – 1783.) o tome je izvijestio mletačku magistraturu *Sopra le Decime del Clero* 1781. godine.⁴⁵ Boldù je opisao mizerno materijalno stanje seoskog klera, koje se doslovno bori za opstanak. Drugi izvor je memorijal zadarskog nadbiskupa Ivana Carsane. Nadbiskup Carsana bio je još konkretniji u izričaju. On je naveo da je prisiljen postavljati svećenike glagoljaše župnicima u njihovim rodnim mjestima gdje ih barem obitelji mogu spasiti kako ne bi umrli zbog nedostatka svagdašnjeg kruha.⁴⁶ Primjerice, u oporuci don Bože Zelića, župnika u Radovinu, od 1748. godine razvidno je da je živio u obiteljskoj kući.⁴⁷

Druga odrednica, koja je dijelom ublažavala težak život svećenika glagoljaša na kopnenom dijelu Zadarske i Ninske biskupije, bilo je njihovo članstvo u brojnim bratovštinama koje su postojale u 18. stoljeću. Temeljni cilj bratovština bilo je

⁴¹ Z. DUNDOVIĆ, *Gospodarske prilike*, 286.

⁴² Razvidno je da je to ovisilo o vremenskim prilikama i urodu. Usp. Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Život i djelo glagoljaša don Jerolima Kuzmića Šimića (župa Sutomišćica, oko 1726. – 4. 12. 1793.)*, *Croatia christiana periodica*, Zagreb, 2015., br. 39, 75, 92.

⁴³ Usp. G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Glagoljske moralno-kazuističke odredbe*, 190.

⁴⁴ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Glagoljske moralno-kazuističke odredbe*, 190.

⁴⁵ Kopija izvješća dostupna u: *Liber Privilegiorum*, fol. 466-471.

⁴⁶ HR-AZDN-16/1, *Zadarska nadbiskupija/metropolija, Registrum litterarum*, Dopisivanje zadarskih nadbiskupa: Carsana, 1774. – 1790., knj. 1.

⁴⁷ HR-DAZD-21, *Oporuke pohranjene u kancelarijama zadarskih knezova 1711. – 1748*, II., kut. 131, fol. 433r-434r.

njegovanje pobožnosti i međusobno potpomaganje članova, što je siromašnom stanovništvu i svećenstvu bilo od višestruke koristi.⁴⁸ Gotovo svi svećenici glagoljaši u 18. stoljeću, koji su zavedeni u rukopisu biografskog leksikona msgr. Pavla Kera, bili su pripadnici barem jedne, ako ne i više bratovština.⁴⁹ Osim što su bratovštine ublažavale teško ekonomsko stanje glagoljaškog svećenstva i naroda, akumulirale su i znatna novčana sredstva u bratovštinskim blagajnama, te su u relativno kratkom roku mogle prikupiti dostatne prihode i za ozbiljnije građevinske zahvate, čime su zatim obnavljale sakralne objekte na području župa te na taj način pridonosile očuvanju kulturne baštine.⁵⁰

Treća odrednica bila je osobna nadarenost i prilika za boljim obrazovanjem svećenika glagoljaša. Primjerice, svećenik don Petar Nakić (1694. – 1769.) iz sela Bulić kod Benkovca, hrvatski majstor gradnje orgulja, bio je iznimno nadaren, zbog čega je upućen na školovanje u Veneciju te je godinama, najprije kao redovnik franjevac, a potom kao dijecezanski svećenik, gradio orgulje diljem Dalmacije, što mu je omogućilo kvalitetniji život u ekonomskom smislu.⁵¹ Svakako, u broju cjelokupnog glagoljaškog svećenstva postotak takvih slučajeva ipak je minoran.

S druge strane, glagoljaško svećenstvo na zadarskim otocima u 18. stoljeću bilo je u relativno boljem položaju. Osobito se to odnosi na školovanje, pri čemu je razvidno da su svećenici glagoljaši s otoka u tom smislu bili u prednosti u odnosu na seosko svećenstvo kopnenog dijela zadarskog područja. Naime, na otocima je od velikog značaja bila nazočnost redovnika benediktinaca i franjevac trećoredaca, koji su negovali glagoljašku kulturu i pružali kvalitetno obrazovanje.⁵² Uz to, svećenici glagoljaši sa zadarskih otoka češće su poznavali talijanski i latinski jezik i pismo negoli svećenici glagoljaši na kopnenom dijelu zadarskog područja, što je

⁴⁸ Usp. Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Bratovština (*skula*) župe sv. Ivana Krstitelja u Tinju i župe sv. Petra i Pavla u Bujanimu u 18. stoljeću, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar, 2011., sv. 53, 163 – 187.

⁴⁹ P. KERO, *Grada za biografski leksikon svećenika* (u rukopisu).

⁵⁰ Usp. Zdenko DUNDOVIĆ, Glagoljska madrikula Svetog Mihovila iz Vrsi – njeno značenje za poznavanje prošlosti mjesta tijekom 18. i 19. stoljeća, *Monumenta glagolitica archidioeceseis Iadertinae*, vol. XXIV, *Glagoljska madrikula bratovštine sv. Mihovila u Vrsima*, (ur. Josip Faričić, Pavao Kero), Zadar, 2018., 13.

⁵¹ O don Petru Nakiću vidi više kod: Mirko JANKOV, Don Petar Nakić – hrvatski majstor gradnje orgulja, *Sveta Cecilija: časopis za sakralnu glazbu*, Zagreb, 2011., vol. 81, br. 1-2, 11 – 22; Enio STIPČEVIĆ, Graditelj orgulja Petar Nakić (1694. – 1769.), *Ljudi 18. stoljeća* (ur. Lovorka Čoralić i dr.), Zagreb, 2016., 622 – 627.

⁵² Vidi radove: P. RUNJE, Školovanje glagoljaša, Ogulin, 2003.; Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljaš don Ive Vlahić iz Sutomišćice (o. 1733. – 25. VII. 1803.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar, 2012., vol. 54, 147 – 183; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Život i djelo glagoljaša don Jerolima Kuzmića Šimića, 89 – 102; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljski libar propovijedi olipskog kapelana don Šime Radova iz 18. stoljeća, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar, 2017., sv. 59, 226 – 227.

također otvaralo bolje mogućnosti napretka.⁵³ Važno je pritom napomenuti da se to ne smije primijeniti na cjelovit korpus svećenika glagoljaša podrijetlom iz sela kopnenog dijela Zadarske i Ninske biskupije, već samo na one koji su temeljno naukovanje stjecali kod seoskih župnika.⁵⁴ Nadalje, razvidno je da su pojedini svećenici glagoljaši, osim duhovnog i pastoralnog djelovanja, njegovali interes za znanost. Primjerice, don Šime Radov iz Oliba zanimao se za prirodne i tehničke discipline znanosti, povijesne znanosti i geografiju.⁵⁵

Boljem položaju glagoljaškog svećenstva na otocima u odnosu na one u selima kopnenog dijela zadarskog i ninskog području pogodovala su društveno-povijesne okolnosti. Prvenstveno, otoci su bili lišeni ratnih stradanja, stanovništvo je bilo uglavnom homogeno, osobito u konfesionalnom smislu, a i patrimoniji su bili izdašniji, unatoč manjem broju obradivih površina na otocima u odnosu na kopneni dio zadarskog područja. Primjerice, patrimonij don Luke Žuvića iz Luke na Dugom otoku iz 1772. godine sastojao se od nekoliko maslinika i vinograda,⁵⁶ dok je don Bože Zelić iz Radovina posjedovao tek jedan vinograd od 4 dana oranja.⁵⁷ Oporuka svećenika glagoljaša don Ante Burmetića iz Nevidana na otoku Pašmanu, iz 1764. godine, također potvrđuje relativno superiornije materijalno stanje svećenika glagoljaša na zadarskim otocima u odnosu na svećenike glagoljaše kopnenog dijela zadarskog područja.⁵⁸ Istodobno, oporuka opata komendatora opatije sv. Ambrozija u Ninu Cristofora Leonija, koja je pohranjena u spisima kancelarije zadarskog kneza u Državnom arhivu u Zadru, proteže se na 29 folija, a svjedoči o njegovu raskošnom životu i materijalnom bogatstvu,⁵⁹ što potkrjepljuje i opis dobara opatije koje je uživao.⁶⁰ Usporedi li se gore navedene slučajeve, jasnije se ocrtavaju nesrazmjeri ekonomskog stanja glagoljaškog svećenstva u odnosu na gradski kler ili onaj pri vrhu crkvene hijerarhije na području Zadarske i Ninske biskupije u 18. stoljeću, koji je ljubomorno branio gradske nadarbine i povlastice.

⁵³ Usp. G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljaš don Ive Vlahić, 151; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Život i djelo glagoljaša don Jerolima Kuzmića Šimića, 98.

⁵⁴ Usp. G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljaš don Ive Vlahić, 152.

⁵⁵ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljski libar, 237.

⁵⁶ Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljaš don Luka Žuvić, njegovi zapisi i zbirčice propovijedi (18. st.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar, 2016., vol. 58, 193.

⁵⁷ HR-DAZD-20, Oporuke pohranjene u kancelarijama zadarskih knezova 1711. – 1748., II., kut. 131, fol. 433r.

⁵⁸ Don Ante Burmetić posjedovao je nekoliko nekretnina. Vidi prijepis oporuke kod: Ivna ANZULOVIC, Oporuka i inventar svećenika glagoljaša don Ante Burmetića iz Nevidana na otoku Pašmanu iz 1764. godine, *Zadarska smotra*, 1-2 (*Domaća rič* 7), 2001., 142 – 143.

⁵⁹ HR-DAZD-20, *Općina/Komuna Zadar. Knez Zadra*. Oporuke pohranjene u kancelarijama zadarskih knezova 1786. – 1794, V., kut. 135, fol. 168r-197r.

⁶⁰ ASVe, *Soprintendenti alle decime del clero*, b. 357, br. 25.

Što se tiče otočnog glagoljaškog svećenstva, nužno je navesti jedan od izdašnjih izvora prihoda koje su svećenici na otocima mogli uživati, a kojih je seosko svećenstvo *ipse facto* bilo lišeno. Naime, istraženi izvornici i objavljena literatura svjedoče o uplivu većeg broja svećenika glagoljaša sa zadarskih otoka u poslove brodskog prijevoza. Primjerice, svećenici glagoljaši don Šimun Odvitović s Dugog otoka i don Marko Uglešić iz Božave posjedovali su leute kojima su prevozili mošt za crkvene institucije, što im je bio dodatan izvor prihoda.⁶¹ U rukopisu biografskog leksikona svećenika u tom kontekstu spomenut je don Petar Banić iz Velog Iža, za kojega je navedeno da je bio suvlasnik brodova. Iz leksikona je razvidno da je otočno glagoljaško svećenstvo gotovo redovito obavljalo tu praksu u razdoblju od 15. do 18. stoljeća.⁶² Brodovi u vlasništvu svećenika glagoljaša sa zadarskih otoka najčešće su dobiveni oporučno od roditelja ili bliže rodbine. Primjerice, don Ivan Vojvodić iz Velog Iža bio je sin imućnih roditelja, brodovlasnika, koji su posjedovali 18 velikih brodova na jedra. Umro je u Ravenni u Italiji, kamo se brodom uputio o nekom poslu. Međutim, sami su svećenici glagoljaši oporučno ostavljali svoje brodove i mreže drugim svećenicima. Zabilježen je slučaj iz 1775. godine kada je don Mate Švorinić iz Maloga Iža u svojoj je oporuci zapisao: „I to ja don Šime Švorinić deto Gaćina sin pokojnoga Maija Švorinića deto Gaćina od Iža nahodih se u bolesti a u dobroj pameti nadojući se diliti od ovoga svita po voli Boga i priporučujem Bogu dušu a tilo zemli a sva moja dobra polovica ka se nahodi toliko intrade i kuće i brodi i mriž vazda moja polovica ovo ostavljam don Mati i Šimi.“⁶³ Osim za brodarske poslove, brodovi su svećenicima glagoljašima služili za odlazak na pastoralnu službu i povratak u rodno mjesto. Zanimljiv je slučaj don Bože Končića, rođenog Saljanina, koji je bio župnik u Radošinovcima. Zbog *otočnog mentaliteta* nije mogao djelovati bez broda pa je kod meštra u Salima dao napraviti brod, koji je vjerojatno bio usidren u pakoštanskoj luci.⁶⁴

Osim brodarstva, svećenici glagoljaši nerijetko su se bavili ribarstvom, što je bio siguran izvor svakodnevne prehrane.⁶⁵ Primjerice, 1712. godine tužio se kapelan u Preku don Mihovil Mišić da ga franjevci iz samostana na otoku Galevcu pred Prekom ometaju u ribolovu u tamošnjim uvalama, na što je generalni

⁶¹ Z. DUNDOVIĆ, *Gospodarske prilike*, 261.

⁶² P. KERO, *Građa za biografski leksikon svećenika* (u rukopisu).

⁶³ P. KERO, *Građa za biografski leksikon svećenika* (u rukopisu).

⁶⁴ Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Kvateran (knjiga računa) crkve i bratovštine sv. Ante u Radošinovcima 1784. – 1795., Glagoljica i glagoljaštvo u biogradskom kraju* (ur. Vjekoslav Čosić), Biograd – Zadar, 2014., 138.

⁶⁵ Početkom 18. stoljeća za *velikoga ribara* glasilo je don Ante Basioli iz Sali na Dugom otoku, a na koncu 18. stoljeća kao *dobar i poduzetan ribar* naveden je don Marko Škvarlić iz Velog Iža. P. KERO, *Građa za biografski leksikon svećenika* (u rukopisu).

providur da Riva reagirao oštrom zabranom fratrima pod prijetnjom kazne od 100 dukata da ne smiju ometati kapelana u ribolovu u uvalama Preka.⁶⁶ Otočani su u 18. stoljeću raspolagali znatnim količinama ribolovnih alata, a i ribe je bilo u izobilju. Ono što je opterećivalo tu granu privrede bili su visoki državni nameti.⁶⁷

S druge strane, kako je već naglašeno, na otocima zadarskog arhipelaga zabilježen je znatno veći broj svećenstva u odnosu na kopneni dio zadarskog područja. Ponekad se znalo dogoditi da na jednoj župi, uz imenovanog župnika, djeluju kapelani ili više svećenika glagoljaša.⁶⁸ To je također utjecalo na skromnost života glagoljaškog svećenstva. Nužno je napomenuti da su svećenici glagoljaši na otocima, unatoč povoljnijem položaju u odnosu na svećenstvo kopnenog dijela zadarskog područja, živjeli skromno, zadovoljavajući se tek najnužnijim materijalnim potrebama.⁶⁹ Svećenici glagoljaši nisu se ni odijelom razlikovali od svoje sredine, iako se odredbama zadarskih i ninskih biskupa to zahtijevalo.⁷⁰ U opisu svećenika glagoljaša nadbiskup Zmajević naveo je da im je odijelo bilo siromašno i da se od laičkog razlikovalo tamnijom bojom i po tome što je bilo dulje. Sinoda 1680. godine zabranila je nositi hrvatske haljine, pa makar one bile i crne, što znači da nije bila dostatna samo tamna boja nego i izgled, kroj i ukrasi, koji su se morali razlikovati od ostalog puka.⁷¹

Kao i na seoskim župama, temelj njihovih prihoda činila je trećina crkvene desetine. Ako je suditi prema izvješćima župnika, i na otocima se nerijetko desetina teško prikupljala. Ipak, analizom dostupnih podataka razvidno je da je desetina vina na otocima bila obilatija u odnosu na desetinu vina koja se prikupljala u župama kopnenog dijela zadarskog područja, a osobito s obzirom na broj stanovništva u pojedinim župama. Primjerice, prema izvješću nadbiskupa Karamana, selo Grusi (danas predio Briševa) imalo je 192 stanovnika, a mjesto Savar na Dugom otoku 186 stanovnika (Tablica 1). Župnik Gruha primao je na ime desetine 6 stara ječma, 2 stara pšenice, 12 stara orza, 8 barila vina, a na ime sprovednih obreda 6 stara žita.⁷² Župnik Savra primao je 10 barila vina na ime desetine, a 8 barila na ime sprovoda, a tek 2 stara orza.⁷³ Unatoč manjem

⁶⁶ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljske moralno-kazuističke odredbe, 188, bilj. 13.

⁶⁷ Tomislav RAUKAR i dr., *Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar, 1987, 482 – 483.

⁶⁸ Primjerice, na otoku Silbi su 1768. godine, uz župnika, djelovala dvojica kapelana. ASVe, *Soprintendenti alle decime del clero*, b. 357, br. 41.

⁶⁹ Jednako je za otok Krk naveo Mihovil Bolonić. M. BOLONIĆ, Ekonomsko-socijalno stanje krčkih glagoljaša, 478.

⁷⁰ Usp. I. ANZULović, Oporuka i inventar, 133 – 140; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljske moralno-kazuističke odredbe, 188.

⁷¹ I. ANZULović, Oporuka i inventar, 139.

⁷² ASVe, *Soprintendenti alle decime del clero*, b. 357, br. 56.

⁷³ ASVe, *Soprintendenti alle decime del clero*, b. 357, br. 29.

broju obradivih zemljišnih površina na otocima, prinosi grožđa bili su izdašniji. Zanimljivo je da su se na otoku Ravi, sa samo 132 stanovnika, prikupljale izrazito visoke količine vina, 20 barila od desetine, 6 barila od sprovoda, a kao i u ostalim slučajevima, Crkva se uzdržavala prihodima od obrađivanja zemlje posjednika, za koju se podavao dominikal.⁷⁴ Slično se bilježi u mjestu Žman na Dugom otoku, koje je polovinom 18. stoljeća imalo 295 stanovnika, a župniku je podavalo 20 barila vina od desetine, a 15 barila od sprovoda.⁷⁵ Slično je bilo s prinosom maslinova ulja.⁷⁶ Budući da su te dvije poljoprivredne kulture bile najprofitabilnije tijekom 18. stoljeća,⁷⁷ može se zaključiti da su svećenici glagoljaši sa zadarskih otoka od prodaje vina i ulja mogli uprihoditi veće iznose nego svećenici na kopnenom dijelu zadarskog područja. Iz navedenog proizlazi da je ekonomsko stanje svećenika glagoljaša na području Zadarske i Ninske biskupije tijekom 18. stoljeća bilo relativno slično, s ipak nešto povoljnijim okolnostima svećenika glagoljaša na zadarskim otocima.

O posljedicama ekonomskih teškoća glagoljaškog svećenstva na pastoralnu zauzetost upozorio je mletačku vladu zadarski nadbiskup Ivan Carsana. On je naveo da mali prihodi svećenstva neminovno utječu na obnašanje svete službe i poučavanje mladih ljudi čitanju, pisanju i kršćanskom nauku.⁷⁸ Jednako su o ekonomskim poteškoćama za područje Ninske biskupije izvijestili ninski biskup Bernard Dominik Leoni u prvoj polovini 18. stoljeća⁷⁹ i ninski biskup Toma Nekić polovinom 18. stoljeća.⁸⁰ Međutim, unatoč tomu svećenici glagoljaši ostavili su neizbrisiv trag na duhovnom, moralnom i kulturnom polju kako na otocima tako i na kopnenom dijelu zadarskog i ninskog područja.

ZAKLJUČAK

Komparacija ekonomskog stanja glagoljaškog svećenstva u 18. stoljeću na području Zadarske i Ninske biskupije s onim glagoljaškog svećenstva na zadarskim otocima pokazuje da je glagoljaško svećenstvo zadarskih otoka bilo u boljem položaju od svećenstva na kopnenom dijelu zadarskog i ninskog područja. Brojnost svećenstva na otocima, a manjak svećenika iz kopnenih župa,

⁷⁴ ASVe, *Soprintendenti alle decime del clero*, b. 357, br. 21.

⁷⁵ ASVe, *Soprintendenti alle decime del clero*, b. 357, br. 26.

⁷⁶ Z. DUNDOVIĆ, *Gospodarske prilike*, 264 – 265.

⁷⁷ Usp. Š. PERIČIĆ, *Gospodarske prilike Dalmacije od 1797. do 1848.*, Split, 1993., 27 – 31.

⁷⁸ HR-AZDN-16/1, *Zadarska nadbiskupija/Metropolija, Registrum litterarum*, Dopisivanje zadarskih nadbiskupa: Carsana, 1774. – 1790., knj. 1.

⁷⁹ HR-AZDN-17/1, *Ninska biskupija*, Spisi kurije/ordinarijata 1722. – 1727., kut. 8, fol. 176r.

⁸⁰ Z. DUNDOVIĆ, *Ninski biskup Toma Nekić*, 135 – 136.

posljedično je rezultirala većom pastoralnom mobilnošću otočnih svećenika na područje zadarskog i ninskog zaleđa. Izvornici potvrđuju postavljenu tezu da je pastoralna mobilnost glagoljaškog svećenstva sa zadarskih otoka i priobalja prema unutrašnjosti uglavnom bila uvjetovana blizinom odredišnih župa od mjesta njihova rođenja, s tek neznatnim odstupanjima. Zbog različitosti mentaliteta seoskog i otočnog stanovništva nerijetko je dolazilo do razmirica i nerazumijevanja, što je dijelom utjecalo na njihovu pastoralnu službu. Ekonomske poteškoće donekle su utjecale na pastoralno djelovanje, ali nipošto u mjeri koja bi to djelovanje paralizirala ili usporila, što se može zahvaliti skromnosti života glagoljaškog svećenstva. Može se zaključiti da je relativno siromaštvo glagoljaškog svećenstva utjecalo na razvoj njihove svestranosti, poduzetništva i sposobnosti brze prilagodbe u nepovoljnim okolnostima. Unatoč uvriježenom mišljenju da su svećenici glagoljaši bili mahom neuki, istraženi izvornici i literatura upućuju na potrebu sustavnije analize i promišljanja te teze. Štoviše, razvidno je da su svećenici glagoljaši njegovali znanost i kulturu, glagoljsku baštinu i liturgiju, uvijek i nesebično u službi povjerenog im puka, s kojim su dijelili dobro i zlo svakodnevice u 18. stoljeću.

IZVORI:

Arhiv Zadarske nadbiskupije

Zadarska nadbiskupija/Metropolija, Registrum litterarum, Dopisivanje zadarskih nadbiskupa: Carsana, 1774. – 1790., knj. 1.

Zadarska nadbiskupija/metropolija, Kanonske vizitacije (*Visitationes canonicae*), 1583./1946., kut. 3.

Zadarska nadbiskupija/metropolija, Svećenička baština 1621./1822.

Zadarska nadbiskupija/metropolija, Stari spisi (Atti antichi), kut. 1, Popis svećenstva i župa 1771. godine

Ninska biskupija, Spisi kurije/ordinarijata 1722. – 1727., kut. 8.

Ninska biskupija, Vizitacije, kut. 1., 2. i 7.

Prvostolni kaptol u Zadru, Knjiga povlastica Kaptola stolne crkve Sv. Stošije (*Liber Privilegiorum Venerabilis Capituli ecclesiae cathedralis S. Anastasiae, martyris*), 1399. – 1818.

Prvostolni kaptol u Zadru, Razni spisi, svež. 69.

Državni arhiv u Zadru

Općina/Komuna Zadar. Knez Zadra, Oporuke pohranjene u kancelarijama zadarskih knezova 1711. – 1748, II., kut. 131.

Općina/Komuna Zadar. Knez Zadra, Oporuke pohranjene u kancelarijama zadarskih knezova 1786. – 1794, V., kut. 135.

Bilježnici Zadra, Antonio Ferrari q. Bortolo, 1747. – 1775., b. I.

Znanstvena knjižnica Zadar

Miscellanea, B. 2219.

Archivio di Stato di Venezia

Soprintendenti alle decime del clero, b. 357.

LITERATURA:

- Ivna ANZULOVIĆ, Oporuka i inventar svećenika glagoljaša don Ante Burmetića iz Neviđana na otoku Pašmanu iz 1764. godine, *Zadarska smotra*, 1-2 (*Domaća rič* 7), Zadar, 2001., 142 – 143.
- Miroslav BERTOŠA, Fragmenti vizitacije pulskoga biskupa Eleonora Pagella iz godine 1690., *Croatia christiana periodica*, Zagreb, 2000., vol. 24, br. 46, 29 – 48.
- Mate BOBANOVIĆ, Monumenta glagolitica archidioecesis Iadertinae, vol. I. do XVII., *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar, 2015., br. 57, 463 – 474.
- Mile BOGOVIĆ, *Katolička Crkva i pravoslavlje u Dalmaciji*, Zagreb, 1993.
- Mihovil BOLONIĆ, Ekonomsko i socijalno stanje krčkih glagoljaša, *Bogoslovska smotra*, Zagreb, 1975., vol. 45, br. 1, 97 – 116.
- Mihovil BOLONIĆ, Ekonomsko-socijalno stanje krčkih glagoljaša, *Bogoslovska smotra*, Zagreb, 1976., vol. 46, br. 4, 478 – 503.
- Josip BRATULIĆ, Školovanje i obrazovanje glagoljaša, *Senjski zbornik*, Senj, 2014., vol. 41, br. 1, 461 – 464.
- Lovorka ČORALIĆ, Zemljišni posjedi dominikanskog samostana u Zadru u XVII. i XVIII. stoljeću, *Croatia Christiana periodica*, Zagreb, 1994., vol. 18, br. 33, 213 – 224.
- Zdenko DUNDOVIĆ, Glagoljska madrikula Svetog Mihovila iz Vrsi – njeno značenje za poznavanje prošlosti mjesta tijekom 18. i 19. stoljeća, Monumenta glagolitica archidioeceseis Iadertinae, vol. XXIV, *Glagoljska madrikula bratovštine sv. Mihovila u Vrsima*, (ur. Josip Faričić, Pavao Kero), Zadar, 2018.
- Zdenko DUNDOVIĆ, Gospodarske prilike Zmajevićeva glagoljaškog sjemeništa u Zadru za vrijeme rektora kanonika Josipa Calvija (1782. – 1810.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar, 2018., vol. 60, 249 – 318.
- Zdenko DUNDOVIĆ, Ninski biskup Toma Nekić (1743. – 1754.), *Croatia christiana periodica*, Zagreb, 2016., vol. 40, br. 77, 129 – 143.
- Alberto FORTIS, *Put po Dalmaciji* (prir. Josip Bratulić), Zagreb, 1984.
- Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Bratovština (*škula*) župe sv. Ivana Krstitelja u Tinju i župe sv. Petra i Pavla u Bubenjanima u 18. stoljeću, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar, 2011., vol. 53, 163 – 187.
- Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljaš don Ive Vlahić iz Sutomišćice (o. 1733. – 25. VII. 1803.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar, 2012., vol. 54, 147 – 183.
- Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljaš don Luka Žuvić, njegovi zapisi i zbirčice propovijedi (18. st.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar, 2016., vol. 58, 191 – 221.

- Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljske moralno-kazuističke odredbe ninskih biskupa, 17. i 18. st., *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar, 2015., vol. 57, 185 – 216.
- Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljski libar propovijedi olipskog kapelana don Šime Radova iz 18. stoljeća, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar, 2017., vol. 59, 223 – 250.
- Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Kvateran (knjiga računa) crkve i bratovštine sv. Ante u Radošinovcima 1784. – 1795., *Glagoljica i glagoljaštvo u biogradskom kraju* (ur. Vjekoslav Ćosić), Biograd – Zadar, 2014., 131 – 148.
- Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Život i djelo glagoljaša don Jerolima Kuzmića Šimića (župa Sutomišćica, oko 1726. – 4. 12. 1793.), *Croatica christiana periodica*, Zagreb, 2015., vol. 39, br. 75, 89 – 102.
- Nedo GRBIN, Glagoljica i glagoljaši u Sukošanu, Župa Sukošan, Župa Sukošan. O 700. obljetnici prvog spomena mjesnog imena Sukošan 1289. – 1989. (ur. Božidar Finka, Nedo Grbin), Zagreb, 1989., 76 – 92.
- Ivan GRGIĆ, Buntovni pokret dalmatinskih težaka 1736/1740. godine, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, Zadar, 1960., vol. 6-7, 551 – 603.
- Ante GVERIĆ, *Iz prošlosti Bibinja*, Zadar, 1999.
- Mirko JANKOV, Don Petar Nakić – hrvatski majstor gradnje orgulja, *Sveta Cecilija: časopis za sakralnu glazbu*, Zagreb, 2011., vol. 81, br. 1-2, 11 – 22.
- Pavao KERO, Svećenici koji se spominju u glagoljskom kvateranu Župe sv. Ante u Radošinovcima 1784. – 1795., *Glagoljski kvateran Župe sv. Ante u Radošinovcima 1784. – 1795.* (prir. Pavao Kero), Monumenta glagolitica archidioecesis Iadertinae, vol. XIII., Zadar, 2013.
- Pavao KERO, *Glagoljska madrikula Bratovštine SS. Kuzme i Damjana u Polači 1711.–1808.*, Monumenta glagolitica archidioecesis Iadertinae, vol. XII, Zadar, 2013.
- Pavao KERO, Svećenici koji se spominju u maticama i u Knjizi godova Župe Gospe od Ružarija u Grusima 1613. – 1824., *Glagoljske matice krštenih i vjenčanih Župe Gospe od Ružarija u Grusima 1613. – 1824.* (prir. Pavao Kero), Monumenta glagolitica archidioecesis Iadertinae, vol. XV, Zadar, 2014.
- Pavao KERO, Svećenici, koji se spominju u madrikuli Bratovštine sv. Petra i sv. Ivana Krstitelja u Tinju i Bubnjanima 1723. – 1767., *Glagoljska madrikula bratovštine sv. Petra i sv. Ivana Krstitelja u Tinju i Bubnjanima 1723.–1767.* (prir. Pavao Kero), Monumenta glagolitica archidioecesis Iadertinae, vol. VIII, Zadar, 2012.
- Pavao KERO, Župnici i kapelani Župe sv. Mihovila u Vrsima, Monumenta glagolitica archidioeceseis Iadertinae, vol. XXIV, *Glagoljska madrikula bratovštine sv. Mihovila u Vrsima* (ur. Josip Faričić, Pavao Kero), Zadar, 2018.
- Pavao KERO, *Grada za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji* (u rukopisu).
- Slavko KOVAČIĆ, Glagoljsko bogoslužje i glagoljaši na području srednje Dalmacije od 16. do 20. stoljeća, *Kačić*, 25, Split, 1993., 449 – 459.
- Jadranka NERALIĆ, Pogled na zadarsku Crkvu u 15. stoljeću iz Rima, *Sedamnaest stoljeća zadarske Crkve*, sv. I, (ur. Livio Marijan), Zadar, 2009., 337 – 369.
- Ivan OSTOJIĆ, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb, 1975.

- Eduard PERIČIĆ, Sukošan – presjek kroz povijest, *Župa Sukošan. O 700. obljetnici prvog spomena mjesnog imena Sukošan 1289. – 1989.*, (ur. Božidar Finka, Nedo Grbin), Zagreb, 1989., 16 – 22.
- Šime PERIČIĆ, *Dalmacija uoči pada Mletačke Republike*, Zagreb, 1980.
- Tomislav RAUKAR i dr., *Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar, 1987.
- Petar RUNJE, *Školovanje glagoljaša*, Ogulin, 2003.
- Enio STIPČEVIĆ, Graditelj orgulja Petar Nakić (1694. – 1769.), *Ljudi 18. stoljeća*, (ur. Lovorka Čoralić i dr.), Zagreb, 2016., 622 – 627.
- Ante Marija STRGAČIĆ, Glagoljaško sjemenište u Priku i njegovi posljedni đaci, *Vjesnik staleškog udruženja katoličkih svećenika NRH*, Zagreb, 1956., vol. 3, br. 1-2, 5 – 26 (studija je ponovno tiskana u: *Poljica: godišnjak poljičkog dekanata*, 25, Split, 2000., 58 – 87).
- Ante Marija STRGAČIĆ, Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra, *Zadar Zbornik*, (ur. Jakša Ravlić), Zagreb, 1964., 373 – 429.
- Ante Marija STRGAČIĆ, O uzgoju i naucima dalmatinskoga klera u prošlosti, *Zadarska revija*, Zagreb, 1956., vol. V, br. 3, 179 – 184.

Zdenko DUNDOVIĆ

THE EVERYDAY LIFE OF GLAGOLITIC PRIESTS IN THE 18TH CENTURY
IN THE DIOCESE OF ZADAR AND NIN – COMPARISON OF LIFE ON THE
ISLAND AND IN THE HINTERLAND

SUMMARY

The paper uses a comparative method to analyse the economic situation of the Glagolitic clergy from the area of the Zadar and Nin dioceses in the 18th century concerning the economic status of the Glagolitic clergy on the Zadar islands. This paper aims to show the differences and similarities in the everyday life of Glagolitic priests on the mainland of Zadar and Nin and to compare them with the daily life of Glagolitic priests on the Zadar islands. Also, the pastoral mobility of Glagolitic priests from the Zadar islands to the mainland parishes of the Zadar and Nin dioceses is pointed out. The analysis of the original material and published literature supports the thesis that the island clergy was in a more favourable economic position compared to the clergy of the mainland of the Zadar and Nin dioceses. Finally, the causes and consequences of the economic situation of Glagolitic priests from the islands and villages in the Zadar and Nin hinterland on their pastoral engagement are examined.

Keywords: Glagolitic priests, 18th century, Zadar Archdiocese, Nin Diocese, economy.

DVA POPA GLAGOLJAŠA IZ DUBAŠNICE NA OTOKU KRKU I NJIHOVE ŠKOLE: IVAN KRALJIĆ – SKUTLIĆ I PAVAO MILOVČIĆ – JUROVIĆ¹

Tomislav GALOVIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za povijest i Zavod za hrvatsku povijest
Zagreb

U Dubašnici na otoku Krku od kasnog je srednjeg vijeka postojao seoski ili ladanjski kaptol. Kaptolski svećenici povremeno su vodili privatne škole u kojima su elementarno opismenjivali pojedince posvećene duhovnom pozivu i druge koji su iskazivali interes za obrazovanjem. Bio je to preduvjet da se uopće može sudjelovati i razumjeti (crkvenoslavensko) bogoslužje. U svojim su kućama imali i priručne knjižnice. Tako je polovinom 18. stoljeća svećenik Ivan Kraljić (1705. – 1762.), upamćen u narodu svoga kraja kao *pop Skutlić* (što je bio njegov porodični naziv/nadimak), pokrenuo u selu Kovači – Sveti Anton privatnu glagoljašku školu za svećeničke pripravnike i darovitu djecu iz Dubašnice i okolice. Kraljić je u Veneciji studirao retoriku te se isticao učenošću, znanjem, čestitošću života i pobožnošću (*redovnik dobra glasa jimen a življenja pršona naučena pripovida vac i morališta*). Slovio je za vrsnog propovjednika i izvan granice svoje glagoljaške Krčke biskupije. Kao svećenik dubašljanskog kaptola posvetio se prosvjeti, obrazovanju svećeničkih pripravnika i opismenjavanju svoje sredine u vrijeme dok još nije bilo organiziranog školstva po otočnim mjestima. U tu je svrhu izradio i rječnik s ciljem kvalitetnije izobrazbe budućih popova glagoljaša od kojih su crkvene vlasti tražile znanje latinskog jezika. Taj crkvenoslavensko-latinsko-hrvatski rječnik naslovljen *Slovník b slavěnskij latinskij harvatskij* i sastavljen 1754. godine ipak nije uspio tiskati. Međutim, prije toga u Veneciji je 1734. godine objavio molitvenik *Pribogoljubne molitve (Pribogoljubne molitve zgovarayuchie pervo i po dospitku misse iz Missala Rimskoga i drugih kgnigh izvedene)* s poukama i crkvenim propisima kako moliti i kako se služiti brevijarom. Nešto kasnije na prosvjetnom polju istakao se i svećenik – pop Pavao (Paval) Milovčić s nadimkom Jurović koji je djelovao u Dubašnici krajem 18. i u prvim desetljećima 19. stoljeća. U Rijeci i Veneciji studirao je dogmatiku i moralku. Prema sačuvanim svjedočanstvima bio je još zahtjevniji od svoga predšasnika Kraljića u učenju svećeničkih pripravnika (s područja Dubašnice, susjednih Poljica i Dobrinja) te opismenjavanju mještana. Držao je privatnu četverogodišnju školu gramatike i humaniteta (humanistike) koja je bila talijansko-latinska, ali s hrvatsko-glagoljskom početnicom.

Ključne riječi: hrvatsko glagoljaštvo, svećenici (*popi*) glagoljaši, Dubašnica, otok Krk, privatne škole, hrvatsko-glagoljaška škola, talijansko-latinska škola, Ivan Kraljić – Skutlić (1705. – 1762.), Pavao (Paval) Milovčić – Jurović (druga pol. 18. i poč. 19. st.).

¹ Ovo je prošireni tekst referata održana na znanstveno-stručnom skupu *Svećenici glagoljaši i njihova ostavština* u Zadru, 20. listopada 2017. godine, u organizaciji Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Odjela za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru i Udruge glagoljaša Zadar, a u sklopu manifestacije „Godina glagoljice 2017.“ Autor ovom prilikom zahvaljuje organizatorima na pozivu i susretljivosti.

Začetci se školstva kao sustava obrazovanja i odgoja tijekom srednjeg vijeka formiraju u crkvenim – samostanskim i katedralnim školama² koje su djelovale u samostanima odnosno uz katedralni ili stolni kaptol (*capitulum cathedralis*), potom zborne kaptole, te kasnije župe, a da bi iz njih postupno izrastali svjetovni školski zavodi.

U zapadnoj Europi te na hrvatskim povijesnim područjima ponajprije benediktinci i benediktinke preko svojih opatija i samostana imaju jednu od ključnih uloga kako u vjerskom smislu, a to je širenje Evanđelja, tako i u stvaranju i razvitku europske pismenosti, a time i obrazovanja. Ta najstarija zapadnoeuropska redovnička zajednica: *Ordo sancti Benedicti*, spletom povijesnih okolnosti čini izvoriste jezične i pisane kulture u Hrvata, njezine trojezičnosti (hrvatski, latinski, staroslavenski/crkvenoslavenski) i tropismenosti (latinica, glagoljica, ćirilica),³ i to ne samo na hrvatskom političkom već i na hrvatskom društvenom prostoru čime ona postaje bitna i jedinstvena odrednica sveukupnog hrvatskog identiteta.⁴

U ovom radu pažnju ćemo usmjeriti na otok Krk na kojem je poznato nekoliko crkvenih zdanja u kojima su molili i radili (*ora et labora*) odnosno djelovali benediktinci i benediktinke. Među tim samostanima postojao je i muški benediktinski Samostan sv. Apolinara (s nedalekom crkvom sv. Martina) na prostoru koji će se od 15. stoljeća u povijesnim izvorima nazivati Dubašnica.⁵ Taj se samostan, koji je bio latinski (ne glagoljaški), nalazio u današnjem Dubašljanskom polju i od njega nisu ostali gotovo nikakvi vidljivi ostatci, ali nisu izvršena ni arheološka istraživanja koja su preduvjet novim spoznajama o funkcioniranju ovoga redovničkog zdanja. No, sačuvani diplomatski izvori dostatno osvjetljuju i potvrđuju njegovu važnost u vremenu njegova najaktivnijeg djelovanja.⁶

² Usp. Stjepan KRASIĆ, *Nastanak i razvoj školstva od antike do srednjeg vijeka*, Zadar, 2012., 195 – 199.

³ Eduard HERCIGONJA, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, II. dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Zagreb, 2006.

⁴ Usp. Tomislav GALOVIĆ, Benediktinci – izvoriste hrvatske trojezične i tropismene kulture u srednjem vijeku, *Humanitas et litterae. Zbornik u čast Franje Šanjeka*, (ur. Lovorka Čoralić i Slavko Slišćević), Zagreb, 2009., 777 – 786; Stjepan DAMJANOVIĆ, *Novi filološki prinosi*, Zagreb, 2014., 13 – 39, poglavlje: Hrvatski srednjovjekovni tekstovi: tri pisma i tri jezika.

⁵ Tomislav GALOVIĆ, *O Dubašnici i njezinim ljudima. Prinosi za povijest dubašljanskoga kraja na otoku Krku*, Rijeka; isto u: *Krčki zbornik*, sv. 48., *Posebno izdanje Povijesnog društva otoka Krka*, sv. 42., 2004., 17 – 70.

⁶ Perica DUJMOVIĆ – Tomislav GALOVIĆ, Izvori i literatura o srednjovjekovnim crkvenim objektima Sv. Martinu i Sv. Apolinaru na otoku Krku, *Croatia Christiana periodica*, god. XXVI, br. 50, Zagreb, 2002., 29 – 49.

Za Dubašnicu iznimno je važna i rana prisutnost franjevac trećoredaca glagoljaša u izvorima nazivanim kao: „fratres heremitae ordinis sancti Francisci“, „heremitae S. Francisci“, „pauperes heremitae“, „frater ... tertii ordinis beati Francisci“, „eremiti della penitenza“ itd.⁷

Naime, u Portu se prije 1480. godine nalazila mala kapela uz koju se kasnije gradi Samostan sv. Marije Magdalene franjevac trećoredaca glagoljaša.⁸ Iz samostanskog arhiva potječe više glagoljskih rukopisa od kojih su najpoznatiji *Žgombićev zbornik* iz 16., *Sabljićev zbornik* iz 17./18. i *Hržićev zbornik* iz 18. stoljeća.⁹ Posebnu pozornost pak privlače knjige samostanskih primitaka i izdataka *Datja i Prijatja*, dragocjen izvor za gospodarsku povijest ovih područja¹⁰ te vrlo vrijedan i zbog jezika i pisma iznimno značajan *Inventarij mostira svete Marije Magdalene na Portu – Inventar samostana sv. Marije Magdalene u Portu na otoku Krku (1734. – 1878.)*.¹¹ U portanskom su samostanu tako elementarnu školsku naobrazbu kroz stoljeća primali mladi fratri¹² koji su potom nastavljali školovanje negdje drugdje.¹³

Posebno mjesto u pisanoj kulturi, u konkretnom slučaju pragmatičnoj pismenosti, zauzima javna služba hrvatskoglagoljskog notarijata na otoku Krku

⁷ O (samostanskim) franjevcima trećoredcima glagoljašima v. Petar RUNJE, *Prema izvorima*, Zagreb, 1990.; Petar RUNJE, *Prema izvorima II. Rasprave i članci o hrvatskim franjevcima trećoredcima glagoljašima*, (ur. i prir. Tomislav Galović), Krk – Zagreb, 2012.; isto u: *Krčki zbornik*, sv. 68. Posebno izdanje, sv. 61.

⁸ Anđelko BADURINA, *Porat – samostan franjevac trećoredaca 1480 – 1980*, Zagreb, 1980. (povijesni razvoj crkve i samostana); Stjepan IVANČIĆ, *Povijesne crte o samostanskom III. Redu sv. o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i Poraba glagolice u istoj redodržavi*, Zadar, 1910., 225 – 227; T. GALOVIĆ, *O Dubašnici i njezinim ljudima*, 71 – 75.

⁹ Tomislav GALOVIĆ, *Dubašljanski Porat na otoku Krku – od prvih svjedočanstava života do suvremenih dana (skica namjesto pogovora)*, u: Augustin ŠABALJA, *Porat i Portani u 19. i 20. viku*, Porat, 2009., 59 – 66 (i Izbor iz izvora i literature, 69 – 71).

¹⁰ Anđelko BADURINA, *Datja i Prijatja trećoredskih samostana kao izvori za povijest gospodarskih i društvenih odnosa na Kvarneru i Dalmaciji od 16. do 20. stoljeća*, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, knj. 47, sv. 1, Zagreb, 2015., Tematski blok / Themed issue: *Trećoredska glagoljaška tradicija u europskom kontekstu – Tertiary Glagolitic Tradition in European Context*: 411 – 419. [priredio za tisak: Tomislav Galović].

¹¹ Anđelko BADURINA, *Inventar samostana sv. Marije Magdalene u Portu na otoku Krku (1734. – 1878.)*, (ur. i prir. Tomislav Galović), Rijeka – Zagreb, Monumenta glagolitica Tertii ordinis regularis sancti Francisci in Croatia, vol. I. / Glagoljski spomenici Trećega franjevačkog reda u Hrvatskoj, sv. 1., 2013.

¹² Usp. Ivan BOTICA – Vinko KOVAČIĆ – Kristijan KUHAJ, *Knjige posinovljenja, novicijata i zavjetovanja franjevac trećoredaca glagoljaša otoka Krka (1717. – 1914.)*, Zagreb, Monumenta glagolitica Tertii ordinis regularis sancti Francisci in Croatia, vol. II. / Glagoljski spomenici Trećega franjevačkog reda u Hrvatskoj, sv. 2., 2015.

¹³ Nikola GREGOV, *Školovanje u provinciji franjevac trećoredaca glagoljaša*, Zagreb, 1990., 7 – 30.

i sačuvana bogata ostavština notara Dubašnice.¹⁴ Tu su, primjerice, i matice krštenih (1585. – 1705., 1706. – 1781., 1782. – 1815.), krizmanih (1659. – 1696., 1696. – 1781., 1790. – 1823.) i vjenčanih (1585. – 1700., 1706. – 1781., 1782. – 1815.) koje se vode na hrvatskom jeziku i glagoljskom pismu.¹⁵ Jer dok je drugdje tijekom 18. stoljeća glagoljaštvo već u ozbiljnoj silaznoj putanji,¹⁶ to isto ne vrijedi i za ovo područje.

Za vrijeme pak mletačke uprave nad otokom Krkom koja je trajala neprekinuto od 1480. do 1797. godine nije se dostatno posvećivala pozornost prosvjeti stanovništva odnosno njegovu školovanju. Povjesničar i prosvjetitelj pop Ivan Feretić (1769. – 1839.) iz Vrbnika o tome piše ovako: „(...) u velikom neuminstvu držaše svoje podložnike. Ne držaše bo ona tako uredne i lipo upravne škole (...), kako držahu, a i sada je drže ostali vladari.“¹⁷

No, vratimo se u nešto ranije razdoblje. Krčki biskup Ivan IV. Turriani (1589. – 1622.), prilikom svoga pastirskog pohoda tijekom 1590. godine odredio je za svaki kaštel (komun) po jednog svećenika glagoljaša sa zadaćom poučavanja djece i žakana (pripravnika za svećenika).¹⁸ Za Dubašnicu temeljem spisa Priulijeve apostolske vizitacije iz 1603. saznajemo da je to bio plovani – župnik koji poučava žakne *con ogni diligenza* („sa svom marljivošću“).¹⁹

Naime, u Dubašnici je kao i drugdje po otoku postojao seoski ili ladanjski kaptol.²⁰ Kaptolski svećenici vodili su povremeno privatne škole u kojima su elementarno opismenjivali pojedince posvećene duhovnom pozivu i druge koji

¹⁴ Usp. *Hrvatskoglagoljski notarijat otoka Krka. Notari Dubašnice, sv. 1. Treći notarski protokol Jura Sormilića (1726. – 1734.) / Croatian Glagolitic Notary Service of Krk. Notaries of Dubašnica, vol. 1. Third Notarial Protocol of Jure Sormilić (1726–1734)*. Priredili, uvodnu studiju napisali, rječnik i kazala izradili / Editing, introductory study, creation of the glossary and index by Tomislava BOŠNJAK BOTICA, Ivan BOTICA, Tomislav GALOVIĆ, Zagreb, 2016.; Ivan BOTICA – Tomislav GALOVIĆ, *Glagoljična pismenost srednjovjekovne Dubašnice (s osvrtom na početke hrvatskoglagoljskoga notarijata na otoku Krku)*, *Zbornika radova s Prve medievističke znanstvene radionice u Rijeci*, (ur. Kosana Jovanović i Suzana Miljan), Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci (e – izdanja [ISBN – 978-953-7975-10-4]), 2014., 55 – 71 - dostupno na: <http://www.ffri.uniri.hr/hr/povjerenstva-i-odbori/izdavacka-djelatnost.html>.

¹⁵ Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II. dio, Zagreb, 1970., 140 – 147.

¹⁶ Usp. Eduard HERCIGONJA, *Pogodba slova Illyricki, i slovnica, s'Latinim...* (jedno razmatranje o grafijama iz dvadesetih godina 18. stoljeća), *Suvremena lingvistika*, god. XLI-XLII, br. 1-2, Zagreb, 1996., 199 – 212; Eduard HERCIGONJA, *Na temeljima hrvatske književne kulture. Filološkomedievističke rasprave*, Zagreb, 2004., 154 – 170.

¹⁷ Mihovil BOLONIĆ – Ivan ŽIC ROKOV, *Otok Krk kroz vjekove*, II. izdanje, Zagreb, 2002., 209.

¹⁸ M. BOLONIĆ – I. ŽIC ROKOV, *Otok Krk kroz vjekove*, 117.

¹⁹ M. BOLONIĆ – I. ŽIC ROKOV, *Otok Krk kroz vjekove*, 134.

²⁰ Mihovil BOLONIĆ, *Seoski kaptoli u Krčkoj biskupiji, Bogoslovska smotra*, god. XXXVI, br. 1, Zagreb, 1966., 122 – 145.

su iskazivali interes. Bio je to preduvjet da se uopće može sudjelovati i razumjeti (staroslavensko/hrvatskoglagoljsko) bogoslužje po rimskom obredu.²¹

To školovanje – „bez većih formalnosti i fiksnog programa“ (V. Štefanić) – bilo je uvjetovano slijedom primanja svetih redova (đakonski, svećenički/prezbiterijski, biskupski) odnosno nižih (vratar, lektor, egzorcist, akolit) i viših (subđakonat, đakonat, prezbiterat) redova, tj. formiranju klerika, izgledalo je okvirno ovako: „kandidati – po jedan ili nekoliko njih – učili su kod pojedinog sposobnijeg popa u svojem mjestu počevši od osnova pismenosti, zatim postepeno kršćanski nauk sve do osnova spekulativne i moralne teologije, a onda bi (obično s potvrdom svoga učitelja) polazili u Krk da budu ispitani pred biskupom ili njegovim zamjenikom i onda zaređeni za određeni red do prezbiterata“.²²

Spomenimo da je u gradu Krku u ranom novom vijeku djelovala latinska i glagoljaška katedralna škola. Naime, biskup Georgiceo (Jurjević) pokušavao je riješiti školovanje glagoljaša uvođenjem glagoljaške katedralne škole. No, ta škola – iako je biskup dobio pristanak mletačkog dužda za njezino formiranje i financiranje – nije baš odgovarala glagoljaškim pripravnicima. Prema riječima istaknutog crkvenog povjesničara S. Kovačića, tu je bilo dosta problema jer je biskup tu „školu otvorio, ali đacima, seoskoj djeci i njihovim obiteljima odgovarao je bolje, s raznih gledišta, stari način školovanja kod privatnih učitelja, svećenika u njihovim rodnim mjestima, pa su radije ostajali kod kuće“.²³ Biskup je zbog toga tražio od rimskog Zbora Koncila zabranu podjeljivanja svećeničkog reda glagoljaškim klericima, ako ovi ne budu pohađali spomenutu školu u Krku. S konca 17. st. znamo da je ta škola imala dva učitelja, jednog za „ilirski“, a drugog za moralno bogoslovlje.²⁴ Međutim, glagoljaška škola, u odnosu na latinsku, slabo je napredovala. Unatoč tomu biskupi su i dalje tražili da glagoljaši pohađaju krčku katedralnu školu, sve do biskupa Zuccherija (1739. – 1778.) koji je – pravdajući se nedostatkom priručnika na glagoljici i hrvatskom – naložio svima pohađanje latinske katedralne škole.²⁵

²¹ Anton BOZANIĆ, *Dubašnica – povijesne mijene, drevna župa i iseljenici u New Yorku*, Malinska, 2014., 74.

²² Vjekoslav ŠTEFANIĆ, Historijski podaci o srednjoj školi u Krku (XV – XIX st.), *Krčki zbornik*, sv. 3; isto u: *Spomenica gimnazije Čedo Žic u Krku 1921 – 1971*, Krk, 1971., 12; usp. i Petar RUNJE, *Školovanje glagoljaša*, Ogulin, 2003., 79 – 135.

²³ S. KOVAČIĆ, Katedralne škole u Dalmaciji pod mletačkom vlašću od konca 16. do početka 19. stoljeća prema biskupskim izvještajima Svetoj Stolicu, *Croatia Christiana periodica* Zagreb, 1991., sv. XV, br. 27, 79.

²⁴ S. KOVAČIĆ, Katedralne škole u Dalmaciji pod mletačkom vlašću, 79.

²⁵ S. KOVAČIĆ, Katedralne škole u Dalmaciji pod mletačkom vlašću, 80.

I.

Polovinom 18. stoljeća svećenik Ivan Kraljić (1705. – 1762.),²⁶ upamćen u narodu kao *pop Skutlić*, što je bio njegov porodični nadimak, pokrenuo je u svom selu Kovači (danas je to Sveti Anton), i to u svojoj kući odnosno stanu (koliko se zna, na kućnom broju 13 i 14), privatnu glagoljašku školu za svećeničke pripravnike i darovitu djecu iz Dubašnice i okolice, ponajprije susjednih Poljica.²⁷

Nažalost, točan datum rođenja Ivana Kraljića do danas nije utvrđen jer njegovo ime nije zabilježeno u matičnim knjigama krštenih Župe Dubašnica. Stoga se pretpostavlja da je rođen negdje drugdje, možda i izvan otoka. Otac Jure – *parun* Jure, bio je imućna osoba, dok o majci Mari nemamo drugih podataka. Uz Ivana imali su još osmero djece: Jurja, Nikolu, Antona, Pola (Apolinara), Luciju, Antoniju, Maru i Katu.²⁸

Kraljić je od 1730. godine u Veneciji studirao retoriku te se isticao učenošću, znanjem, čestitošću života i pobožnošću.²⁹ Još za vrijeme svoga studija, a na poticaj svoga podupiratelja i mecene, krčkog arhiđakona Lovre Venčatića (Vencati), sastavio je i 1734. godine u Veneciji objavio molitvenik *Pribogogliubne molitve zgovarayuchie pervo i po dospitku misse iz Missala Rimskoga i drugih kgnigh izvedene*, s poukama i crkvenim propisima kako moliti i kako se služiti brevijarom, u tri cjeline: 1) svećenička molitvena priprava za misu, 2) misalne rubrike i ostale ceremonijalne upute za celebriranje, 3) crkveni propisi dnevnog oficija, mise i druge svećeničke službe.³⁰

Od mletačke vlade godine 1733. dobiva dva beneficija u vidu kapelanije oltara Presvetog Trojstva i Majke Božje u župnoj crkvi u Baški. Iduće godine od strane krčkog biskupa iz nepoznatih razloga biva nakratko suspendiran.³¹

Slovio je za vrsnog propovjednika i izvan granice svoje biskupije. Kao korizmeni propovjednik – *presbitero Illirico* – Kraljić je 1737. godine bio pozvan u susjednu Osorsku biskupiju.³² Također imamo sačuvan podatak, iz Knjige brašćine Tijela Gospodnjega (*Corpus Domini*) koja je djelovala u župnoj crkvi sv.

²⁶ Ivanka PETROVIĆ, Kraljić, Ivan, glagoljaški pisac (Kovači, danas Sveti Anton kraj Malinske, o. 1705. – Kovači, 8. XII. 1762), *Hrvatski biografski leksikon*, 8 (Kr – Li), (ur. Trpimir Macan), Zagreb, 2013.

²⁷ Mihovil BOLONIĆ, *Otok Krk kolijevka glagoljice*, Zagreb, 1980., 117 – 118.

²⁸ Vjekoslav ŠTEFANIĆ, Ivan Kraljić i njegov glagoljski rječnik, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. XV, Zagreb, 1940., 155; Vjekoslav ŠTEFANIĆ, O glagoljašu Ivanu Kraljiću, *Krčki kalendar 1941*, Zagreb, 1941., 41.

²⁹ Usp. A. BOZANIĆ, *Dubašnica – povijesne mijene, drevna župa i iseljenici u New Yorku*, 124.

³⁰ V. ŠTEFANIĆ, Ivan Kraljić i njegov glagoljski rječnik, 158 – 162.

³¹ V. ŠTEFANIĆ, Ivan Kraljić i njegov glagoljski rječnik, 155 – 156.

³² Mihovil BOLONIĆ, Krčki glagoljaši i njihova služba izvan Krka, *Bogoslovska smotra*, god. XXXV, br. 2, Zagreb, 1965., 352.

Apolinara u Dubašnici, da je isplaćen izdatak od 10 lira 1738. godine za njegove korizmene propovijedi (*che predicò la Quadragesima*), dakako na hrvatskom jeziku (*Predicator Illirico*).³³

U Župnom uredu u Bogovićima čuvaju se *Kapitulska knjiga: vječni legati*, g. 1738. – 1804. (*Libro de Ponti de Testamenti del Clero di Dubasnizza chiamato Libro A*) i *Registar misnih legata dubašljanskog kapitula*, g. 1757. – 1803., koje je započeo voditi upravo pop Kraljić, a potom nastavili drugi.³⁴ Iz prve knjige doznaje se da je 1738. godine Kraljić vršio službu *prokaratura savišeobičajnoga poš(tovano)ga klerga dubašljanskog*.³⁵ Naime, služba kaptolskog prokuratora (bila su na toj funkciji po dvojica istovremeno, prvi prokurator i mlađi prokurator) bila je vrlo odgovorna jer je prokurator upravljao svom pokretnom i nepokretnom imovinom kaptola, sklapao ugovore o najmu i zajmu, vršio dražbu te vodio knjigu računa primitaka i izdataka, tj. bio kaptolski blagajnik.³⁶

Kako je Kraljić sastavio/izradio *Kapitulsku knjigu: vječni legati*, koja sadrži izvatke iz starijih oporuka (teštamenti) ili prijepise cijelih oporuka s legatima ostavljenim dubašljanskom kapitolu, tj. ladanjskom kaptolu – objašnjava u dvojezičnom (talijansko-hrvatskom) uvodu. Naime, tijekom požara u kući *prokaratura* popa Antona Strličića stradali su kaptolski spisi pa je krčki providur Benedikt Kontarini 21. srpnja 1738. naložio da se ova knjiga obnovi, tj. ponovno sastavi/ispiše te rastumači dvojezično, na talijanskom i hrvatskom. Evo u cijelosti Kraljićeva teksta na hrvatskom koji glasi:

„Legati vični ovoga poš(tovano)ga klerga za koih oće se pisati za na najviše u Rimu, postavni u red toliko u taliënskomu koliko harvaskomu ili slavinskomu po meni popu Ivanu Kraliću prokaraturu savišeobičajnoga poš(tovano)ga klerga za naći sa svekom (!) pomnivosti moćnom svi punti od teštamenti od legatov toliko vičnih toliko vrimenitih, kako se sve vidi upisano u ovoj knigi slidećioj (!); kih naidoh s velikim trudom i činih činiti i renovati sve pisma livelske i fitske čekajuće klergu istomu, i to u godisće 1738 početo do godišća 1742 dospitka. Zasto godišća 1738 bivši prokaratur običaini p(oštova)ni pop Anton Strličić u nega kući bivši svi

³³ Mihovil BOLONIĆ, *Bratovština Sv. Ivana Krstitelja u Vrbniku Kapari (1323-1973) i druge bratovštine na otoku Krku*, Zagreb, 1975., 19, bilj. 54.

³⁴ Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, Djela JAZU, knj. 51, Zagreb, 1960., 95 – 98, 103 – 104. Napominjemo da su u pogledu istraženosti hrvatsko-glagoljskih rukopisa iz Dubašnice najslabije proučeni upravo kaptolski spisi, ali i bratovštinski, koji će bez sumnje pružiti obilje novih podataka i saznanja za povijest ovoga kraja.

³⁵ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, 96. Ovo *savišeobičajnoga* tumači se u talijanskom prijevodu ovoga zapisa kao *extra ordinario*.

³⁶ M. BOLONIĆ, *Seoski kaptoli u Krčkoj biskupiji*, 134.

(!) knige p(oštovana)ga klerga edan (!) od punti od teštamenti, a drugi od pisam, i doiduće zgorenje ne misleće od rečene kuće, izgoriše zgoru rečene knige, i za nepogibelnost i siguranje klerga istoga pravda to est providur njihova usvišnost (!) Benedikt Kontarini od dan 21 juleê 1738 je naredil i zapovidal, da zaradi zgorenê dogodjenoga sama kniga od prietkov godišcenih bude zadovolna za stisnuti u renovaniu novih pisam koga se hoće, i to sve bivši trud mene zgoru imenovanoga. I josće učinih stomačenê na puntih radi da bude razumljeno toliko od stalcev taliênskih koliko slovinskih. I neka bude sve na slavu Boga g(ospodi)na, amen.“³⁷

Nakon studija, povratkom u rodnu biskupiju započinje Kraljićev rad i na polju naobrazbe. Kao svećenik dubašljanskog kaptola posvećuje se prosvjeti, obrazovanju svećeničkih pripravnika i opismenjavanju svoje sredine u vrijeme dok još nije bilo organiziranog školstva.³⁸ U svojoj je kući pop Kraljić imao i priručnu knjižnicu, ali se i sam potrudio prirediti nešto od gradiva koje je trebalo savladati u tom školskom procesu.

Dana 20. veljače 1741. godine dubašljanski klerici sa svojim ocima te svećenici upućuju krčkom biskupu predstavku kojom od njega traže da Kraljićevu školu mogu pohađati i svi drugi, a ne samo po dvojica klerika. To je bio odgovor na biskupovo traženje da se mora pohađati novoformiranu kleričku školu u Krku.³⁹ U spisima Biskupskog arhiva u Krku, Akta biskupa Petra Antuna Zuccherija (1739. – 1778.) doslovce za Kraljića piše: *redovnik dobra glasa jimena i življenja, pršona naučena, pripovidavac i morališta* (Diversorum 2).⁴⁰ Taj spisi u obliku molbe glasi na hrvatskom, a bio je preveden i na talijanski jezik:

„Zato svi u jedno od jednoga kaštela jesmo našli našega naučitelja m(n)og(o) pošt(ovano)ga go(spodina) popa Ivana Kraljića od Dubašnice ravno po sredi jednoga i drugoga kaštela kadi jedni i drugi moći očemo komudno hoditi na školu već laglje nego u nijednoga drugoga, koji je redovnik dobra glasa jimena i življenja pršona naučena pripovidavac i morališta i budući da je takov ki nam more dati nauka potribnoga zato smo ga od-dibrali za našega naučitelja dokle je živ prez prominiti ga koga spoznati ćemo s vlastitim našim kako se obligahomo i se obligivamo

³⁷ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, 96.

³⁸ Usp. Antun ZEC (prir.), *Dubašnica jučer – danas*, Rijeka, 1969., 9; Anton TURČIĆ, *Dubašnica – sveta baština i duhovni zov. Crkve, samostani, kapele, groblja, svećenici, redovnici, redovnice*, Dubašnica, 1996., 13.

³⁹ M. BOLONIĆ, *Otok Krk kolijevka glagoljice*, 117, i bilj. 621.

⁴⁰ M. BOLONIĆ, *Otok Krk kolijevka glagoljice*, 117, i bilj. 621.

zašto tako ufamo se većega ploda nego u prošasto budući da već i već šetiman pasivahu prez priti na školu a sada u kaštelu sa sakom berznosti očemo hoditi na školu prez faliti i u vrime od iskušenja ufamo se biti svršniji nego u prošastno.“⁴¹

Prema pisanju M. Bolonića: „U svojim relacijama Sv. Stolici znali su se neki krčki biskupi potužiti na slabo znanje glagoljaškog klera, ali redovito uz primjedb u da je tome razlog pomanjkanje priručnika na njihovom jeziku (*in lingua illirica*). Jedina im je knjiga bila Kadčičev priručnik. Zato su nastojali da se prevedu razni bogoslovski priručnici na hrvatski jezik (Alojzije Lippomano, Baltazar Nosadin i drugi). S biskupom Petrom Zuccherijem (pol. 18. st.) naobrazba krčkih glagoljaša krenula je na bolje. Njegovo nastojanje da svaki hrvatski žakan uz dobro poznavanje svoga jezika (glagoljice) treba također poznavati i latinski jezik te slanjem istih, barem na kraće vrijeme, na studij izvan biskupije podiglo je razinu u glagoljaškog obrazovanja.“⁴²

Upravo, po svemu sudeći, potaknut takvim nastojanjima, Kraljić je godine 1754. priredio crkvenoslavensko-latinsko-hrvatski rječnik naslovljen *Slovník slavěnskij latinskij harvatskij trudoljubieľ prezvitera Ioanna Kralića vb lěto 1754.*, koji sadrži oko 6000 riječi. Kraljić svoj *Slovník*, ako ga je uopće planirao tiskati⁴³ u tome nije uspio.

Koliko je to poznato, ovaj rječnik među prvima u literaturi navodi Luka Jelić (1864. – 1922.) u svojoj zbirci povijesnih izvora za glagoljsko-rimsku liturgiju od XIII. do XIX. stoljeća – *Fontes historici liturgiae Glagolitico-Romanae a XIII ad XIX saeculum* (Krk, 1906.), temeljem pak podataka koje mu je dao krčki pop Vinko Premuda (1870. – 1944.), sljedećim riječima: *Presbyter Dubasnicensis Joannes Kraljic, Vocabularium Vetero-Slovenico-Latino-Croaticum, pro intelligendis Missali ac Breviario Glagolitico, quod in originali apud Capitulum Cathedrale Veglense asservatur, conficit, cum titulo: Slovink' Slavěnskij, Latinskij, trudoljubieľ Presviitera Ivanna Kralića, V lěto 1754. Hanc notitiam bibliographicam V.*

⁴¹ V. ŠTEFANIĆ, Ivan Kraljić i njegov glagoljski rječnik, 163; M. BOLONIĆ, *Otok Krk kolijevka glagoljice*, 117, i bilj. 621.

⁴² Mihovil BOLONIĆ, Profil krčkog glagoljaša u prošlosti, *Croatica Christiana periodica*, god. IV, br. 6, Zagreb, 1980., 102.

⁴³ Vinko PREMUDA, K Strohalovu izdanju Stašičeve notarske knjige, *Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku za godinu 1912.*, Krk, 1913., 81.

*Premuda sacerdos Bescae Veglensis dioceseos cum nobis communicavit.*⁴⁴ Slično ponavlja i sam Premuda nekoliko godina kasnije.⁴⁵

Taj trojezični (crkvenoslavenski, latinski i hrvatski) i dvopismeni (glagoljica i latinica) rječnik čuva se u Arhivu stolnog kaptola u Krku pod nazivom *Slovník Ivana Kraljića, g. 1754.*⁴⁶

Razlog takvom grafijskom rješenju u rječniku, dakle zašto hrvatski ne piše latinicom već glagoljicom, nudi nam sam Kraljić sljedećim riječima: „Bil bih reči harvat(s)ke slovima šćavetskima (tj. latinicom, op. a.) pisal, ali sudil sam mnogim mučno biti rukopis štiti takov.“⁴⁷

Slovník se sastoji od nekoliko cjelina: od 3. do 10. stranice nalazi se bukvar – početnica (glagoljska azbuka, latinična abeceda, ligature, abrevijature, brojevi i dr.); na str. 11 – 12 donosi se tumačenje kalendara i tablica rimskog kalendara; na str. 13 nalazi se predgovor *Razboritomu štiocu*; na str. 14. upute (*Poučenija*) za razumijevanje i uporabu *Slovníka*; te konačno od str. 17 do kraja rukopisa (do str. 137) rječnik.

Ovako, primjerice, izgleda jedna riječ u Kraljićevu *Slovníku*:

Adamantb [staroslavenski/crkvenoslavenski glagoljicom, op. a.].
Adamante [latinski latinicom, op. a.] = *Diêmant, kamikb pridragi* [hrvatski glagoljicom, op. a.].⁴⁸

U ortografskom pogledu Kraljić donosi pojedine znakove koje naziva:

akcent (‘) naziva: *nadslovak*;

točku (.) naziva *pikac*, a dvije točke (:): *dva pikca*;

zarez (,) naziva: *zarezak, koma* ili *virgola*;

uskličnik (!) naziva: *exclamatio – vapljivi, zastupljivi (punat)*;

upitnik (?) naziva: *punatb upitljivi*;

itd.⁴⁹

⁴⁴ Luka JELIĆ, *Fontes historici liturgiae Glagolito-Romanae a XIII ad XIX saeculum*, Veglae, 1906., poglavlje XVIII. st. / *Fontes Liturgiae Glagolito-Romanae XVIII. s.*, br. 75, 37. Tu se također (poglavlje XVIII. st. / *Fontes Liturgiae Glagolito-Romanae XVIII. s.*, br. 47, 19 – 20) spominje i Kraljićevo tiskano izdanje *Pribogogliubne molitve zgovarayuchie pervo i po dospitku misse iz Missala Rimskoga i drugih knigh izvedene iz 1734. godine*.

⁴⁵ V. PREMUDA, K Strohalovu izdanju Stašičeve notarske knige, 81.

⁴⁶ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, 163 – 165.

⁴⁷ E. HERCIGONJA, Pogodba slova Illyricki, i slovnica, s’Latinim... (jedno razmatranje o grafijama iz dvadesetih godina 18. stoljeća), 203; E. HERCIGONJA, *Na temeljima hrvatske književne kulture*, 159.

⁴⁸ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, 164.

⁴⁹ V. ŠTEFANIĆ, Ivan Kraljić i njegov glagoljski rječnik, 168.

Na koncu, V. Štefanić ovako ocjenjuje Kraljićev rad na *Slovníku*: „Kad dandanas proučavamo tu njegovu muku, vidimo, da u njoj ima dosta nepotpunosti pa i dosta pogrešaka. Ali on je ipak zaslužio našu pohvalu, jer se prvi, a može se reći i jedini od svih hrvatskih glagoljaša dao na posao da sastavi jedan glagoljski rječnik.“⁵⁰

Najraniji zabilježen podatak u spisima notara Dubašnice o poslovnoj aktivnosti popa Kraljića pronalazimo u jednom notarskom dokumentu od 22. travnja 1733. učinjenom u Dubašnici, u selu Kovači (danas Sveti Anton), kada braća Milovčići, Ivan i Šimun pok. Šimuna, prodaju popu Ivanu Kraljiću, sinu paruna Jura, oranicu Kras u Krasima u Dubašnici procijenjenu na 55 libara. Isprava u cijelosti glasi:

Na dan 22. aprila 1733., indicijon 11. Kunfesiva inpršona sprid mene nodara i svidoci zdola pisani, Ivan Milovčić pok. Šimuna i Šimun Milovčić, njegov brat, čine sakim dobrim načinom oba skupa, daju i zručuju i pravo libero zavazda prodaju za se i za redi svoji poštovanomu popu Ivanu Kraljiću od parun Jura, ki priženti kupuje i acituje na ime parun Jura Kraljića, svoga oca, a to za njega i za redi njegovi: jedno mesto orano u kunfin od Dubašnice, u kuntradu na Krasi, zove se Kras, plaća desetinu Svetomu Marku; kunfinuje od bure zemlja Ivana Kraljića, od juga i grbina put pupli[ki], od trmuntane zemlja Urse hćere pok. Pavla Sormilića; shranjaju svoji pravi veri kunfini za cenu, za libar pedeset i pet, dim L 55. Tako štimano kako oni diju od Pavla Sormilića i od Toma Kraljića, rotnici pupliki od Dubašnice, i tu štimu hvale i renucijuju saku drugu štimu i kunfesivaju zgora rečeni prodavci, oba skupa, da su imili i prijeli od zgora rečenoga kupca rečene L 55 prija na svoje potrebe i za to se zovu kuntenti i na puno šetišvani i plaćeni i čine fin i se obliguju mantinat zgora rečenu prodaju pod obligacijon sega i sakoga svoga dobra imanja, priženti prihodeći mole mene nodara. /potpis notara/ Učinjeno u kaštel od Dubašnice, u selo od Kovači, u kuću mene nodara; priženti: Jakov Zlačić pok. Jakova i Paval Sormilić pok. Pavla, svidoci zvani i moljeni, oba od Dubašnice /potpis notara/.⁵¹

⁵⁰ V. ŠTEFANIĆ, O glagoljašu Ivanu Kraljiću, 45.

⁵¹ *Hrvatskoglagoljski notarijat otoka Krka. Notari Dubašnice, sv. 1. Treći notarski protokol Jura Sormilića (1726. – 1734.) / Croatian Glagolitic Notary Service of Krk. Notaries of Dubašnica, vol. 1. Third Notarial Protocol of Jure Sormilić (1726–1734)*, dok. 235, 326 (sign. HR-HDA-60-07, 131v–132r). Na margini ove isprave stoji sljedeći zapis: 232 || Zneto i plaćeno || Na dan 13. juna 1733. | Referi Jure Dijanović, oficijal od Dubašnice, da je činil tri pravi kličići od ove zgora rečene prodaje u tri dni od nedilje, jednu za drugu, na mesto puplika kadi je užanca u Dubašnicu.

Zadnje pak podatke, i to za Kraljićeva života, doznajemo iz njegove oporuke (*moi teštament i moju naižadnu volju*): „Ja pop Ivan Kralić ot paron Jura pisah ovi moi zadni teštament, a moju ruku, i ga hvalim i potvarujem u viru.“⁵²

Iako se znalo da je Kraljić napravio oporuku, za njezin se sadržaj sve do nedavno nije znalo jer nije bila upisana u notarski protokol na mjestu gdje je to bilo naznačeno.⁵³ Tek je 2006. godine izvornik ove oporuke (14 na papiru gusto kurzivnom glagoljicom pisanih stranica vlastitom rukom popa Kraljića, datiran 21. travnja 1760.) dospio u Arhiv Hrvatske akademije znanosti umjetnosti u Zagrebu gdje se sada i čuva.⁵⁴

U oporuci pop Ivan Kraljić točno određuje sprovodni obred i kako da bude sahranjen: „(...) i hoću kada bude g(ospodi)nu Bog(u) drago razdiliti moju dušu ot istoga tēla da is(to) bude uzdignuto, i druženo ot svega ovoga m(no)go p(o)š(tovano)ga Klera ot Dubašnice s. križi običainimi. I ošće prosim (da) mnogo poš(tova)ni fratri misnici ot mostira S(ve)te Marie Magda(line) ot ovoga Kaštela da doīdu s križem svojim pomoć spr(ov)odit moé tēlo uedno s m(no)go p(o)š(tovani)m Klerom; i da bude nošeno (moe) tēlo u kapeli S. Antona ot Padove u selo ot Kovači, k(a)di s prid moga tēla hoću da mi bude spēvana e(dna) missa s letanie ot m(no)go p(o)š(tovano)ga Klera, i m(no)go p(o)š(tovani)h fratrov rečenih uedno, paka da bude nošeno k plovanskoī crkvi ot Sv(eto)ga Appolinara, i hoću da isto bude pokopano u grobu kadi sē redovnici pokapaju obučeno u odiće S(ve)te kako narednik Rimski zapovida, ke ote naīti moi redi u moi banki u crkvu; i hoću da moi redi mī čine činit po p(o)š(tovani)m Kleru rečenom svi sprovodi običaini (...). Iošće puščam da mī čine činiti moi redi službe cele ot svega p(o)š(tovano)ga Klera više rečenoga dan treći, sedmi, i treīseti s. plaću svakomu u dni rečeni svaki dan po L 1.“⁵⁵

⁵² Marta Jašo, Oporuka glagoljaša Ivana Kraljića (XVIII. st.), *Zbornik u čast Petru Strčiću*, (ur. Maja Polić i Elvis Orbanić), Rijeka, 2012., 275, 291.

⁵³ Razlog je tomu vjerojatno činjenica da je oporuku 21. travnja 1760. godine Kraljić napisao vlastoručno (što je tada ipak bila rijetka pojava). Potom je 25. travnja 1760. javni notar Ivan Sormilić službeno zaprimio tu oporuku s obvezom da je čuva i postavi u veliki notarski protokol odnosno otvori te izvrši po smrti oporučitelja. Ta je oporuka bila napisana pred svjedocima i zapečaćena s tri pečata. Oporuka je 7. prosinca 1762. godine proglašena pravomoćnom u gradu Krku od strane krčkog providura Carla Marina.

⁵⁴ Oporuku je potom transliterirala i objavila Marta Jašo, Oporuka glagoljaša Ivana Kraljića (XVIII. st.), *Zbornik u čast Petru Strčiću*, ur. Maja Polić i Elvis Orbanić, Rijeka, 2012., 269 – 302.

⁵⁵ M. Jašo, Oporuka glagoljaša Ivana Kraljića (XVIII. st.), 276, 277.

Iz oporuke doznajmo da je Kraljić bio imućna osoba.⁵⁶ Oporučno ostavlja novac, kuću, konobu, gušternu, kućni namještaj, svoja zemljišta (ne samo u Dubašnici već npr. i u Puntu: „dolac u Pernibu zove se Bukon“), stoku, odjeću i obuću, knjige, ali i obvezu oporučiteljima hodočašća u Asiz („prošćenie u Gospoé ot Anjeli u Vasiž“), Loreto („u kuću B(la)ž(e)ne Gospoé u Loretu“) i Širolu⁵⁷ i puno toga drugoga (novac za otkupljenje sužnjeva, novac za Sveti grob u Jeruzalemu, za uboge itd.).⁵⁸ Također, na jednom mjestu u oporuci Kraljić nalaže da mu se na „27. decembra“ na blagdan sv. Ivana, apostola i evanđelista, slavi jedna „misa mala“ (ako nije posrijedi samo imendan, možda se tu radi o datumu Kraljićeva rođenja), dok za svoga oca Jura nalaže da se misa slavi na *Jurjevo*, a za majku Maru na *Margaritinju*.⁵⁹

Kraljićev otac Jure, koji je na koncu nadživio sina, u svojoj pak oporuci iz 1732. godine (kasnije će je silom prilika izmijeniti) ostavlja sinu, primjerice, „jednu postilju furnidu svojimi kavaleti s dva štramaca i dva lancuna i jedan krpatur i dva kušina i jednu policu najveću z obliogom da ima reć mis o dim osandeset“.⁶⁰

U oporuci iz 1744. godine parun Jure ostavlja: „popu Ivanu momu sinu moju kuću novu svoju konobu na pod i sufit i voltu od grbina da se služi svoju potribu kako i drugi brati i svoj andit, del od dvora i od mošune i dva štramaca veliki i dva lancuna i koltru ku san ja kupil, a to za osandeset mis ke je rekal na moj intencijom. Ti dva štramaca i lancuni i koltru i si kvadri i stoli i banki i katride ke su u rečenu kuću i jednu škrinju od oriha ku je kupil sam i moje mesto ko jimam kod sela od Sabljic – zove se mekot kol Dražice – za njegov trud ki je činil za me u Vasiž; i mu pušćam se ča se tiče ujedno kol kuće, brajde i zemlje, ma to da zame na račun svoga dela rečene brajde i zemlje samo, a ne drugo i da uživa dokle je živ, a po njegovoj smrti da more pustit za svoju dušu i svojih mrtvih svojim

⁵⁶ Ovo je samo jedan od primjera koji potvrđuju stajališta iznesena u historiografiji i slavistici o društvenom, pozitivnom ekonomskom i kulturnom statusu naših glagoljaša. Usp. Eduard HERCIGONJA, Društveni i gospodarski okviri hrvatskog glagoljaštva od 12. do polovice 16. stoljeća, *Croatica*, sv. 2, Zagreb, 1971., 7 – 101; isto u: Eduard HERCIGONJA, *Nad iskonom hrvatske knjige. Rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju*, Zagreb, 1983., 169 – 279; Mihovil BOLONIĆ, Ekonomsko i socijalno stanje krčkih glagoljaša, *Bogoslovska smotra*, god. XLV, br. 1, Zagreb, 1975., 97 – 116; Mihovil BOLONIĆ, Ekonomsko-socijalno stanje krčkih glagoljaša (nastavak), *Bogoslovska smotra*, god. XLVI, br. 4, Zagreb, 1976., 475 – 500; Mihovil BOLONIĆ, Ekonomsko-socijalno stanje krčkih glagoljaša (nastavak), *Bogoslovska smotra*, god. XLVII, br. 1, Zagreb, 1977., 101 – 123; Mihovil BOLONIĆ, Ekonomsko-socijalno stanje krčkih glagoljaša (svršetak), *Bogoslovska smotra*, god. XLVIII, br. 3-4, Zagreb, 1978., 299 – 318.

⁵⁷ To je grad Siorolo (Numana), hodočasničko svetište Sv. Križa nedaleko od Loreta.

⁵⁸ M. JAŠO, Oporuka glagoljaša Ivana Kraljića (XVIII. st.), 275 – 293.

⁵⁹ M. JAŠO, Oporuka glagoljaša Ivana Kraljića (XVIII. st.), 288, 291.

⁶⁰ V. ŠTEFANIĆ, Ivan Kraljić i njegov glagoljski rječnik, 154, 156.

od krvi komu bude njemu drago, a ne drugom. I je strati(1) rečeni poštovani pop Ivan, moj sin, dukati dvajset za dušu pokojne Mare, moje žene, zato oću i pušćam da moji drugi sini plate moj dug ki jimam u brašćinu prisvetoga Ruzarija i brašćini svetoga Mikule i brašćini svetoga Pavla i mnogopoštovanomu kleru od Dubašnice.“ No, u kodicilu iz 1752. godine parun Jure ispravlja ovaj posljednji stavak te piše: „i to nolivam ča je stratil poštovani pop Ivan, moj sin, zač sam i ja stratil za njega (...)“ te mu ostavlja i „pušku od lova“.

U novoj pak oporuci koju parun Jure čini 1758. godine daje: „popu Ivanu momu sinu, vas mobilij od kuće i od konobe ki je u njegovu kuću i u njegovu konobu za mise ke mi je rekal i ke će mi reći“.⁶¹

Jure Kraljić u izvorima se redovno naziva *parun* Jure, a što je protumačeno kao gospar, gospodin ili gazda Jure odnosno mornar.⁶² Međutim, slobodni smo na ovom mjestu prikloniti se drugačijem tumačenju, a koje je potvrđeno i drugdje po Dalmaciji, da *parun* u ovom slučaju označava brodovlasnika⁶³ i(li) zapovjednik broda. Naime, parun Jure raspolagao je velikim bogatstvom koje je mogao steći samo na nekom velikom i odgovornom poslu kao što je to bila plovidba odnosno navigavanje. *Parun* Jure i njegov brat Mate financirali su dogradnju crkve sv. Antona u svome selu, a što je zabilježeno i na kamenim natpisima, glagoljicom: 1725, *Mate Kraljić čini učinit ovu puneštru od svoga u Svetoga Antona*; odnosno latinicom: *Paron Zorzi Kraglich cini ucinit ovu punestru MDCCXXV*.⁶⁴ Možda je upravo Ivan Kraljić autor i jednog i drugog zapisa.

Naime, prvotna kapela sv. Antona u selu Kovači (*Villa di fabri*) sagrađena je u drugoj polovini 17. stoljeća zalaganjem dubašljanskog klera koji je 1657. godine svoju zamolbu i želju za njezinom gradnjom uputio krčkom biskupu Jurju Georgiceu i vlastima.⁶⁵ Gradnjom kapele ovo je selo, ali puno kasnije, zamijenilo svoje dotadašnje ime imenom patrona novosagrađene kapele/crkve i stavilo se pod njegovu zaštitu. Nedugo potom u kapeli je osnovana Bratovština sv. Antuna (Antona) Padovanskog koja djeluje do početka 19. stoljeća.⁶⁶ Kapela je u 18. stoljeću dograđena i zapravo od tada je ona crkva sv. Antona te u jednom razdoblju služi i kao župna crkva. Čvrstu povezanost obitelji Kraljić s ovom kapelom/

⁶¹ V. ŠTEFANIĆ, Ivan Kraljić i njegov glagoljski rječnik, 156 – 157.

⁶² Usp. V. ŠTEFANIĆ, Ivan Kraljić i njegov glagoljski rječnik, 154.

⁶³ Usp. V. ŠTEFANIĆ, O glagoljašu Ivanu Kraljiću, 41; Branko FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, Zagreb, Djela JAZU, knj. 57, 1982., 147.

⁶⁴ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 147. Usp. T. GALOVIĆ, *O Dubašnici i njezinim ljudima*, 80 – 81; Juraj MUŽINA, Kovači – dvi puneštre i jedan portal na crkvi Svetoga Antona u Dubašnici, *Krčki zbornik*, sv. 70, Krk, 2014., 116 – 117.

⁶⁵ M. BOLONIĆ – I. ŽIC ROKOV, *Otok Krk kroz vjekove*, 362.

⁶⁶ Perica DUJMOVIĆ – Tomislav GALOVIĆ, *Plovanska crkva svetoga Apolinara (150 godina dubašljanske župne crkve u Bogovićima)*, Malinska, 2008., 99; A. BOZANIĆ, *Dubašnica – povijesne mijene, drevna župa i iseljenici u New Yorku*, 92 – 94.

crkvom iščitavamo iz *Knjige Kapitula dubašnjanskoga* (1738. – 1767.) gdje su, među ostalim, zabilježene hrvatskoglagoljske isprave notara Jura Somrilića iz 1741. i 1743. godine kojima pop Ivan Kraljić „predaje dubašnjanskomu kleru 583 libre, a kler preuzima obavezu, da će govoriti *mis malih vavike sako leto treiset i pet ... za negov intencijon u kapelu s(veto)ga Antona od Padove u selo od Kovači u Dubašnicu, a to u dni i blagdani niže imenovani*; u drugom ugovoru se svota povisuje na 750 libara i na 45 misa godišnje“.⁶⁷

Temeljem pak podataka iz oporuke popa Ivana Kraljića sada možemo potvrditi ispravnu pretpostavku Ivanke Petrović kako je glagoljaški pisac iz XVIII. stoljeća Matij (Matija) Kraljić vjerojatno bio sinovac glagoljaškog pisca Ivana.⁶⁸ To je točno jer se baš ovaj Matij (Matija) u oporuci spominje kao sin njegova brata Jura: „(I)ošće pušćam momu netiêku Mattiju sînu moga brata Jura ako poïde u Mostir, i nastoi biti fratar, udil’ da mu dadu moi redi i prokaraturi, moju postilju (...) i moi drugi Breviar hervatski, teologiju hervatsku, i dotrinu, i sve druge knige hervatske, i ako bude umiti neka sê’ služi, i s latinske s. popom Pavlom moim netiêkom, i mu pu(š)ćam dvi dobre košule, dvoé brageše enu kamižolu, edan klobuk dobar (...) i to mu pušćam sve ča sam mu imenoval s. obligom da moli Boga za me, i da me spomene u svakoï svoioi S(ve)toi missi ku bude služiti: a ne hotijući biti fratar redovnik, tada svu rečenu robu pušćam li istomu Mattiju ali uedno svojim bratom Jurom da uživaju, i mole Boga za me“.⁶⁹

Koliko to možemo saznati iz trosveščanog rukopisa/priručne bilježnice pod nazivom „Police od služab“ dubašljanskog klera, Matij se tu pod godinom 1780. navodi kao: *Pop Matii Kralić* (u prvoj bilježnici).⁷⁰ U istom rukopisu (druga bilježnica) spominje se i izvršenje mise zadušnice za popa Ivana Kraljića – Skutlića riječima: *bi učinena s(luž)ba za Popa I(va)na Kralića*.⁷¹ Inače, M. Kraljić autor je priručne bilježnice iz 1741. godine pisane glagoljskim kurzivom i djelomice latinicom koja broji 38 folija: „Ovo e kniga žakna Matiê Kralića od Dubašnice“, a sadrži „kratki katekizam, pripreme molitve za misu te vrijedne osmeračke pjesmotvore *Pesan od s(veto)ga Andrija* (sažeta obradba *Legende o sv. Andriji*, odn. *Pasije sv. Andrije apostola*) i *Versi od svete Katarine* (sažeta obradba *Legende o sv. Katarini*).“⁷² Čuva se u Arhivu HAZU pod sign. I a 14.⁷³

⁶⁷ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, 99.

⁶⁸ Ivanka PETROVIĆ, Kraljić, Matij (Matija), glagoljaški pisac (XVIII. st.), *Hrvatski biografski leksikon* 8 (Kr – Li), (gl. ur. Trpimir Macan), Zagreb, 2013., s. v.

⁶⁹ M. JAŠO, Oporuka glagoljaša Ivana Kraljića (XVIII. st.), 286.

⁷⁰ Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II. dio, Zagreb, 1970., 228.

⁷¹ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II. dio, 228.

⁷² I. PETROVIĆ, Matij (Matija), glagoljaški pisac.

⁷³ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II. dio, 77 – 78.

Pop Ivan Kraljić – Skutlić umro je 8. prosinca 1762. godine („Na 8. decembra umri pop I. Kraljić od let 57 incirka spovidan, pričešćen i svetin uljen pomazan“).⁷⁴ Pokopan je na groblju kod (stare) župne crkve sv. Apolinara u Dubašnici.⁷⁵

II.

Na prosvjetnom polju nakon Kraljića i njegove škole istakao se svećenik, pop Pavao (Pave/Paval) Milovčić s obiteljskim nadimkom Jurović, koji je djelovao u Župi Dubašnica i njezinu ladanjskom kaptolu krajem 18. i u prvim desetljećima 19. stoljeća.⁷⁶ O njemu imamo tek nekoliko biografskih podataka. Bio je učenik riječkih jezuita⁷⁷ te je studirao dogmatiku i moralku u Rijeci i Veneciji.⁷⁸ U spisima krčkog biskupa Deodata Marije Divnića/Difnika (1779. – 1788.) za Milovčića stoji da je pop glagoljaš koji kod župne crkve u Dubašnici drži s uspjehom („con profitto della gioventù“) privatnu školu.⁷⁹

Na unutrašnjem omotu *Registra misnih legata dubašljanskog kapitula*, g. 1757. – 1803., navodi se 1786. godine ime popa Milovčića kao prokuratora dubašljanskog kaptola, i to na talijanskom jeziku sljedećim riječima: *Questa Poliza di Santo Polinara di Dobasnizza 1786. D. P. Milovcich Procurator di Dobasnizza anno del Sig.re.*⁸⁰

Milovčić je držao privatnu četverogodišnju školu gramatike i humanistike (humaniteta) za svećeničke pripravnike i nadarenu djecu svojih župljana i sumještana s područja Dubašnice i Poljica te Dobrinja. Ta je škola bila talijansko-

⁷⁴ V. ŠTEFANIĆ, O glagoljašu Ivanu Kraljiću, 41.

⁷⁵ O staroj (u Dubašnici, danas Dubašljansko polje sa starim grobljem – *cimiter*) i novoj župnoj crkvi sv. Apolinara u Bogovićima v. P. DUJMOVIĆ – T. GALOVIĆ, *Plovanska crkva svetoga Apolinara*, 2008. To se groblje može vidjeti u Katastru Franje I. ili tzv. *Franciskanskom katastru* iz prve polovine 19. stoljeća (u ovom slučaju iz 1821. godine) u katastarskoj općini *Dobasnizza St. Antonio*. Kod župne crkve, sjevernije od nje, ali u njezinoj blizini, naznačeno je (raspelom u sredini) staro groblje.

⁷⁶ Nažalost, do zaključenja pisanja ovoga rada nismo uspjeli istražiti točne podatke o godini rođenja i smrti popa Pavla Milovčića – *Jurovića*, kojega ne treba poistovjećivati s imenjakom i prezimenjakom, svećenikom čiji podatci iz župnih Anagrafa glase: Milovčić Pave, sin Pava i Kate r. Bogović, rođen u Oštrobradićima 21. VIII. 1843., umro 18. VI. 1917. godine. Imao je mlađeg brata Šima, također svećenika. Usp. Anton BOZANIĆ, *Svećenici i župe na području Krčke biskupije od 1900. godine do danas*, Krk, 2012., 142.

⁷⁷ Ivan MILČETIĆ, *Glagoljaši, osobito krčki, u prošlosti hrvatskoj*, *Smotra – mjesečnik za obću prosvjetu*, god. I, br. 4, Zagreb, 1887., 223. U ovom zanimljivom članku Milčetić donosi još podataka o popu Milovčiću-Juroviću na temelju pričanja i svjedočenja starca Iva Milčetića-Matiše koji je na Krku proživio konac mletačke vladavine, francusku i potom austrijsku upravu. Usp. i M. BOLONIĆ – I. ŽIC ROKOV, *Otok Krk kroz vjekove*, 134.

⁷⁸ Usp. Petar STRČIĆ, *Kratki pregled povijesti otoka Krka, Povijest osnovne škole u gradu Krku*, (ur. Milana Jurina), Krk – Rijeka, 2005., 40.

⁷⁹ Mihovil BOLONIĆ, *Otok Krk kolijevka glagoljice*, Zagreb, 1980., 118.

⁸⁰ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, 104.

latinska, ali temelji i počeci su joj bili hrvatsko-glagoljaški. Zaslužni slavist prof. Ivan Milčetić Matina (1853. – 1921.) o popu Pavlu Milovčiću-Juroviću zapisao je sljedeće: „K njemu dolažahu u školu ne samo Dubašljani, nego i Dobrinjci i Poljičani (1-2 sata hoda). (...) momčad odjevena u seljačkom odijelu, noseći u torbi hljeba i sira. (...)“ – odnosno: „Nauk trajaše oko 4 godine, a počimaše sa az, buki, vjedi... Ko je svršio Jurovićevu školu, pošao bi u Krk, gdje bi ga biskup zaredio.“⁸¹

Za razliku od drugih škola popova glagoljaša, igrom slučaja za Milovčićevu školu imamo sačuvane školske vježbe. Iz njih možemo iščitati kako se podučavalo u toj školi. Riječ je o jednom rukopisu koji potječe od đakona Frana Milčetića iz 1796. godine (*Io Diacono Chierico Franco Milcetich andai a schola sotto D. Paulo Miloucich, stante in castello di Dobasnizza*), a posjedovao ga je te 1912. opisao i parcijalno publicirao I. Milčetić u radu „Mañi prilozi za povijest književnosti hrvatske. 5. Školske vježbe s otoka Krka (1796.)“⁸²

Ovako Milčetić piše o tom rukopisu: „Ovdje se nalaze školske vježbe bogoslovca Frana Milčetića o stilistici i retorici u školi popa Pava Milovčića, koji se već odričao glagolice, jer eto svoje učenike uči na latinskom i talijanskom jeziku. Učitelj zadavaše temata, a učenici ih izrađivahu na lat. i talij. jeziku.“⁸³ Odnosno: „Škola popa Pava Milovčića bijaše talijansko-latinska. Ovdje primjećujemo, da su popovi na Krku, budući da javnih škola ne bijaše, učili u kakova popa čitati, pisati, i glavno iz teologije pa se onda podvrgavahu ispitu iz teologije u biskupiji. Ovako postajahu popovi glagoljaši. Privatne škole bijahu hrvatske, no eto pod kraj 18. vijeka već se javljaju latinsko-talijanske, u kojima se učilo što god više. Bijahu obilnija i boja talijansko-latinska pomagala. Ta pomislimo samo, kako bijahu na hrvatskom jeziku skromni učenici!“⁸⁴

Evo nekoliko takvih primjera vježbi kod popa Milovčića u kojima je trebalo nešto objasniti ili prevesti i protumačiti:

Na l. 2a: *definitio per negationem et affirmationem*. Na l. 3b: *exercitium similitudinis*. Na l. 4a: *exercitium definitionis oratoriae*. Na l. 5b: *Habitus non facit Monacum, sed animus et corpus, epigramma*.

(...)

Quid mihi abnutas?

Zač (zakaj) mi košarica daješ? t. j. skraćuješ

(...)

⁸¹ I. MILČETIĆ, Glagoljaši, osobito krčki, 223 – 224; usp. M. BOLONIĆ – I. ŽIC ROKOV, *Otok Krk kroz vjekove*, 134.

⁸² Ivan MILČETIĆ, Mañi prilozi za povijest književnosti hrvatske 5. Školske vježbe s otoka Krka (1796.), *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. VII, Zagreb, 1912., 320 – 323.

⁸³ I. MILČETIĆ, Mañi prilozi za povijest književnosti hrvatske, 320.

⁸⁴ I. MILČETIĆ, Mañi prilozi za povijest književnosti hrvatske, 323.

Barba non facit virum.

Brada ne čini človeka (človeka).

(...)

Cibum in matellam non immitas.

Nit prasicam biser meći,

Nit zločincem lipe dai riči (lepe davaj reči).

(...)

Pecuniae obediunt omnia.

Sve (vse) podložno jest bogatstvu (novcu),

Najvećemu svita (najvećšemu sveta) norcu.

(...)

Primus veniens, primus molens.

Koi prvi u malin (melin) doide,

Prvi iz malina doma poide (z meļum domov pojde).⁸⁵

Spomenimo ovdje i podatak da se *Libar popa Pavla Milovčića iz Dubašnice*, tj. rukopisna bilježnica popa Pavla Milovčića o prihodima i rashodima, vječnim legatima, misama, popisima dužnika i najma zemljišta i dr., u Dubašnici (zadnja četvrtina 18. stoljeća, cca. od 1780-ih do konca 1790-ih godina)⁸⁶ u kojem se nalazi svega nekoliko hrvatskoglagoljskih upisa (npr. f. 1v: Na dan 2. febrara 1790. ovi' je libir mene popa Pavla Milovcica iz Dubašnice. Amen. Aleluja), a drugo je sve na talijanskom jeziku, danas čuva u Arhiv franjevačkog samostana Navještenja Blažene Djevice Marije na Košljunu (o. Krk).⁸⁷

I. Milčetić najzad ovako opisuje i karakterizira ovog svećenika koji je u školskoj naobrazbi i poučavanju svećeničkih pripravnika bio zahtjevniji od svoga predšasnika popa Ivana Kraljića-Skutlića: „A pop Jurović znao je biti vrlo strog: šibe i čuške dijelio je svakog dana. Ako se je kada rasrdio na koga od svojih djaka, pograbio bi ga za vrat i bacio niz stube u dvor! (...) O njegovoj učenosti znade i danas pripovijedati svaki Dubašljanin.“⁸⁸ Za pretposljednje „didaktičko-metodičke“ postupke nije naodmet spomenuti i komparirati ga s jednim crtežom

⁸⁵ I. MILČETIĆ, Mañi prilozi za povijest književnosti hrvatske, 321 – 322.

⁸⁶ Usp. Danilo KLEN, Arhivska građa u samostanu franjevaca na Košljunu, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XVIII, Pazin – Rijeka, 1973., 338.

⁸⁷ Na ovom mjestu srdačno zahvaljujem fra Diegu Dekliću, gvardijanu franjevačkog samostana Navještenja Blažene Djevice Marije na Košljunu, na mogućnosti i pomoći pri istraživanju samostanskog Arhiva.

⁸⁸ I. MILČETIĆ, Glagoljaši, osobito krčki, u prošlosti hrvatskoj, 4, 223; M. BOLONIĆ – I. ŽIC ROKOV, *Otok Krk kroz vjekove*, 134.

iz najstarije hrvatske početnice – glagoljske *Početnice* iz 1527. godine u kojoj se upravo na prvoj stranici⁸⁹ nalazi slika „na kojoj vidimo nesretnoga učenika komu su skinuli hlače i nose ga prema učitelju koji će ga „isplatiti“ za njegov nerad“ (S. Damjanović).⁹⁰ No, treba spomenuti i primjer iz latinsko-talijanske javne škole (liceja) odnosno gimnazije u gradu Krku kada 1809. godine krčki biskup Ivan Antun Sintić/Šintić (1792. – 1837.) o učitelju gramatike Antoniju Sandriju daje negativno mišljenje. Kao prvo „da ga je općina izabrala još u doba Mlečana protekcijom, da ga svi smatraju nesposobnim, da se opija, da zaspe za katedrom i da tuče djecu, a nakon 6-7 godina što izgube mladići u gramatici, mora da ih ponovno poučava učitelj književnosti“.⁹¹

UMJESTO ZAKLJUČKA

Prikazane privatne škole dvojice svećenika-popova glagoljaša iz Dubašnice na otoku Krku, Ivana Kraljića – Skutlića i Pavla Milovčića – Jurovića ukazuju na jednu važnu etapu u ukupnoj povijesti odgoja i obrazovanja na hrvatskim povijesnim i društvenim područjima te na posebnu ulogu što su ga u tome procesu imali seoski ili ladanjski kaptoli u Krčkoj biskupiji.⁹² Stoga ne treba iznenaditi činjenica da je, primjerice, Kraljić zastupljen u leksikonu *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925*. sljedećim riječima: „Kraljić, Ivan, rodio se u Dubašnici na Krku početkom XVIII. stoljeća. Učio je u Mlecima i tu kao katol. svećenik glagoljaš dao tiskati godine 1734. »Pribogoljubne molitve.... iz diačkoga u slovinski stumačene.....« U rukopisu ostavio »Slovník slavjanskij i horvatskij« (1754.). Umro je iza 21. IV. 1760.“⁹³ Tu kratku natuknicu napisao je Vjekoslav Spinčić (1848. – 1933.), koji je dio tih podatka ubrzo publicirao i u svojoj poznatoj knjizi *Crtice iz hrvatske književne kulture Istre* (1926.).⁹⁴

⁸⁹ *Prva hrvatskoglagoljska početnica 1527.*, transliteracija i pogovor Josip BRATULIĆ, Zagreb, Biblioteka Starine, sv. 2, 2007. – Faks. pretpisak izd. iz 1527.

⁹⁰ S. DAMJANOVIĆ, *Novi filološki prinosi*, 101 – 103.

⁹¹ V. ŠTEFANIĆ, *Historijski podaci o srednjoj školi u Krku (XV–XIX st.)*, 24.

⁹² Usp. i Mihovil BOLONIĆ, *Krčki seoski kaptol – pioniri i nosioci liturgijskog života, Bogoslovska smotra*, god. XXXVIII, br. 2, Zagreb, 1968., 263 – 284.

⁹³ Vjekoslav SPINČIĆ, Kraljić, Ivan, *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925 sa pregledom povijesti Hrvatske, Bosne i Istre, hrvatske književnosti i razvitka hrvatskog jezika, te hrv. vladara, hercega, banova i biskupa kao uvodom. sa 9 zasebnih slika, te 421. slikom u tekstu. Prigodom proslava 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva*, (ur. Emilij Laszowski), Zagreb: Odbor za izdavanje knjige Zaslužni i znameniti hrvati 925-1925., 1925. (reprint izdanje: August Cesarec, Zagreb, 1990.).

⁹⁴ Vjekoslav SPINČIĆ, *Crtice iz hrvatske književne kulture Istre*, Zagreb, 1926., 31 (reprint: Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1986.).

Samo jedan vid ili rezultat školovanja kod popa Kraljića može se očitati i danas u nizu natpisa i grafita na crkvi sv. Antona u Kovačima (sada Sveti Anton) gdje su mladi žakni, ali i drugi, vježbali svoje stečene kompetencije u jeziku i pismu.⁹⁵ Usporedivo je to s brojnim grafitima u crkvi sv. Marije na Škrilinah kod Berma.⁹⁶

Ako prihvatimo tumačenje M. Bolonića da je u vrijeme biskupa Petra Zuccherija, a to je polovina 18. stoljeća, naobrazba krčkih glagoljaša krenula „na bolje“ jer se od njih tražilo dobro poznavanje vlastitog jezika te poznavanje latinskog jezika, a također da ih se povremeno slalo „na studij izvan biskupije“, onda je sve to zasigurno podiglo razinu glagoljaške naobrazbe.⁹⁷ Oba svećenika, i Kraljić i kasnije Milovčić, kao i njihove škole, uklapaju se u navedena nastojanja ovoga krčkog biskupa čiju ulogu u crkvenim stvarima njegova vremena ipak treba još dodatno istražiti i valorizirati.⁹⁸ U tome pogledu dovoljno je navesti podatak da npr. u 19. stoljeću u sustavu školovanja u Provinciji franjevac trećoredaca glagoljaša prevladava talijanski jezik, ali oni su i dalje glagoljaši i drže mise iz staroslavenskih/hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga. Stoga je u pravu E. Hercigonja kada tvrdi da su sve te (privatne) škole zapravo dvojezične i dvopismene: „U svim se tim – i nekim drugim – školama podučavalo u glagoljskoj – hrvatskoj i rusificiranoj (ruteniziranoj) crkvenoslavenskoj pismenosti – ali i u latinskom jeziku.“⁹⁹ Pridodali bi ovdje još i talijanskom.

Za Kraljićevu školu to dostatno potvrđuje upravo njegov rukopisni trojezični (crkvenoslavenski, latinski, hrvatski) i dvopismeni (glagoljica, latinica) rječnik, a za Milovčićevu školu svjedočanstvo da je trajala oko 4 godine – „a počimaše sa az, buki, vjedi...“, dok završavaše s latinskim i talijanskim vježbama.

U prilog Hercigonjinu tumačenju ide i jedan opis tadašnjeg školskog sustava upravo s otoka Krka.¹⁰⁰ A kako je ta školska naobrazba izgledala mogu nam približiti riječi Josipa Antuna Petrisa (1787. – 1868.) iz glagoljaškog

⁹⁵ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 147; usp. J. MUŽINA, Kovači – dva puneštre i jedan portal na crkvi Svetoga Antona u Dubašnici, 111 – 121.

⁹⁶ Branko FUČIĆ, *Vincent iz Kastva*, Monumenta artis Croatiae. Monografije, Zagreb – Pazin, 1992., 11 – 12.

⁹⁷ Mihovil BOLONIĆ, Profil krčkog glagoljaša u prošlosti, 102.

⁹⁸ Usp. Slavko KOVAČIĆ, Monografija o otoku Krku, *Crkva u svijetu*, god. XIII, br. 2, Split, 1978., 184.

⁹⁹ E. HERCIGONJA, Pogodba slova Illyricki, i slovnica, s' Latinim... (jedno razmatranje o grafijama iz dvadesetih godina 18. stoljeća), 200 – 201, bilj. 3; E. HERCIGONJA, *Na temeljima hrvatske književne kulture*, 155 – 156, bilj. 3.

¹⁰⁰ Mihovil BOLONIĆ, Školstvo i prosvjeta na otoku Krku, *Krčki kalendar za godinu 1953.*, New York, 1953., 41 – 45; Mihovil BOLONIĆ, Školstvo na otoku Krku kroz vjekove, *Krčki kalendar za godinu 1954.*, New York, 1954., 110 – 121.

Vrbnika:¹⁰¹ „Bil je učitelj vridni od gramatike latinske pop Matij Fugošić rečeni Bacut. On je delal školu i u Veji, kad je bil mlad. Li (= također, op. a.) pop Matij Štefanić, rečen Fidrigo. Li pop Frane Volarić p.a. (= pokojnoga, op. a.) Frana. Li pop Ivan Feretić p.a. Ivana. Li pop Anton Celović p.a. Ivana. Ovi svi su delali školu latinsku po 4 dni na šetemanu, a školu hrvasku 2 dana, to jest u sredu i u sobotu. U hervatskoj su učili štat i pisat po glagolici i tumačit glagolicu na domaći jezik, teologiju manju to jest od svetih sakramenti (ali prije toga Nauk kršćanski¹⁰²) pak velu Teologiju, moral Kačićev (= Antonio Kadcich, *Theologia moralis...*, op. a.¹⁰³). I tako vridno su izučavali svoje učenike, da su vazda bili pohvaljeni u očitim iskusih, koje su se svako godišće činili na biskupiji u Veji. Ne samo to, nego biskup ni hotil dat nijednomu redovniku oblast za poslušat spovidi, ako ni donášal svedočanstvo pismeno, da je bil iskušen u Vrbniku i da je vriden za ispovidnika. U Vrbnik su dohajali u školu dica baščanska od Punta, od Dobrinja i od Poljic, i od Novoga i od Kranjije i od Ravne Gori i od Bakra i od mnogih stran.“¹⁰⁴

No, zanimljivo je primijetiti da su gore spomenuta brojna krčka mjesta, no ne i Dubašnica jer je to područje imalo svoje učitelje i svoje škole!

Nastupajuće 19. stoljeće konačno je donijelo velike promjene u školstvu, pa tako i u Dubašnici gdje se 1. ožujka 1846. osniva Pučka škola za mušku djecu naredbom pokrajinske vlasti u Trstu (prema toj odluci učitelj ima biti svećenik s godišnjom plaćom od 200 forinti, od kojih će 60 forinti primati kao član seoskog/ladanjskog kaptola, a 140 forinti iz općinske blagajne). Škola se održavala u privatnim kućama u dvije sobe, a započela je s radom 12. travnja 1847. dana 17. ožujka 1847. započela je s radom ženska škola, a za prvu učiteljicu postavljena je Franka Celigoj iz Rijeke s godišnjom plaćom u iznosu od 208 forinti.¹⁰⁵

¹⁰¹ O školstvu u Vrbniku usp. Ivan GRŠKOVIĆ /župnik/, Školstvo i prosvjeta u Vrbniku u doba crkvene uprave, *Krčki kalendar 1941.*, Zagreb, 1941., 65 – 98; Mira KATUNAR, Školstvo u tradiciji Vrbnika, 900 godina Vrbnika: u povodu 900. obljetnice prvoga spomena Vrbnika (1100 – 2000). *Zbornik radova sa znanstvenog skupa 14-16. rujna 2000.*, (ur. Anton Bozanić), Vrbnik, 2002., 99 – 104.

¹⁰² Ovdje se po svemu sudeći radi o knjizi: *Nauk kršćanski razdijeljen u osam rednih i skupljen u nacin lasniji, i kratak za uvižbatti Decu od Troghira i njegove Države*, Mletci, 1737.

¹⁰³ *Theologia moralis seu manuductor Illyricus ad cognitionem sacri ordinis*, directus ab Antonio Kadcich / *Boggoslovje dilloredno olliti rukovod slovinski na poznagne svetoga reda*, upravglien od Antona Kadcichia, Bononiae, MDCCXXIX.

¹⁰⁴ Josip Antun PETRIS, *Nike uspomene starinske*, prir. Tanja Perić-Polonijo, Zagreb – Rijeka, 2010., 206 – 207.

¹⁰⁵ Tomislav GALOVIĆ, *O Dubašnici i njezinim ljudima. Prinosi za povijest dubašljanskoga kraja na otoku Krku*, knjiga II, Rijeka, 2018.; isto u: *Krčki zbornik*, sv. 73, *Posebno izdanje Povijesnog društva otoka Krka*, sv. 64, poglavlje: »Nova na temeljima stare: osnovna škola u Bogovićima i povijesna skica začetka i razvoja školstva na području Dubašnice« (u pripremi za tisak).

IZVORI:

Hrvatski državni arhiv

Hrvatskoglagoljski notarijat otoka Krka. Notari Dubašnice, sv. 1. Treći notarski protokol Jura Sormilića (1726. – 1734.) / Croatian Glagolitic Notary Service of Krk. Notaries of Dubašnica, vol. 1. Third Notarial Protocol of Jure Sormilić (1726–1734), dok. 235, 326.

LITERATURA:

Anđelko BADURINA, *Porat – samostan franjevac trećoredaca 1480 – 1980*, (povijesni razvoj crkve i samostana), Zagreb, 1980.

Anđelko BADURINA, *Datja i Prijatja trećoredskih samostana kao izvori za povijest gospodarskih i društvenih odnosa na Kvarneru i Dalmaciji od 16. do 20. stoljeća, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, knj. 47, sv. 1, Zagreb, 2015. /= Tematski blok / Themed issue: *Trećoredska glagoljaška tradicija u europskom kontekstu – Tertiary Glagolitic Tradition in European Context*/: 411 – 419. [priredio za tisak: Tomislav Galović].

Anđelko BADURINA, *Inventar samostana sv. Marije Magdalene u Portu na otoku Krku (1734. – 1878.)*, (ur. i prir. Tomislav Galović), Monumenta glagolitica Tertii ordinis regularis sancti Francisci in Croatia, vol. I. / Glagoljski spomenici Trećega franjevačkog reda u Hrvatskoj, sv. 1., Rijeka – Zagreb, 2013.

Mihovil BOLONIĆ, Ekonomsko i socijalno stanje krčkih glagoljaša, *Bogoslovska smotra*, god. XLV, br. 1, Zagreb, 1975., 97 – 116.

Mihovil BOLONIĆ – Ivan ŽIC ROKOV, *Otok Krk kroz vjekove*, II. izdanje, Zagreb, 2002.

Mihovil BOLONIĆ, Seoski kaptoli u Krčkoj biskupiji, *Bogoslovska smotra*, god. XXXVI, br. 1, Zagreb, 1966., 122 – 145.

Mihovil BOLONIĆ, *Otok Krk kolijevka glagoljice*, Zagreb, 1980.

Mihovil BOLONIĆ, Krčki glagoljaši i njihova služba izvan Krka, *Bogoslovska smotra*, god. XXXV, br. 2, Zagreb, 1965., 342 – 356.

Mihovil BOLONIĆ, *Bratovština Sv. Ivana Krstitelja u Vrbniku Kapari (1323-1973) i druge bratovštine na otoku Krku*, Zagreb, 1975.

Mihovil BOLONIĆ, Profil krčkog glagoljaša u prošlosti, *Croatica Christiana periodica*, god. IV, br. 6, Zagreb, 1980., 96 – 115.

Mihovil BOLONIĆ, Ekonomsko-socijalno stanje krčkih glagoljaša (nastavak), *Bogoslovska smotra*, god. XLVI, br. 4, Zagreb, 1976., 475 – 500.

Mihovil BOLONIĆ, Ekonomsko-socijalno stanje krčkih glagoljaša (nastavak), *Bogoslovska smotra*, god. XLVII, br. 1, Zagreb, 1977., 101 – 123.

Mihovil BOLONIĆ, Ekonomsko-socijalno stanje krčkih glagoljaša (svršetak), *Bogoslovska smotra*, god. XLVIII, br. 3-4, Zagreb, 1978., 299 – 318.

Mihovil BOLONIĆ, Krčki seoski kaptol – pioniri i nosioci liturgijskog života, *Bogoslovska smotra*, god. XXXVIII, br. 2, Zagreb, 1968., 263 – 284.

Mihovil BOLONIĆ, Školstvo i prosvjeta na otoku Krku, *Krčki kalendar za godinu 1953.*, New York, 1953., 41 – 45.

- Mihovil BOLONIĆ, Školstvo na otoku Krku kroz vjekove, *Krčki kalendar za godinu 1954.*, New York, 1954., 110 – 121.
- Ivan BOTICA – Vinko KOVAČIĆ – Kristijan KUHAR, *Knjige posinovljenja, novicijata i zavjetovanja franjevac trećoredaca glagoljaša otoka Krka (1717. – 1914.)*, Monumenta glagolitica Tertii ordinis regularis sancti Francisci in Croatia, vol. II. / Glagoljski spomenici Trećega franjevačkog reda u Hrvatskoj, sv. 2., Zagreb, 2015.
- Ivan BOTICA – Tomislav GALOVIĆ, Glagoljična pismenost srednjovjekovne Dubašnice (s osvrtom na početke hrvatskoglagoljskoga notarijata na otoku Krku), *Zbornik radova s Prve medievističke znanstvene radionice u Rijeci*, (ur. Kosana Jovanović i Suzana Miljan), Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci (e – izdanja [ISBN – 978-953-7975-10-4]), 2014., 55 – 71 - dostupno na: <http://www.ffri.uniri.hr/hr/povjerenstva-i-odbori/izdavacka-djelatnost.html>
- Hrvatskoglagoljski notarijat otoka Krka. Notari Dubašnice, sv. 1. Treći notarski protokol Jura Sormilića (1726. – 1734.) / Croatian Glagolitic Notary Service of Krk. Notaries of Dubašnica, vol. 1. Third Notarial Protocol of Jure Sormilić (1726–1734)*. Priredili, uvodnu studiju napisali, rječnik i kazala izradili / Editing, introductory study, creation of the glossary and index by Tomislava BOŠNJAK BOTICA, Ivan BOTICA, Tomislav GALOVIĆ, Zagreb, 2016.
- Anton BOZANIĆ, *Dubašnica – povijesne mijene, drevna župa i iseljenici u New Yorku*, Malinska, 2014.
- Anton BOZANIĆ, *Svećenici i župe na području Krčke biskupije od 1900. godine do danas*, Krk, 2012.
- Stjepan DAMJANOVIĆ, *Novi filološki prinosi*, Zagreb, 2014.
- Perica DUJMOVIĆ – Tomislav GALOVIĆ, Izvori i literatura o srednjovjekovnim crkvenim objektima Sv. Martinu i Sv. Apolinaru na otoku Krku, *Croatia Christiana periodica*, god. XXVI, br. 50, Zagreb, 2002., 29 – 49.
- Perica DUJMOVIĆ – Tomislav GALOVIĆ, *Plovanska crikva svetoga Apolinara (150 godina dubašljanske župne crkve u Bogovićima)*, Malinska, 2008.
- Branko FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, Djela JAZU, knj. 57, Zagreb, 1982.
- Branko FUČIĆ, *Vincent iz Kastva*, Monumenta artis Croatiae. Monografije, Zagreb – Pazin, 1992.
- Tomislav GALOVIĆ, Benediktinci – izvorište hrvatske trojezične i tropismene kulture u srednjem vijeku, *Humanitas et litterae. Zbornik u čast Franje Šanjeka*, (ur. Lovorka Čoralić i Slavko Slišković), Zagreb, 2009., 777 – 786.
- Tomislav GALOVIĆ, *O Dubašnici i njezinim ljudima. Prinosi za povijest dubašljanskoga kraja na otoku Krku*, Rijeka, 2004.; isto u: *Krčki zbornik*, sv. 48., Posebno izdanje Povijesnog društva otoka Krka, sv. 42.
- Tomislav GALOVIĆ, Dubašljanski Porat na otoku Krku – od prvih svjedočanstava života do suvremenih dana (skica namjesto pogovora), u: Augustin ŠABALJA, *Porat i Portani u 19. i 20. viku*, Porat, 2009., 59 – 66 (i Izbor iz izvora i literature, 69 – 71).
- Tomislav GALOVIĆ, *O Dubašnici i njezinim ljudima. Prinosi za povijest dubašljanskoga kraja na otoku Krku*, knjiga II., Rijeka, 2018.; isto u: *Krčki zbornik*, sv. 73, Posebno izdanje Povijesnog društva otoka Krka, sv. 64.
- Nikola GREGOV, *Školovanje u provinciji franjevac trećoredaca glagoljaša*, Zagreb, 1990.
- Ivan GRŠKOVIĆ, Školstvo i prosvjeta u Vrbniku u doba crkvene uprave, *Krčki kalendar 1941.*, Zagreb, 1941., 65 – 98.

- Eduard HERCIGONJA, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, II. dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Zagreb, 2006.
- Eduard HERCIGONJA, Pogodba slova Illyricki, i slovnica, s'Latinim... (jedno razmatranje o grafijama iz dvadesetih godina 18. stoljeća), *Suvremena lingvistika*, god. XLI-XLII, br. 1-2, Zagreb, 1996., 199 – 212
- Eduard HERCIGONJA, *Na temeljima hrvatske književne kulture. Filološkomedievističke rasprave*, Zagreb, 2004.
- Eduard HERCIGONJA, Društveni i gospodarski okviri hrvatskog glagoljštva od 12. do polovice 16. stoljeća, *Croatica*, sv. 2, Zagreb, 1971., 7 – 101.
- Eduard HERCIGONJA, *Nad iskonom hrvatske knjige. Rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju*, Zagreb, 1983.
- Stjepan IVANČIĆ, *Povjestne crte o samostanskom III. Redu sv. o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i Poraba glagolice u istoj redodržavi*, Zadar, 1910.
- Marta JAŠO, Oporuka glagoljaša Ivana Kraljića (XVIII. st.), *Zbornik u čast Petru Strčiću*, (ur. Maja Polić i Elvis Orbanić), Rijeka, 2012., 269 – 302.
- Luka JELIĆ, *Fontes historici liturgiae Glagolito-Romanae a XIII ad XIX saeculum*, Veglæ, 1906.
- Mira KATUNAR, Školstvo u tradiciji Vrbnika, *900 godina Vrbnika: u povodu 900. obljetnice prvoga spomena Vrbnika (1100 – 2000). Zbornik radova sa znanstvenog skupa 14-16. rujna 2000.*, (ur. Anton Bozanić), Vrbnik, 2002., 99 – 104.
- Danilo KLEN, Arhivska građa u samostanu franjevaca na Košljunu, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XVIII, Pazin – Rijeka, 1973., 319 – 344.
- Slavko KOVAČIĆ, Katedralne škole u Dalmaciji pod mletačkom vlašću od konca 16. do početka 19. stoljeća prema biskupskim izvještajima Svetoj Stolicu, *Croatica Christiana periodica*, vol. XV, sv. 27, Zagreb, 1991., 59-87.
- Slavko KOVAČIĆ, Monografija o otoku Krku, *Crkva u svijetu*, god. XIII, br. 2, Split, 1978., 183 – 194
- Stjepan KRASIĆ, *Nastanak i razvoj školstva od antike do srednjega vijeka*, Zadar, 2012.
- Ivan MILČETIĆ, Glagoljaši, osobito krčki, u prošlosti hrvatskoj, *Smotra – mjesečnik za obću prosvjetu*, god. I, br. 4, Zagreb, 1887., 219 – 224.
- Ivan MILČETIĆ, Mañi prilozi za povijest književnosti hrvatske 5. Školske vježbe s otoka Krka (1796.), *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. VII, Zagreb, 1912., 320 – 323.
- Juraj MUŽINA, Kovači – dvi puneštre i jedan portal na crikvi Svetoga Antona u Dubašnici, *Krčki zbornik*, sv. 70, Krk, 2014., 111 – 121.
- Ivanka PETROVIĆ, Kraljić, Ivan, glagoljaški pisac (Kovači, danas Sveti Anton kraj Malinske, o. 1705. – Kovači, 8. XII. 1762), *Hrvatski biografski leksikon* 8 (Kr – Li), ur. Trpimir Macan, Zagreb, 2013.
- Ivanka PETROVIĆ, Kraljić, Matij (Matija), glagoljaški pisac (XVIII. st.), *Hrvatski biografski leksikon* 8 (Kr – Li), ur. Trpimir Macan, Zagreb, 2013.
- Vinko PREMUDA, K Strohalovu izdanu Stašičeve notarske knjige, *Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku za godinu 1912.*, Krk, 1913., 77 – 85.
- Petar RUNJE, *Školovanje glagoljaša*, Ogulin, 2003.
- Petar RUNJE, *Prema izvorima*, Zagreb, 1990.
- Petar RUNJE, *Prema izvorima II. Rasprave i članci o hrvatskim franjevcima trećoredcima glagoljašima*, (ur. i prir. Tomislav Galović), Krk – Zagreb, 2012.; isto u: *Krčki zbornik*, sv. 68; *Posebno izdanje*, sv. 61.

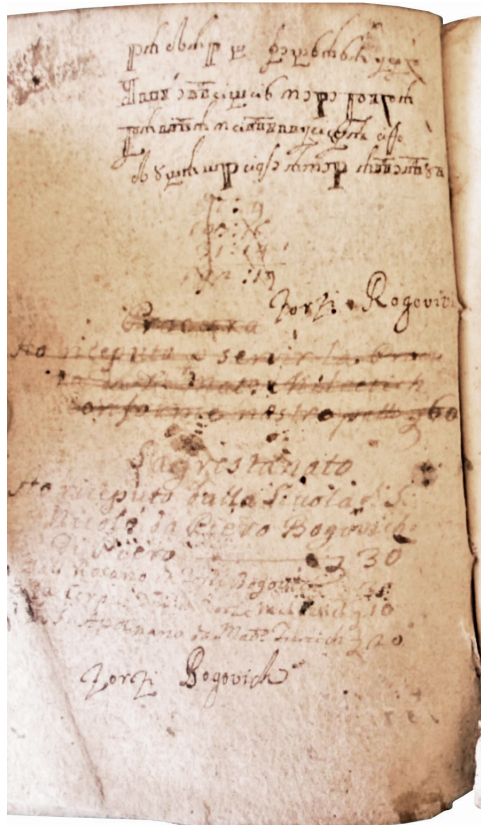
- Vjekoslav SPINČIĆ, Ivan KRALJIĆ, *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925 sa pregledom povijesti Hrvatske, Bosne i Istre, hrvatske književnosti i razvitka hrvatskog jezika, te hrv. vladara, hercega, banova i biskupa kao uvodom. sa 9 zasebnih slika, te 421. slikom u tekstu. Prigodom proslava 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva*, (ur. Emilij Laszowski), Zagreb: Odbor za izdavanje knjige Zaslužni i znameniti hrvati 925-1925., 1925. (reprint izdanje: August Cesarec, Zagreb, 1990.)
- Vjekoslav SPINČIĆ, *Crtice iz hrvatske književne kulture Istre*, Zagreb, 1926. (reprint: Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1986.)
- Petar STRČIĆ, *Kratki pregled povijesti otoka Krka, Povijest osnovne škole u gradu Krku*, (ur. Milana Jurina), Krk – Rijeka, 2005., 7 – 50
- Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II. dio, Zagreb, 1970.
- Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Historijski podaci o srednjoj školi u Krku (XV – XIX st.)*, *Krčki zbornik*, sv. 3, Krk, 1971.; isto u: *Spomenica gimnazije Čedo Žic u Krku 1921 – 1971.*, 11 – 33.
- Vjekoslav ŠTEFANIĆ, Ivan Kraljić i njegov glagoljski rječnik, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. XV, Zagreb, 1940., 151 – 181.
- Vjekoslav ŠTEFANIĆ, O glagoljašu Ivanu Kraljiću, *Krčki kalendar 1941*, Zagreb, 1941., 41 – 45.
- Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, Djela JAZU, knj. 51, Zagreb, 1960.
- Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II. dio, Zagreb, 1970.
- Anton TURČIĆ, *Dubašnica – sveta baština i duhovni zov. Crkve, samostani, kapele, groblja, svećenici, redovnici, redovnice*, Dubašnica, 1996.
- Antun ZEC (prir.), *Dubašnica jučer – danas*, Rijeka, 1969.
- Nauk kršćanski razdijeljen u osam rednih i skupljen u nacin lasniji, i kratak za uvižbatti Decu od Troghira i njegove Države*, Mletci, 1737.
- Theologia moralis seu manuductor Illyricus ad cognitionem sacri ordinis*, directus ab Antonio Kadcich / *Boggoslovje dilloredno olliti rukovod slovinski na poznagne svetoga reda*, upravglien od Antona Kadcichia, Bononiae, MDCCXXIX.
- Josip Antun PETRIS, *Nike uspomene starinske*, (prir. Tanja Perić-Polonijo), Zagreb – Rijeka, 2010.
- Prva hrvatskoglagoljska početnica 1527.*, transliteracija i pogovor Josip BRATULIĆ, Zagreb (Biblioteka Starine, sv. 2), 2007. – Faks. pretpisak izd. iz 1527.

PRILOZI

SLIKA 1. *Pribogogliubne molitve zgovarayuchie* *pervo, i po dospitku misse iz Missala rimskoga, i drugih kgnigh izvedene, za losnost suakoga redovnika. S' dvornostyami yiste misse na sverhi, iz diačkoga u slovinskj stomaçene po D. Jvanu Kraglichu od otoka Vejskoga, a kastella Dubasniççe, samovladalczu brattovchin P. R. K. i Pripovidaocu, Venecija 1734.), unutarnja naslovnica (primjerak iz Knjižnice samostanskih trećoredaca – Krk / Samostana franjevacu trećoredaca glagoljaša Sv. Franje Asiškoga, Krk)*

SLIKA 2. *Libar popa Pavla Milovčića iz Dubašnice / Rukopisna bilježnica popa Pavla Milovčića o prihodima i rashodima, vječnim legatima, misama, popisima dužnika i najma zemljišta i dr., u Dubašnici (zadnja četvrtina 18. stoljeća, cca. od 1780-ih do konca 1790-ih godina), format mali 8°, nepaginirano, meki uvez, [f. 1v], talijanski sa svega nekoliko hrvatskoglagoljskih upisa (Arhiv franjevačkog samostana Navještenja Blažene Djevice Marije na Košljunu, o. Krk)*

SLIKA 3. Karta Općine Malinska-Dubašnica

SLIKA 4. Dubašljansko polje, prvotno mjesto župne crkve sv. Apolinara (danas staro groblje sa zvonikom iz 1618. godine)

SLIKA 5. Samostan i crkva franjevac trećoredaca glagoljaša i Portu (foto Josipa Dujmović)

SLIKA 6. Crkva sv. Antona u Sv. Antonu
(foto Juraj Mužina)

SLIKA 7. Glagoljički natpis na crkvi
sv. Antona u Sv. Antonu
(foto Juraj Mužina)

SLIKA 8. Godina zabilježena na glagoljici
na crkvi sv. Antona u Sv. Antonu
(foto Juraj Mužina)

SLIKA 9. Glagoljski grafiti u crkvi sv. Antona
u Sv. Antonu
(foto Juraj Mužina)

Tomislav GALOVIĆ

TWO GLAGOLITIC PRIESTS FROM DUBAŠNICA ON THE ISLAND OF KRK
AND THEIR SCHOOLS: IVAN KRALJIĆ – SKUTLIĆ AND
PAVAO MILOVČIĆ – JUROVIĆ

SUMMARY

In Dubašnica on the island of Krk, there was a village or country Capitol from the late Middle Ages. The Capitol priests occasionally ran private schools in which they taught individuals interested in the spiritual vocation elementary literacy, but also others who expressed an interest in such a vocation. They also had reference libraries in their homes. It was a prerequisite that one could participate in and understand (Church Slavonic) liturgy at all. Thus, in the mid 18th century, the priest Ivan Kraljić (1705-1762), remembered by the people as priest Skutlić, started a private Glagolitic school in the village of Kovači – St. Anton for priest trainees and gifted children from Dubašnica and the surrounding area. In Venice, he studied rhetoric and distinguished himself by erudition, knowledge, purity of life, and piety (*redovnik dobra glasa jimena i življenja pršona naučena pripovjedač i moralista / a monk of good repute and presence of a learned person, narrator and moralist*). He was renowned as an excellent preacher also outside the borders of his Glagolitic Krk diocese. As a priest of the Dubašljan Capitol, he devoted himself to education, the education of priest trainees and the literacy of his community at a time when there was no organized public instruction in the island towns. For this purpose, he made a dictionary with the aim of better education of Glagolitic priests, from whom the church authorities demanded knowledge of the Latin language. This Church Slavonic-Latin-Croatian dictionary, entitled *Slovník slavěnskij latinskij harvatski*, compiled in 1754, failed to be printed. That is why Vj. Štefanić believes that Kraljić “deserved our praise, because he was the first, and it can be said the only one of all Croatian Glagolitic writers, to engage in compiling a Glagolitic dictionary”. However, he nevertheless left behind one printed work. In Venice, in 1734, he published the prayer - book *Pribogoljubne molitve (Pribogoljubne molitve zgovarayuchie pervo i po dospitku misse iz Missala Rimskoga i drugih knigh izvedene)* with instructions and church regulations on how to pray and how to use the breviary. Somewhat later, priest Pavao Milovčić (second half of the 18th and the beginning of the 19th century) nicknamed Jurović, who worked in Dubašnica at the end of the 18th and in the first decades of the 19th century, stood out in the field of education. He studied dogmatics and morality in Rijeka and Venice. According to the preserved testimonies, he was even more demanding than his predecessor Kraljić in teaching priest trainees (from the area of Dubašnica and neighbouring Poljica and Dobrinj) and making the locals literate. He ran a private four-year school of grammar and humanities, which was Italian-Latin, but with a Croatian-Glagolitic primer. Prof. Ivan Milčetić (known in his community as Matina) wrote about him: “Not only the people of Dubašljani came to school, but also the people of Dobrinj and Poljica (a 1-2 hour walk). The teaching lasted for about four years, and it started with az, buki, vjedi... Whoever finished Jurović’s school would come to Krk, where the bishop would ordain him. (...) He was a student of the Jesuits of Rijeka. Every citizen of Dubašljani can still tell about his erudition.”

Keywords: Croatian Glagolism, Glagolitic priests, Dubašnica, the island of Krk, private schools, Croatian-Glagolitic school, Italian-Latin school, Ivan Kraljić - Skutlić (1705 - 1762), Pavao (Paval) Milovčić - Jurović (second half of the 18th and the beginning of the 19th century).

DON JURE ČUBANOV (SUTOMIŠĆICA, 1760. – LUKORAN, 1830.)

Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ
Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru
Zadar

Tijekom 17. i 18. stoljeća otok Ugljan bio je rasadnik svećenika glagoljaša koji su služili po brojnim kopnenim i otočkim župama. Mnogi od ovih svećenika su, osim uobičajenih aktivnosti koje su odrađivali po župama, ostavljali za sobom zapisane svoje propovijedi ili skupljali tekstove po zbornicima, koje su pisali kurzivnom glagoljicom. Jedan od najvećih glagoljskih zbornika tekstova nastao je na području otoka Ugljana, u Sutomišćici. Riječ je o Grdovićevu zborniku duhovnog štiva koji se čuva u Arhivu HAZU u Zagrebu. Upravo iz ove sredine dolazi još jedan svećenik glagoljaš, koji je do sada nepoznat javnosti. Don Jure Čubanov Vlahić rođen je u Sutomišćici 1760. godine od oca Šime Čubanova Vlahića iz Sutomišćice i majke Jele. Uz brojne zapise po matičnim knjigama, knjigama bratovština i ostalim glagoljskim kodeksima i dokumentima, može mu se pripisati nekoliko dijelova Zbornika propovijedi, za koje se do sada nije znao pisar, a koji se čuvaju u Arhivu HAZU u Zagrebu.

Ključne riječi: otok Ugljan, don Jure Čubanov, glagoljica, propovijedi, 18. i 19. st.

UVOD

Kao najraniju župu na otoku Ugljanu Runje¹ u knjizi *Duhovni život na zadarskim otocima u kasnome srednjem vijeku* spominje Župu sv. Marije u mjestu Ugljan, za koju tvrdi da je postojala kao organizirana zajednica, u pravnom smislu župa, već u 14. stoljeću. A u 14. stoljeću se kao kapelanija javlja i crkva sv. Hipolita. U istoj knjizi navodi da je do polovine 15. stoljeća u središnjem dijelu otoka postojala jedino Župa Lukoran, koja je pokrivala i naselja Preko, Sutomišćicu i Poljanu. Krajem 14. i poč. 15. st. svećenik Petar Cvitković posluhuje crkvu sv. Lovre u Lukoranu i crkvu sv. Eufemije u Sutomišćici, u kojima je i ujedno župnik, i u jednoj i u drugoj, kao da nema razlike koja je matica, a koja filijala. U 15. st. nastale su dvije župne zajednice, jedna koja se okuplja kod crkve sv. Lovre u Lukoranu i druga koja se formirala oko crkve sv. Eufemije u Sutomišćici. Moguće da je i Sv. Eufemija bila samo kapelanija Župe sv. Lovre. U 15. st. spominje se i Preko kao kapelanija (14. 2. 1419.), a samostalna župa postaje 1770. godine.²

¹ Petar RUNJE, *Duhovni život na zadarskim otocima u kasnome srednjem vijeku*, Zadar, 2008., 130.

² Petar RUNJE, *Duhovni život na zadarskim otocima u kasnome srednjem vijeku*, 160; P. RUNJE, *Glagoljica u zadarskoj nadbiskupiji u srednjem vijeku*, Zadar, 2005.; Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ,

Poznati su mnogi glagoljaši iz ovih župa još od srednjeg vijeka,³ a sačuvan je veliki broj glagoljskih spomenika. Osim dijelova misala i brevijara,⁴ sačuvana je jedna oporuka iz 15. stoljeća,⁵ cijeli niz glagoljskih oporuka iz kasnijeg razdoblja,⁶

Društvena slika ugljanskih sela od 15. do 18. stoljeća prema podacima iz glagoljskih vrela, (doktorski rad), Zadar, 2013.; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Bratovštine (skule) župe Blažene Gospe od Ruzarija u Preku na Otoku Ugljanu u 18. st. i 19. st., *Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 52, Zadar, 2010., 231 – 259; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Bratovštine (skule) župe sv. Eufemije (Fume) u Sutomišćici na Otoku Ugljanu u 18. st., *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu*, Zagreb, 2009., 165 – 227.

- ³ Vladislav CVITANOVIĆ skupljao je podatke i pripremao životopise svećenika glagoljaša, što je uglavnom ostalo neobjavljeno u njegovu Fondu, Arhiv Zadarske nadbiskupije (dalje: AZDN), *Fond Cvitanović*. U novije vrijeme životopise svećenika napravio je Pavao Kero, Pavao KERO, *Građa za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji* (u rukopisu); Stjepan IVANČIĆ, *Nešto o hrvatsko-glagoljskim piscima samostanskih trećoredaca*, Zadar, 1911. napravio je detaljnu obradu života i rada nekoliko fratara trećoredaca, npr. Šimuna Klimantovića rodom iz Lukorana, a poneke životopise radio je i Petar Runje. Usp. Petar RUNJE, *Duhovni život na zadarskim otocima u kasnome srednjem vijeku*; P. RUNJE, *Glagoljica u zadarskoj nadbiskupiji u srednjem vijeku*; P. RUNJE, *Pokornički pokret i franjevci trećeredci glagoljaši (XIII. – XVI.)*, Zagreb, 2001.; P. RUNJE, *Prema izvorima*, Zagreb, 1990.; P. RUNJE, *Fra Šimun Klimantović u svom vremenu*, Ogulin 2015; P. RUNJE, *Školovanje glagoljaša*, Ogulin, 2003.; P. RUNJE, *O knjigama hrvatskih glagoljaša*, Zagreb, 1998.; P. RUNJE, *O knjigama glagoljaša u drugoj polovici 14. i u 15. stoljeću u Zadarskoj nadbiskupiji*, *Iskoni be slovo. Zbornik radova o glagoljici, glagoljašima zadarskog kraja i crkvi svetog Ivana Krstitelja*, Zagreb, 2001., 57 – 67; P. RUNJE, *Don Juraj Zubina, svećenik hrvatske knjige (o. 1400. – 1480.)*, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 45, Zadar, 2003., 21–38; P. RUNJE, *Lazaret u predgrađu srednjovjekovnog Zadra i njegovi kapelani*, *Radovi Instituta za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 39, Zadar, 1997., 81 – 116. O svećenicima glagoljašima vidi više u: Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Glagoljaš don Ive Vlahić iz Sutomišćice (o. 1733. – 25. VII. 1803.)*, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 54, Zagreb – Zadar, 2012., 147 – 183; Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Društvena slika ugljanskih sela od 15. do 18. stoljeća prema podacima iz glagoljskih vrela*, (doktorski rad), Zadar, 2013.; Marko JAPUNDŽIĆ, *Tragom hrvatskog glagolizma*, Zagreb, 1995.; Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Glagoljaš don Ive Vlahić iz Sutomišćice (o. 1733. – 25. VII. 1803.)*, 147 – 183; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Život i djelo glagoljaša don Jerolima Kuzmića Šimića (župa Sutomišćica, oko 1726. – 4.12.1793.)*, *Croatica Christiana Periodica*, br. 75, godina XXXIX, Zagreb, 2015., 89 – 102; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Glagoljaš don Bože Grgurev (30. 5. 1744. – 29. 9. 1829.)*, *glasilo Udruge glagoljaša Zadar*, *Slovo Rogovsko*, Zadar, 2015., br. 3, 4 – 7.

- ⁴ Svetlana Olegovna VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci, Faksimili* (I. knj.); *Opis fragmenata* (II. knj.), Zagreb, 2000.

- ⁵ Oporuka ugljanskog kapelana Tomana Matešića, sina Matije Mavrovića od 22. 4. 1466. Oporuku je nabavio Ivan Berčić. *Acta Croatica – Listine hrvatske*. <http://www.croatianhistory.net/etf/acta.html>. Priredio Darko Žubrinčić, 2010. (17. 1. 2019.)

- ⁶ HR-DAZD-20, *Fond Zadarski knezovi*, Oporuke, kutije I – VII.

matične knjige,⁷ knjige bratovština,⁸ razni zbornici tekstova te niz dokumenata iz razdoblja od 15. do 19. stoljeća.

Među njima se izdvajaju glagoljski zbornici. Iz Sutomišćice su (osim zbornika don Jure Čubanova) sačuvani zbornici pisani od don Ive Čubanova rečenoga Vlahića,⁹ don Ivana Grdovića rečenoga Ivanova,¹⁰ don Jerolima Kuzmića

⁷ Za Sutomišćicu su sačuvane glagoljske matične knjige od početka 18. stoljeća, glagoljska knjiga godova i trinaest knjiga bratovština; Pavao KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, Zadar, 2015., 98 – 103; Ostali su sačuvani i dijelovi nekih glagoljskih kodeksa poput matice krizmanih ili knjige lašov; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Nekoliko dijelova glagoljskih kodeksa iz 17. stoljeća iz Župe sv. Eufemije u Sutomišćici, *Glasilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko*, Zadar, 2014., br. 2, 8 – 11; Za Preko su ostale glagoljske matične knjige od 1770. godine, od kada se župa odvojila od Župe Sutomišćice, te dvije knjiga bratovština i jedna knjiga godova; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, 66, 67; Glagoljske matične knjige (osim dijelova glagoljske matične knjige krštenih 1590. – 1613. i Glagoljske matice umrlih 1607. – 1613.), madrikule bratovština i zbornici propovijedi iz župe Lukoran su nestali; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 98 – 103; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Lukoranski glagoljski kodeksi, *Glasilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko*, Zadar, 2015., br. 3, 12 – 16. Ostali su samo sačuvani pojedinačni dokumenti razasuti po brojnim arhivskim fondovima. Najviše matičnih knjiga ostalo je sačuvano za Župu Ugljan, trinaest glagoljskih matičnih knjiga od 1580. do 1825. godine, glagoljsko stanje duša za 17. i 18. stoljeće, glagoljska knjiga godova za 18. i 19. stoljeće, jedna madrikula Bratovštine sv. Roka u Arhivu Zadarske nadbiskupije (AZDN), Svećeničke bratovštine Večere gospodnje u Archivio Diplomatico u Trstu, petnaestak ostalih glagoljskih kodeksa kao što su Zbirke propovijedi i ostalo; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 111 – 117.

⁸ P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*. Za Sutomišćicu je sačuvano 12 madrikula bratovština i knjiga računa za tri bratovštine; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Bratovštine (skule) župe sv. Eufemije (Fume) u Sutomišćici, 165 – 227; Za Lukoran nije sačuvana ni jedna knjiga bratovština; Za Ugljan je sačuvana madrikula Bratovštine sv. Roka (AZDN) te madrikula Svećeničke bratovštine zadarskih otoka Večere Gospodnje (*Registro della confraternita Coena domini dell' isola di Ugliano anno 1617.*, Archivio Diplomatico della Biblioteca Civica di Trieste. R. P. MS 2-2, koja je nedavno pronađena zahvaljujući gospodinu Marku Šari iz Trsta).

⁹ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljaš don Ive Vlahić iz Sutomišćice (o. 1733. – 25. VII. 1803.), 147 – 183; AZDN, *Glagoljska govorenja duhovna*, 18. st.; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 102; Arhiv HAZU, *Nacrt propovijedi o praštanju*, sign. IV a 80/40; V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 277; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 101, 102; Arhiv HAZU, *Propovijed na uznesenje*, sign. IV a 80/21; V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 284; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 102; Arhiv HAZU, *Odlomak propovijedi*, sign. IV a 80/27; V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 284; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 102; Arhiv HAZU, *Propovijed o paklenim mukama*, sign. IV a 80/6; V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 287; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 103; Arhiv HAZU, *Propovijed na uznesenje*, sign. IV a 80/13; V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 288; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 102, 103.

¹⁰ Arhiv HAZU, *Grdovićev zbornik*, 18. st., sign. I d 40 (Kuk 748); V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, II. dio, 69 – 76; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 103.

Šimića¹¹ i fra Petra Milutinića.¹² Po zapisima vidljivo je da je neko vrijeme jedan zbornik fra Marka Kuzmića bio u Sutomišćici.¹³ Iz Lukorana je sačuvana jedna zbirka propovijedi iz 17. stoljeća, kojem nije poznat pisar. Iz Ugljana su sačuvani zbornici don Nikole Belića,¹⁴ don Mihe Vukojevića rečenoga Milina,¹⁵ jedna pjesma o Gospinim žalostima iz 17. st.¹⁶ i *Istorija od dvih žen godine 1740.* nastala po istinitom događaju.¹⁷ Iz Lukorana potječe i jedan od najpoznatijih glagoljaša fra Šimun Klimantović (živio između 1460.

¹¹ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Život i djelo glagoljaša don Jerolima Kuzmića Šimića*, 89 – 102. Arhiv HAZU, *Propovijed o Božiću*, sign. IVa80/4; V. ŠTEFANIĆ: *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 285; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 116; Arhiv HAZU, *Propovijed o davanju računa na samrti*, sign. IVa80/1; V. ŠTEFANIĆ: *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 285; Arhiv HAZU, *Dvije propovijedi*, sign. IVa80/9; V. ŠTEFANIĆ: *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 286; Arhiv HAZU, *Propovijed o mladoj misi*, sign. IVa80/12; V. ŠTEFANIĆ: *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 286; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 116; Arhiv HAZU, *Propovijed o ljubavi prema Bogu*, sign. IVa80/18; V. ŠTEFANIĆ: *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 286; Arhiv HAZU, *Iz oficija imenu Marijinu*, sign. IVa80/49; V. ŠTEFANIĆ: *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 166.

¹² Arhiv HAZU, *Mare magnum franjevačkih indulgencija i privilegija, 1559.*, sign. IV a 122 (IV a 142), V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, II. dio, 93 – 95; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 103.

¹³ Arhiv HAZU, *Kuzmićev zbornik crkvenih govora i kršćanskog nauka 1724. – 1725.*, sign. IV a 121 (IV a 152), V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 262 – 267; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 126; Na jednom od tri slobodna listića je zapis *U Sutomišćici na 21. no(vembra)*.

¹⁴ Arhiv HAZU, *Zbirka propovijedi Nikole Belića 1746. – 1756.*, sign. IV a 94; V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 267 – 269; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 115; Arhiv HAZU, *Zbirka propovijedi Nikole Belića, 18. st.*, sign. IV a 132; V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 269 – 270; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 115; Arhiv HAZU, *Zbirčica propovijedi Nikole Belića, 18. st.*, sign. IV a 133; V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 270 – 271; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 116; Arhiv HAZU, *Deset propovijedi Nikole Belića, 18. st.*, sign. IV a 127; V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 272; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 116; Arhiv HAZU, *Zbirčica propovijedi, 18. st.*, sign. IV a 137; V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 273; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 116; Arhiv HAZU, *Korizmene propovijedi Nikole Belića, 18. st.*, sign. IV a 142 (IV a 154); V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 267 – 269; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 116; Arhiv HAZU, *List propovijedi Nikole Belića, 18. st.*, sign. IV a 80/23; V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 272; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 116; Arhiv HAZU, *Odlomci korizmene propovijedi (Nikole Belića?)*, 18 st.; V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 273; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 116.

¹⁵ DAST, *Arhiv obitelji Fanfogna-Garagnin, glagolitika, Iz katehizma Mihe Vukojevića rečenoga Milina iz Ugljana*, 18. st.; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 117.

¹⁶ Arhiv HAZU, sign. IV a 80/30; V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 295; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 117.

¹⁷ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Obitelj u pjesmi Dvije žene Ugljanske, Glasilo Udruga glagoljaša Zadar Slovo Rogovsko*, br. 1, Zadar, 2013., 4 – 7. Puni naslov glasi: *Kako Kate Černošina ukrede dite Ele Bacaline obnoć spavajući buduć svoje parvu noć udavila i skrovito zakopala. Leta 1740 složeno u pesni kako slidi*. Original se nalazi u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 117; J. KOLANOVIĆ, *Glagoljski rukopisi i isprave u Arhivu Hrvatske, Slovo*, 32 – 33, Zagreb, 1982. – 1983., 143.

i 1540.),¹⁸ od koga su ostali sačuvani *Obrednik iz 1509.*¹⁹ i *Klimantovićev obrednik iz 1514.*,²⁰ koji se nalaze u Ruskoj nacionalnoj knjižnici u Sankt-Peterburgu.²¹ Zatim, sačuvani su i *Klimantovićev zbornik 1501. – 1502.*, u Arhivu provincijalata franjevac Trećoredaca u Zagrebu²² i *Zbirka franjevačkih indulgencija iz 1502. i 1511.*, koja se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.²³

Don Jure Čubanov osoba je koja spaja ove tri župe. Porijeklom vjerojatno iz Sutomišćice²⁴ (obitelj Čubanov zvani Vlahići), dugo godina bio je lukoranski i ugljanski župnik. Njegova povezanost sa Sutomišćicom očituje se i u zanimljivosti da se potpisao na više sutomiških zbornika propovijedi. Kod njega su pronađeni zbornici koje je pisao don Jerolim Kuzmić Šimić, inače rodom iz Sutomišćice, a službovao je u Sukošanu i Kukljici.²⁵

O ŽIVOTU DON JURE ČUBANOVA

Don Jure Čubanov (Čobanov, Čoban, Vlahić) rođen je 1760. godine u Sutomišćici od oca Šime Čubanova i majke Jele. Podatak da je rođen u Sutomišćici uzimamo na osnovu zapisa iz vizitacije od 13. rujna 1826. godine te se može pretpostaviti da je sam svećenik vizitatoru izjavljivao svoje podatke.²⁶ Međutim, matične knjige krštenih za Sutomišćicu su sačuvane, ali upisa krštenja Jure Čubanova ili Vlahića²⁷ nema. Moguće je da je svećenik izostavio upis, što se katkad

¹⁸ P. RUNJE, *Fra Šimun Klimantović u svom vremenu*; S. IVANČIĆ, *Nesto o hrvatsko-glagoljskim piscima samostanskih trećoredaca*; P. RUNJE, *Duhovni život na zadarskim otocima u kasnome srednjem vijeku*; P. RUNJE, *Glagoljica u zadarskoj nadbiskupiji u srednjem vijeku*; P. RUNJE, *Pokornički pokret i franjevci trećoredci glagoljaši (XIII. – XVI.)*; P. RUNJE, *Prema izvorima*; P. RUNJE, *Školovanje glagoljaša*; P. RUNJE, *O knjigama hrvatskih glagoljaša*; P. RUNJE, *O knjigama glagoljaša u drugoj polovici 14. i u 15. stoljeću*, 57 – 67.

¹⁹ P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 141.

²⁰ P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 141, 142.

²¹ S. O. VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci*.

²² Nedo GRBIN, *Glagoljica crkve i samostana sv. Mihovila na Zaglavu*, Zaglav, Zagreb-Zaglav, 1998., 67 – 92; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 131.

²³ Nedo GRBIN, *Glagoljica crkve i samostana sv. Mihovila na Zaglavu*; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 131.

²⁴ U matici umrlih Lukoran (Državni arhiv u Zadru, br. 579, *Matica umrlih Lukoran 1825. – 1839.*) tadašnji je župnik koji ga je naslijedio upisao da je don Jure rođen u Sutomišćici, pa je kod rubrike „Prebivalište“ naknadno dodao da je rođen u Lukoranu.

²⁵ P. KERO, *Građa za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji* (u rukopisu); G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Život i djelo glagoljaša don Jerolima Kuzmića Šimića*, 89 – 102.

²⁶ AZDN, *Vizitacije Zadarske nadbiskupije*, kutija 3, vizitacija od 13. 9. 1826.

²⁷ Ni na jednom mjestu nije pronađena kombinacija za don Juru Čubanov ili Vlahić, međutim proučavajući stanovništvo Sutomišćice za cijelu obitelj Čubanov, po dokumentima se navodi da su rečeni Vlahići, a samo prezime Čubanov nije sačuvano do danas. Postoji samo prezime Vlahić (noviji oblik prezimena Vlahić nastao u 19. stoljeću).

dogadalo, pa krštenje Jure Čubanova ili Vlahaća nije uopće zabilježeno u matici. S druge strane, prilikom upisa smrti je u matici umrlih tadašnji kapelan upisao da je don Jure Čobanov rodom iz Sutomišćice, pa je kod rubrike „Prebivalište“ naknadno dodao da je rođen u Lukoranu.²⁸ S obzirom na to da su lukoranske matične knjige iz 18. stoljeća nestale, ne može se napraviti provjera i utvrditi točan datum rođenja, a ne može reći ni nešto više o životu don Jure Čubanova i njegove obitelji. Tek se po njegovim kontaktima s pojedinim svećenicima iz Sutomišćice može pretpostaviti da je bio s njima u rodu ili u prijateljstvu.

Čubanovi zvani Vlahaći ugledna su obitelj koja je u Sutomišćici dala niz pripadnika teritorijalnih snaga (kapetane) te glavara sela,²⁹ a iz ove obitelji potekao je veći broj svećenika pa je možda i to razlog zašto je Jure postao svećenik.

Umro je 22. listopada 1830. od bolesti *grixe* (dizenterije) u 76 godini³⁰ u parokijanskoj kući u Lukoranu na broju 81. Prije smrti bio je *pohoden od likara od Zadra*.³¹

Na zborniku koji se čuva u Arhivu HAZU u Zagrebu pod brojem IV a 80/12 don Jure potpisao se ovako: *Ovo je karta od mene don Jure Čobana od Sutumišćice paroka od Uglana 1806*.

Njegova povezanost sa Sutomišćicom očituje se i u tome da se potpisao na više sutomiških zbornika propovijedi.

U članku o don Jerolimu Kuzmiću Šimiću dokazala sam da je bez obzira na potpis i činjenicu da su se zbornici nalazili u Ugljanu kod don Jure Čubanova, zbornike pisao don Jerko Kuzmić Šimić. Nije isključeno ni da su ova dvojica svećenika bila rodbinski povezani pa je to bio jedan od razloga da su zbornici završili kod don Jure Čubanova.

Postoji još jedna veza sa Sutomišćicom, naime god mu je ubilježen u Sutomišćici i u Lukoranu istoga dana: 22. listopada, što bi značilo da su ga Sutomiščani smatrali svojim mještanimom.³²

²⁸ HR-DAZD, *Matica umrlih Lukoran 1825. – 1839.*; inv. br. 579; vidi bilješku 272.

²⁹ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Društveni položaj pripadnika mletačkih teritorijalnih snaga (černida) sa zadarskog područja u 17. i 18. stoljeću na temelju glagoljskih matičnih knjiga i ostalih dokumenata, *Acta Histria*, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper, Slovenija, Koper, 2018., br. 26, 473 – 502; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljski mandat iz 1750. o postrojavanju teritorijalnih snaga zadarskih otoka, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu*, Zagreb, 2015., br. 33, 199 – 215.

³⁰ Župnik je pogrešno upisao godine života. Ako je rođen 1760., kako don Jure Čubanov izjavljuje za sebe u Vizitacijama, umro je u dobi od 70 godina.

³¹ HR-DAZD, br. 579, *Matica umrlih Lukoran 1825. – 1839*.

³² HR-AZDN, *Sutomišćica, Glagoljska knjiga godova 1730. – 1840.*; HR-AZDN, *Lukoran, Latiničke knjige godova 18. i 19. st.*, I i II.

ŠKOLOVANJE I SLUŽBA

Poput ostalih klerika (žakana) njegova vremena, don Jure se školovao kod župnika u Sutomišćici.³³ U Vizitacijama od 13. rujna 1826. godine piše da je dijelom bio školovan u rodnom mjestu kod župnika (*parte in Patria presso il parroco*), a dijelom u glagoljaškom sjemeništu Zmajević (*parte nel Sem. Ill. di Zara*).³⁴ Dokumentacija Nadbiskupijskog sjemeništa Zmajević³⁵ većinom je zagubljena, pa nemamo detaljne podatke o don Juri kao učeniku ovog sjemeništa. U to je vrijeme župnik Sutomišćice bio don Ive Čubanov rečeni Vlahić, a kapelan don Pave Grdović rečeni Šarin, dakle oni su bili njegovi učitelji, što je jasno iz karakteristika njegova rukopisa. Tako je glagoljsko slovo ŠĆA s dvije točkice iznad slova preuzeo od don Ive Čubanova rečenoga Vlahića, koji se vjerojatno školovao kod fratarara trećoredaca na Školjiću (Galevcu) jer preuzima tu karakteristiku od istih fratarara. S druge strane, don Pave Grdović rečeni Šarin također ima karakterističan rukopis, posebno zbog upotrebe latiničkih slova I i O. Rukopis don Jure Čubanova, osim preuzimanja ovih latiničkih slova, skoro je

³³ Župnik (parokijan) u vrijeme školovanja don Jure Čubanova u Sutomišćici bio je don Ive Vlahić, koji je bio viceparok u Sutomišćici od 1765. do 1777., a parok od 1777. do 1803., kad je umro; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljaš don Ive Vlahić iz Sutomišćice (o. 1733. – 25. VII. 1803.), 147 – 183. U isto je vrijeme u župi službovao kao kapelan don Pave Grdović rečeni Šarin, koji je bio poslužitelj kapelanije Preko, te don Bože Grgurev; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljaš don Bože Grgurev (30. 5. 1744. – 29. 9. 1829.), 4 – 7. Po maticama i madrikulama ove župe vidljivo je da je u župi određenu dužnost imao veći broj svećenika. U ovim se župama tijekom povijesti školovao veći broj klerika odjedanput i u župi je uvijek boravio veći broj svećenika. Na primjer, u Kanonskoj vizitaciji iz 1670. godine izvršen je popis svih svećenika i žakna u Župi sv. Eufemije u Sutomišćici. HR-AZDN, *Vizitacije zadarskih nadbiskupa*, kutija I; Transliteracija dokumenta objavljena je u Glasilu Udruge glagoljaša *Slovo rogovsko*, br. 2 za 2014., u članku G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Nekoliko dijelova glagoljskih kodeksa iz župe sv. Eufemije u Sutomišćici, 8 – 11. U popisu pisanom kurzivnom glagoljicom navodi se župnik (parok) don Tome Mičić te uz njega još šest svećenika (*redovnika*): don Jure Drazović, kapelan, don Stipe Sikirić, don Jive Kačan, don Šime Baričev, don Šime Kuštera, don Mate Grdović, pet žakna: don Jure Mičić, Antiša Kužmić, Jive Jadrin, Mate Profacin i Pave Pantalón, od kojih posljednja dvojica nisu još *obučena abiton*; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Školovanje glagoljaša od 14. do poč. 19. st., *Stoljeća zadarskoga školstva*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa u povodu pedesete godišnjice učiteljskog studija u Zadru, Zadar, 2017; 9 – 52. U Državnom arhivu u Zadru u obiteljskom fondu Lantana postoji Tablica po zapovjedi Francesca Dieda o popisu ljudi otočne pukovnije, teritorijalnih snaga, koju je pisao Šimun Lantana 1759. godine; HR-DAZD, *Fond obitelji Lantana*, kutija 6, br. 5.3.3, sign. 106. Na njoj se nalazi broj svećenika i žakana po otočkim mjestima i zadarskom Varošu, odnosno onih koji pripadaju otočkoj pukovnji. Po tablici je Ugljan imao 17 svećenika i tri žakna, Lukoran 10 svećenika i jednog žana, Sutomišćica 10 svećenika i 8 žakana te Preko 9 svećenika i 6 žakna.

³⁴ HR-AZDN, *Vizitacije Zadarske nadbiskupije*, kutija 3, vizitacija od 13. 9. 1826.

³⁵ Zdenko DUNDOVIĆ, Gospodarske prilike Zmajevićeva glagoljaškog sjemeništa u Zadru za vrijeme rektora kanonika Josipa Calvija (1782. – 1810.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zagreb-Zadar, 2018., br. 60, 249 – 318.

identičan njegovu rukopisu, samo je oštrij, ravniji (usmjeren na desno) i uglastiji. Treći utjecaj u oblikovanju slova je rukopis don Jerolima Kuzmića Šimića, čije je zbornike čuvao i s kojim je moguće bio rodbinski povezan.

Zaređen je za svećenika 20. prosinca 1784. Odmah nakon ređenja postao je župnik u Murvici, a nakon toga je služio u Velom Ižu, Ugljanu i Lukoranu.³⁶

DON JURE KAO ŽUPNIK

Don Jure Čubanov u Murvici je djelovao odmah nakon ređenja, od 1785. do 1788. godine. U Ugljanu se spominje 1814. i 1815., na Velom Ižu 1817.,³⁷ a u lukoranskim maticama upisuje od 1825. do smrti 22. listopada 1830. S obzirom na to da u zapisniku s vizitacija od 13. rujna 1826. piše da djeluje ukupno 40 godina na području Zadarske nadbiskupije, od čega je osam godina u Župi Lukoran,³⁸ vjerojatno je u Lukoranu služio od 1818., što po maticama nije vidljivo jer su za razdoblje prije 1825. zagubljene. Upisivao je u razne kodekse župa u kojima je radio, a pisar je i brojnih pojedinačnih dokumenata koji su sačuvani u raznim fondovima Arhiva Zadarske nadbiskupije i Državnog arhiva u Zadru. Nije pronađeno kojih bratovština je sve bio član, zbog nedostatka madrikula i ostalih evidencija bratovština, ali je iz sačuvanih kodeksa vidljivo da je vodio evidenciju ugljanske Bratovštine sv. Roka³⁹ te da je bio član svećeničke Bratovštine Coena Domini, u kojoj je upisan kao don Jure Vlahić.⁴⁰

³⁶ Pavao KERO, *Građa za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji* (u rukopisu): „Čoban (Vlakić), Jure, rođen u Sutomišćici. Otac Šime Čobanov a mati Jele Čobanova. Zaređen za svećenika 20. XII. 1784. Župnik u Murvici, 1785.-1788. «U Murvici na 2 maja 1785. Ja don Jure Čoban parokian u Murvici kada dojdoh za parokijana u Murvicu godišća Gospodinov 1785. dade mi don Mijo Sorić žita po. 6, šenice 16, a fermente četvrtal, a i barilo grana vina. Župnik u Ugljanu 1814. Također i Bianchi II., (str. 89) ga donosi 1815. kao župnika u Ugljanu. Župnik u Velom Ižu g. 1817. (Po notici u iškom Godovnjaku). Župnik u Lukoranu 1825.-1830. Matice iste župe. «Na 8 marča 1792. Ja don Jure Čoban parok Bl. G. od Pohodjenja u Murvici krstih ditića rodjena prvo 6 dana od oca Pilipa Surača i njegove prave žene Jeline komu ditetu nadih ime Marko i primi ceremonije od S. Krsta u Zadru u Sv. Stošije kumi su bili Šime Smoljan i sin Serdara Bartulačića i Telente Guide kuma Mara Čobanova od Sutomišćice i Zlata Ruša iz grada» (MK Murvica, str. 30. AZDN). Iz Arhiva Brčić u Ugljanu i potpis na starom misalu u Ugljanu. Umro je u Lukoranu 22. listopada 1830. Pokopan je 24. listopada 1830. na groblju kod crkve sv. Lovre u Lukoranu (MU Lukoran). God mu se napovijeda u Sutomišćici: Don Juri Čubanovu ki umri u Lukoranu 1830. (KG Lukoran). (Coll. ordinum (MU Murvica, st. 1, AZDN).“

³⁷ AZDN, Vizitacije Zadarske nadbiskupije, kutija 3., vizitacija od 1817.

³⁸ AZDN, Vizitacije Zadarske nadbiskupije, kutija 3., vizitacija od 13. 9. 1826.

³⁹ AZDN, *Glagoljska madrikula sv. Roka 1778. – 1857.*

⁴⁰ Archivio Diplomatico della Biblioteca Civica di Trieste. Registro della confraternita Coena domini dell' isola di Ugliano anno 1617., R. P. MS 2-2.

Krajem 18. stoljeća veći je broj dokumenata i upisa u maticama pisao glagoljskim kurzivom, početkom 19. stoljeća već polako prelazi na latinicu. Od 1825. do smrti 1830. upisivao je u tabelarne matice.

Ovdje donosim jedan zanimljiv dokument koji je pisao latinicom don Jure Čubanov, a koji je pronađen Arhivu Zadarske nadbiskupije, u spisima Ninske biskupije.⁴¹

U dokumentu je vidljivo da su Ugljanci (poput ostalih otočana), radi nedostatka obradivih površina na otocima, obrađivali zemlje u zadarskom zaleđu, Ugljanci na području Zatona, Privlake i okolnih mjesta. U ovom dokumentu starci od sela (koji su nositelji seoskog pamćenja i običaja iz prošlosti) svjedoče kod spora radi granica među zemljama dvaju sela Zatona i Privlake, da su od davnina desetinu i zvonarinu za zemlje na Gradini ili Bilotnjaku davali župniku Zatona, a zapadno od vode Skropavca i Glavanove jaruge desetinu i zvonarinu davali privlačkom župniku.

U Ugljanu na 11, 8bra 1800

Činim stanovitu viru po zaklinjanju daju mi starci od Ugljana zdola potpisani da Ugljanci koji drže i držali su tarsja na Gradini iliti Bilotnjaku davali su vazda desetinu i zvonarinu paroku od Zatona, a koji su držali na zapad i vode Skropavca i od zapad Glavanove jaruge, oni su davali desetinu i zvonarinu paroku od Privlake, ovako je vazda bio običaj i ovo smo davali mi i naši stari

U viru od istine

Ja stari kapitan Ivica Sagić od godišta 75 ne umijući pisati činim +

Ja starac Šime Kuštera od godišta 80 ne umijući pisati činim +

Ja starac Mate Fižuleto od godišta 65 ne umijući pisati činim +

Ja starac Grgo Nufa od godišta 65 ne umijući pisati činim +

Pisah ja isti parok don Jure Čoban budući moljen od istih u viru

KNJIGE PROPOVIJEDI

Don Jure Čubanov nije pisar dvaju propovijedi pod sign. IV a 80/12 i IV a 80/4

U Arhivu HAZU u Zagrebu postoji niz zbornika ili dijelova zbornika kojima još nije utvrđen pisar pa baš među tim zbornicima nalazimo nekoliko koji se mogu pripisati don Juri Čubanovu.

⁴¹ HR-AZDN, *Spisi Ninske biskupije*, kutija 13.

Do sada sam utvrdila autore za 15 glagoljskih zbornika ili dijelova zbornika čiji su autori don Ive Čubanov rečeni Vlahić,⁴² don Jerolim Kuzmić Šimić,⁴³ don Luka Žuvić⁴⁴ i don Šime Radov.⁴⁵ Ovdje na isti način utvrđujem pisara još četiri zbornika ili dijelova zbornika.

Don Jure Čubanov je na ostatku Zbirčice propovijedi pod brojem IV a 80/12 napravio bilješku, za koju su Strohal i Štefanić primijetili da je upisana kasnije: *Ovo je karta mene don Jure Čobana od Sutomišćice, paroka od Ugljana 1806.* Cijeli tekst po Strohalu⁴⁶ glasi: „Jedna propovijed o oblasti svećeničkoj, valjda za mladu misu. Na pretposljednem listu zabilježena je kasnija bilješka „Ovo je karta mene don Jure Čobana od Sutomišćice, paroka od Ugljana 1806.“

Štefanić⁴⁷ za istu propovijed kaže sljedeće: „Propovijed o mladoj misi, poč. XIX st. Sveščić od ff. 12 form. 19,8x14 cm proširen svilenim koncem. Ispisan je sve do ff. 11 od jedne ruke i to bez sumnje one iste koja je pisala rkp. IV a 80/1, samo je ovdje manje pažljiva. I u ovom je tekstu jezik pretežno štokavski. ZAGLAVAK: Sudeći po pismu i ortografiji ovog pisara, propovijed je pisana oko početka XIX st. Mjesto pisanja je negdje u sjevernoj Dalmaciji. Možda je to na otoku Ugljanu, jer je na f. 11v od posve druge ruke ovaj zapis: *Ovo je karta mene don Jure Čobana od Sutomišćice paroka od Uglana 1806 (arapski).*“

Štefanić ispravno zaključuje da je u bilješci riječ o drugom rukopisu, odnosno da je rukopis pisara Zbirčice različit od onoga tko se potpisao na zadnjim stranicama. Ali, zbog don Jurine bilješke, pogrešno zaključuje da je ova propovijed s početka 19. st. (pisana nakon bilješke od 20. prosinca 1800.), što nije moguće jer je pravi pisar propovijedi don Jerolim Kuzmić Šimić umro 4. prosinca 1793.⁴⁸

⁴² G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljaš don Ive Vlahić iz Sutomišćice (o. 1733. – 25. VII. 1803.), 147 – 183.

⁴³ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Život i djelo glagoljaša don Jerolima Kuzmića Šimića, 89 – 102.

⁴⁴ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljaš don Luka Žuvić, njegovi zapisi i zbirčice propovijedi (18. st.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar, 2016., vol. 58, 137 – 159.

⁴⁵ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljski libar propovijedi olipskog kapelana don Šime Radova iz 18. stoljeća, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru br. 59*, Zadar 2017., 223 – 250.

⁴⁶ Rudolf STROHAL, *Hrvatska glagoljska knjiga*, privatna naklada, Zagreb, 1915., 220.

⁴⁷ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 286.

⁴⁸ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Život i djelo glagoljaša don Jerolima Kuzmića Šimića, 89 – 102; P. KERO, *Građa za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji* (u rukopisu): „Šimić(ev), Jerolim, rođen u Sutomišćici 1726. Zaređen za svećenika 1. lipnja 1751. godine (Coll. Ordinum). Kum je na vjenčanju 1750. i 1751. GMV str. 12 i 16. Kum na krštenju 1752., a krstio je 1755. kao parok Dinjiške: GMK str. 94 i 113. Član je škole G. Kar. U g. 1753., str. 3 i kanta 1782., st. 70. Župnik u Vrani 1760. (Bianchi, II., str. 366); član Bratovštine Uznesenja u Biogradu 1765. (BU Biograd, str. 78); krstio više puta od 1750. do 1778. (MK Sutomišćica, str. 77 – 261); župnik u Kukljici 1777. (Bianchi, II., str. 115), kum na vjenčanju 1786. godine (MV Sutomišćica, str. 85). Spominje se 1784. u Skuli Gospe od Karmela i duš od purgatorija (SGKP Sutomišćica, str. 77). Godine 1787. boravio je u Trogiru (Extr. II., str. 420). Od 1765. do 1769. i od 1778. do 1779. bio župnikom u Sukošanu (MK Sukošan). Umro 4. prosinca 1793. u 67. godini života. God mu se napovijeda 5. prosinca, na dan pokopa (KG Sutomišćica).“

Iako su obojica ispravno pretpostavili da je riječ o dvama različitim rukopisima, Strohal pogrešno pretpostavlja da je don Jure Čubanov pisar i knjižice s propovijedi o Božiću (Arhiv HAZU, Propovijed o Božiću, sign. IV a 80/4). Strohal⁴⁹ dodaje sljedeće, iako je u gornjem slučaju vidio da se rukopis od don Jure Čubanova (zabilješka na kraju knjige) razlikuje od rukopisa pisara zbornika IV a 80/4: „Propovijed na Božić, pisana u Ugljanu 20. decembra 1800., a napisao ju je don Jure Čoban parok u Ugljanu.“ Štefanić piše:⁵⁰ „Propovijed o Božiću, poč XIX st. dvolist form: 28,5x20,2 cm. Ispisan je glagoljskim pismom od one ruke koja je pisala rkp. 1, 12 i 18 ove zbirke. I ovdje je slovo u nalika na latinsko v. 24. Za primjer štokavskog jezika citiram: arvahu i bijahu ovi grad i graćanije (ć = đ) razlicijem mukami i oružjem i ne dadijahu ni dan ni noć počinuti (f. 1). (...) Na f. 2v druga ruka latinicom: U Uglanu na 20 decembra 1800 / Ćinim veru ia don Iure Čoban parok Uglanu Matii Borichu da dite koie – i ništa više. Rekao bih da je ovo bilo napisano prije propovijedi.“ Dakle, Štefanić vidi da ovu bilješku nije pisala ista ruka, ali pogrešno zaključuje da je pisana prije propovijedi.

Milčetić,⁵¹ naprotiv, zaključuje drukčije o zborniku pod signaturom IV a 80/4: „4. Dvolist sredne veličine. Propovijed: јево вам навиштуем у јистину веселје велико, које је било свему пуку, зашто се родијо вам данас спасител, који ест исукрст, по луки на по . IIII . (3). Na kraju četvrte stranice latinicom (iz poznijega vremena): „činim veru ja don iure čoban, parok (u) uglanu na 20 decembra 1800“. Ista je ruka pisala ovaj dvolist i rukopis pod br. 1.⁵² Jezik i pravopis: od tije neprijatelja, oslobodio, graćana; пороцене, грацана.“

Milčetić, za razliku od Strohala i Štefanića, zaključuje da su rukopis zbornika IV a 80/12 i bilješka na kraju iste knjižice različiti i smatra da je bilješku pisala neka mlađa ruka, a da je zbornik pisala ista ruka koja je pisala zbornik pod brojevima IV a 80/9 i IV a 80/4.: „12. Listova 12; posljedrii čist (sašito) Propovijed o moći svećeničkoj: „veliko i visoko est ime mišniško. koi bi htijo iskazati veličanstvo i oblast negovu, htila bi se mudrost salamunova i ezik anđelski, a ne moj“. Jezik više štokavski: htijo, vidio, sagrišijo, ovomu poštovanome mladomu misniku“.

⁴⁹ R. STROHAL, *Hrvatska glagolska knjiga*, 220.

⁵⁰ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 285.

⁵¹ I. MILČETIĆ, *Hrvatska glagolska bibliografija*, I, 273.

⁵² I. MILČETIĆ, *Hrvatska glagolska bibliografija*, 273. O zborniku pod br. IV a 80/1 piše sljedeće: „1.Devet listova (jedan umetnut, jedan čist). Propovijed nepotpuna o riječima: врати разлог дворништвa твога, јурве бо не щеш моци дворниковати. Papir debeo. Neukusna kurziva. Na umetnutom listu isto pismo na jednoj strani, ali crnilo crvenkasto. Na drugoj strani istoga lista drugo pismo. Ovdje se priča o nekom čudu, koje se desilo godišća 1458. U bečkom mistu na dunau i okolo nega tako silni puk narodi se, i ne [samo ne htiju postiti poste zapovidne i svetu korizmu, da li ioš i pcovahu boga i t. d. Ovo će biti dio propovijedi. Jezik: nipošto, podnio, ništa, san (sam).“

Na pretposljednem listu (mlađa ruka): Ово је карта мене дон јуре чобана од сутумишице, парока од углана 1806. Ову propovijed biće pisala ista ruka, koja napisa propovijedi pod brojem 4. i 9.⁵³

Po Milčetiću je, dakle, ista ruka pisala zbornike pod br. IV a 80/1; IV a 80/4; IV a 80/9; IV a 80/12., ali to nije rukopis onoga koji je pisao bilješku na kraju zbornika IV a 80/12, tj. don Jure Čubanova, za kojeg ispravno smatra da je mlađi od pisara zbornika.

Na osnovi usporedbe rukopisa ove dvije (IV a 80/4 i IV a 80/12) s ostalim zbirčicama propovijedi koje je pisao don Jerolim Kuzmić Šimić,⁵⁴ vidljivo je da je on pisar obiju knjižica. Don Jure Čubanov ne može biti pisar ovih knjižica jer se njegov rukopis i rukopis don Jerolima Kuzmića Šimića prilično razlikuju. S druge strane, u Arhivu HAZU postoje druge četiri zbirčice koje je mogao napisati don Jure Čubanov.

Knjižice koje je napisao don Jure Čubanov

Na osnovi usporedbe rukopisa ovih knjižica propovijedi sa zapisima iz matičnih knjiga župa gdje je služio te niza dokumenata, može se zaključiti da je don Jure pisar sljedećih knjižica propovijedi:

I.

Arhiv HAZU, Poslanica o nedjelji i propovijed, sig. IV a 80/25 (dio kodeksa). Knjižica propovijedi veličine 19,5 x 14 cm sastoji se od osam folija (šesnaest stranica). Šest stranica pisano je rukopisom don Jerolima Kuzmića Šimića,⁵⁵ a na šest sljedećih stranica je rukopis don Jure Čubanova. Na srednjim listovima jasno je vidljiva razlika u rukopisima.

Strohal isti rukopis samo spominje na str. 220,⁵⁶ dok ga Milčetić⁵⁷ opisuje detaljnije na str. 283: „25. Osam listova u osmini; dva čista. Početak: Пиштула гена нашега исукрета, кој(а) доиде с небес, и поставлена би еврху олтарa с. петра, писана на плочицах од мрамора, и свитлост сиваше из не, како муна, и

⁵³ I. MILČETIĆ, *Hrvatska glagolska bibliografija*, 278.

⁵⁴ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Život i djelo glagoljaša don Jerolima Kuzmića Šimića*, 89 – 102, don Jerolim bio je pisar sljedećih rukopisa u Arhivu HAZU u Zagrebu: IV a 80/1; IV a 80/4; IV a 80/9; IV a 80/12; IV a 80/18; IV a 80/49. Pavao KERO, *Grada za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji* (u rukopisu).

⁵⁵ U članku o don Jerolimu Kuzmiću Šimiću nisam obradila ovu knjižicu. Ovo je još jedan rukopis koji se može naknadno pripisati don Jerolimu Kuzmiću Šimiću.

⁵⁶ R. STROHAL, *Hrvatska glagoljska knjiga*, 220.

⁵⁷ I. MILČETIĆ, *Hrvatska glagolska bibliografija*, 283.

анџели божи држаше ју рукама, и вас пук, како то види, цица велика страха паде на земљу, вапијући: исукрете, смили се нам i t. d. Na 1. 3b: и ово штенје који пастир буде имати, а не буде га приказати свому стаду, он ще дати разлог од душа, нему припоручени. Na 1. 4a: пив(aj)мо господину писан нову, слава негова у црикви од светих. давид с. у писни **·Б·З·Д·** (149). Propovijed. I ovaj rukopis pripada među rukopise pod br. 4. 9. 12. i 18. Izvana latinicom: D. Jure Čoban (poznije).“

Štefanić je detaljno opisao sveščiće:⁵⁸ „Dva sveščića po četiri lista, u sve ff. 8 form. 19,5 x 14 cm. Prošita su koncem. Prvi sveščiće je ispisan glagoljskim kursivom od one iste ruke koja je pisala rkp. IV a 80/1, 4, 12 i 18 te onim opisima ne treba ništa dodati.⁵⁹ Pismo drugog sveščića je nešto drugačije, ali pripada istoj školi: slovo i ima oblik uspravnog štapića s točkom, dakle latinsko i, a latinsko je i slovo o; slovo „đerv“ redovito služi za j, ali ipak se piše êa za ja i juu za ju. Jezik je pretežno štokavsko-ikavski; talijanizam: nego mu se činaše biti u rajuu (f. 6).“ Sadržaj, po Štefaniću: prvi sveščiće *Poslanica o nedjelji*; f. 4-4v je prazan; drugi sveščiće: „Propovijed pod mottom: Pivajmo gospođinu pisan novu slava negova u crkvi od svetih David .s. u pisni 149. ZAGLAVAK: Sudeći po paleografskim i ortografskim analogijama, oba su sveščića pisana možda već na samom početku XIX stoljeća, iako ih nije pisala ista ruka. Ipak im je sudbina bila zajednička: na praznom f. 4 i f. 8 pisale su dvije ruke latinicom poneke nevažne riječi. Vjerojatno je jedna od njih zapisala na f. 8v naopako ime: D: Jure Čoban. Taj bi don Jure mogao biti pisar jednoga od dva sveščića. – Poseban je kuriozitet ovako kasno prepisivanje starog apokrifa Poslanice u nedjelji, premda mu je jezik mlađi.“

Štefanić je u pravu da je jedan od sveščića (u ovom slučaju drugi) mogao pisati don Jure Čubanov te da je mogao nastati u 19. stoljeću. Međutim, prvi sveščiće koji je pisao don Jerolim Kuzmić Šimić nije mogao nastati početkom 19. stoljeća, jer je u to vrijeme don Jerko bio mrtav.⁶⁰

II.

Arhiv HAZU, Propovijed za mladu misu, sign. IV a 135.

Strohal na str. 219 navodi:⁶¹ „U akademijском рукопису IV a 135 nalazi se jedna propovijed bez naslova, potjecat će iz 18. vijeka“. Milčetić⁶² na str. 283

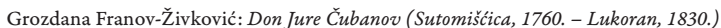
⁵⁸ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 55, 56.

⁵⁹ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Život i djelo glagoljaša don Jerolima Kuzmića Šimića*, 89 – 102. U članku je ustanovljeno da je pisar ovih sveščića don Jerolim Kuzmić Šimić.

⁶⁰ Umro je 4. prosinca 1793.

⁶¹ R. STROHAL, *Hrvatska glagolska knjiga*, 219.

⁶² I. MILČETIĆ, *Hrvatska glagolska bibliografija*, 283.

Milčetić spominje karakteristike rukopisa ovog pisara, kao što je ubacivanje latiničkih slova *o* i *i*, međutim rukopis ne može biti onaj don Pave Grdovića rečenoga Šarina jer je njegov rukopis obliji od ovoga. Rukopis po svemu odgovara don Jurinoj ruci.

Štefanić je o rukopisu zapisao:⁶⁶ „Sveščić od samo ff. 4 form. 19,3 x 13,8 cm ispisan samo do f. 2. Bez sumnje pripadao istoj cjelini kojoj i rkp. IV a 80/8, jer im je identična ruka. A i jezik im je identičan: govorijo, gria (=griha), oli (=ili), dijava. SADRŽAJ: Nedovršena propovijed o grijehu bez naslova i bez motta: (...) Na f. 4v je jedan latinicom pisan odlomak koji je valjda trebao da pristane u istu propovijed.“

⁶⁶ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 287.

IV.

Arhiv HAZU, Odlomci dviju propovijedi, sign. IV a 80/8, rukopis don Jure Čubanova, što primjećuje i Štefanić, da su rukopisi IV a 80/7 i IV a 80/8 identični. Strohal na str. 219. piše: „Propovijed u Nedilju 22. po duhovima iz god. 1808. Milčetić je na stranici 274. zapisao: 8. 5 listova (3 čista, jedan slobodan). Sadržava nedovršenu homiliju: „u nedilu 3. po duhovim” 1808. Na umetnutom listu odlomak homilije o : „узнесену марије дивице”. Jezik: сегутратне јутро.“

Štefanić navodi:⁶⁷ „Sveščić od ff. 4 + 1 slobodan list form 19,7 x 14 cm. Slobodan list je od drugog papira, ali ispisan je svakako od iste ruke kao i mali sveščić koji je ispisan samo do početka f. 2. Pismo je sjeverodalmatinski kursiv u kojem je latiničko o i i, slovo e ima s prednje strane točku (...). SADRŽAJ. Na sveščiću je nedovršena propovijed pod naslovom (koji je napola pisan latinicom). U nedilu 22 po duhovim. (...) Za datiranje važan je broj pisan u desnom uglu arapskim znacima. 1808. Propovijed na slobodnom listu ima motto: koja jest ova koja izajde kako zora lipa (...)“

DON JURE ČUBANOV KAO SAKUPLJAČ I ČUVAR GLAGOLJSKIH RUKOPISA

Iz članka je vidljivo da su dva rukopisa don Jerka Kuzmića Šimića završila kod don Jure Čubanova. Osim zbornika čiji su pisari bili s područja ovih triju župa, u Sutomiščici se neko vrijeme kroz 18. stoljeće čuvao *Kuzmićev zbornik crkvenih govora i kršćanskog nauka 1724. – 1725.*, koji je pisao fra Marko Kuzmić, franjevac trećoredac, prvi dio zbornika napisan je u Samostanu sv. Ivana u Zadru, a drugi dio zbornika na Školjiću.⁶⁸

O tome da su ove tri župe (Ugljan, Lukoran i Sutomiščica) posjedovale glagoljske rukopise svjedoči i Berčić u jednom svom članku.⁶⁹ Berčićeva je obitelj posjedovala ljetnikovac u mjestu Ugljan, tako da je prilikom svojih boravaka na otoku mogao često posjećivati ove župne urede: „Godine 1849. najдох u selu Ugljanu (na otoku istoga imena, u zadarskom okružju) pol lista uništenoga glagoljskog misala, i uzporediv ga s misali svih posnatih mi izdanja, ne sudaraše

⁶⁷ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 287.

⁶⁸ P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa*, 2. izdanje, 126; V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I. dio, 262 – 267.

⁶⁹ Ivan BERČIĆ, Njekoliko staroslovenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo, U sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 20. listopada 1869. priobčio Ivan Brčić, *Rad JAZU*, 59, Zagreb, 1881., 158 – 185, 169.

se s nijednim, te sve se radovah, što bih srećan najti premda premalešan komad nepoznatog izdanja. Al pošto uzeh u ruke Naručnik, Translit i Korizmenjak, još i opisani obrednik, i dobro s ovimi knjigami sravnih ga, sjetih se, da je ovomu listu i tim knjigam jedno pismo i da iz jedne te iste tiskare potekoše, te da misal bit će tiskan u Senju oko g. 1507. Za onim našašćem naravno bilo se je brinuti, da dodjem u trag celomu iztisku, pa god. 1854. u drugom selu dade mi se nać dva ciela lista; napokon god. 1854. dijak Srećko Bakija, sad župnik u Tkonu, nadje, te mi donese iz svoga rodnoga mjesta Pakošтана, blizu Vrane, željeni iztisak, al okrnjen na oba kraja, kojega kako ugledah, namah u njem zapoznah toli žudjeni misal.“ Već je ranije rećeno da je Ivan Berćić nabavio i neke oporuke sa zadarskog područja, među kojima je bila i oporuka ugljanskog kapelana Tomana Matešića, sina Matiše Mavrovića od 22. 4. 1466.⁷⁰

Zahvaljujući don Juri Čubanovu (ali i njegovim prethodnicima i nastavljajćima) Berćić je, posebno s područja Župe Ugljan, došao do saćuvanih rukopisa koji se danas ćuvaju u Berćićevoj zbirci u Sankt-Peterburgu i dijelom u Arhivu HAZU u Zagrebu. U župnim uredima ostale su glagoljske matićne knjige i knjige bratovština. Ugljanske glagoljske matićne knjige skoro su sve saćuvane.⁷¹ Problem je u Župi Lukoran iz koje su, osim dijela glagoljske matice krštenih⁷² i dijela matice umrlih koji se ćuva u Državnom arhivu u Splitu,⁷³ nestale sve matićne knjige i knjige bratovština. Za Župu Sutomišćica saćuvan je veći broj zbornika propovijedi itd., a ostale su saćuvane samo matićne knjige iz 18. stoljeća, dok je od ranijih ostalo samo nekoliko dijelova.⁷⁴ Poćetkom 20. stoljeća don Luka Jelić bilježi saćuvane glagoljske spomenike u župama u kojima je služio don Jure

⁷⁰ *Acta Croatica* – Listine hrvatske. <http://www.croatianhistory.net/etf/acta.html>. Priredio Darko Žubrinić, 2010. (posjećeno 17. 1. 2019.).

⁷¹ Za Župu Ugljan do danas je saćuvan 31 glagoljski kodeks. P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, 111 – 117; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Naćini evidentiranja podataka u glagoljskim matićnim knjigama pisanima do 1825. godine na zadarskom području, *Povijesni zbornik* – godišnjak za kulturu i povijesno naslijeće, Osijek, 2009., god. III, br. 4, 79 – 124, u ćlanku se nalazi transliteracija najranije ugljanske matićne knjige krštenih 1580. – 1599.; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Obitelj u pjesmi Dvije žene Ugljanske, *Glasilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo Rogovsko*, br. 1, Zadar, 2013., 4 – 7.

⁷² HR-AZDN, *Glagoljska matica krštenih 1590. – 1613.*; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, 37; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Lukoranski glagoljski kodeksi, *Glasilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko*, Zadar, 2015., br. 3, 12 – 16. U ćlanku se nalazi transliteracija matice krštenih, transliteracija G. Franov-Živković.

⁷³ DAST, *Arhiv obitelji Fanfogna-Garagnin, glagolitika, Glagoljska matica umrlih 1607. – 1613.*; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Lukoranski glagoljski kodeksi, 12 – 16. U ćlanku se nalazi transliteracija ostatka matice umrlih koji je transliterirao Nedo Grbin.

⁷⁴ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Nekoliko dijelova glagoljskih kodeksa iz 17. stoljeća iz Župe sv. Eufemije u Sutomišćici; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, 98 – 103; Za Župu sv. Eufemije u Sutomišćici saćuvano je 28 glagoljskih kodeksa.

Čubanov: Lukoran,⁷⁵ Ugljan⁷⁶ i Sutomišćica,⁷⁷ Murvica,⁷⁸ Veli Iž,⁷⁹ od čega najviše matičnih knjiga, a tu je još i knjiga Bratovštine sv. Roka iz Velog Iža te natpis na bazi zvonika crkve sv. Trojstva u Lukoranu.⁸⁰

Prema Fučiću, Jelić donosi netočan podatak da je riječ o crkvi sv. Trojstva (radi se o crkvi sv. Lovre) i o datumu natpisa (nije 1510. već 1632. godina).⁸¹ Međutim, Hilje i Sorić u svom članku donose mogućnost postojanja još jedne crkve na području Velikog Lukorana koja je sačuvana samo u temeljima. Moguće je kako se radi upravo o crkvi sv. Trojstva s natpisom iz 1510. godine koju je evidentirao Jelić.⁸² Više o ovome u članku Mate Bobanovića „Glagoljaška ostavština don Luke Jelića“ u ovom zborniku.

U Berčićevoj zbirci u Sankt-Peterburgu tako nalazimo iz Ugljana fragmente jednog brevijara iz 14. stoljeća, tri iz 15. stoljeća te fragmente četiri misala iz 15. stoljeća. Iz Sutomišćice je sačuvano pet fragmenata brevijara iz 15. stoljeća te fragment jednog misala iz 15. stoljeća.⁸³

⁷⁵ Luka JELIĆ, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae*, Krk, 1906., spominje lukoranske glagoljske matične knjige na str. 113, br. 154, XVII – XIX st. Na temelju izvještaja don Alojzija Šimičića, tadašnjeg lukoranskog župnika. L. JELIĆ, *Fontes*, XVI, br. 24, Lukoran, 7; Branko FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, Djela JAZU, 57, Zagreb, 1982., 242.

⁷⁶ L. JELIĆ, *Fontes*, XII, 12; XIV, 39, 48; XV, 63; XVII, 244; XVIII, 110; XIX, 51, 59.

⁷⁷ L. JELIĆ, *Fontes*, spominje glagoljske matične knjige Župe Sutomišćice na str. 135. XVII. – XIX s., izvješće je davao tadašnji župnik Sutomišćice don Luka Krašić; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje.

⁷⁸ L. JELIĆ, *Fontes*, Murvica, 116, 171. XVIII – XIX s., spominje glagoljske matične knjige Murvice od 1774. do 1825. na osnovu izvješća župnika Škifića. Zanimljivo je da se njegovo izvješće ne poklapa s današnjim stanjem jer se u Arhivu zadarske nadbiskupije čuva šest glagoljskih kodeksa iz Murvice, od čega dvije matične knjige umrlih od 1723. do 1824. godine; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje.

⁷⁹ L. JELIĆ, *Fontes*, 136., XVII – XIX s., spominje župske knjige (glagoljske matice) od godine 1620. te madrikulu Bratovštine sv. Roka na temelju izvješća tadašnjeg župnika don Ivana Matie Bogdanića. Do danas je sačuvana samo Glagoljska matica krštenih 1743. – 1825. te Glagoljska knjiga godova 1790. – 1862. Luka Jelić ne spominje još dvije madrikule, Glagoljsku madrikulu Bratovštine Gospe Luzarija 1712. – 1810. i Glagoljsku madrikulu Bratovštine Svetog Duha 1729. – 1793. koje se danas, uz spomenutu maticu, godar i Glagoljsku madrikulu Bratovštine sv. Roka 1753. – 1810., čuvaju u Arhivu Zadarske nadbiskupije. Osim toga, još jedanaest glagoljskih kodeksa iz ove župe čuva se u Arhivu HAZU u Zagrebu i u Državnom arhivu u Splitu. P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, 117 – 121.

⁸⁰ L. JELIĆ, *Fontes*, XVI st., br. 24, 7.

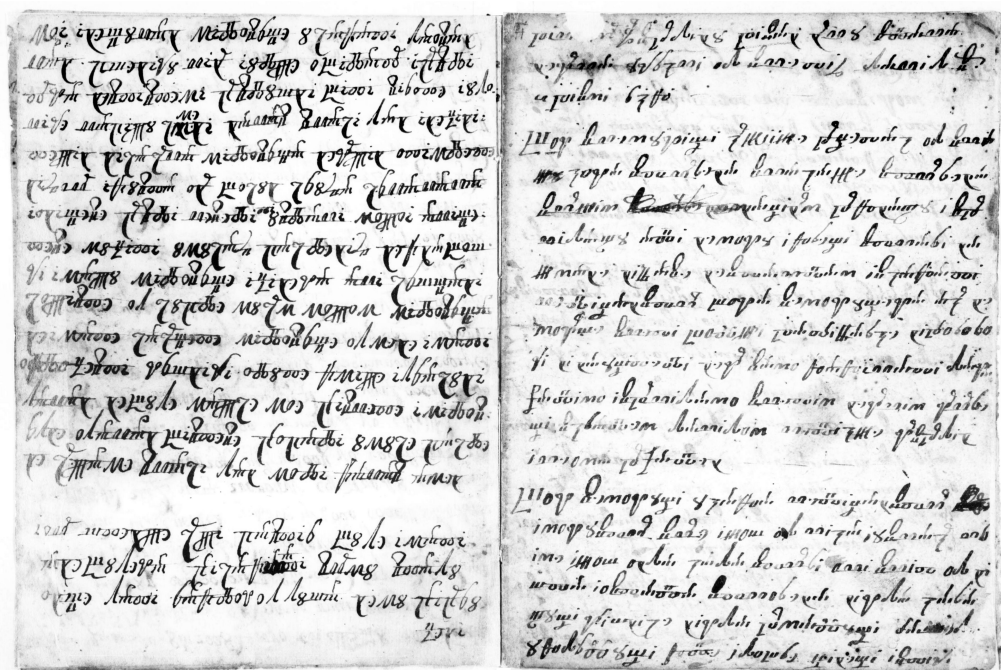
⁸¹ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 242.

⁸² Emil HILJE, Sofija SORIĆ, Spomenici srednjovjekovnog graditeljstva na Ugljanu, *Toponimija otoka Ugljana*, Zadar, 2007., 111.

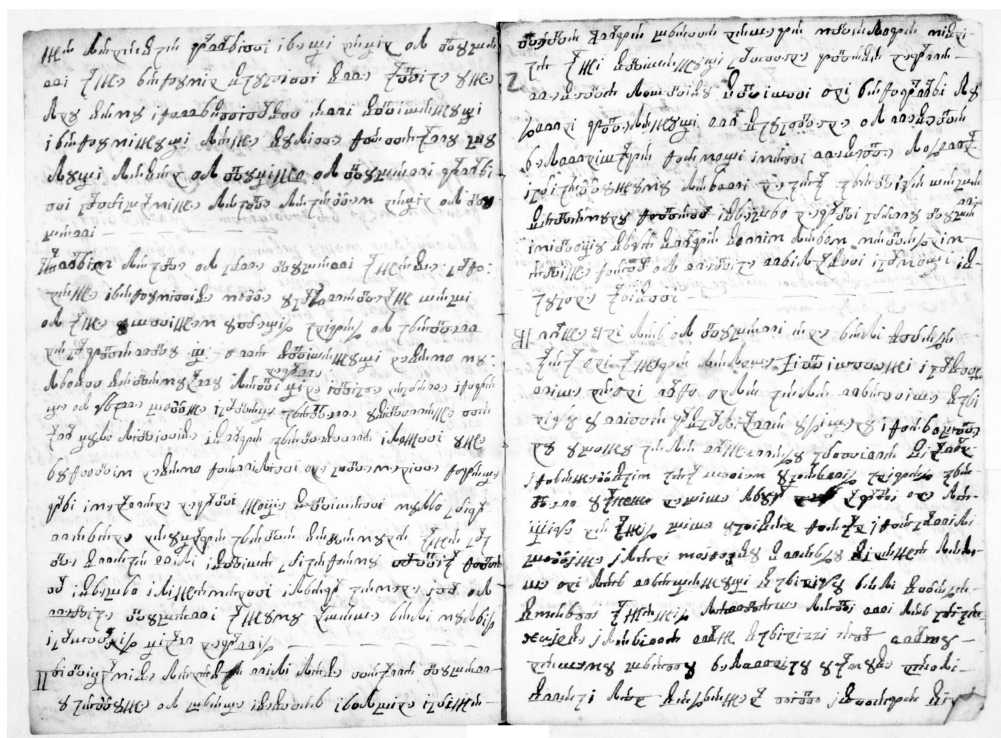
⁸³ Svetlana Olegovna VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci, Faksimili* (I. knj.); *Opis fragmenata* (II. knj.), Zagreb, 2000.

ZAKLJUČAK

U Arhivu HAZU, Nadbiskupskom arhivu u Zadru i Državnom arhivu u Zadru i drugim arhivima i knjižnicama postoje glagoljski zbornici ili dijelovi zbornika propovijedi kojima nije poznat pisar. Do sada sam utvrdila autore za 15 glagoljskih zbornika ili dijelova zbornika čiji su autori don Ive Čubanov rečeni Vlahić, don Jerolim Kuzmić Šimić, don Luka Žuvić i don Šime Radov. U ovom radu dokazujem da je don Jure Čubanov (Čobanov, Čoban) pisar četiri glagoljska rukopisa, čiji autor do danas nije bio poznat. To su rukopisi koji se čuvaju u Arhivu HAZU pod signaturom IV a 80/25 (dio kodeksa), IV a 135, IV a 80/7 i IV a 80/8.

SLIKA 1. Poslanica o nedjelji i propovijed, poč. XIX st., lijeva strana rukopis don Jerolima Kuzmića Šimića, a desna don Jure Čubanova. (Izvor: Arhiv HAZU, sign. IV a 80/25).

SLIKA 2. Don Jure Čubanov, Propovijed za mladu misu. (Izvor: Arhiv HAZU, sign. IV a 135).

IZVORI:

Archivio Diplomatico della Biblioteca Civica di Trieste

Glagoljska madrikula Svećeničke bratovštine zadarskih otoka Večere Gospodnje. Registro della confraternita „Coena domini“ dell' isola di Ugliano anno 1617. (sign. R. P. MS 2-2).

Arhiv Zadarske nadbiskupije

Fond Cvitanović

Glagoljska govorenja duhovna, 18. st.

Vizitacije Zadarske nadbiskupije, kutija 3., vizitacija od 13. 9. 1826.

Sutomišćica, Glagoljska knjiga godova 1730. – 1840.

Lukoran, Latiničke knjige godova 18. i 19. st., I i II.

Vizitacije zadarskih nadbiskupa, kutija I, II, III.

Murvica, Glagoljska matica umrlih, 1766. – 1824.

Murvica, Glagoljska matica krštenih, 1765. – 1830.
Murvica, Glagoljska matica vjenčanih, 1765. – 1827.
Murvica, Glagoljska knjiga Stanje duša, 1766. – 1825.
Murvica, Knjiga prihoda i rashoda župe Murvica, XVIII. – XIX. st.
Veli Iž, Glagoljska matica krštenih, 1743. – 1825.
Veli Iž, Glagoljska knjiga godova, 1790. – 1862.
Veli Iž, Glagoljska madrikula Bratovštine Gospe Luzarija, 1712. – 1810.
Veli Iž, Glagoljska madrikula Bratovštine Svetog Duha, 1729. – 1793.
Veli Iž, Glagoljska madrikula Bratovštine sv. Roka, 1753. – 1810.
Ugljan, Glagoljska madrikula sv. Roka, 1778. – 1857.
Spisi Ninske biskupije, kutija 13.
Lukoran, Glagoljska matica krštenih, 1590. – 1613.
Ugljan, Glagoljska knjiga godova, 1744. – 1855.

Državni arhiv u Zadru

Fond Zadarski knezovi, Oporuke, kutije I – VII.
Matica umrlih Lukoran, 1825. – 1839., inv. br. 579.
Fond obitelji Lantana, kutija 6.
Sutomišćica, Glagoljska matica krštenih, 1739. – 1825.

Arhiv HAZU

Nacrt propovijedi o praštanju, sign. IV a 80/40.
Propovijed na uznesenje, sign. IV a 80/21.
Odlomak propovijedi, sign. IV a 80/27.
Propovijed o paklenim mukama, sign. IV a 80/6.
Propovijed na uznesenje, sign. IV a 80/13.
Grdovičev zbornik, 18. st., sign. I d 40 (Kuk 748).
Propovijed o Božiću, sign. IVa 80/4.
Propovijed o davanju računa na samrti, sign. IV a 80/1.
Dvije propovijedi, sign. IVa 80/9.
Propovijed o mladoj misi, sign. IVa 80/12.
Propovijed o ljubavi prema Bogu, sign. IVa 80/18.
Iz oficija imenu Marijinu, sign. IV a 80/49.
Mare magnum franjevačkih indulgencija i privilegija, 1559., sign. IV a 122 (IV a 142).
Kuzmičev zbornik crkvenih govora i kršćanskog nauka 1724. – 1725., sign. IV a 121 (IV a 152).
Zbirka propovijedi Nikole Belića 1746. – 1756., sign. IV a 94.
Zbirka propovijedi Nikole Belića, 18. st., sign. IV a 132.
Zbirčica propovijedi Nikole Belića, 18. st., sign. IV a 133.
Deset propovijedi Nikole Belića, 18. st., sign. IV a 127.
Zbirčica propovijedi, 18. st., sign. IV a 137.
Korizmene propovijedi Nikole Belića, 18. st., sign. IV a 142 (IV a 154).
List propovijedi Nikole Belića, 18. st., sign. IV a 80/23.
Odlomci korizmene propovijedi (Nikole Belića?), 18. st.

Poslanica o nedjelji i propovijed, poč. XIX st., sign. IV a 80/25.

Propovijed za mladu misu, sign. IV a 135.

Pjesma o Gospinim žalostima, poč. 17. st., sign. IV a 80/30.

Odlomak propovijedi o grijehu, sign. IV a 80/7.

Odlomci dviju propovijedi, sign. IV a 80/8.

Državni arhiv u Splitu (DAST)

Arhiv obitelji Fanfogna-Garagnin, glagolitika, Iz katehizma Mihe Vukojevića rečenoga Milina iz Ugljana, 18. st.

Arhiv obitelji Fanfogna-Garagnin, glagolitika, Lukoran, Glagoljska matica umrlih 1607. – 1613.

Hrvatski državni arhiv

Dvije žene Ugljanske ili Kako Kate Černošina ukrede dite Ele Bacaline obnoć spavajući buduć svoje prvu noć udavila i skrovito zakopala. Leta 1740 složeno u pesni kako slidi.

Web stranice

Acta Croatica – Listine hrvatske. <http://www.croatianhistory.net/etf/acta.html>.

Priredio: Darko Žubrinčić, 2010. (posjećeno 17. 1. 2019.)

LITERATURA:

Ivan BERČIĆ, Njekoliko staroslovenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo, U sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 20. listopada 1869. priobćio Ivan Brčić, *Rad JAZU*, 59, Zagreb, 1881., 158 – 185.

Zdenko DUNDOVIĆ, Gospodarske prilike Zmajevićeva glagoljaškog sjemeništa u Zadru za vrijeme rektora kanonika Josipa Calvija (1782. – 1810.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zagreb – Zadar, 2018., br. 60, 249 – 318.

Branko FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, Djela JAZU 57, Zagreb, 1982.

Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Društvena slika ugljanskih sela od 15. do 18. stoljeća prema podacima iz glagoljskih vrela*, (doktorski rad), Zadar, 2013.

G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Bratovštine (skule) župe Blažene Gospe od Ruzarija u Preku na Otoku Ugljanu u 18. st. i 19. st., *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 52, Zadar, 2010., 231 – 259.

G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Bratovštine (skule) župe sv. Eufemije (Fume) u Sutomiščici na Otoku Ugljanu u 18. st., *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu*, Zagreb, 2009., 165 – 227.

Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljaš don Ive Vlahić iz Sutomiščice (o. 1733. – 25. VII. 1803.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 54, Zagreb – Zadar, 2012., 147 – 183.

- G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Život i djelo glagoljaša don Jerolima Kuzmića Šimića (župa Sutomišćica, oko 1726. – 4. 12. 1793.), *Croatia Christiana Periodica*, br. 75, godina XXXIX, Zagreb, 2015., 89 – 102.
- G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljaš don Bože Grgurev (30. 5. 1744. – 29. 9. 1829.), glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo Rogovsko*, Zadar, 2015., br. 3, 4 – 7.
- G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Nekoliko dijelova glagoljskih kodeksa iz 17. stoljeća iz Župe sv. Eufemije u Sutomišćici, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, Zadar, 2014., br. 2, 8 – 11.
- G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Lukoranski glagoljski kodeksi, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, Zadar, 2015., br. 3, 12 – 16.
- G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Obitelj u pjesmi Dvije žene Ugljanske, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo Rogovsko*, br. 1, Zadar, 2013., 4 – 7.
- G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Društveni položaj pripadnika mletačkih teritorijalnih snaga (černida) sa zadarskog područja u 17. i 18. stoljeću na temelju glagoljskih matičnih knjiga i ostalih dokumenata, *Acta Histria*, Koper, Slovenija, Koper, 2018., br. 26, 473 – 502.
- G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Nekoliko dijelova glagoljskih kodeksa iz župe sv. Eufemije u Sutomišćici, Glasilo Udruge glagoljaša *Slovo rogovsko*, Zadar, 2014., br. 2 za 2014., 8 – 11.
- G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Školovanje glagoljaša od 14. do poč. 19. st., *Stoljeća zadarskoga školstva*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa u povodu pedesete godišnjice učiteljskog studija u Zadru, Zadar, 2017., 9 – 52.
- G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljski mandat iz 1750. o postrojanju teritorijalnih snaga zadarskih otoka, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu*, Zagreb, 2015., br. 33, 199 – 215.
- G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljaš don Luka Žuvić, njegovi zapisi i zbirčice propovijedi (18. st.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar, 2016., br. 58, 137 – 159.
- G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljski libar propovijedi olipskog kapelana don Šime Radova iz 18. stoljeća, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar, 2017., br. 59, 223 – 250.
- G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Načini evidentiranja podataka u glagoljskim matičnim knjigama pisanima do 1825. godine na zadarskom području, *Povijesni zbornik – godišnjaku za kulturu i povijesno naslijeđe*, Osijek, 2009., god. III, br. 4, 79 – 124.
- G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Lukoranski glagoljski kodeksi, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, Zadar, 2015., br. 3, 12 – 16.
- Nedo GRBIN, Glagoljica crkve i samostana sv. Mihovila na Zaglavu, *Zaglav*, Zagreb-Zaglav, 1998., 67 – 92
- Emil HILJE, Sofija SORIĆ, Spomenici srednjovjekovnog graditeljstva na Ugljanu, *Toponimija otoka Ugljana*, Zadar, 2007.
- Stjepan IVANČIĆ, *Nešto o hrvatsko-glagoljskim piscima samostanskih trećoredaca*, Zadar, 1911.
- Marko JAPUNDŽIĆ, *Tragom hrvatskog glagolizma*, Zagreb, 1995.
- Luka JELIĆ, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae*, Krk, 1906.

- Pavao KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, Zadar, 2015.
- Pavao KERO, *Grada za biografski leksikon svećenika* (u rukopisu).
- J. KOLANOVIĆ, Glagoljski rukopisi i isprave u Arhivu Hrvatske, *Slovo*, 32 – 33, Zagreb, 1982. – 1983, 131 – 191.
- Petar RUNJE, *Duhovni život na zadarskim otocima u kasnome srednjem vijeku*, Zadar, 2008.
- P. RUNJE, *Glagoljica u zadarskoj nadbiskupiji u srednjem vijeku*, Zadar, 2005.
- P. RUNJE, *Pokornički pokret i franjevci trećeredci glagoljaši (XIII. – XVI.)*, Zagreb, 2001.
- P. RUNJE, *Prema izvorima*, Zagreb, 1990.
- P. RUNJE, *Fra Šimun Klimantović u svom vremenu*, Ogulin, 2015.
- P. RUNJE, *Školovanje glagoljaša*, Ogulin, 2003.
- P. RUNJE, *O knjigama hrvatskih glagoljaša*, Zagreb, 1998.
- P. RUNJE, O knjigama glagoljaša u drugoj polovici 14. i u 15. stoljeću u Zadarskoj nadbiskupiji, *Iskoni be slovo. Zbornik radova o glagoljici, glagoljašima zadarskog kraja i crkvi svetog Ivana Krstitelja*, Zagreb, 2001., 57 – 67.
- P. RUNJE, Don Juraj Zubina, svećenik hrvatske knjige (o. 1400. – 1480.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 45, Zadar, 2003, 21 – 38.
- P. RUNJE, Lazaret u predgrađu srednjovjekovnog Zadra i njegovi kapelani, *Radovi Instituta za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 39, Zadar, 1997., 81 – 116.
- Svetlana Olegovna VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci, Faksimili* (I. knj.); *Opis fragmenata* (II. Knj.), Zagreb, 2000.
- Rudolf STROHAL, *Hrvatska glagoljska knjiga*, privatna naklada, Zagreb, 1915.
- Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. i II. dio, Zagreb, 1969./70.

GROZDANA FRANOV-ŽIVKOVIĆ

FATHER JURE ČUBANOV (SUTOMIŠĆICA, 1760 - LUKORAN, 1830)

SUMMARY

The paper deals with the life and work of a hitherto unknown Glagolitic priest from the island of Ugljan, Don Jure Čubanov. Throughout history, the island of Ugljan was a nursery for Glagolitic priests who served in the island parishes but also the churches of the Zadar hinterland. In addition to the usual activities in the parishes, many of these priests collected various literature, including Glagolitic codices. They left behind written sermons and other collections of texts, which they wrote mostly in cursive Glagolitic alphabet.

Don Jure Čubanov Vlahić was born in Sutomišćica, in 1760 to father Šime Čubanov Vlahić from Sutomišćica and mother Jela. Along with numerous records in the registers, books of brotherhoods and other Glagolitic codices and documents, several parts of the Collection of Sermons can be attributed to him as their writer was unknown. Today, these records are kept in the Croatian Academy of Sciences and Arts archives in Zagreb.

Keywords: the island of Ugljan, Don Jure Čubanov, Glagolitic alphabet, sermons, 18th and 19th century.

GLAGOLJAŠKA OSTAVŠTINA DON LUKE JELIĆA

Mate BOBANOVIĆ

Srednja škola kneza Branimira

Benkovac

Rad o glagoljaškoj ostavštini don Luke Jelića temelji se na istraživanju i proučavanju glagoljskih dokumenata, nedovršenih radova te gradiva u rukopisu koji se čuvaju u Arheološkom muzeju u Splitu. Ostavština don Luke Jelića, među brojnim dokumentima iz različitih područja znanosti, sadrži i nekoliko rukom ispisanih papirića, skica, prijepisa te raznih bilješki o više glagoljskih natpisa koji su obrađeni u ovom radu. U radu se posebno navode spomenici, dokumenti i natpisi sa zadarskog područja koje Jelić spominje u jednom od svojih najvažnijih djela *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum* u kojem on kronološki nabraja sve njemu poznate hrvatske glagoljske spomenike, natpise i dokumente od 13. do 19. stoljeća navodeći izvore svog istraživanja.

Ključne riječi: Luka Jelić, ostavština, glagoljica, natpisi, Fontes.

UVOD

U kulturi svakog naroda postoje pojedinci koji se svojim trudom, požrtvovnošću i nesebičnošću ističu iznad svih drugih, koji posvete život traganju za pričama među 'malim' ljudima i stvarima, a koji ipak na kraju, bez obzira na svu svoju veličinu, bivaju ostavljeni na margini povijesti, nepravedno zanemareni, gotovo zaboravljeni.

O njima se ne uči u školama, ponekad ih se sporadično spomene u nekom povijesnom udžbeniku. Za njih znaju samo entuzijasti poput njih samih koji rovareći po nepreglednim listovima arhivske građe otkrivaju njihovu životu priču. A tu priču ne čine samo veliki uspjesi i značajni podvizi, već i njihova nadanja, zablude te beskrajno i neumorno traganje za svakim, pa i najmanjim djelićem povijesne zbilje.

Za njih je sve prepuno tragova, samo ih treba znati uočiti, posvetiti se radu i na koncu ispričati priču koja je uvijek bila blizu nas, samo skrivena u neznanju i okovana nemarom.

Među takve velikane spadaju mnogi poznati i manje poznati svećenici koji su u vremenima bez moderne komunikacije, bez struje i vode, na beskrajnom kršu i golom kamenu, posvetili živote službovanju među neukim pukom, pokušavajući ga iznijeti iz blata neznanja i pokušavajući ga prosvijetliti nadom i vjerom kako čovjek na ovom kamenu može umjesto čekanja boljeg sutra i sam krčiti puteve svoje budućnosti.

Svećenici glagoljaši se sa svojom borbom i ustrajnošću za korištenje narodnog jezika i glagoljice u liturgiji savršeno uklapaju u mozaik onih ljudskih sudbina koji su svojim radom obilježili veliki dio hrvatske povijesti.

Među svećenike glagoljaše ubojit ćemo i one koji su svojim radom značajno doprinijeli očuvanju hrvatske glagoljaške baštine, koji su neumorno skupljali građu o hrvatskoj glagoljici i glagoljašima, a tu svoje mjesto, između ostalih, nalazi i don Luka Jelić.

O DON LUKI JELIĆU

Don Luka Jelić poznati je hrvatski arheolog i povjesničar te istraživač i ljubitelj hrvatske kulturne baštine. Rođen je u Vranjicu 1864. godine, a umro je 1922. godine u Kaštel Starom. Veliki utjecaj na život i bogato obrazovanje Luke Jelića imali su njegov stric don Jere Jelić te njegov ujak don Frane Bulić.¹

Klasičnu gimnaziju završio je u Splitu, bogoslovni studij u Zadru, a za svećenika se zareadio 1. studenog 1887. godine. Specijalizirao je crkveno pravo na Pravnom fakultetu Papinskog sjemeništa pri Svetom Apolinaru (danas Papinsko lateransko sveučilište) u Rimu gdje je slušao predavanja iz kršćanske arheologije. Licencijat je postigao 1888., a doktorat 1889. godine. Nakon doktorata primljen je u rimski njemački zavod Campo santo Teutonico, i to na preporuku ujaka Frane Bulića. Potom od 1891. do 1893. godine kao stipendist na Filozofskom fakultetu bečkog Sveučilišta studira arheologiju, povijest, povijest umjetnosti i zemljopis. Od 1893. do umirovljenja 1917. predavao je crkveno pravo i crkvenu povijest na visokom bogoslovnom učilištu dalmatinskih biskupija pri Centralnom bogoslovnom sjemeništu u Zadru (od 1910. na gotovo neprekidnom bolovanju), gdje je obavljao i službu konzervatora umjetničkih i povijesnih starina za sjevernu Dalmaciju.²

Obilazeći sjevernodalmatinski prostor, skupljao je podatke za arheološku topografiju, bavio se etnografijom, pisao o pučkim običajima u Ninu i zadarskoj okolici. Iskopavao u Biogradu i Ninu te udario temelje sustavnom arheološkom istraživanju tog prostora i razvoju zadarskog Arheološkog muzeja. Napisao je *Povjesno-topografske crtice o biogradskom primorju*, vrijednu građu za povijest hrvatskih benediktinaca, te izvješće o iskopavanju biogradske katedrale. U Ninu

¹ Luka Jelić, otac zadarskog planinarstva i hrvatske speleologije, digitalno izdanje, posjećeno 12. 2. 2020., <http://www.pdpaklenica.hr/11-novosti/698-luka-jelic-otac-zadarskog-planinarstva-i-hrvatske-speleologije>.

² Slavko KOVAČIĆ, Nikša LUČIĆ, Luka JELIĆ, *Hrvatski biografski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005., posjećeno 15. 4. 2018., <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=140>.

je iskopavao rane hrvatske spomenike te liburnska i rimska groblja. U Zadru ga je osobito zaokupila škrinja sv. Šimuna o kojoj je objavio opsežnu hagiografsko-povijesnu studiju *Moći sv. Šimuna Bogoprimaoca u Zadru*.³

Zbog opasnosti da pod političkim i diplomatskim pritiscima Zavod sv. Jeronima bude ugušen, a njegova imovina oteta, objavio je knjigu o povijesti hrvatskih crkvenih ustanova u Rimu te izdao bitne dokumente. Pisao je o staroslavenskoj baštini i pravu glagoljaškog bogoslužja u hrvatskim biskupijama, a u jeku tzv. borbe za glagoljicu prikupio je i objavio opsežno gradivo *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum* (u nastavku *Fontes*).⁴

Krajem 19. stoljeća don Luka je boravio na Velebitu te na prostoru Podgorja, Like i Bukovice gdje je proveo godine u planinarenju i istraživanju. Zajedno sa svojim istomišljenicima 1899. godine u Zadru oformio je Planinarsko i turističko društvo Liburnija, a začetnik je i Speleološkog odsjeka Društva, prve hrvatske speleološke organizacije.⁵

Svestranost rada don Luke Jelića očituje se u činjenici da je bio tajnik Odsjeka za kršćansku umjetnost na Međunarodnom kongresu katoličkih učenjaka, član Hrvatskog arheološkog društva, dopisni član JAZU, član Središnjeg povjerenstva za istraživanje i čuvanje spomenika te austrijskog Arheološkog instituta u Beču, njemačkog Arheološkog instituta u Berlinu, Carskog ruskog arheološkog društva u Sankt-Peterburgu i Papinske rimske akademije za arheologiju.⁶

Cjelokupni znanstveni opus don Luke Jelića nedovoljno je vrednovan. Istraživanje i vrednovanje njegova opusa, otkrića, prvih čitanja, hipoteza i interpretacija, osobito onih tema koje i danas izazivaju dvojbe, tek predstoji.

OSTAVŠTINA DON LUKE JELIĆA

Nedovršenih radovi don Luke Jelića i ogromno prikupljeno gradivo u rukopisu danas se čuva u sedamdesetak kutija u Arheološkom muzeju u Splitu. Gradivo je podijeljeno na 40 dijelova, s tim da se pojedini dijelovi ne poklapaju s brojem kutije. Jelić nije bio samo arheolog i povjesničar, nego i svestran istraživač koji

³ S. KOVAČIĆ, N. LUČIĆ, Luka Jelić.

⁴ S. KOVAČIĆ, N. LUČIĆ, Luka Jelić.

⁵ *Luka Jelić, otac zadarskog planinarstva i hrvatske speleologije*, digitalni izdanje, posjećeno 12. 2. 2020., <http://www.pdpaklenica.hr/11-novosti/698-luka-jelic-otac-zadarskog-planinarstva-i-hrvatske-speleologije>

⁶ S. KOVAČIĆ, N. LUČIĆ, Luka Jelić.

se bavio širokim spektrom znanstvenih istraživanja na prostoru Hrvatske, Crne Gore i Bosne.

U Jelićevu fondu nalaze se njegovi osobni dokumenti, fotografije te razna pisma, zatim spisi konzervatorske službe, radovi o glagoljici i glagoljaštvu, njegovi radovi u arhivima, radovi o Ninu i okolici te županiji Luka, razne fotografije nalazišta i iskopina, ručno crtane karte, radovi o Zadru, Šibeniku, Splitu, Trogiru i okolici, zatim o Sjevernoj Dalmaciji i otocima, Kotarima, Bukovici, srednjoj i južnoj Dalmaciji te o Bosni i Crnoj Gori.

Premet njegova istraživanja uz arheologiju i povijest bili su još i povijest umjetnosti, geografija, geologija, kartografija, etnologija, rudarstvo, mineralogija, speleologija, fotografija i genealogija.

U nastavku slijedi popis građe iz fonda don Luke Jelića u Arheološkom muzeju u Splitu:⁷

- I. Osobni dokumenti i fotografije
- II. Korespondencija (razna pisma i posjetnice koje je Jelić slao i primao)
- III. Spisi konzervatorske službe
- IV. Jelićev rad u arhivima (prijepisi listina, izdanja raznih tekstova, regesti, bibliografske bilješke i slično)
 - a) Spisi iz rimskih arhiva
 - b) Spisi iz rimskih i drugih arhiva, biblioteka i raznih djela
 - c) Popisi knjiga i rukopisa u raznim nalazištima
 - d) Cassinensia
 - e) Codice civran – Ljetopis Š. Zadulinovića – Rogoznički statut – Zemljišnik mletačke komore
 - f) Epistolarium Mafeja Vallaressa
 - g) G. Stratico Dalmazia Veneta e Ragusa (1777. – 1778.), relazione
 - h) Prijepisi i regesti isprava koje se tiču Nina
 - i) Regesti isprava koje se tiču Turaka/Kliškog sandžakata (1535. – 1721.)
 - j) Regesti isprava i drugo koji se tiču otoka Raba
 - k) Popis listina koji se tiču otoka Raba iz Ljubića /Listine
- V. Nin i okolica
 - a) Povijesna topografija Ninske županije
 - b) Gradska župa. Županija Luka.
 - c) Povijest grada Nina
 - d) Ninske isprave i regesti isprava
 - e) Iskapanja 1909. – 1911.

⁷ Hrvatska – Arheološki muzej u Splitu (dalje: HR-ARMUS), *Ostavština don Luke Jelića*, Raspored građe.

- f) Fotografije iskopina
- g) Sveti Ambrozije, Sveta Marija, Sveti Ivan Krstitelj
- h) Spomenici grada Nina (opć.) – umjetnost u Ninu
- i) Sv. Mihovil. Rimski hram Augusteum – morska obala
- j) Sv. Križ
- k) Krstionica – Palačina – Dvorska kapela – Stolna crkva
- l) Razno po gradu i župi
- m) Razno
- n) Slikovni materijal. Karte.
- VI. Zadar i okolica
 - a) Sv. Donat
 - b) Katedrala, genealoška stabla raznih zadarskih obitelji, razni članci u Zadru
 - c) Razno
- VII. Split, Solin i okolica
 - a) Split – razno
 - b) Salonitana – članci i rasprave o splitskoj tematici/T. Arhiđakon, o Dioklecijanu, zvonik, stolna crkva, nadbiskupija
 - c) Restauracija zvonika sv. Duje
 - d) Solin, Vranjic, Stobreč, Kaštela, Rižinice – arheologija
- VIII. Trogir i okolica
 - a) Trogir
 - b) Rosoljina, Drid, stari Trogir
- IX. Šibenik i šibensko područje
 - a) Šibenik – razno
 - b) Murter, Bilice, Zlarin, Vodice, Peluće, Mandalina
- X. Vrana i okolica, Trojograd, rimski vodovod
- XI. Kotari i Bukovica
 - a) Kliško-lički sandžakat – materijal o preotmi Klisa
 - b) Građa za radove o Kotarima
- XII. Sjeverna Dalmacija (posebno grupirana građa)
 - a) Sjeverna Dalmacija općenito – Sv. Arkandjel, Drniš, Mratovo, Visovac, Velim, Cvijina gradina, Karin, Novigrad, Pridraga, Obrovac, Podgorje, Gornja Luka, Bribir, Nečven, Prahulje, Privlaka, Zečevo, Polača, Tinj, Bičina, Bolkovac, razne bilješke
 - b) Biograd
 - c) Zadarsko primorje – Rogovo, Tkon, Zemunik, Sidraga, Petržane, Bibinje, Pakoštane
 - d) Sjevernodalmatinski otoci – Krk, Olib, Sestrunj, Molat, Dugi otok, Rab, Pag
 - e) Zadarsko-šibenski otoci – Ugljan, Pašman, Vrgada, Kornati

- XIII. Knin i okolica
- XIV. Srednja i južna Dalmacija, ostala Hrvatska, Crna Gora, Bosna
 - a) Srednja i južna Dalmacija, Lika, Bosna, sjeverna Hrvatska
 - b) Stridon
 - c) Doclea
 - d) Crna Gora (Kotor, Bar, Ratac, Boka)
- XV. Ostale zemlje
- XVI. Slavenska liturgija, glagoljica (građa i tekstovi raznih rasprava)
- XVII. Zavod svetog Jeronima u Rimu
- XVIII. Sv. Šime Bogoprimalac – građa za razne rasprave o svetom Šimi
- XIX. Spisi iz crkvene povijesti
- XX. Ptolemejeva karta
- XXI. Pretkolumbovska kristijanizacija Amerike. Vinland.
- XXII. Spisi iz povijesti umjetnosti
 - a) Umjetnost u Dalmaciji
 - b) Razni članci, rasprave ekscerpti iz povijesti umjetnosti
- XXIII. Narodno blago. Folklor.
- XXIV. Hrvatske uspomene u Mletcima
- XXV. Hrvatska povijest
 - a) Spisi i starije hrvatske povijesti
 - b) Pop Dukljanin
- XXVI. Spisi „Bihaća“ – društva za istraživanje domaće hrvatske povijesti
- XXVII. Proslava 400. godišnjice pjesnika Petra Zoranića
- XXVIII. Jelić – Rudarenje
 - a) Opće bilješke iz geologije, mineralogije – dopisivanja
 - b) Podatci i bilješke o rudama u pojedinim krajevima
 - c) Rude u niskom području
- XXIX. Industrijsko poduzeće Nin – Tvornica građevnog materijala, Tvornica za konzerviranje ribe
- XXX. Ekscerpti, bilješke, članci geografsko-povijesnog i filološkog sadržaja o starim Slavenima, Indoeuropljanima i raznim drugim Azijskim narodima
- XXXI. Razni članci i građa iz povijesti Balkana i Ilirika, grčki natpisi u Dalmaciji, o mjerama, o stupnjevima srodstva, prijevizi nekih kasnijih dokumenata, dopisi školskih vlasti 1880. – 1882., spisi parnice Jelić-Stojković
- XXXII. Latinski natpisi iz hrvatskih krajeva. Tiskani.
- XXXIII. Praeparationes epigraphicae, topographicae, mythologicae
- XXXIV. Rukopisi (skripta) iz studentskih dana
- XXXV. Kraće bilješke

- a) Bibliografske
 - b) Osobne-promemorija
 - c) Filološke, nazivi
 - d) Bilješke raznog sadržaja
 - e) Razno
 - f) Popisi knjiga i časopisa (novina) izlučenih iz rukopisne ostavštine
- XXXVI. Razni računi
- XXXVII. Izresci iz novina, časopisa i pojedinih knjiga
- XXXVIII. Arheološki notesi
- XXXIX. Slikovni materijal
- XL. Zemljopisne i topografske karte

GLAGOLJSKI NATPISI U OSTAVŠTINI DON LUKE JELIĆA

U ostavštini don Luke Jelića u Arheološkom muzeju u Splitu, u rasporedu građe pod brojem XVI. – *Slavenska liturgija, glagoljica (građa i tekstovi raznih rasprava)*, nalazi se nekoliko rukom ispisanih papirića, skica, prijepisa te raznih bilješki o više glagoljskih natpisa. U nastavku slijedi pregled pronađenih natpisa uz odgovarajuću interpretaciju i objašnjenje.

*Glagoljski natpis iz Privlake*⁸

Jedan od najzagonetnijih glagoljskih natpisa svakako je izgubljeni natpis iz Privlake. U ostavštini don Luke Jelića nalazi se papirić sa skicom privlačkog glagoljskog natpisa. Na papiriću je, odmah kraj skice natpisa, latinicom i hrvatskim jezikom rukom upisan komentar don Luke Jelića, no rukopis je teško čitljiv. Mogu se razaznati riječi „U bunaru seoskom iza crkve... (?) ...groblje od oltara sv. Josipa, a što je južno iz sv. Vida“. Spominje se bunar, no nije moguće odrediti o kojem se točno bunaru radi, zatim groblje, oltar sv. Josipa (vjerojatno kip sv. Josipa kraj oltara u crkvi Rođenja Blažene Djevice Marije, ali nije jasno čitljivo) i na samom kraju završava spominjanjem sv. Vida, što se vjerojatno odnosi na crkvu sv. Vida mučenika. Glagoljski natpis iz Privlake ne spominje se u knjizi *Glagoljski natpisi* Branka Fučića.

⁸ HR-ARMUS, *Ostavština don Luke Jelića*, Raspored građe, br. XVI.

Iz skice je vidljivo da je natpis po sredini oštećen, što se poklapa sa skicom pronađenom u ostavštini Nede Grbina.⁹ Skice su gotovo identične, s tim da Jelić ne donosi prijepis i pretpostavke o oštećenim slovima, za razliku od Grbina koji donosi prijepis natpisa na latinicu.

Prema Grbinu prijepis privlačkog natpisa glasi:

OVDI P[OČI]VA [M]ATIJ LIVA[K M]UŠKOVI
Č(lovik) HRABR[ENI] U VO(I)NICI
LUBLE[NI U D]RUŽINI
STANOVIT[I U V]ERI
I KRIPOSNI U DELU
Č.F.K.E. [15]46
NA [POKLONI] MARČA [POMIA
Š] (nečitko)

Slova u uglatim zagradama predstavljaju oštećeni dio natpisa dok su slova u oblim zagradama razrješenja kratica.¹⁰

*Glagoljski natpis iz Oliba*¹¹

Branko Fučić je u svojoj zbirci glagoljskih natpisa pod brojem 288 zabilježio natpis iz Oliba. Za natpis navodi da je iz 1585. godine te da je izgubljen,¹² a kao izvor navodi *Fontes* Luke Jelića.¹³ U ostavštini don Luke Jelića nalazi se papirić sa skicom glagoljskog natpisa iz Oliba. Natpis nije u potpunosti transliteriran, no na skici se iz Jelićeva pokušaja transliteracije jasno vidi kako se radi o natpisu iz Oliba iz 1585. godine. Kraj skice glagoljskog natpisa Jelić je grafitnom olovkom dopisao *‘Olib, uzidano u pročelju vrha crkve Gospe od Uznešenja, stare crkve, tadašnje župne crkve nove – ali bi stara porušena... (nečitko) ...mjesto novoj. Sada u župnoj kući.’*

Ispod Jelićeva objašnjenja stoji još nekoliko riječi upisanih grafitnom olovkom koje bi mogle označavati godinu kad je skica nastala (1903.) te dimenzije natpisa 0’70x29, što bi zasigurno značilo 70 cm x 29 cm. Jelić je još zapisao *debel 0’09 fini bijeli tesanac* što se odnosi na debljinu natpisa (9 cm) i vrstu kamena.

⁹ Hrvoje RANČIĆ, Izgubljeni privlački natpis iz 1546. godine, *Glasilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo Rogovsko*, br. 2, Zadar, 2014., 42.

¹⁰ H. RANČIĆ, Izgubljeni privlački natpis iz 1546. godine, 42.

¹¹ HR-ARMUS, *Ostavština don Luke Jelića*, Raspored građe, br. XVI.

¹² B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 257.

¹³ L. JELIĆ, *Fontes*, XVI s., str. 38, br. 151.

Prema čitanju Grozdane Franov-Živković, prijepis glagoljskog natpisa iz Oliba temeljem Jelićeve skice bi mogao glasiti:

TECIŠE TADA OD ROENIJA G(OSPODI)NA LET
 1596 KADA BI TO (...)
 NA OLIBU FABRIKAN KUĆU I B(I)ŠE
 NIH GA (...) TRI (J)A D(ON) (...) TO(...)
 IĆA' (...)OK RAS(...)

Jelić je očito pogriješio u čitanju godine jer se iz skice jasno vidi kako se radi o 1596. godini, a ne 1585. Na temelju svoje skice iz 1903. godine na kojoj je krivo pročitao godinu, Jelić je u *Fontesu*, koji je objavljen tri godine kasnije, naveo kako glagoljski natpis iz Oliba datira iz 1585. što je kasnije preuzeo i Branko Fučić. Moguće da se na natpisu spominjalo i ime tadašnjeg olipskog župnika, no iz skice nije moguće odrediti njegovo ime.¹⁴ Na desnoj strani skice Jelić je grafitnom olovkom jedan dio praznog prostora osjenčao, što može upućivati na oštećenje natpisa s obzirom na to da je u Jelićevo vrijeme natpis već bio star preko 300 godina i uz to je bio skinut s crkve pa je i prilikom skidanja moglo doći do oštećenja.

*Glagoljski natpis iz Huma*¹⁵

U ostavštini don Luke Jelića, na jednom papiriću, nalazi se rukom pisana skica glagoljskog spomenika iz Huma koji se u Fučićevoj zbirci nalazi po rednim brojem 177. U naslovu stoji *Buzetski rektorat – Hum* zatim je upisano „9. Nad gradskim vratima u Humu je u kamen usječeno“, nakon čega slijedi skica glagoljskog natpisa. Na dnu papirića stoji rukopisna natuknica koja nije čitljiva.

Skicirani natpis spominje i Branko Fučić u *Glagoljskim natpisima*. Prema Fučiću, natpis je trebao zabilježiti gradnju gradskih vrata i komunalne kuće u doba humskog župana A. Malinarića 1562. godine, što se poklapa s Jelićevom bilješkom. Natpis je nasilno uništen, tj. otučen je klesarskim nazubljenim batom iz političkih motiva 1921. godine po nalogu iredentista iz buzetske općine.

¹⁴ Župnik (*parok*) Oliba 1596. godine bio je don Šime Polanić i moguće je da je njegovo ime na ploči. Izvor: Vladislav CVITANOVIĆ, Prilog poznavanju kulturne povijesti na zadarskom području (glagoljica): (glagoljaši od XV. stoljeća do danas, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. 6-7, 1960., 208.

¹⁵ HR-ARMUS, *Ostavština don Luke Jelića*, Raspored građe, br. XVI.

Fučić donosi i skicu natpisa prema precrtu Kukuljevićeve rukopisne zbirke te po mutnoj fotografiji iz Milčetićeve ostavštine.¹⁶

Skica u ostavštini don Luke Jelića nije u potpunosti ista kao Fučićeva, kao što se ni prijepis don Luke Jelića ne poklapa s Fučićevim čitanjem.

Don Luka Jelić prema dostupnoj skici čita natpis:

1526
m(ise)ca au(gus)ta
d(an) 12 vrime
ž(u)p(an)a Anrije Mo
al(či)ća i p̃ mogr.

Fučić donosi nešto drugačiji prijepis natpisa prema J. Volčiću:

1562, miseca avgušta dan 22, <va> vrime župana
Andreja Malinarića i proćih muzi.

J. Volčić je natpis čitao: *1562 miseca augusta dne 22 va vrime župana Andrije Malinarića*. Isto tako čita ga i Kukuljević u svojoj rukopisnoj zbirci.¹⁷

Oba prijepisa slažu se u godini (1562.) i mjesecu (kolovoz), no Jelić donosi broj 12, dok Volčić čita 22. Prema skici je očito kako je Jelić pogriješio u čitanju broja jer se glagoljsko slovo I čita kao 20, a ne kao 10. Ime koje se spominje na natpisu Volčić čita kao Andriju Malinarića navodeći kako prezime Malinarić još uvijek postoji u Humu.¹⁸ Jelićevo čitanje (Andrija Moalčić) vjerojatno je pogrešno. Prema Volčiću, posljednju riječ u natpisu treba čitati 'muži', tj. kao uobičajenu titulu *dobri muzi* za članove komunalne uprave po gradovima istarskog ladanja.¹⁹ Jelić zadnju riječ čita *p̃ mogr* što je vjerojatno posljedica loše skice koja se u tom dijelu razlikuje od skice prikazane u Fučiću.

*Glagoljski natpis iz Grusi*²⁰

Na velikom papiru, očito istrgnutom iz bilježnice, Jelić donosi skicu i prijepis na latinicu glagoljskog natpisa iz Grusi koji se u Fučićevoj zbirci nalazi pod rednim brojem 168. Prijepis je radio tako da je iznad gotovo svakog glagoljskog slova

¹⁶ Branko Fučić, *Glagoljski natpisi*, Zagreb, 1982., 190 – 191.

¹⁷ B. Fučić, *Glagoljski natpisi*, 190.

¹⁸ B. Fučić, *Glagoljski natpisi*, 191.

¹⁹ B. Fučić, *Glagoljski natpisi*, 191.

²⁰ HR-ARMUS, *Ostavština don Luke Jelića*, Raspored građe, br. XVI.

dopisao latinični znak. U samoj skici u drugom dijelu natpisa Jelić nije upisao nekoliko glagoljskih slova, što skicu čini nepotpunom i otežava prijepis. Natpis je registriran i u Jelićevu *Fontesu* kao glagoljski natpis na prednjem dijelu crkve Blažene Djevice Marije od Ružarija u Grusima, no nije dano čitanje natpisa.²¹

Natpis se sastoji od tri dijela. Prvi je dio ulomak koji se sastoji od nekoliko glagoljskih slova i nije moguće utvrditi točno značenje, dok se druga dva natpisa nastavljaju jedan na drugi te se može utvrditi kurzivni glagoljski tekst.

Drugi glagoljski natpis zajedno s trećim koji se na njega nastavlja na crkvi Blažene Djevice Marije od Ružarija u Grusima prema Fučiću glasi:²²

NA Č ω L
 NA · V · MARČA
 BUDUĆI SVETO
 GODIŠTE KADA SE F
 ABRIKA BUDUĆI P
 AROK DON SIME ECAN
 IS TURNA

BI KAPITAN NIKOLA DE LANGO
 BI PROKARATUR · NIKOLA · ŽIVKO ·
 BIH STAR · J V · UREKIĆ MILADIN→
 → M(EŠTAR)

Slijedi Fučićevo čitanje natpisa:

*Na 1750, na 3. marča, budući sveto godište kada se fabrika, budući parok don Šime Jačan is (iz) Turnja. Bi kapitan Nikola de Lango; bi prokaratur Nikola Živko; bih star 33 (razumijeva se godina), Urekić Miladin meštar.*²³

Jelićevo čitanje glagoljskog natpisa poklapa se s Fučićevim čitanjem, osim u drugom dijelu gdje Jeliću na skici nedostaje nekoliko početnih i završnih glagoljskih slova što mu je onemogućilo točan prijepis.

Natpis bilježi vrijeme gradnje crkve 1750. godine, kada je župnik bio don Šime Jačan, rodom iz Turnja, i kada je u mletačkoj posadi u Grusima bio kapetan Nikola de Lango, a prokurator Nikola Živko. Na kraju je upisano i ime Miladina Urekića, majstora koji je gradio crkvu. Zapis *bih star 33* vjerojatno se odnosi na godine života sastavljača natpisa, župnika don Šime Jačana.²⁴

²¹ Luka JELIĆ, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum*, Krk, 1906., XVIII. st., 36, br. 70.

²² B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 178.

²³ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 179.

²⁴ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 178 – 179.

*Glagoljski natpis iz Tkona*²⁵

Među mnogim dokumentima u ostavštini don Luke Jelića osobito se ističe nekoliko velikih debelih bijelih papira na kojima se jasno mogu prepoznati glagoljska slova. Radi se o papirima u koje su utisnuta glagoljska slova s kamenih spomenika direktnim prislanjanjem i utiskivanjem papira na spomenik kako bi na samom papiru ostao trag.

Na jednom od papira Jelić je napisao plavom bojom *Tkon 1531 pobočni južni žrtvenik*. Radi se o glagoljskom natpisu na nadgrobnoj ploči iz Benediktinskog samostana sv. Kuzme i Damjana na brdu Čokovac kod Tkona koji je evidentirao Branko Fučić. Natpis datira iz 1531. godine.²⁶

Prema Fučiću natpis glasi:

· Č · F · J · A · TOTU LĚŽ
I DOM ANTON' BOGD
ANIC' PRIUR' S(VE)TOG
A KUZMI · I DOMĚNA
S PAŠMANA·

Prijepis natpisa prema Fučiću je:

1531. Totu leži dom Anton Bogdanić, priur svetoga Kuzmi i Domjana s Pašmana.

Jelićeva se skica u najvećem dijelu poklapa sa skicom Branka Fučića, no jedan dio slova na Jelićevoj skici nije jasno vidljiv. Natpis je evidentiran i u Jelićevu *Fontesu*.²⁷

*Natpis iz Bibinja*²⁸

Slično kao natpis iz Tkona, u ostavštini don Luke Jelića nalazi se još nekoliko velikih bijelih papira s utisnutim glagoljskim slovima. Ipak, nisu svi papiri jasno čitljivi i ne piše na svakom papiru podrijetlo natpisa. Barem jedan od tih papira s utisnutim glagoljskim slovima odnosi se na kameni natpis na crkvi rođenja sv. Ivana Krstitelja u Bibinjama. Dio papira je oštećen i teško čitljiv pa nije moguće odrediti tekst natpisa, no na jednom papiru može se iščitati *Bibinje*, a na drugom

²⁵ HR-ARMUS, *Ostavština don Luke Jelića*, Raspored građe, br. XVI.

²⁶ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 345, br. 428.

²⁷ L. JELIĆ, *Fontes*, XVI. st., 16, br. 67.

²⁸ HR-ARMUS, *Ostavština don Luke Jelića*, Raspored građe, br. XVI.

papiru *Sv. Ivan... ?u selu Bibinje*. Riječ koja nedostaje mogla bi biti *Krstitelj*, no to je teško utvrditi zbog teško čitljivog rukopisa.

Upravo se papir na kojem se spominje Sv. Ivan u Bibinjama odnosi na natpis na crkvi rođenja sv. Ivana Krstitelja u Bibinjama. Taj natpis Luka Jelić spominje u svom radu „Povijesno-topografske crtice o Biogradskom primorju“ gdje navodi da se na glagoljskom natpisu iz 1760. godine na zvoniku crkve sv. Ivana u Bibinjama spominje župnik Šime Lefaković.²⁹

U knjizi *Iz prošlosti Bibinja* Ante Gverić navodi da se don Šime Lefaković nigdje, osim u Jelićevim „Povijesno-topografskim crticama o Biogradskom primorju“, ne spominje kao župnik u Bibinjama. Natpis na zvoniku pokušao je odgonetnuti Dario Tikulin i prema Tikulinu natpis glasi:³⁰

1 7 2 7
UČINI ME(ŠTAR) GRGO
J(U)RIŠIĆ IZ ????
-BELJ VIČNI

Sam natpis pisan je bosančicom uz nekoliko latiničnih slova. S obzirom na to da Jelić jasno navodi kako je riječ o glagoljskom natpisu, pretpostavljamo ili da je Jelić pogriješio ili da jedan dio natpisa nedostaje, na što upućuje i A. Gverić.³¹

Na papiru iz ostavštine don Luke Jelića nalaze se dva utisnuta natpisa, svaki sa jedne strane. Konture glagoljskih slova prvog natpisa ponovljene su plavom olovkom i taj se natpis vjerojatno odnosi na današnji natpis na zvoniku crkve Rođenja sv. Ivana Krstitelja u Bibinjama koji donosi Gverić. Nije poznato tko je ponovio konture slova plavom bojom, no konture su ponovljene s krive strane. Naime, ako se papir okrene na drugu stranu, tada natpis sliči na današnji natpis na crkvi Rođenja sv. Ivana Krstitelja u Bibinjama. Ispod tog natpisa, samo na drugoj strani papira, nalazi se još jedan zapis na kojem se iznad utisnutih glagoljskih slova može iščitati grafitnom olovkom ispisano *don Šime Lefa....* Na temelju toga moglo bi se zaključiti da se taj papir s utisnutim glagoljskim natpisom odnosi na natpis na zvoniku crkve u Bibinjama koji Jelić spominje u svojim „Povijesno-topografskim crticama o Biogradskom primorju“, na kojem se spominje don Šime Lefaković i koji je izgubljen.

Gverić zaključuje da je nemoguće utvrditi je li ploča bila cjelovita u vrijeme Luke Jelića.³² Ipak, nakon pronalaska Jelićeva papira s utisnutim glagoljskim

²⁹ Luka JELIĆ, *Povijesno-topografske crtice o Biogradskom primorju*, *Viestnik Hrvatskog arheološkog društva*, Zagreb, 1898., 114, bilješka 4.

³⁰ Ante GVERIĆ, *Iz prošlosti Bibinja*, Zagreb, 1999., 70.

³¹ A. GVERIĆ, *Iz prošlosti Bibinja*, 71.

³² A. GVERIĆ, *Iz povijesti Bibinja*, 71.

slovima može se zaključiti da je zaista postojao još jedan dio natpisa na zvoniku crkve sv. Ivana u Bibinjama i taj bi se natpis mogao uz dovoljno truda i odgonetnuti.

*Glagoljski natpis iz Sv. Donata*³³

Na dva papirića don Luka Jelić donosi skicu glagoljskog natpisa iz Sv. Donata koji se u Fučićevoj zbirci nalazi pod rednim brojem 493. Na oba papirića skica je urađena crvenom bojom (vjerojatno kemijskom olovkom), a papirići su osjenčani crvenom grafitnom olovkom, tako da se glagoljska slova mogu jasno iščitati. Na prvom papiriću grafitnom olovkom upisano je slovo A te rečenica na latinskom jeziku *Altare portabile 1442, 25 Julej in Musaeu S. Donati N. 5 serve*, odnosno *Prijenosni oltar 1442, 25. srpnja u muzeju sv. Donata inventarni broj 5*.

Glagoljski natpis iz Sv. Donata donosi i Fučić u svojim *Glagoljskim natpisima*, a kao izvor poslužio mu je Jelićev *Fontes*.

Glagoljski natpis prema Jelićevu *Fontesu* glasi:³⁴

+ VA IME B(OG)A LET' G(OSPODN)IH
Č • U • K • B • TO DĚLO STVORI RADMIL POP
TO'TU POČI'SE MOĆI ŠTIPANA MART(I)NA
IVANA ZLATOUSTA UKRŠTEN • DI •
DAN JuLEJA •

Jelićev prijepis glasi:³⁵

Va ime Boga. Lět gospodnjih 1442. To dělo stvori Radmil pop. Totu počiše moći Štipana, Martina, Ivana Zlatousta. Ukršten 25. dan juleja.

„Natpis bilježi ime popa Radmila kao autora ili kao donatora oltara, popis svetačkih moći koji su u oltar bile uložene i dan posvećenja oltara. Prema Jeliću natpis je bio urezan s prednje i stražnje strane oltara, a sam oltar je nekada bio vlasništvo obitelji Bianchi, zatim od 1904. Gradske biblioteke i nakon toga Muzeja sv. Donata (inv. br. 5). Vjerojatno je uništen prilikom bombardiranja Zadra u II svjetskom ratu.“³⁶

³³ HR-ARMUS, *Ostavština don Luke Jelića*, Raspoored građe, br. XVI.

³⁴ L. JELIĆ, *Fontes*, XV. s., Add., 43, br. 15a.

³⁵ L. JELIĆ, *Fontes*, XV. s., Add., 43, br. 15a.

³⁶ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 378, br. 493.

Vjekoslav Štefanić smatra da je pop Radmil koji se spominje u Pašmanskome brevijaru ista osoba kao i pop Radmil spomenut na glagoljskom natpisu iz Sv. Donata.³⁷ U vrijeme nastanka glagoljskog natpisa iz Sv. Donata među spisima zadarskih bilježnika na više mjesta spominje se svećenik Radmil Domulić iz Nadina.³⁸

Nejasnoće oko 'popa' Radmila pokušava rasvijetliti Petar Runje u knjizi *O knjigama hrvatskih glagoljaša* koji navodi da se u Pašmanskome brevijaru u dva zapisa spominje 'pop' Radmil.³⁹

*Natpis iz Miranja*⁴⁰

Posebno je zanimljiva zabilješka don Luke Jelića koja se odnosi na Miranje. Na jednom papiriću zabilježen je natpis s crkve sv. Arhanđela Mihaila koji, vidljivo iz zabilješke, nije na glagoljici. Natpis je preslikan na papirić bez pokušaja prijevoda uz dodatak *jule 1913* (dakle, srpanj 1913. godine) te još nekoliko riječi koje nisu čitljive.

Prema Ivi Petricioliju, na jugozapadnom bočnom zidu crkve sv. Arhanđela Mihaila nalazi se zazidani portal s natpisom luneti pisan gotičkom minuskulom mješavinom talijanskog i latinskog jezika.

Natpis je teško čitljiv, a Petricioli predlaže čitanje:

1497 / a di 15 / zuno / ista op(e)ra... Io(h)anes Bi...

Prema Petricioliju prijevod natpisa je:

1497 na dan 15 juna, ovo djelo (učini ili obnovi) Ivan Bi...

Natpis se vjerojatno odnosi na neku građevinsku intervenciju od 15. lipnja 1497. godine. Najvjerojatnije se s tim datumom može povezati fortifikacijska kula na pročelju crkve koja je naknadno dozidana.⁴¹

U svojim precrtavanjima različitih natpisa don Luka Jelić pokušava vjerno i točno na papir prenijeti sadržaj koji vidi. Kad je u pitanju natpis u Miranjama, Jelić je zabilježio i znak koji sliči na latinično slovo *d*, a koji je upisan prije dijela

³⁷ Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, br. 96., 109.

³⁸ Petar RUNJE, *O knjigama hrvatskih glagoljaša*, Zagreb, 1998., 44.

³⁹ P. RUNJE, *O knjigama hrvatskih glagoljaša*, 44.

⁴⁰ HR-ARMUS, *Ostavština don Luke Jelića*, Raspoored građe, br. XVI.

⁴¹ Ivo PETRICIOLI, Spomenici romaničke i gotičke arhitekture u benkovačkom kraju, *Benkovački kraj kroz vjekove*, Zbornik radova I, (ur. Julijan Medini i Marko Atlagić), Benkovac, 1987., 113 – 118.

natpisa *a di 15*. Petricioli ne spominje taj znak i nije poznato kakvo značenje ima. Isto tako Jelić u svojoj zabilješci donosi prijepis još jedne riječi (Mihail) koja se nalazi ispod prije spominjanog natpisa, a koju Petricioli ne spominje. Riječ Mihail mogla bi se odnositi na naziv crkve.

FONTES HISTORICI LITURGIAE GLAGOLITO-ROMANAE A XIII AD XIX SAECULUM

Jedno od najvažnijih djela don Luke Jelića jest opsežno gradivo objavljeno na Krku 1906. godine u jeku tzv. borbe za glagoljicu. Radi se djelu *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum*. U *Fontesu* Jelić kronološki nabraja sve njemu poznate hrvatske glagoljske spomenike, natpise i dokumente od 13. do 19. stoljeća navodeći izvore svog istraživanja.

U nastavku slijedi popis glagoljskih spomenika, dokumenata i natpisa sa područja Zadarske nadbiskupije i Ninske biskupije prema *Fontesu* don Luke Jelića.

Iz 13. stoljeća Jelić spominje fragmente 3 brevijara sa zadarskog područja.

1. Fragmenti glagoljskog brevijara iz Tkona⁴² – radi se o 2 komada lista brevijara iz Tkona koji se danas nalazi u Berčićevoj zbirci u Petrogradu⁴³
2. Fragment glagoljskog brevijara iz Ugljana⁴⁴ – don Luka Jelić navodi Berčića kao izvor, no u Berčićevoj zbirci u Petrogradu ne nalazi se odlomak brevijara iz Ugljana koji se datira u 13. stoljeće⁴⁵
3. Fragmenti glagoljskog brevijara iz Brbinja⁴⁶ – don Luka Jelić navodi Berčića kao izvor, no u Berčićevoj zbirci u Petrogradu ne nalazi se odlomak brevijara iz Brbinja koji se datira u 13. stoljeće⁴⁷

Iz 14. stoljeća Jelić spominje sljedeće glagoljske misale, brevijare i dokumente sa zadarskog područja:

⁴² L. JELIĆ, *Fontes*, XIII s, 11, br. 10.

⁴³ U Petrogradu se nalaze 2 komada lista brevijara iz Tkona koji su datirani u 15. stoljeće. Vidi u: Svetlana O. VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića*, 2000., 10 – 11, br. 14, 15; Pavao KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, Zadar, 2015., 140; *Berčićeva zbirka u Petrogradu*, digitalno izdanje, posjećeno 15. 4. 2018., <http://www.croatianhistory.net/etf/bercic.html>

⁴⁴ L. JELIĆ, *Fontes*, XIII s, 11, br. 12.

⁴⁵ S. O. VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića*.

⁴⁶ L. JELIĆ, *Fontes*, XIII s, 11, br. 13.

⁴⁷ S. O. VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića*.

1. Pašmanski brevijar⁴⁸ – čuva se u Arhivu HAZU pod signaturom III b 10⁴⁹
2. Regula sv. Benedikta⁵⁰ – danas u vlasništvu HAZU u Zagrebu⁵¹
3. Glagoljski misal iz Zadra⁵² – nije moguće odrediti o kojem se misalu radi⁵³
4. Glagoljski dokument iz Samostana sv. Kuzme i Damjana u Tkonu (Čokovac)⁵⁴ – danas se nalazi u Državnom arhivu u Zadru⁵⁵
5. Misal iz Ugljana⁵⁶ – danas se nalazi u Berčićevoj zbirci u Petrogradu⁵⁷
6. Brevijar iz Sali⁵⁸ – danas se nalazi u Berčićevoj zbirci u Petrogradu⁵⁹
7. Brevijar iz Zaglava⁶⁰ – prema Jeliću nalazi se u *Bibliotheca Collegii Urbani de Propaganda Fide* odnosno današnjoj *Biblioteca apostolica Vaticana*, no brevijar se danas smatra izgubljenim⁶¹
8. Misal iz Pašmana⁶² – ovaj se dvolisni fragment prema Jeliću nalazi u Zadarskom sjemeništu

Iz 15. stoljeća Jelić spominje sljedeće glagoljske misale, brevijare i dokumente sa zadarskog područja.

1. Glagoljski misal iz Rovanske⁶³ – prema Jeliću nalazi se u *Bibliotheca Collegii Urbani de Propaganda Fide* odnosno današnjoj *Biblioteca apostolica Vaticana*

⁴⁸ L. JELIĆ, *Fontes*, XIV s, 9, br. 19.

⁴⁹ Tomislav GALOVIĆ, Počeci glagoljaštva Rogovske opatije, *Meandrima hrvatskoga glagoljaštva. Zbornik posvećen akademiku Stjepanu Damjanoviću o 70. rođendanu*, (ur. Tanja Kušević i Mateo Žagar), Zagreb, 2016., 143.

⁵⁰ L. JELIĆ, *Fontes*, XIV s, 13, br. 30.

⁵¹ Pavao KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 108.

⁵² L. JELIĆ, *Fontes*, XIV s, 13, br. 31.

⁵³ Jelić se u Fontesu poziva na Vatroslava Jagića (Archiv fiir slav. Philologie XXII. (1900), 525 ss.)

⁵⁴ L. JELIĆ, *Fontes*, XIV s, 13, br. 32.

⁵⁵ Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, Zadar, fond 337, *Benediktinski samostan sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu 1058.-1774. godine*, sastoji se od 12 kutija i 199 pergamena; *Vodič Državnog arhiva u Zadru*, knjiga II, Državni arhiv u Zadru, Zadar, 2014., (ur. Josip Kolanović), 499 – 502.

⁵⁶ L. JELIĆ, *Fontes*, XIV s, 14, br. 39.; Anica NAZOR, O otkriću glagoljskoga senjskoga misala i njegovih rijetkih primjeraka, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, br. 20, 2016., 171 – 177.

⁵⁷ P.KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 141.

⁵⁸ L. JELIĆ, *Fontes*, XIV s, 15, br. 43.; S. O. VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića*, 1, br. 1.

⁵⁹ S. O. VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića*, 62, br. 7; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 140.

⁶⁰ L. JELIĆ, *Fontes*, XIV s, 15, br. 44.

⁶¹ Ivanka PETROVIĆ, Sadržajne i literarne osobine odlomaka žitja Konstantina-Ćirila u hrvatskoglagoljskim i ruskim tekstovima, *Croatica*, br. 19., 1983., 115.

⁶² L. JELIĆ, *Fontes*, XIV s, 16, br. 48.

⁶³ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 3, br. 1.

2. Brevijar iz Zadra⁶⁴ – jedan od 3 brevijara iz Zadra koji se nalazi u Berčićevoj zbirci u Petrogradu⁶⁵
3. Oporuka iz Bokanjca⁶⁶ – izvor za oporuku iz Bokanjca Jelić navodi Šurmin, *Acta croatica I, Zagrabiae 1898, 144.*
4. Glagoljski misal iz Lukova⁶⁷ – prema Jeliću nalazi se u *Bibliotheca Collegii Urbani de Propaganda Fide* odnosno današnjoj *Biblioteca apostolica Vaticana*
5. Glagoljski misal iz Lukova⁶⁸ – prema Jeliću nalazi se u arhivu Župe Rakitna u Ljubljanskoj nadbiskupiji u Sloveniji
6. Brevijar iz Zadra⁶⁹ – prema Jeliću nalazi se u *Bibliotheca Collegii Urbani de Propaganda Fide*, odnosno današnjoj *Biblioteca apostolica Vaticana*
7. Glagoljski misal iz Gospića⁷⁰ – izvor za ovaj misal Jelić navodi Kukuljevića, *Acta croatica I, 320*, no pregledom *Acte croatice* nije pronađen zapis o navedenom misalu
8. Oporuka iz Zadra⁷¹ – kao izvor Jelić navodi Šurminovu, *Acta croatica I, Zagrabiae 1898, 184.*
9. Fragment obrednika sprovedne molitve iz Obrovca⁷² – nalazi se u svežnju Berčićevih papira u samostanu franjevac na Glavotoku na otoku Krku⁷³
10. Zadarski lekcionar⁷⁴ – kao izvor Jelić navodi M. Rešetara, *Zadarski i Ranjinin Lekcionar, Zagreb 1894, V. ss. Lectionariumvel Comes*,⁷⁵ no Zadarski lekcionar nije glagoljski dokument, već latinični⁷⁶
11. Natpis iz Tkona⁷⁷ – kao izvor za ovaj natpis Jelić navodi Tkonski samostan na Čokovcu
12. Oporuka iz Luke⁷⁸ – kao izvor za oporuku iz Luke Jelić navodi Šurmina, *Acta croatica I, Zagrabiae 1898, 221. s.*

⁶⁴ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 4, br. 6.

⁶⁵ S. O. VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića*, 7, br. 10, 51, br. 74, 57, br. 83.

⁶⁶ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 5, br. 14.

⁶⁷ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 6, br. 15.

⁶⁸ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 7, br. 19.

⁶⁹ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 8, br. 20.

⁷⁰ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 10, br. 29.

⁷¹ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 10, br. 30.

⁷² L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 10, br. 33.

⁷³ Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, Djela JAZU knjiga 51, Zagreb, 1960., 141 – 142.

⁷⁴ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 11, br. 35.

⁷⁵ Milan REŠETAR, *Zadarski i Ranjinin Lekcionar*, Zagreb, 1894., V – VIII.

⁷⁶ Vuk-Tadija BARBARIĆ, Uloga Zadarskoga lekcionara u razumijevanju geneze najstarijih hrvatskih lekcionara, *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 12/1, br. 12., 2016., 4.

⁷⁷ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 11, br. 38.

⁷⁸ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 13, br. 50.

13. Oporuka iz Ugljana⁷⁹ – kao izvor za oporuku iz Ugljana Jelić navodi Šurmina, *Acta croatica I, Zagrabiae 1898*, 252. s.
14. Oporuka iz Zadra⁸⁰ – kao izvor za ovu oporuku Jelić navodi Šurmina, *Acta croatica I, Zagrabiae 1898*, 268. s.
15. Oporuka iz Bokanjca⁸¹ – oporuka se danas nalazi u Berčićevoj zbirci u Petrogradu⁸²
16. Glagoljski natpis iz Vlašića na otoku Pagu⁸³ – kao izvor za ovaj natpis Jelić navodi Šurmina, *Acta croatica I, Zagrabiae 1898*, 308. Fučić spominje glagoljski natpis u Vlašićima ispred crkve sv. Jeronima, ali ga stavlja u 1502. godinu i navodi da je prekriven betonom.⁸⁴
17. Dokument s kapitulima kninske crkve u kojim se spominju naselja Nadin, Rašević i Vukšić⁸⁵ – kao izvor za ovaj dokument Jelić navodi Šurmina, *Acta croatica I, Zagrabiae 1898*, 411. s.
18. Misal iz Nina⁸⁶ – moguće je da se odlomak ovog misala danas čuva u Arheološkom muzeju u Splitu u arhivskoj zbirci Glagolitica⁸⁷
19. Glagoljski misal iz Oliba⁸⁸ – Jelić navodi da se ovaj misal nalazi u Župi Olib
20. Brevijar iz Banja⁸⁹ – odlomak brevijara iz Banja nalazi se u arhivskoj zbirci Glagolitica Arheološkog muzeja u Splitu⁹⁰
21. Rukom pisani brevijar iz Oliba⁹¹ – Jelić navodi da se ovaj brevijar nalazi u Župi Olib
22. Misal iz Oliba⁹² – Jelić navodi da se ovaj brevijar nalazi u Župi Olib
23. Glagoljski brevijar iz Zadra⁹³ – nije moguće odrediti o kojem se brevijaru radi
24. Glagoljski natpis iz Zadra⁹⁴ – natpis iz Sv. Donata⁹⁵

⁷⁹ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 16, br. 63.

⁸⁰ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 19, br. 73.

⁸¹ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 19, br. 74.

⁸² Ruska nacionalna knjižnica Sankt Peterburg, *Berčićeva zbirka*, inventarni broj 27, redni broj 6.

⁸³ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 24, br. 95.

⁸⁴ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 361, br. 463.

⁸⁵ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 31, br. 130.

⁸⁶ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 33, br. 140.

⁸⁷ Marica ČUNČIĆ, Ninski odlomak glagoljskoga misala, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 46, Zadar, 2004., 169.

⁸⁸ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 33, br. 142.

⁸⁹ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 34, br. 145.

⁹⁰ Marica ČUNČIĆ, Odlomak glagoljskog brevijara iz Banja, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 44, Zadar, 2002., 47.

⁹¹ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 34, br. 146.

⁹² L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 34, br. 147.

⁹³ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 38, br. 165.

⁹⁴ L. JELIĆ, *Fontes*, XV s, 43, add. br. 15 a.

⁹⁵ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 378, br. 493.

Iz 16. stoljeća Jelić spominje 6 glagoljskih natpisa, jedan glagoljski zbornik i jedan dokument na zadarskom području:

1. Glagoljski natpis iz Lukorana⁹⁶ – natpis na staroj i ruševnoj crkvi sv. Lovre. Prema Fučiću, Jelić donosi netočan podatak o nazivu crkve (nije crkva sv. Trojstva, nego sv. Lovre) i o datumu natpisa (nije 1510., nego 1632. godina).⁹⁷ Bez obzira na to što Fučić smatra da se radi o crkvi sv. Lovre, izvori ostavljaju mogućnost postojanja još jedne crkve na području Velikog Lukorana koja je sačuvana samo u temeljima. Moguće je kako se radi upravo o crkvi sv. Trojstva s natpisom iz 1510. godine koju je evidentirao Jelić.⁹⁸
2. Klimantovićev zbornik I. iz Zaglava⁹⁹ – danas se nalazi u Arhivu Provincijalata franjevac trećoredaca u Zagrebu¹⁰⁰
3. Glagoljski natpis iz Tkona¹⁰¹ – natpis na nadvratniku refektorija u Benediktinskom samostanu sv. Kuzme i Damjana na Čokovcu¹⁰²
4. Glagoljski natpis iz Tkona¹⁰³ – natpis na nadgrobnoj ploči u Samostanu sv. Kuzme i Damjana na Čokovcu¹⁰⁴
5. Glagoljski natpis iz Posedarja¹⁰⁵ – natpis na piksidi u crkvi Gospe od Ružarija¹⁰⁶
6. Glagoljski natpis iz Sali¹⁰⁷ – natpis na nadvratniku portala župne crkve sv. Marije¹⁰⁸
7. Glagoljski natpis iz Oliba¹⁰⁹ – izgubljeni spomenik, u Jelićevo vrijeme bio je pohranjen u župnoj kući¹¹⁰
8. Dokument iz Nina¹¹¹ – danas se nalazi u Arhivu zadarske nadbiskupije¹¹²

⁹⁶ L. JELIĆ, *Fontes*, XVI s, 7, br. 24.

⁹⁷ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 242, br. 255.

⁹⁸ Emil HILJE, Sofija SORIĆ, Spomenici srednjovjekovnog graditeljstva na Ugljanu, *Toponimija otoka Ugljana*, Zadar, 2007., 111.

⁹⁹ L. JELIĆ, *Fontes*, XVI s, 9, br. 31.

¹⁰⁰ P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 131.

¹⁰¹ L. JELIĆ, *Fontes*, XVI s, 11, br. 40.

¹⁰² B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 344, br. 426.

¹⁰³ L. JELIĆ, *Fontes*, XVI s, 16., br. 67.

¹⁰⁴ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 345, br. 428.

¹⁰⁵ L. JELIĆ, *Fontes*, XVI s, 36, br. 140.

¹⁰⁶ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 288, br. 336.

¹⁰⁷ L. JELIĆ, *Fontes*, XVI s, 36, br. 143.

¹⁰⁸ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 309., br. 368.

¹⁰⁹ L. JELIĆ, *Fontes*, XVI s, 38, br. 151.

¹¹⁰ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 257, br. 288.

¹¹¹ L. JELIĆ, *Fontes*, XVI s, 51, br. 185.

¹¹² HR-AZDN-17/1, *Liber rubeus, Monumenta ecclesiae cathedralis Nonae* (L. R.), kut. 1.

9. Glagoljski natpis iz Solina na Dugom otoku¹¹³ – natpis na crkvi sv. Jakova uništen udarom groma¹¹⁴

Iz 17. stoljeća Jelić spominje 3 glagoljska natpisa i 3 dokumenta sa zadarskog područja:

1. Dokument iz Tkona¹¹⁵ – prema Jeliću nalazi se u Arhivu rogovske opatije (danas Fond Benediktinskog samostana sv. Kuzme i Damjana na Čokovcu (1059. – 1806.) u Državnom arhivu u Zadru)
2. Dokument iz Tkona¹¹⁶ – prema Jeliću nalazi se u Arhivu rogovske opatije (danas Fond Benediktinskog samostana sv. Kuzme i Damjana na Čokovcu (1059. – 1806.) u Državnom arhivu u Zadru)
3. Dokument iz Nina¹¹⁷ – danas se nalazi u Arhivu zadarske nadbiskupije¹¹⁸
4. Glagoljski natpis iz Krmčine¹¹⁹ – natpis na nadvratniku crkve Blažene Djevice Marije¹²⁰
5. Glagoljski natpis iz Brbinja¹²¹ – natpis oslikan na oltarnoj slici¹²²
6. Glagoljski natpis iz Korlata¹²³ – natpis na crkvi svete Marije. Natpis spominje i Fučić te ga stavlja u 1751. godinu. Jelić je pogriješio stoljeće.¹²⁴

Iz 18. stoljeća Jelić spominje sljedeće glagoljske natpise i matične knjige s zadarskog područja:

1. Glagoljski natpis u Sv. Filipu i Jakovu¹²⁵ – natpis na ploči župne crkve¹²⁶
2. Latinski natpis na ploči u Sjemeništu u Zadru¹²⁷
3. Glagoljski natpis u Grusima¹²⁸ – natpis na crkvi Gospe od Ružarija¹²⁹

¹¹³ L. JELIĆ, *Fontes*, XVI s, 61, add. br. 194.

¹¹⁴ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 327, br. 397.

¹¹⁵ L. JELIĆ, *Fontes*, XVII s, 32, br. 108.

¹¹⁶ L. JELIĆ, *Fontes*, XVII s, 32, br. 122.

¹¹⁷ L. JELIĆ, *Fontes*, XVII s, 53, br. 191.

¹¹⁸ HR-AZDN-17/1, *Liber rubeus, Monumenta ecclesiae cathedralis Nonae* (L. R.), kut. 1.

¹¹⁹ L. JELIĆ, *Fontes*, XVII s, 76, br. 248.

¹²⁰ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 224, br. 232.

¹²¹ L. JELIĆ, *Fontes*, XVII s, 76, br. 249.

¹²² B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 103, br. 52.

¹²³ L. JELIĆ, *Fontes*, XVII s, 77, br. 250.

¹²⁴ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 216, br. 217.

¹²⁵ L. JELIĆ, *Fontes*, XVIII s, 6, br. 13.

¹²⁶ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 153, br. 125.

¹²⁷ L. JELIĆ, *Fontes*, XVIII s, 16, br. 40.

¹²⁸ L. JELIĆ, *Fontes*, XVIII s, 36, br. 70.

¹²⁹ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 178 – 179, br. 168.

4. Statut bogoslovije u Zadru pisan glagoljicom¹³⁰ – danas se nalazi u Berčićevoj zbirci u Petrogradu.¹³¹ Jelić u *Fontesu* navodi da se jedan primjerak Statuta nalazi u Arhivu Zmajević (danas Arhiv Zadarske nadbiskupije), ali je zagubljen.
5. Matična knjiga krštenih iz Slivnice iz 1770. godine – izvještaj o njoj daje svećenik Šime Stipčević¹³²
6. Glagoljski natpis iz Zemunika¹³³ – natpis na crkvi svete Katarine u Zemuniku Donjem¹³⁴
7. Matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih iz Kožina iz 1785. godine – izvještaj daje svećenik Blasio Cvitanović¹³⁵
8. Glagoljski natpis iz Kožina¹³⁶ – natpis na nadgrobnoj ploči kod župne crkve sv. Mihovila¹³⁷
9. Glagoljski natpis na posudicama za sveto ulje iz Kožina¹³⁸ – posudice iz crkve sv. Mihovila¹³⁹
10. Matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih iz Dikla¹⁴⁰ – izvještaj daje župnik Michaelis Ćurković¹⁴¹
11. Matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih iz Novigrada¹⁴² – izvještaj daje dekan Julii Smirčić¹⁴³
12. Glagoljski natpis iz Radošinovaca¹⁴⁴ – natpis je sačuvan i nalazi se na crkvi u Radošinovcima

Iz 19. stoljeća Jelić donosi popise dekanata u Zadarskoj nadbiskupiji, zatim broj župa u svakom dekanatu te broj stanovnika u pojedinim župama u kojima se prakticira misa na staroslavenskom jeziku.¹⁴⁵ Isto tako navodi brojna naselja u zadarskoj okolici i navodi stanje matičnih knjiga za svako pojedino naselje.¹⁴⁶

¹³⁰ L. JELIĆ, *Fontes*, XVIII s, 49, br. 100.

¹³¹ P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 142.

¹³² L. JELIĆ, *Fontes*, XVIII s, 93, add III, br. 131.

¹³³ L. JELIĆ, *Fontes*, XVIII s, 94, add III, br. 132.

¹³⁴ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 385, br. 508.

¹³⁵ L. JELIĆ, *Fontes*, XVIII s, 94, add III, br. 137.

¹³⁶ L. JELIĆ, *Fontes*, XVIII s, 94, add III, br. 137.

¹³⁷ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 219, br. 223.

¹³⁸ L. JELIĆ, *Fontes*, XVIII s, 94, add III, br. 137.

¹³⁹ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 220, br. 224.

¹⁴⁰ P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 24.

¹⁴¹ L. JELIĆ, *Fontes*, XVIII s, 94, add III, br. 138.

¹⁴² P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 42 – 43.

¹⁴³ L. JELIĆ, *Fontes*, XVIII s, 95, add III, br. 139.

¹⁴⁴ L. JELIĆ, *Fontes*, XVIII s, 97, add III, br. 157.

¹⁴⁵ L. JELIĆ, *Fontes*, XIX s, 50 – 52.

¹⁴⁶ L. JELIĆ, *Fontes*, XIX s, 108 – 116.

Uz nabrojane dokumente, misale, zbornike, brevijare i natpise, Jelić u *Fontesu* donosi i brojne druge glagoljske dokumente koje nije moguće točno utvrditi, a za koje Jelić navodi da su sa zadarskog područja.

ZAKLJUČAK

Don Luka Jelić svestrani je istraživač i zaljubljenik u hrvatsku povijesnu baštinu izrazito širokog znanstvenog opusa. Od povijesno-geografske tematike preko rudarenja, planinarenja do fotografije, njegovi nedovršeni radovi i opsežno gradivo koje se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu u sedamdesetak kutija nepresušan su izvor informacija koje mogu koristiti svakom zaljubljeniku u povijesno istraživanje.

Poseban dio Jelićeva opusa odnosi se na istraživanja i proučavanje hrvatske glagoljaške baštine. U potrazi za glagoljskom građom, Jelić je posjetio mnoga naselja i zato se u njegovoj ostavštini mogu pronaći i podatci o spomenicima koji su danas izgubljeni, o čemu najbolje svjedoči Jelićeva skica izgubljenog glagoljskog natpisa iz Privlake. Čitanje glagoljskih spomenika potrebno je dodatno potvrditi jer je Jelić ponekad omaškom krivo pročitao dio natpisa, što ne čudi s obzirom na količinu obrađene građe.

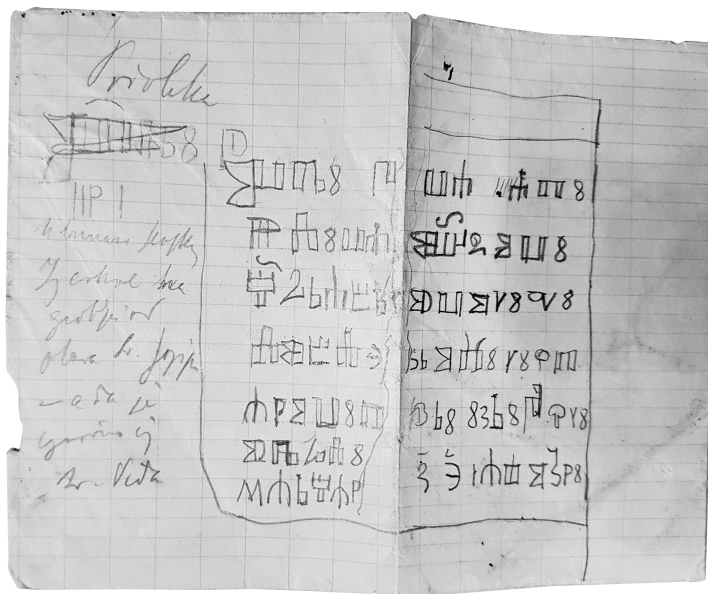
Njegovo kapitalno djelo *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum* i danas fascinira količinom građe koja je obuhvaćena i predstavljena svijetu početkom 20. stoljeća. U *Fontesu* Jelić donosi podatke o glagoljskim misalima, brevijarima, zbornicima, knjigama, oporukama, natpisima i fragmentima raznih drugih isprava te uz znane glagoljske spomenike, dokumente i natpise spominje i one koji su danas izgubljeni kao npr. *Zaglavski brevijar*.

Mnogi rukom ispisani papirići, skice, prijepisi te razne bilješke o glagoljskim natpisima danas su jedini trag postojanja pojedinih natpisa i daju dobru podlogu, ako ne za pronalazak, onda barem za rekonstrukciju sadržaja pojedinih natpisa koji su već desetljećima izgubljeni.

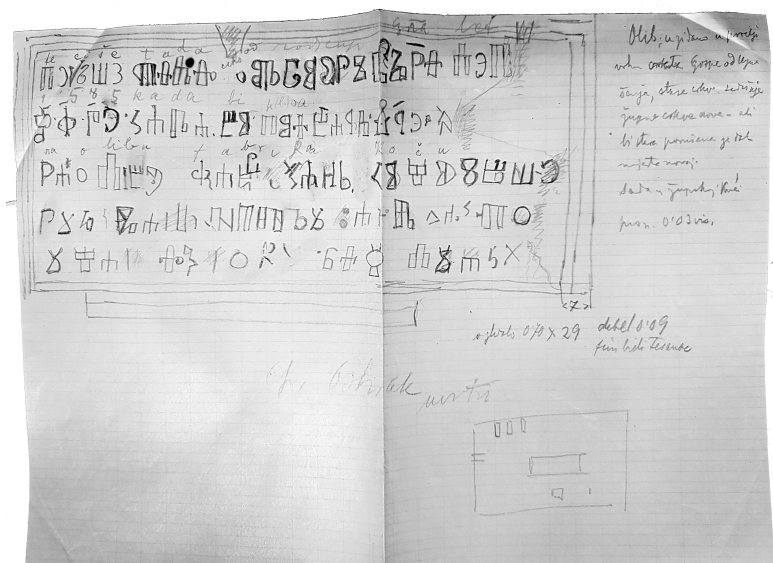
Bez obzira na to što velik dio građe iz ostavštine don Luke Jelića nije u potpunosti obrađen i valjano valoriziran i usprkos činjenici da neke Jelićeve interpretacije mogu biti dvojbene ili pak netočne, Jelić zasigurno pripada vodećim hrvatskim znanstvenicima s kraja 19. i početka 20. stoljeća te pionirima hrvatskog povijesno-arheološkog istraživanja.

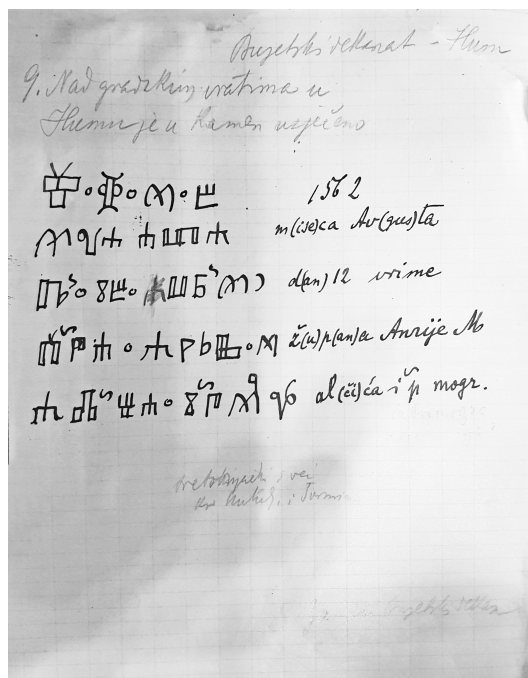
PRILOZI

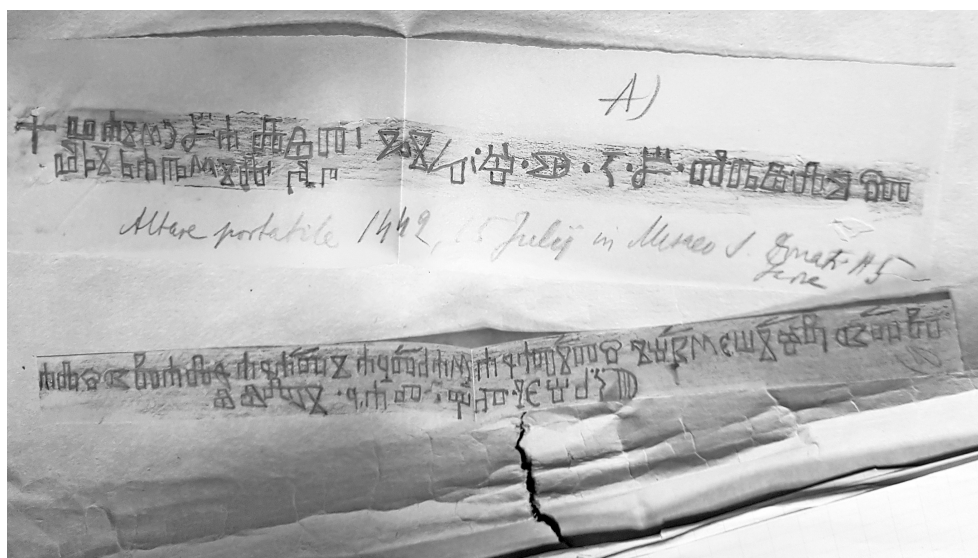
SLIKA 1. Prijepis glagoljskog natpisa iz Privlake
(Izvor: Arheološki muzej u Splitu, *Ostavština don Luke Jelića*)

SLIKA 2. Prijepis glagoljskog natpisa iz Oliba
(Izvor: Arheološki muzej u Splitu, *Ostavština don Luke Jelića*)

SLIKA 3. Prijepis glagoljskog natpisa iz Huma
(Izvor: Arheološki muzej u Splitu, *Ostavština don Luke Jelića*)

SLIKA 4. Prijepis glagoljskog natpisa iz Zadra, sv. Donat
(Izvor: Arheološki muzej u Splitu, *Ostavština don Luke Jelića*)

IZVORI:

Arheološki muzej u Splitu

Ostavština don Luke Jelića

Arhiv Zadarske nadbiskupije

Liber rubeus, Monumenta ecclesiae cathedralis Nonae (L. R.), kut. 1.

Državni arhiv u Zadru

Benediktinski samostan sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu 1058. – 1774. godine

Ruska nacionalna knjižnica Sankt Peterburg

Berčićeva zbirka, inventarni broj 27, redni broj 6.

LITERATURA:

Vuk-Tadija BARBARIĆ, Uloga Zadarskoga lekcionara u razumijevanju geneze najstarijih hrvatskih lekcionara, *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 12/1, br. 12., 2016., 3 – 24.

Vladislav CVITANOVIĆ, Prilog poznavanju kulturne povijesti na zadarskom području (glagoljica): (glagoljaši od XV. stoljeća do danas, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. 6-7, 1960., 201 – 235.

Marica ČUNČIĆ, Ninski odlomak glagoljskoga misala, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 46, Zadar, 2004., 169 – 193.

Marica ČUNČIĆ, Odlomak glagoljskog brevijara iz Banja, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 44, Zadar, 2002., 47 – 98.

Branko FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, Zagreb, 1982.

Tomislav GALOVIĆ, Početci glagoljaštva Rogovske opatije, *Meandrima hrvatskoga glagoljaštva. Zbornik posvećen akademiku Stjepanu Damjanoviću o 70. rođendanu*, (ur. Tanja Kuštović i Mateo Žagar), Zagreb, 2016., 139 – 150.

Ante GVERIĆ, *Iz prošlosti Bibinja*, Zagreb, 1999.

Emil HILJE, Sofija SORIĆ, Spomenici srednjovjekovnog graditeljstva na Ugljanu, *Toponimija otoka Ugljana*, Zadar, 2007., 101 – 131.

Luka JELIĆ, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum*, Krk, 1906.

Luka Jelić, *otac zadarskog planinarstva i hrvatske speleologije*, digitalni izdanje, posjećeno 12. 2. 2020., <http://www.pdpaklenica.hr/11-novosti/698-luka-jelic-otac-zadarskog-planinarstva-i-hrvatske-speleologije>

Luka JELIĆ, Povijesno-topografske crtice o Biogradskom primorju, *Viestnik Hrvatskog arheološkog društva*, Zagreb, 1898.

Pavao JEROLIMOV, Luka Jelić, *Zadarski list* 2008, digitalno izdanje, posjećeno 15. 4. 2018., <https://www.zadarskilist.hr/clanci/21122008/luka-jelic>

- Pavao KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, Zadar, 2015.
- Slavko KOVAČIĆ, Nikša LUČIĆ, „Luka Jelić“, *Hrvatski biografski leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2005, digitalno izdanje, posjećeno 15. 4. 2018., <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=140>.
- Anica NAZOR, O otkriću glagoljskoga senjskoga misala i njegovih rijetkih primjeraka, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, br. 20, 2016., 171 – 177.
- Ivo PETRICIOLI, Spomenici romaničke i gotičke arhitekture u benkovačkom kraju, *Benkovački kraj kroz vjekove*, Zbornik radova I, (ur. Julijan Medini i Marko Atlagić), Benkovac, 1987., 113 – 124.
- Ivanka PETROVIĆ, Sadržajne i literarne osobine odlomaka žitja Konstantina-Ćirila u hrvatskoglagoljskim i ruskim tekstovima, *Croatica*, br. 19., 1983., 113 – 129.
- Hrvoje RANČIĆ, Izgubljeni privlački natpis iz 1546. godine, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo Rogovsko*, br. 2, Zadar, 2014., 41 – 42.
- Milan REŠETAR, *Zadarski i Raninin Lekcionar*, Zagreb, 1894.
- Petar RUNJE, *O knjigama hrvatskih glagoljaša*, Zagreb, 1998.
- Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, Zagreb, 1969.
- Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, Djela JAZU knjiga 51, Zagreb, 1960.
- Vodič Državnog arhiva u Zadru*, knjiga II, (ur. Josip Kolanović), Zadar, 2014..
- Svetlana O. VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića*, Zagreb, 2000.
- Darko ŽUBRINIĆ, Berčićeva zbirka u Petrogradu, digitalno izdanje, posjećeno 15. 4. 2018., <http://www.croatianhistory.net/etf/bercic.html>.

Mate BOBANOVIC

THE GLAGOLITIC LEGACY OF FATHER LUKA JELIĆ

SUMMARY

Don Luka Jelić is a well-known Croatian archaeologist and historian, as well as a researcher of Croatian cultural heritage from the end of the 19th and the beginning of the 20th century. His unfinished works and extensive material are kept in the Archaeological Museum in Split in about seventy boxes. This paper deals with the part of the legacy of Don Luka Jelić that is related to his manuscripts, sketches, notes and copies of various Glagolitic inscriptions. Jelić's legacy also mentions Glagolitic monuments that are lost today, such as the Glagolitic inscription from Privlaka. One of Jelić's most famous works is *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum* from the beginning of the 20th century, in which he chronologically lists all to him known Croatian Glagolitic monuments, inscriptions and documents from the 13th to the 19th century, citing the sources of his research. From *Fontes*, this paper especially singles out monuments, records and inscriptions from the Zadar area. What is more, along with the well-known Glagolitic monuments, documents and inscriptions, Jelić also mentions those that are lost today, such as the *Zaglavski brevijar* (*Breviary*).

Keywords: Jelić, legacy, Glagolitic alphabet, inscriptions, *Fontes*.

KAD GLAGOLJICA UZROKUJE SUKOB: SLUČAJ DON LOVRE DRAŽIĆA I NADBISKUPA GRGURA RAJČEVIĆA

Ante GVERIĆ

Državni arhiv Zadar

Zadar

U ovome radu se, na temelju izvornog arhivskog gradiva iz Arhiva Zadarske nadbiskupije i Državnog arhiva u Zadru, prikazuju odnosi između tribanjskog župnika Lovre Dražića i zadarskog nadbiskupa Grgura Rajčevića oko upotrebe staroslavenskog jezika u liturgiji godine 1897. i 1898. Nakon što je Rajčević zabranio Dražiću glagoljati, uslijedio je njihov žestoki sukob: Rajčević je Dražića suspendirao na dva mjeseca *A divinis*, a ovaj ga je tužio Svetoj Stolicu. Uslijedila su međusobna prepucavanja i optužbe. Uvodno se prikazuje stanje oko korištenja staroslavenskog liturgijskog jezika u Zadarskoj nadbiskupiji tijekom 19. stoljeća, prije i nakon enciklike „Grande Munus“ pape Lava XIII.

Ključne riječi: Lovre Dražić, Grgur Rajčević, Zadarska nadbiskupija, glagoljica, suspenzija

UPORABA GLAGOLJICE U ZADARSKOJ NADBISKUPIJI U 19. STOLJEĆU

Povijest Zadarske nadbiskupije u vrijeme nacionalnih integracija od sredine 19. stoljeća do Prvog svjetskog rata ponajviše je obilježena tzv. *borbom za glagoljicu*. U toj „borbi“ formirala su se dva oprečna stajališta: *za* i *protiv* uporabe staroslavenskog jezika u liturgiji. Glagoljica je toliko intenzivno prožimala svakodnevicu da su neznatni bili neopredijeljeni čimbenici. Pitanje glagoljice napose je postalo goruće objavom enciklike „Grande Munus“ pape Lava XIII. godine 1880. kojom je svetkovina sv. Ćirila i Metoda uvedena kao takva za cijelu Katoličku crkvu, a staroslavenski jezik u liturgiji potvrđen kao jednakopravan latinskom jeziku. Međutim, ovo isključivo unutarnje crkveno pitanje, u miljeu onodobnih nacionalnih previranja u Dalmaciji, odmah je prešlo u političku sferu te tako postalo i gotovo prvorazredno društveno-političko pitanje do kraja austrijske uprave.¹ *Borba za glagoljicu* nije se, dakle, vodila samo unutar crkvenih ustanova u Dalmaciji i Rimu, već i na političkim stolovima u Zadru i Beču. Naime, glagoljica je imala izniman potencijal slavenskog zbližavanja, predstavljala je upravo ono što je moglo podrivati temelje dualističkog političkog

¹ Suvremenik i sudionik tih događaja don Ivo Prodan, vođa dalmatinskih pravaša, svjedoči da je enciklika „posadila klicu velikih budućih događaja u pogledu crkvenom, političkom i prosvjetnom“. Ivo PRODAN, *Uspomene X. Borba za glagoljicu. Poviest glagolice i nje izvori*, Zadar, 1900., 12.

uređenja Habsburške Monarhije.² Stoga su vlasti u širenju i promicanju prava na staroslavensko bogoslužje gledale prijetnju i sukladno tomu djelovale. Rimski dekreti kojima se nakon „Grande Munus“ modificiralo korištenje glagoljice bili su više-manje pod uplivom Bečkog dvora.

Austrijske vlasti već su na početku svoje uprave u Dalmaciji ukidanjem Zmajevićeva sjemeništa (1831.) za odgoj klera izvangradskih župa Zadarske nadbiskupije izravno utjecale na nepovoljno stanje glagoljaštva. Otada se, naime, staroslavenski liturgijski jezik učio tek kao jedan od predmeta na novootvorenoj središnjoj dalmatinskoj Bogosloviji s latinskim nastavnim jezikom.³ Posljedica toga bila je da su u župe dolazili svećenici nevični glagoljanju i zasigurno s manjom privrženosti prema toj drevnoj povlastici. Na taj su način pojedine glagoljaške župe postale *latinske*, upravo zbog svećenika koji nisu znali ili nisu htjeli služiti se staroslavenskim jezikom u bogoslužju.⁴ Tako se godine 1857. latinski jezik rabio u 45, a staroslavenski u 39 župa u Zadarskoj nadbiskupiji.⁵ Međutim, prije ukidanja Zmajevićeva sjemeništa, u Zadarskoj nadbiskupiji svi su svećenici bili glagoljaši, osim onih u Zadru i u Pagu. U svim seoskim župama nadbiskupije godine 1821. bilo je 315 svećenika glagoljaša (uključujući i pripravnike za svećeništvo – *chierico*). U tom broju uključeni su i oni svećenici koji su potjecali (rodom) iz te župe, a služili su izvan Zadarske nadbiskupije.⁶ Svećenika (i pripravnika) koji su služili misu latinskim jezikom bilo je 76: od toga 51 u Zadru, a 25 u Pagu.⁷ Ukidanje Zmajevićeva sjemeništa svakako je glavni razlog opadanja broja svećenika glagoljaša, što nije moglo nadomjestiti

² Predsjednik mađarske vlade Koloman Tisza ocijenio je encikliku pogibeljnom, „jer ako narodnosno načelo samo jednom sebi prokrči put, onda je uzdrmana u svom postojanju ne samo Mađarska, nego i Austrija“. Austrijski ministar vanjskih poslova grof Kalnoky uputio je 1883. pismo Svetoj Stolicu zatraživši da zabrani uvođenje staroslavenskog bogoslužja, jer, kako navodi, tu povlasticu Hrvati koriste u političke svrhe, što je opasno za vitalne državne interese. Usp. Marijo RELJANOVIĆ, Enciklika *Grande Munus* i pitanje obnove glagoljaštva u Dalmaciji, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 43/2001., 362, 364.

³ Formular „Sveti Otče!“ (24 – 28) u izdanju „Katoličke hrvatske tiskarne“ u Zadru koji su ispunjavale i papi dostavljale sve glagoljaške župe Zadarske nadbiskupije dokazujući opstojnost staroslavenskog jezika u svojoj župi. HR-AZDN-48, *Zbirka tiskovina*. Navodi se kako je posljedica ukidanja Zmajevićeva sjemeništa bila da su „dolazili na župu i takovi dušobrižnici, koji nijesu znali ni izpoviedat, ni propoviedat, a kamo li pristojno vršit službu Božju na glagolskom jeziku.“ (28)

⁴ Prema nekim podatcima, godine 1843. liturgijski latinski rabio se u sljedećih 10 župa: u Benkovcu, Ražancu, Jasenicama, Nadinu, Dobropoljani, Turnju, Sutomišćici, Olibu, Biogradu i Filipjakovu. Formular „Sveti Otče!“, 30.

⁵ *Synopticus monasteriorum III. Ordinis Provinciae Illyricae S. Francisci, Paroeciarum, Capellaniarum expositarum, numeri animarum aerumdem nec non Sacerdotum, qui in hi set illis slavice liturgiam exercent in Dioecesi Jadertina*, Luka JELIĆ, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum*, Krk, 1906., XIX saec. br. 59.

⁶ HR-AZDN-52, *Varia*, kut. 2. Stato del clero Illirico della Diocese di Zara.

⁷ HR-AZDN-52, *Varia*, kut. 2. Stato del clero Latino della Diocese di Zara.

učenje staroslavenskog jezika na Bogosloviji. Ipak, ne može se tvrditi da su crkvene vlasti u Zadru u razdoblju do enciklike „Grande Munus“, dakle u vrijeme nadbiskupâ Giuseppea Godeassija i Pietra Doima Maupasa, imale negativan stav prema glagoljici. Premda etnički nisu bili Hrvati, obojica su, barem u određenom razdoblju, podupirala ili u najmanju ruku tolerirala služenje glagoljicom.⁸ U prilog tolerantnom, ali i simpatizerskom stavu prema glagoljici ide i izjava Antona Frankija, profesora Crkvene povijesti i Kanonskog prava na Centralnom bogoslovnom sjemeništu u Zadru, koji za sebe kaže da nije obožavatelj glagoljice, ali je njezin iskreni ljubitelj. U Bogosloviji postoji katedra za staroslavenski jezik, pa tko od svećenika hoće može „misiti i časoslov moliti glagoljski“, navodi Franki. Smatra vrlo korisnim da zadarski kler koristi oba jezika u liturgiji, jer „... ako nam je Sveta Stolica dopustila tu izvanrednu i lijepu povlasticu, zašto je ne bismo koristili i branili?“⁹

Neposredan povod prvim ograničenjima u korištenju glagoljice bilo je odobrenje pape Lava XIII. kojim je, nakon potpisivanja Konvencije između Svete Stolice i Kneževine Crne Gore (1886.), dopustio glagoljsko bogoslužje nekim župama Barske nadbiskupije. Bečka diplomacija s izuzetnim je negodovanjem primila ovu odluku, držeći da pokret za staroslavensku liturgiju ima političke i revolucionarne, a ne vjerske motive.¹⁰ Pod političkim pritiskom Sveta Stolica ubrzo je popustila i zauzela zbunjujući stav koji je uveo nove nedoumice: naime, apostolski nuncij u Beču Luigi Galimberti okružnicom je upozorio biskupe austrijskog dijela Monarhije da se ne smiju pozivati na povlasticu glagoljanja danu crnogorskim katolicima.¹¹ Ova je okružnica, dakle, bila u izravnoj suprotnosti s odredbama enciklike „Grande Munus“ izdane sedam godina ranije. U takvim okolnostima, dalmatinski su biskupi zauzimali različita stajališta. Tako je zadarski nadbiskup Pietro Doimo Maupas „okružnicu uzeo specijalno kao i sebi namijenjenu.“¹² Nasuprot Maupas, splitsko-makarski biskup Marko Kalogjera

⁸ Zabilježeno je da se u vrijeme nadbiskupa Godeassija (1843. – 1861.) službena korespondencija vodila glagoljicom. Nadbiskup Maupas (1862. – 1891.) je godine 1881. na spomendan sv. Ćirila i Metoda asistirao glagoljskoj misi u crkvi sv. Mihovila u Zadru i sljedeće godine u istoj prilici dozvolio glagoljsku misu na zadarskoj Bogosloviji. Ivo PRODAN, *Uspomene X. Borba za glagoljicu. Poviest glagolice i nje izvori*, Zadar, 1900., 196, 197.

⁹ Luka JELIĆ, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum*, Krk, 1906., XIX saec. br. 76. O Antonu Frankiju vidi: Anton BOZANIĆ, *Anton Franki (1844 – 1908) svećenik, profesor, znanstvenik*, Omišalj, 2012.

¹⁰ Marijo RELJANOVIĆ, Enciklika *Grande Munus* i pitanje obnove glagoljaštva u Dalmaciji, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 43/2001., 364, 365. O Konvenciji između Svete Stolice i Crne Gore više vidi: Ivan JAKULJ, Međunarodni ugovori između Svete Stolice i Crne Gore: povijesno-pravni vid, *Crkva u svijetu*, 48/2013., 236 – 261.

¹¹ Luka JELIĆ, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum*, Krk, 1906., XIX saec. br. 100.

¹² Ivo PRODAN, *Uspomene X. Borba za glagoljicu. Poviest glagolice i nje izvori*, Zadar, 1900., 200.

smatrao je da se Galimbertijeva okružnica ne odnosi na njegovu dijecezu te je nastavio podupirati glagoljanje i sam pontificirati staroslavenski.¹³ Reakcija Svete Stoline na pritiske austrijske vlade samo je unijela pomutnju i nemir te svu odgovornost u pitanjima korištenja glagoljice stavila u ruke mjesnim ordinarijima koji su po vlastitom nahođenju, bez posljedica, mogli donijeti konačnu odluku. Tako su u Dalmaciji – kako je prethodno navedeno – istovremeno bila na snazi dva sasvim oprečna stava o glagoljici. Takvo stanje potrajalo je do 1892. godine kada je Kongregacija obreda izdala odluku kojom uređuje korištenje glagoljice u liturgiji. Ova odluka, iako nije značajnije ograničavala korištenje glagoljice, ipak je zbog svoje nedorečenosti opet ostavila mogućnost za različita tumačenja, što je uzrokovalo mnoge sukobe posebice između biskupa i pojedinih župnika.¹⁴

Gotovo u isto vrijeme kada je Kongregacija obreda izdala rečenu odluku, za zadarskog je nadbiskupa ustoličen Dubrovčanin Grgur Rajčević.¹⁵ Osobno je bio nesklon glagoljici, čime se i povodio u tumačenju Odluke iz 1892., kao i u tumačenju kasnijih dekreta o korištenju glagoljice. Suvremenik don Ivo Prodan,¹⁶ svećenik i političar, opisujući to vrijeme, kaže da su se „...do god. 1898. izkolili oni nemili događaji, koji su svakomu još svježi u pameti i koji su prouzrokovali u narodu mnogo pogibeljnih nemira i mnogo nemilih članaka u novinstvu. Ugodnih uspomena iz tog doba bilo sasvim malo. (...) Pače nastalo doba, kakva nepamti poviest glagolice u ovim stranam. Stradalo više svećenika. Jedan novinar obustavljan od mise za neopredjeljeno vrieme, i stao pod kaznom sedam dugih mjeseca.“¹⁷ Rajčevićeva nepopustljivost prema zahtjevima pobornika glagoljice i očita popustljivost prema „višim mjestima“,¹⁸ dosegla je vrhunac kada je

¹³ Marijo RELJANOVIĆ, Enciklika *Grande Munus* i pitanje obnove glagoljaštva u Dalmaciji, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 43/2001., 365.

¹⁴ U Odluci se, između ostaloga, govori o „latinskim“ odnosno „glagoljaškim“ crkvama/župama. Drugim riječima, Odluka govori o redovitoj uporabi pojedinog jezika u pojedinoj crkvi, bez ulaženja u kriterije po kojima se neka crkva treba smatrati „latinskom“ odnosno „glagoljaškom“. Takvo stanje ostavilo je mogućnost za različita tumačenja.

¹⁵ Rođen je u Dubrovniku 31. siječnja 1826. Bogoslovne nauke završio je u Zadru. Za svećenika je zaređen 1848. Na Centralnom bogoslovnom sjemeništu predavao je Pastoralnu teologiju. Zadarskim nadbiskupom imenovan je 3. kolovoza 1891., a za biskupa zaređen 27. prosinca 1891. u Gorici. Umro je u Zadru 27. listopada 1899. Pokopan je u crkvi sv. Ignacija u Dubrovniku.

¹⁶ Rođen je u Janjini na Pelješcu godine 1852. Pučku školu završio je u rodnom mjestu, gimnaziju u Dubrovniku, a Bogosloviju u Zadru. Za svećenika je zaređen 1876. Rano se počeo baviti novinarstvom što ga je odvelo u politiku. Dugogodišnji je vođa dalmatinske Stranke prava, zastupnik u Dalmatinskom saboru i Carevinskom vijeću. Umro je godine 1933. na otočiću Galevcu/Školjiću kod Preka, gdje je i pokopan.

¹⁷ Ivo PRODAN, *Uspomene X. Borba za glagolicu. Poviest glagolice i nje izvori*, Zadar, 1900., 201.

¹⁸ Bila je javna stvar njegovo opravdanje da je to učinio jer je dobio nalog „s višeg mjesta“. Glagolica i NL, *Jubilarni broj Narodnog lista 1862-1912*, 26. Sarajevski nadbiskup Josip Stadler smatrao je da se Rajčević neprijateljski odnosi prema glagoljici samo da bi se time ulagivao vladi. Pavo JURIŠIĆ, Posljednji pobornici glagoljice, *Kačić*, 41-43/2009, 2011., 1022.

Rajčević u ožujku 1899. svojom odlukom proglasio da ni jedna župa u Zadarskoj nadbiskupiji nema pravo na uporabu glagoljice¹⁹ i time ostao zapamćen kao najveći protivnik glagoljice u Zadarskoj nadbiskupiji.

SUKOBI DRAŽIĆA I RAJČEVIĆA 1897. I 1898. GODINE

Nadbiskup Rajčević donio je 21. listopada 1897. dekret kojim naređuje don Šimi Stipčeviću i don Lovri Dražiću²⁰ da služe misu na latinskom jeziku, a ne na staroslavenskom, kako to inače čine. Dok se Stipčević odmah podvrgnuo nadbiskupovoj odluci,²¹ Dražić pak nije. Kako navodi u svom odgovoru nadbiskupu, našao se u dvojbi među „papinskim zakonom i među odlukom Tog Prepoštovanog Naredbništva“ te mu stoga ne preostaje ništa drugo nego da se utokom (žalbom) obrati na Svetu Stolicu.²² Do rješenja svoje žalbe, on će raditi po uputama dekreta Kongregacije od 13. veljače 1892., to jest – glagoljati. Ne dobije li od Nadbiskupa mišljenje o svojoj odluci, smatrat će da se Nadbiskup slaže i povući će žalbu. Dražić smatra „...ne samo da se služi pravom svoje župe kad misu pieva slavenskim liturgijskim jezikom, nego dapače da je to sveta dužnost, jer vrši točno rečenu naredbu Svetoga Oca Pape. Kad bi smierno podpisani izvršio spomenutu poklonitu odluku Tog Poš. Naredbništva tada bi on pievao latinski a puk odgovarao slavenskim, što je pak strogo zabranjeno trećom od spomenutih rešolucija koja nalaže i svećenicima koji latinsku službu Božju vrše da u crkvi u kojoj se obavlja svečana služba Božja slavenskim jezikom moraju slavenski Misu pjevati dočim ostaje samo slobodno privatnu Misu i brevir latinski moliti.“²³ Primjenjivanje odredbi spomenutog dekreta Dražić temelji na činjenici da se u Tribnju do tada glagoljalo. Upravo je taj navod Rajčević detaljno pobijao u svojem odgovoru koji je ubrzo uslijedio.²⁴ Nabrojio je sve tribanjske župnike od 1854. i ustvrdio da ni jedan nije glagoljao niti je za to imao njegovu dozvolu ili njegova prethodnika Maupasa. Također ga podsjeća da ni njemu samome nije dao dozvolu glagoljati nakon što ga je zaredio. Dražićevo tumačenje dekreta Kongregacije naziva „immaginari diritti“ kojima opravdava svoje postupanje. Vrlo je važno Rajčevićevo tumačenje odredbi dekreta: on nije „un decreto generale, ne per

¹⁹ Luka JELIĆ, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum*, Krk, 1906., XIX saec., br. 110.

²⁰ Rođen je u Kalima 29. srpnja 1869. od oca Bože i majke Matije rođ. Kolega. Zaređen za svećenika 1. studenoga 1892. Župnik u Tribnju od 1894. do 1950. Umro je 16. prosinca 1950.

²¹ HR-AZDN-16/2, *Opći spisi Zadarske nadbiskupije*, Protokol za 1897. godinu, broj 2854.

²² HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Dražić Rajčeviću, 27. listopada 1897.

²³ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Dražić Rajčeviću, 27. listopada 1897.

²⁴ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Rajčević Dražiću, 5. studenoga 1897.

tutta la Chiesa, ne per le provincie slave, bensì è una risposta particolare ad alcuni dubbi proposti alla S. Sede“. Rajčević, dakle, dekret Kongregacije obreda ne drži aktom koji bi vrijedio općenito (čak ni za ove krajeve na koje se odnosi!) već izdvojenim, posebnim odgovorom Svete Stolice na određene sumnje. Stoga za njezino tumačenje nisu nadležni pojedini svećenici, nego biskupi.²⁵ Dražić je po njemu, dakle, pogriješio ne zatraživši dozvolu za glagoljanje. U istom pismu, u vrlo oštrom tonu piše da mu norma postupanja nije „revnost za slavu Božju i spas duša“, nego „slijepa politička strast sa ludom pretpostavkom da se ja ne bih protivio jednom gotovom činu“. Na koncu mu zamjera nepristojan ton u pismu i zapovijeda mu da odmah prestane glagoljati. Ako ga u roku od osam dana ne obavijesti da je prestao glagoljati, suspendirati će ga *A divinis*.

Nakon ozbiljnih i vrlo teških prijetnji crkvenim kaznama, Dražić je pisao kolegi Mati Zoriću pitajući ga je li on glagoljao u Tribnju i jesu li to raniji župnici činili. Zaklinje ga „kao brata i Hrvata (...) pošto je ponovno počela borba za glagolicu, te ja sam prvi, koji moradem se boriti za Tribanj“. Bojeći se najavljene kazne, zaključio je kratko pismo: „Brate, borba je velika, jer se tiče suspensione a Divinis.“²⁶ Ozbiljnosti situacije svjedoči i dopis koji je Ivo Ivanović, župnik Preka, nekoliko dana kasnije uputio Dražiću. Savjetuje ga da bude oprezan i iznosi mu svoje iskustvo s glagoljanjem. Priznaje da je bio započeo glagoljati dvatri mjeseca, ali se nakon upozorenja dekana Šime Meštrovića da će ga prijaviti Nadbiskupu sâm prijavio te mu je Nadbiskup savjetovao da odustane. Preporuča mu da se nagodi s Nadbiskupom ako već nije kasno.²⁷ Međutim, ipak je bilo kasno, jer ga je Rajčević točno osmi dan od svojega upozorenja, ne primivši Dražićev odgovor, suspendirao „a Divinis“ na dva mjeseca, s time da za duhovne potrebe župe može nedjeljom i zapovjedanim blagdanom misiti, ali latinski. Suspendiju temelji uglavnom na argumentima iz prijašnje opomene: o uporabi liturgijskog jezika ne može odlučivati on kao župnik i njegovo postupanje loš je primjer kolegama svećenicima.²⁸ U odgovoru na izricanje kazne²⁹ Dražić se opravdao da je on poslao svoje očitovanje u predviđenom roku preko pošte

²⁵ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Rajčević Dražiću, 5. studenoga 1897. „(...) non spetta ai singoli sacerdoti riconoscere e giudicare l'esistenza o meno delle condizioni e limitazioni in quelle apposte nei casi simili, ma si ai Vescovi, nelle rispettive Diocesi, i quali sono chiamati come a tutelare le cose della fede così quelle della ecclesiastica disciplina, contro gli errori e gli abusi, in mezzo a quella porzione del gregge che loro è affidata della Provvidenza. Da queste considerazioni emerge evidentemente che esso parroco essendosi arrogato la facoltà di celebrare in glagolito a Tribanj, senza essere stato autorizzato dal Suo Vescovo (...)“.

²⁶ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Ivanović Dražiću, 6. prosinca 1897.

²⁷ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Ivanović Dražiću, 6. prosinca 1897.

²⁸ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Rajčević Dražiću, 12. studenoga 1897.

²⁹ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Dražić Rajčeviću, 19. studenoga 1897.

u Obrovcu. Kaznu smatra nezakonitom, jer se ista ne može izreći kad je već uložena žalba Svetoj Stolicu (što je učinio, kako kaže, istoga dana). Njegova žalba odnosi se na Nadbiskupove prijetnje suspenzijom u dopisima od 21. listopada i 5. studenoga iste godine. Ne pristaje ni na mogućnost da nedjeljom i zapovjedaanim blagdanima misu drži na latinskome jeziku, pravdajući se „da bi time radio proti odlukam jedne vlasti koja je viša od biskupske“.

Dražić ipak nije istoga dana poslao žalbu na Svetu Stolicu, nego krajem mjeseca kada je to učinio preko odvjetnika Ivana Krstelja.³⁰ Kako se u Rimu tada nalazio franjevac trećoredac fra Stjepan Ivančić (u službi prokuratora Reda), Dražić je poslao žalbu preko ovog utjecajnog franjevca. Sudeći po sačuvanim pismima, bili su u dobrim odnosima i Dražić je Ivančića stalno požurivao da na Kongregaciji provjeri stanje njegove žalbe. Ivančić je kao zagovornik staroslavenskog bogoslužja rado pomagao i drugim svećenicima koji su poput Dražića upućivali svoje žalbe na rimske kongregacije.³¹ Da se rješenje njegova predmeta ubrza, savjetuje ga da s kolegama svećenicima pošalje jedan zajednički memorandum Svetoj Stolicu. Nudi se da ga u memorandumu istaknu „kao Vašega Predstavnika, koga bi mogla sv. Kongregacija i poslušati u poslu i mnjenje zatražiti, pa onda, da što da bi ja i te kako revnovao stvar i osujetio spletkarenje dotičnih faktora“. Nalazeći se u Rimu gdje je obnašao visokopozicioniranu službu u svojem Redu, Ivančić je bio izvrsno upućen u događanja oko glagoljice. Otvoreno piše Dražiću da je po pitanju glagoljice „po sriedi Vladin upliv“. Također je imao informacije da se priprema novi dekret o uporabi glagoljice. Zato piše Dražiću da se njegova žalba vjerojatno neće riješiti „dok se uopće ne uredi pitanje glagolice čime bi bilo izdano stalno pravilo porabe in perpetuum“.³²

Nekoliko svećenika osnovalo je, po Ivančićevu savjetu, Odbor za slanje memoranduma u Rim. Uz Dražića, u odboru su bili svećenici Ivo Ivanović i Šime Rašo te (Ćiril?) Studenčić. Oni 3. prosinca iste, 1897. godine upućuju poziv svećenicima da potpišu memorandum, pozivajući ih da budu „složni ako želimo što god postići, jer se baš sada u Rimu stvar proučava“.³³ Međutim, stavljanje svojih potpisa i župnog pečata neki su svećenici uvjetovali izmjenom teksta memoranduma u kojem je, kako navode, „izostavljan gdjegdje objektivnost a polazi se na subjektivnost i to nenajboljom formom“. Svoje će potpise staviti

³⁰ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Dražić Rajčeviću, 19. studenoga 1897.

³¹ Ivančić u pismu Dražiću od 5. prosinca 1897. piše: „Svakako i ti i tvoji drugi znajte da imate u mene prijana i brata, a u ovom poslu naše svete povlastice zdušnoga branitelja, pa za nju bi ja slobodno i pred samog svetog Otca Papu.“ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27.

³² HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Ivančić Dražiću, 30. siječnja 1898.

³³ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Ivančić Dražiću, 30. siječnja 1898.

kada im se dostavi završni tekst u kojem trebaju biti izostavljena „svaka osobna razglabanja, rabeć samo uzvišena načela i dokaze“.³⁴

Ivančić krajem siječnja 1898. potvrđuje Dražiću da je primio memorandum i predao ga državnom tajniku kardinalu Marianu Rampolli, koji mu je obećao da će ga predočiti Papi. Ivančić je bio uvjeren da je pitanje uporabe glagoljice pod velikim utjecajem bečke diplomacije te da je Lav XIII. njezin veliki zagovornik: „Eh kad bi se moglo samo govoriti sa Papom o poslu. Jedino njega imamo uz nas, a drugi brate lahko da su pod uplivom Austr. Diplomacije i Vlade.“³⁵

U međuvremenu Dražić je nastavio glagoljati nakon isteka dvomjesečne zabrane. Međutim, odmah ga je Nadbiskupu prijavio dekan Šime Meštrović, ražanački župnik, uz naznaku da je navodno velik dio Dražićevih župljana ljutit zbog njegova neposlušna.³⁶ Na Rajčevićev poziv da istinito izjavi glagolja li i dalje, Dražić potvrdno odgovara pozivajući se opet na dekret Kongregacije za obrede iz 1892. Dodaje da će i nastaviti glagoljati jer njegov utok Svetoj Stolici još nije riješen. Na kraju, gotovo prkosno, poziva Nadbiskupa da se – kao i on – drži „zakona Svete Matere Crkve Rimske“.³⁷ Rajčević u svojem odgovoru nanovo Dražiću zabranjuje glagoljati, a nastavi li „anche una volta sola“, suspendirati će ga *ipso facto* na neodređeno vrijeme. Zabranjuje da mu dijeli savjete kojima bi se sâm trebao pokoravati.³⁸ Pod prijetnjom teških kazni Dražić se povukao naglašavajući da time nimalo ne prejudicira rješenje žalbe, ali je Nadbiskupu najavio i novu žalbu.³⁹ Na njegovu odluku utjecao je i Ivančić koji mu je savjetovao da bi bilo dobro da se privremeno podloži Nadbiskupovim odlukama, „eda zaprieči(š) dalnjih škandala“.⁴⁰ Ivančić je takav savjet dao nadajući se da će ubrzo biti objavljen novi dekret o uporabi glagoljice i da Dražićevo pitanje dotada neće biti riješeno.

Kako nije dobivao povoljnih vijesti iz Rima, Dražić je pisao Ivančiću da bi došao u Rim kako bi se sâm uvjerio u stanje svojega predmeta. Ivančić ga odvrća, objašnjavajući mu kako funkcioniraju postupci kongregacija; kako je i po tome Rim „vječni grad“ i da bi zbog toga njegov put u Rim bio samo hodočasnički.⁴¹ U lipnju iste, 1898. godine zamjenik prefekta Kongregacije obreda mons. Fava, u čijoj je nadležnosti bila Dražićeva žalba, obratio se osobno Ivančiću, s molbom da nagovori Dražića na povlačenje svoje žalbe, jer da je ona više disciplinske naravi te

³⁴ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Dopis, bez datuma, potpisali su Šime Segarić, Stipan Banov i Šime Lovrović.

³⁵ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Ivančić Dražiću, 30. siječnja 1898.

³⁶ HR-AZDN-16/2, *Opći spisi Zadarske nadbiskupije*, br. 749/1898. godine. 9. veljače 1898.

³⁷ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Dražić Rajčeviću, 18. travnja 1898.

³⁸ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Rajčević Dražiću, 5. svibnja 1898.

³⁹ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Dražić Rajčeviću. Bez datuma.

⁴⁰ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Ivančić Dražiću, 23. ožujka 1898.

⁴¹ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Ivančić Dražiću, 23. ožujka 1898.

bi kao takva trebala prijeći u nadležnost Kongregacije koncila.⁴² Dražić je Ivančiću javio da bi prihvatio prijedlog uz uvjet da ga nadbiskup Rajčević obešteti za 40 neizgovorenih misâ koje „nije izrekao zbog nepravedne suspenzije“ te za troškove parnice, što je ukupno iznosilo 258 forinti. Kao uvjet postavio je i dobivanje pismene Rajčevićeve garancije da Tribanj uživa pravo korištenja glagoljice do konačnog rješenja pitanja iz Rima, kao i da on osobno može slobodno glagoljati.⁴³ Jasnije je da je Dražić postavio uvjete neprihvatljive za Rajčevića. Ubrzo zatim, Kongregacija koncila rješava Dražićevu žalbu: izdaje dekret kojim se odbija žalba protiv nadbiskupa Rajčevića te se Dražića poziva na posluš prema nadbiskupu.⁴⁴ Tako je Dražićeva žalba odbijena i pritom kvalificirana kao disciplinski slučaj s obzirom na to da je postupak ipak preuzela Kongregacija koncila.

Istodobno s dekretom kojim je riješena Dražićeva žalba, Kongregacija obreda izdala je 5. kolovoza 1898. dugoočekivani dekret kojim se pojašnjava prethodni dekret iz 1892. Prema njemu, pravo na staroslavenski jezik u liturgiji imat će one župe u kojima se glagoljica neprestano koristi zadnjih trideset godina. Mjesni ordinariji dužni su napraviti popis tih župa i poslati ga Svetoj Stolici.⁴⁵ Međutim, ni ovaj dekret nije išao na korist glagoljici: biskupi nisu napravili popis župa (ili su s time otezali), a župnici su počeli svojevoljno tumačiti dekret. Na to je Rajčević 11. listopada 1898. izdao svojim župnicima okružnicu u kojoj, pod prijetnjom suspenzije, zabranjuje svećenicima samovoljno tumačenje odredbi dekreta. Podsjeća da je Kongregacija povjerila isključivo biskupima ordinarijima pravo tumačenja dekreta i on će to učiniti čim prije. Dok to ne učini, Rajčević naređuje dekanima da svaku eventualnu promjenu odmah dojavu Ordinarijatu.⁴⁶ Dražić je na ovu okružnicu prkosno odgovorio moleći da se službena komunikacija s njime vrši hrvatskim jezikom, jer on „nije u stanju da odgovara u tudjem jeziku“.⁴⁷

⁴² HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Ivančić Dražiću, 15. lipnja 1898.

⁴³ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Dražić Ivančiću. Bez datuma.

⁴⁴ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Dekret Kongregacije koncila od 13. kolovoza 1898. Iz ovoga proizlazi da je Kongregacija koncila preuzela Dražićevu žalbu i bez Dražićeve privole.

⁴⁵ Luka JELIĆ, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum*, Krk, 1906., XIX saec. br. 109. Mario RELJANOVIĆ, Enciklika *Grande Munus* i pitanje obnove glagoljštva u Dalmaciji, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 43/2001., 368.

⁴⁶ HR-AZDN-16/2, *Opći spisi Zadarske nadbiskupije*, br. 2630/1898.

⁴⁷ HR-AZDN-16/2, *Opći spisi Zadarske nadbiskupije*, br. 2743/1898. godine. 19. listopada 1898.

Zanimljiv je i slučaj Dražićeva sukoba s Vinkom Pulišićem, tada profesorom na Centralnom bogoslovnom sjemeništu i nadbiskupovim tajnikom. Dražić ga je, naime, optužio da je i on upleten u borbu protiv glagoljice. Pulišić mu dosta odrješito piše negirajući da njegov „prst ulazi u progonstvo glagolice“. Za njega je to plod „zlobe i zavisti; podla laž, a oni koji je šire hudožni klevetnici“. Zamjera mu zašto mu to osobno nije predbacio kada ga je nedavno osobno pitao za savjet kako da se vlada u „poznatoj prepirci“. Ovlašćuje ga neka slobodno ispita je li on ikada, direktno ili indirektno, radio protiv glagoljice. Sve ostalo je „puka kleveta“. HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Pulišić Dražiću, 5. svibnja 1898.

Takvo mučno razdoblje Rajčević je doveo do usijanja kada je u ožujku 1899. proglasio da ni jedna župa njegove nadbiskupije nema pravo na glagoljicu. Nakon što je šest mjeseci kasnije Rajčević umro, pitanje glagoljice moglo se ipak lakše rješavati kako u Dalmaciji tako i u Rimu. Ne pouzdajući se u dalmatinske biskupe zbog njihova nejedinstvenog stajališta oko glagoljice, Sveta Stolica zadužila je sarajevskog nadbiskupa Josipa Stadlera, don Franu Bulića i krčkog kanonika Franju Volarića da dostave točne podatke i izvješće o glagoljici u Dalmaciji i Hrvatskom Primorju. Istodobno, tijekom 1899. i 1900. godine Svetoj Stolicu pristizali su brojni memorandumi o povijesti glagoljice u pojedinoj župi. U listopadu 1900. Giovanni Borzatti, koji je kao kaptolski vikar upravljao Zadarskom nadbiskupijom u vrijeme *sedes vacantia* nakon Rajčevićeve smrti, šalje župnicima zahtjev za dostavu podataka u svrhu dokazivanja prava na korištenje glagoljice.⁴⁸ Tri mjeseca kasnije, Borzatti izdaje povelju kojom se priznaje uporaba glagoljice u Župi Tribanj, a Dražić se ovlašćuje za glagoljanje.⁴⁹

Sukob tribanjskog župnika Dražića i nadbiskupa Rajčevića oko uporabe staroslavenskog jezika u liturgiji primjer je na kojem se jasno oslikava ondašnja crkvena stvarnost u Zadarskoj nadbiskupiji. Nepopustljivi Rajčević nije uzimao u obzir posebnosti pojedinih župa, njihovu prošlost i trenutne pastoralne potrebe. Valja reći i da su pojedini župnici sebi uzimali za pravo tumačiti rimske dekrete i u onim slučajevima gdje je to bilo rezervirano za biskupe. Povrh toga, njihova politička i stranačka aktivnost dodatno je zaoštravala odnose s Rajčevićem. Rimski dekreti koji su tih godina uređivali korištenje ove povlastice, ipak su ostavljali relativno dovoljno prostora za tumačenje kojim bi se zadovoljili pastoralni zahtjevi i pritom izbjegli žučni sukobi. Činjenica je da dalmatinski biskupi tada, a ni kasnije, nisu imali jedinstven stav o ovome pitanju, što je – sasvim razumljivo – u Rimu ostavljalo loš dojam o njihovu stavu prema staroslavenskom jeziku u Dalmaciji, a pitanje glagoljice u njihovim očima činilo često nejasnim. Može se stoga reći i da je to bio jedan od razloga nerijetko dvojbenim stavovima prema glagoljici od strane Svete Stolice.

⁴⁸ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Borzatti Dražiću, 17. listopada 1900.

⁴⁹ HR-DAZD-373, *Osobni fond Ante Marija Strgačić*, kut. 27. Borzatti Dražiću 23. siječnja 1901.

IZVORI:

Državni arhiv u Zadru

Osobni fond Ante Marija Strgačić

Arhiv Zadarske nadbiskupije

Opći spisi Zadarske nadbiskupije

Zbirka tiskovina

Varia

OBJAVLJENI IZVORI I LITERATURA:

Synopticus monasteriorum III. Ordinis Provinciae Illyricae S. Francisci, Paroeciarum, Capellaniarum expositarum, numeri animarum aerumdem nec non Sacerdotum, qui in hi set illis slavice liturgiam exercent in Dioecesi Jadertina, Luka JELIĆ, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum*, Krk, 1906.

Luka JELIĆ, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum*, Krk, 1906.

Ivo PRODAN, *Uspomene X. Borba za glagolicu. Povest glagolice i nje izvori*, Zadar, 1900.

Anton BOZANIĆ, *Anton Franki (1844 – 1908) svećenik, profesor, znanstvenik*, Omišalj, 2012.

Ivan JAKULJ, *Međunarodni ugovori između Svete Stolice i Crne Gore: povijesno-pravni vid*, *Crkva u svijetu*, 48/2013., 236 – 261.

Pavo JURIŠIĆ, *Posljednji pobornici glagoljice*, *Kačić*, 41-43/2009, 2011., 1013 – 1030.

Marijo RELJANOVIĆ, *Enciklika Grande Munus i pitanje obnove glagoljaštva u Dalmaciji*, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 43/2001., 355-374.

Ante GVERIĆ

WHEN THE GLAGOLITIC ALPHABET CAUSES CONFLICTS:
THE CASE OF FATHER LOVRO DRAŽIĆ AND ARCHBISHOP GRGUR RAJČEVIĆ

SUMMARY

The case of the conflict between the parish priest of Tribanj, Lovro Dražić, and the archbishop of Zadar, Grgur Rajčević, at the end of the 19th century over the use of the Old Slavonic language in the liturgy illustrates the church reality in the Zadar archdiocese. The uncompromising Rajčević did not take into account the specifics of individual parishes, their tradition and current pastoral needs when making a judgement about the use of the Glagolitic alphabet in the liturgy. The decrees of the Roman congregations governing the use of this ecclesiastical privilege in those years, however, left relatively sufficient room for an interpretation which would satisfy pastoral demands and avoid painful conflicts. Nevertheless, Rajčević heated this conflict when, only six months before his death, he declared that no parish of his archdiocese exercised the right to use the Old Slavonic language in the liturgy. On the other hand, some priests - such as Dražić - claimed the right to interpret the provisions of the Roman congregations that regulated these issues, even in those cases where it was reserved exclusively for local bishops. Also, their political and party activities further strained their relationships with Archbishop Rajčević.

In this "case" we follow the tense relations between Priest Dražić and Archbishop Rajčević. They ranged from the complaints that the priest sent against the archbishop to the competent congregations in Rome and lobbying for a solution to the issue up to harsh punishments (such as suspension) that Rajčević imposed on Dražić.

Keywords: Lovre Dražić, Grgur Rajčević, Zadar Archdiocese, Glagolitic alphabet, suspension.

GLAGOLJSKA RUKOPISNA GRAĐA DON KAŽIMIRA PERKOVIĆA POHRANJENA U ZAVIČAJNOM MUZEJU BIOGRAD NA MORU

Danijela DEKOVIĆ

Osnovna škola Sv. Filip i Jakov

Sv. Filip i Jakov

U članku je predstavljen dosada neobjavljen i nedovoljno istražen fond don Kažimira Perkovića koji se nalazi u Zavičajnom muzeju Biograd na Moru. Većinu ovih knjižica ispisao je vlastoručno sam don Kažimir Perković, dok je manji dio ispisan na pisačkoj mašini. Poseban značaj ovih bilježnica ogleda se u tome što one sadrže prijepise originalnih dokumenata koji nisu ostali sačuvani, posebno knjige bratovština iz Tinja, Polače i Jagodnje, kao i *pabircima*, odnosno kazivanjima samih mještana okolnih mjesta koja je don Kažimir Perković zapisao. Također, u članku je prikazan životni put don Kažimira Perkovića, od samog rođenja, odlaska u sjemenište, napuštanja aktivnog svećeničkog zvanja, odlaska u talijanski zatvor, odlazak u znanost, osnivanje Zavičajnog muzeja u Biogradu, pa do tragične i nerazjašnjene smrti u Biogradu na Moru 1943. godine. Na temelju ovih istraživanja predstavljen je cjelokupni fond don Kažimira Perkovića te je osvijetljen njegov životni put koji je neophodno poznavati da bi se prepoznala njegova uloga u hrvatskoj historiografiji i znanosti.

Ključne riječi: Rašević, Polača, *Breme osude*, spor s nadbiskupom, talijanski zatvor, Muzej hrvatskih starina Biograd na Moru, Crkvina – Galovac, Statut lige kotara ninskog iz 12. stoljeća, bilježnice, pabirci.

O ŽIVOTU DON KAŽIMIRA PERKOVIĆA

Don Kažimir Perković rođen je u Ražancu 9. siječnja 1884. od oca Bože Perkovića i majke Marte, rođene Zelić, koja je umrla šest mjeseci nakon Kažimirova rođenja. Osim njega, koji je bio najmlađi, u obitelji je bilo još troje djece, brat Nikola (njegovu su sinovi Dinko i Ivan, navode se u oporuci), sestre Šimica, koja je bila neudana, i Marija koja se udala za Marina Miletića. Da bismo lakše pratili njegov životni put, moramo posebno istaknuti njegove rodbinske veze s obitelji Grge Oštrića iz Novigrada u čijoj je obitelji najvjerojatnije i provodio prve godine svog života. Naime, njegova baka po ocu je Franica Perković, rođena Mišković, koja je imala sestru Martu udanu za Antu Oštrića iz Novigrada, a čija su djeca Grgo Oštrić rođen 1853., dugogodišnji načelnik Novigrada, i Anastazija Stana, rođena 1845., a udana za Ivana Lukačića u Biogradu.¹

¹ Zahvaljujem Dušku Miletiću na ustupljenim podacima.

Iz Novigrada, odnosno Ražanca, odlazi u Zadar, u nadbiskupsko sjemenište Zmajević, kao svećenički kandidat Zadarske nadbiskupije. Za svećenika je zaređen 28. 3. 1909. u vrijeme biskupa Mateja Dujma Dvornika. Prva, a ujedno i posljednja njegova svećenička služba bila je u Rašteviću i Polači (1909. – 1917.). Godine 1918. nakon sukoba s nadbiskupom, dijelom svećenika, mjesnim učiteljem u Polači i jednim dijelom samih mještana Polače napušta aktivnu svećeničku službu i isključivo se posvećuje znanosti. Iako se još i danas vode rasprave o tome je li nakon napuštanja aktivne svećeničke službe i dalje ostao svećenikom, proučavajući njegove spise i način života možemo dobiti dojam da se svećeništva nikad nije odrekao.

Breme osude

Nakon samo četiri godine službovanja u Polači, dolazi u sukob s mjesnim učiteljem kao i dijelom mještana te će ovaj sukob doseći svoj vrhunac 1913. godine za vrijeme podjele sakramenta svete potvrde (krizme) u susjednom mjestu Raštević koje se nalazilo unutar Župe Polača. U spisu *Breme osude*² detaljno opisuje početak sukoba s nadbiskupom i napuštanje aktivne svećeničke službe. Spis započinje s datumom 1. 6. 1913., nedjelja, krizma u Rašteviću, *Upadica Kažimira Perkovića*, poslužitelja župe: Raštević, sa Prev. i Prep. Dr. Vinkom Pulišićem nadbiskupom zadarskim, za pastirskog pohoda.³ U samom uvodnom dijelu spisa uočavamo da je „sukob“ započeo i prije samog dolaska nadbiskupa u mjesto, jer je don Kažimir, iako to nije smio, počeo svetu misu ne sačekavši nadbiskupa. Ulaskom u crkvu nadbiskup je bio neugodno iznenađen činjenicom da ga župnik nije sačekao. „Nakon ispovjedi, zbog umora nije sačekao nadbiskupa da dođe iz Polače već je započeo s misom. Nadbiskup je na misu došao u trenutku kada se pjevalo „Gospodi pomiluj“ a istovremeno je do don Kažimira stigla vijest da su „hrišćani“ iz Jagodnje Gornje na prolasku kroz selo nadbiskupu „nešto vikali“. Nakon Svete mise uslijedilo je ispitivanje djece u crkvi jer je škola bila daleko. Župnik djecu nije prebirao po znanju već je htio pokazati pravu sliku Župe sa dobrim i lošim stranama.“⁴ Problem nastaje kod ispitivanja Marije Jurjević, Šimine, djevojčice stare sedam godina koja od straha pred nadbiskupom nije ništa odgovarala. Iako je župnik djevojčicu počeo ispitivati prema njezinim sposobnostima, u ispitivanje se uključio i sam nadbiskup s

² Arhiv Zadarske nadbiskupije (HR-AZDN), *Fond Nadbiskupa Vinka Pulišića*, bez signature, neobjavljeno.

³ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Pulišića*, bez signature.

⁴ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Pulišića*, bez signature.

pitanjem da nabroji „pet stvari potrebitih da se dobro ispovijedimo“.⁵ Župnik se umiješao u ispitivanje jer se dijete prestrašilo izjavivši: „Oprostite preuzvišeni, ali ona toga još ne može znati, jer je u prvoj školskoj godini a i inače se djeca u Kotaru slabo razvijaju.“⁶ Nakon kraćeg razgovora nadbiskup je ljutito, na sav glas u prepunoj crkvi izjavio: „To nije istina! To znači da ne idu u školu ili da ih Vi ne podučavate.“⁷ Na ove riječi župnik je reagirao emotivno, a možemo reći i nepromišljeno. Bez riječi otišao je u riznicu pritom lupivši katekizmom o klupu. U riznici se prepirka nastavila. Držeći kalež u ruci, nadbiskup je izjavio: „Znaš da imam pravo napraviti napomene a ti nemaš pravo komentirati. I znam dobro da je crkveno suđe vrlo skupo.“⁸ Između ostalog župnik je izjavio: „Monsinor nemojte mi prijetiti, jer više ne želim nego da me pustite dalje. U posljednje četiri godine, puno sam trpio, te sam toliko ustajao da ne mogu ići dalje.“⁹ Razgovor je tekao dalje: Nadbiskup: „Od koga ste patili?“ Župnik: „Od sviju, a osobito od svećenika.“ Nadbiskup: „Taj svećenik Vam je rekao nešto?“ Župnik: „Nemojte me pitati zašto jer je priča preduga.“¹⁰ Razgovor je potom prekinut te su otišli na ručak.

Ipak, župnik je u sebi razmišljao: „Da nije istina što ja govorim, da ja djecu ne podučavam, ja koji nijesam prezao ni od kakva truda ni troška, da moje obje župe i Polaču i Rašević kršćanski uzgojim. Ja sam mojom krivnjom djecu zanemario!“¹¹ Da je sukob postojao ranije svjedoči dokument od 29. srpnja 1911. kojim je don Kažimiru Perkoviću Ordinarijat, po jednodušnoj želji profesorskog zbora, zabranio pohađanje bogoslovnog sjemeništa, „sjemenišnog „vrtla“ i svaki doticaj s đacima, jer njegov kontakt s njima ih kvari“. U pogledu toga kaže: „Lijepih li profesora! Da prekriju svoju nezrelost i nesposobnost, bacaju ljagu na drugoga, a ne znadu što znači ocrniti čovjeka koji nema prigode da se brani.“¹² Nakon ručka nadbiskup je otišao u svoje odaje, a župnik ostao u blagovaonici s don Šimom Matulinom, Markom Zrilićem, Dalmacijem Nalisom i Križanom Banovićem. Tada se župnik izjadao o profesorima teologije „koji valjda sav uzgoj svećeničkog podmlatka drže u tom, da ih na pragu u svijet i vrt Gospodnji crne pred njihovim biskupima kao revolucionare i neposlušnike, prigovorio je tome što ga je nadbiskup u crkvi javno prekorio i prijetio“.¹³ Na kraju je izjavio: „Volim

⁵ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Puljišića*, bez signature.

⁶ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Puljišića*, bez signature.

⁷ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Puljišića*, bez signature.

⁸ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Puljišića*, bez signature.

⁹ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Puljišića*, bez signature.

¹⁰ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Puljišića*, bez signature.

¹¹ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Puljišića*, bez signature.

¹² HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Puljišića*, bez signature.

¹³ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Puljišića*, bez signature.

ići orati neorane dolove oca moga nego li ovakve nemile udarce primati.“¹⁴ Na kraju spisa je potpis – Novigrad 1. 10. 1917.¹⁵ Upravo ove izjave u blagovaonici Marko Zrilić, učitelj u Polači, zloupotrijebit će u daljnjim napadima na župnika.

Drugi spis nosi naslov *Spor Kažimira Perkovića, Župe upravitelja u Polači, sa presvijetlim i prepoštovanim nadbiskupijskim ordinarijatom u Zadru godine 1917.*¹⁶ Don Kažimir Perković navodi spis od 26. XII. 1916. br. 3422 kojim ga se poziva da se na 25. siječnja 1917. pojavi u Zadru na ispitu za sv. ispovijed. U spisu se ne spominje posebna komisija dijeceze koju je župnik prije zatražio, a nadbiskup mu odobrio. Također, u župi je osjetio čudno ponašanje prema njemu, a ponekad i zlurado podsmjehivanje. Navodi da protiv njega „rvari“ Marko Zrilić, koji je bio učitelj u Polači: „Ta on mi je vazda i neprekidno ništio što god sam ja teškom mukom gradio. No tom sam se bio privikao, pa se nisam na toga bezdušnjaka ni obazirao.“¹⁷ Oko 1. 11. 1917. župnik je naćuo da ga je jedan župljanin iz Polaće, prema naputku učitelja Marka Zrilića, otićao tućiti kod nadbiskupa (ne navodi njegovo ime). U boćićno vrijeme te iste godine proćuo se glas po Polači da je Marko Zrilić izjavio: „Sve je u redu, da je „biskup“ njega pitao radi mene, da je on kazao svoju, i da se nada, da ću naskoro „promijeniti pašnjak““.¹⁸ Istovremeno don Kažimir obolijeva od malarije i nije mogao otići u Zadar opravdati se kod nadbiskupa. Tada je napisao: „Moje ime okaljano, moje življenje je zablaćeno, moji trudi unićteni, moja Źupa izrućena vukovima, da je razdiru, a nema više budnog ćuvara da zagrmi zatornicima njezinim: moja je Źupa i prvi će smrad u nju doći iz moje lećšine, a tek onda ćete ćiniti što vas bude volja.“¹⁹

U nastavku pisma nadbiskupu nagovjećtava odlazak iz Źupe, ali i prestanak Źupnikovanja uopće ako ga se ne oslobodi obveze polaganja ispita: „Onaj bijeli ovratnik koji mi je pokojni nadbiskup ovio oko vrata, povratiti ću onakav kakav sam i primio. A ja ću u bijeli svijet koji valjda krije u sebi koji tihi kutić za izmućenu duću Kažimira Perkovića.“²⁰ Nakon ponovne posjete Marka Zrilića nadbiskupu, ovaj je u pismu vidio oholost, prkos i prijetnju.

U drugom pismu²¹ Źupnik opisuje vremenske nepogode, odnosno potop koji traje dvije godine i koji je Źupu bacio na „prosjaćki ćtap“, svoje siromaćstvo zbog kojeg više ne moće pomoći siromaćnima, daljnja podmetanja Marka Zrilića, osjećaja ponićenje jer ga se sili na ispit koji je već polagao, a koji bi potvrdio da

¹⁴ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Pulićića*, bez signature.

¹⁵ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Pulićića*, bez signature.

¹⁶ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Pulićića*, bez signature.

¹⁷ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Pulićića*, bez signature.

¹⁸ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Pulićića*, bez signature.

¹⁹ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Pulićića*, bez signature.

²⁰ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Pulićića*, bez signature.

²¹ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Pulićića*, bez signature.

ne vrši svoju dužnost. Postavlja pitanje zbog čega ga se prisiljava da zbog ovih sitnica napusti svoje zvanje koje voli i koji je ideal njegove mladosti (Novigrad, 1. 10. 1917.).

Sljedeći dokument napisan je u Filipjakovu 14. 10. 2017.²² Potpisuje se Kažimir Perković, svećenik, a upućeno je presvijetlom i prepoštovanom nadbiskupskom ordinarijatu.²³ U ovom spisu osvrće se na prethodno navedena klevetanja, ali i navodi da je izgnan iz Župske kuće po ledu i snijegu s 18 kruna u džepu te da su njegova nastojanja da se spor izgladi i splotka razotkrije odbačena. Više je puta zatražio da se protiv njega provede kanonski proces, ali nikada nije dobio odgovor. Na kraju spisa navodi da ne može ostati u Zadarskoj nadbiskupiji te će preći u Zagreb: „I tako ćemo se rastati. Nijedna sila neće me zadržati i odvratiti ove odluke koja počiva na temeljitim razlozima vlastite samoobrane, zaštiti svećeničke časti i skrbi za svoju duševnost.“²⁴ U ovom spisu je i dopis Luke Škare, pok. Ivana, Benkovačkom dekanu s datumom 13. 10. 1916..²⁵ U njemu se don Kažimiru spočitava da je zaštitio trudnu djevojku zaposlivši je kod sebe kao sluškinju te ju je poslao kod njega da je ovaj oženi. Navodi da mu je župnik kao nagradu nudio 500 kruna, što je ovaj odbio jer dijete nije njegovo, a istovremeno ga optužuje da se bavi politikom i da je „učinio sramotu selu“. Ipak, benkovački župnik navodi da je sve ovo nesporazum i da je zapravo kriva „nesmotrena i nepromišljena forma pisanja i neko umišljeno progonstvo“.²⁶

U TALIJANSKOM ZATVORU

Završetak I. svjetskog rata, ali i teške političke prilike, ulazak talijanske vojske u Dalmaciju, a potom i Rapallski i Rimski ugovori, razlozi su zbog kojih don Kažimir nije otišao u Zagreb, već je zbog svojih ideja i izrazite nacionalne svijesti uhićen i interniran s biogradskog područja te osuđen na deset godina teške tamnice. Zajedno s njim, u istom postupku, osuđen je i učitelj škole u Filipjakovu Niko Marinković koji je u ljetopisu Pučke škole Filipjakov 22. 11. 1923. zapisao:

„Danas stalni nadučitelj ove škole “Nikola Marinković”, nakon 4 godine i 3 mjeseca po italijanskim vlastima lišen dužnosti i progonjen zbog nacionalnih osjećaja, osuđen od italijanskog ratnog suda u Zadru

²² HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Puljišića*, bez signature.

²³ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Puljišića*, bez signature.

²⁴ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Puljišića*, bez signature.

²⁵ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Puljišića*, bez signature.

²⁶ HR-AZDN, *Fond Nadbiskupa Vinka Puljišića*, bez signature.

18.3.1919. na 10 godina tamnice, od kojih 2 1/3 godina odslužio u italijanskim tamnicama u Jakimu, Forli i Firenci u društvu italijanskih razbojnika – ponovno; nakon konačnog oslobođenja; preuzeo je svoju dužnost pri ovoj školi na temelju odluke 6. aprila 1923. broj 540. Sreskog Školskog Vijeća u Benkovcu.“

O tim događajima učitelj Niko Marinković naknadno je zapisao (11. 4. 1924): „Radi njegovih nacionalnih osjećaja.... i jer popisivao narod u ovome selu (decembar - januar 1918-1919) nakon sloma austr. ug. a za trajanja italijanske okupacije - za plebicit u korist kraljevine S.H.S. i za sloma klicao Nj. V. Kralju Petru Karagjorgjeviću i jer nagovarao narod da dragovoljno nakon sloma A.U.M. stupi u vojsku Nj. V. Kralja Petra Karagjorgjevića - bi danas 23. 1. 1919. u 5 sati popodne uapšen od italijanske okupatorne vlasti i torpedačom odveden u zatvor u Zadar po pratnjom 6 vojnika, 1 časnika i 1 sudca kao tumača, a s nadučiteljem uapsiše i Don Kažimira Perkovića kao tobožnjeg njegovog pomagača, te dneva 18. 3. 1919. od ratnog suda u Zadru bi nadučitelj osuđen na 10 godina teške tamnice, a u aprilu iste godine bi parabrodom poveden u Jakim u tamnicu (s mnogim našim prognanicima). U Jakimu cijelo je vrijeme bio u društvu italijanskih razbojnika, a prama njemu postupak bio je jednak postupku kojeg su imali i italijanski razbojnici bez ikakve razlike. U Jakimu je ostao skoro 1 ½ godinu, tad bi prevezen u društvu italijanskih razbojnika dvostruko okovan u posebnim za tu svrhu uređenim gvozdenim vagonima, u Forli (kraj Bologne) gdje je ostao do 9/1. 1921. a tad na jednak način bi odveden u Firencu, u nekaki samostan, pretvoren u tamnicu. Jadne su to tamnice! E da nekako olakoti svoje muke, morao je moliti da ga stave kaznene samice (celle di punizione) e da ne bude u neprestanom doticaju s razbojnicima talijanskim. Vrlo okrutni upravitelj te tamnice nekako to dozvoli. Tako je bilo izdržati u tim samicama, veličine 1mX3m, uz pomanjkanje zraka, svijetlosti i hrane (hrana se prima 1 put dnevno). Odmah se organizirao odbor i u ime sela prirediše u školskoj dvorani svečanu počasnu večeru: nadučitelj i Don Kaži Perkoviću; na koju bijahu pozvani svi odličniji stanovnici sela Marinković, Perković, Eškinja, knez. Borelli, Pelicarić te mnogi uglađeniji težaci; 60-80 osoba. Skoro sve do zore potraje večera uz patriotske govore i pjevanje narodnih pjesama. Svjedoci u optužbi bijahu trojica:

- a) Paško Baričić p. Mate, krčmar;
- b) Šime Brzić
- c) Šime Morović Ivanov, težak.“²⁷

²⁷ Arhiv Osnovne škole Sveti Filip i Jakov, *Ljetopis Pučke škole Filipjakov*, bez signature, neobjavljeno.

OSNIVANJE ZAVIČAJNOG MUZEJA I ZNANSTVENI RAD

Rapallskim ugovorom i amnestijom talijanskog kralja ranije je pušten iz zatvora te se 1921. godine vraća u Biograd na Moru gdje i umire 1943. godine pod nerazjašnjenim okolnostima. Od 1923. godine posvećuje se znanosti te 1925. godine osniva Zavičajni muzej u Biogradu na Moru pod nazivom Muzej hrvatskih starina Biograd na Moru. U Biogradu na Moru aktivan je i u političkom i kulturnom životu pa je tako vijećnik u općini Biograd na Moru, bavi se pitanjima agrarne reforme i običajnog prava, obilazi arheološke i povijesne lokalitete, vodi arheološka iskapanja na lokalitetu Crkvina u Galovcu, kontinuirano donosi materijal u muzej, obilazi mjesta i zapisuje događaje, piše prvu monografiju o Biogradu, inicira podizanje spomenika kralju Tomislavu prilikom obilježavanja obljetnice *Tisuću godina hrvatskog kraljevstva, 925.-1925.*, a godine 1939. u Biogradu osniva Sokolsko društvo. Zaslužan je za pronalazak prijepisa pravno-povijesnog spomenika Statuta lige kotara ninskog iz 12. stoljeća. O tome Petar Karlić navodi:

„Jednoga dana mjeseca rujna stigismo automobilom kod g. Kazimira Perkovića, župnika u Polači, koji se također zanima za narodne umotvorine te koji je još kao gimnazijalac znao da bilježi narodne pjesme. Dogovorismo se s mladim župnikom, da ćemo se sutradan u Benkovcu sastati. Ovamo je on donio sa sobom i statut Lige kotara ninskoga, koji bijaše našao u obiteljskom arhivu pok. Pavla Vlatkovića, trgovca i posjednika u Novom gradu. Zapaziv odmah važnost toga statuta zamolih g. župnika, da mi dozvoli da prepisem statut, jer da bih ga želio objelodaniti, a on mi na to obreče, da će mi sam prijepis u Zadar poslati. Iza nekoga vremena zaista i dobih taj prijepis, ali uvidjeh, da je vrlo nužno, da dođem do originala. Stoga se za praznika oko Svih sveti odvezení u Polaču, odakle se s originalom povratih u Zadar, na čemu i ovdje g. župniku najljepše zahvaljujem. Iz originala načinih prijepis, koji dalje dole priopćujem.“²⁸

Među raznim predmetima i knjigama koji su ostali sačuvani posebno su značajne njegove ručno pisane:

1. Pravno-povijesni rječnik – 2 bilježnice
2. Običajno narodno pravo – bilježnica broj II, broj III, broj XIII, broj XIV, broj XV, sveukupno 5 bilježnica
3. Stare mjere – 1 bilježnica

²⁸ Petar KARLIĆ, Statut lige kotara ninskog, *Vjesnik Arheološkog društva u Zagrebu*, sv. XII, Zagreb, 1912., 287 – 298.

4. Stara Hrvatska upravna i sudska podjela – 1 bilježnica pisana na pisaćem stroju
5. Sjeverna Dalmacija – 1 bilježnica.²⁹

U studenom 2018. godine vraćeno je 9 bilježnica koje su bile u arhivu prof. dr. Janka Beloševića (bilježnice je predao dr. Ante Uglešić, Sveučilište u Zadru, odjel za Arheologiju). To su:

1. Pravne bilješke, I.
2. Povijesne bilješke, II., III., IV., V., VI., VII.
3. Liburnija ili stara hrvatska povijest
4. Stara hrvatska povijest.

Glagoljske madrikule bratovština vjerojatno je u cijelosti transliterirao jer se u svim bilježnicama citiraju dijelovi transliteriranih tekstova. Neki od ovih glagoljskih rukopisa zagubljeni su te su danas sačuvani samo u transliteraciji don Kažimira Perkovića. To se posebno odnosi na jedan cijeli glagoljski kodeks – Glagoljsku madrikulu sv. Stjepana iz Jagodnje Donje i Polače te dio Glagoljske madrikule iz Tinja.³⁰

1. *Pravno-povijesni izražaji*, započeto 1921., napomena „svršeno“. Rječnik započinje s *Aureus – Stari rimski novac do Konstantina*, a završava s pojmom *Engleska libra – dijeli se na 16 unača, zadnja bilješka Nastavak pod „E“*. Posebno bih izdvojila pojmove koji su izvučeni iz Matičnih knjiga bratovština ili oporuka kao što su: *Brzičan – svečan, svetkovina, Matica bratovštine sv. Kuzme i Damjana u Polači*.³¹ *Kapitul osmi, naredismo toliko je da se čini vazda braština, pervu nedilju po barzičoj da se čini služba za živih i za mrtvih i za dobročinci ki pomagaju ovu skulu.*; *Digan – Znači: sudac ili gaštald posobe seoske ili bratovštine*. Glagoljska knjiga bratovštine sv. Kuzme i Damjana u Polači god. 1717. kaže:

²⁹ Danas se bilježnice nalaze u Zavičajnom muzeju Biograd na Moru, bez signature, neobjavljene.

³⁰ Transliterirani dijelovi izgubljene Glagoljske madrikule sv. Stjepana i dijelova Glagoljske madrikule iz Tinja vidi u članku Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Danijela DEKOVIĆ, Bratovštine Polače i okolnih mjesta: Nadina, Raštevica, Tinja i Jagodnje u XVIII. i XIX. st., Zbornik sa znanstvenog skupa: *Polački kraj u prošlosti i sadašnjosti*, ur. Božo Došen, Zadar, 2020., 247 – 271.

³¹ Zavičajni muzej Biograd na Moru, *Glagoljska madrikula Bratovštine sv. Kuzme i Damjana u Polači 1711.-1808.*, Pavao KERO, *Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji*, 2. izdanje, Zadar, 2015., 64; Transliteracija cijele madrikule objavljena je u nizu Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, Pavao KERO, Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Marija KERO: *Glagoljska Madrikula bratovštine SS. Kuzme i Damjana u Polači 1711. – 1808.*, 2013.

Odabrasmo za digana iz nova starijega Filipa Žepinovića, mlađeg Petra Maslardića i Tomu Bobanovića.; Groš.

U Glagoljskoj knjizi bratovštine (*Matici braštine*) sv. Kuzme i Damjana u Polači početoj god. 1717. često se spominje groš. *U narodu je u Kotaru ostala tradicija da je vrijedio 80 šoldi. Groš je nosio 10 dalm. libara. Vidi: Matica braštine sv. Stipana u Polači god. 1776.*³²

2. *Pravno-povijesni rječnik II.*, započet, nedovršen. Rječnik započinje pojmom *Astare = adstare*: u prisustvu, a završava s pojmom *Župani*: Dva su župana bila u županiji. God. 1188. u županiji *Sidraga*. // Sm. Cod. Dipl. II. Str. 218 // Posebno su zanimljivi sljedeći upisi:

*Banovina: U maticama Vjenčanih župe Novigradske stoji: Na 8 miseca decembra 1695. Ja don Šimun Vlatkovića parohijan Misionar Apostolski i Vikardij Faranci od Banovine i Like, daržave Ninske. // U mene i ispisu iz Matica // Međaši: Međaši se opisuju sa četiri vjetra unakrst: od bure, od juga, od zapada i od istoka. Ako su kojeg vjetra ima više međaša ovi se nabrajaju s lijevog kraja prama desnomu. I blago se broji s lijeva na desno. I sprovodi i procesije idu vazda slijeva na desno.*³³

3. *Običajno narodno pravo, Knjiga II.*³⁴ Knjiga započinje *Prepisom bilježaka skupljenih na posebnim „urcima?“* a potom slijedi *Izvadak iz Radničke knjige Ive Oštrića iz Novigrada*. Na kraju bilježnice navodi:

Filipjakov, na 24 listopada 1923, Kažimir Perković. Trgovačka knjiga Martina Oštrića, o kojoj je gore spomena našao sam ponovno u kući Grge Oštrića i prepisao je u cijelosti u knjizi XIII. Filipjakov, dne 23. XI. 1929. Kažimir Perković. Knjiga je ostala u kući sada već pokojnoga Grgura Oštrića.

Bilješke koje navodi na početku bilježnice napisao je razgovarajući s mještanima Kotara i Primorja, a naknadno je bilješke s papira zapisao u bilježnicu. Bilješke je započeo skupljati 1922. godine prema *kazivanju težaka*. Težaci koji se navode su: Jude Eškinja iz Filipjakova, Petar Bašić iz Tinja, Mate Kadija iz Turnja, Marko Majica iz Filipjakova, Pere Perajić iz Polače, Dane Ražnjević iz Polače, Kriško Baričić, Janko Mrvičić, sudbeni vještak u Filipjakovu, Grubić Ante pok. Petra iz Perušića, Trifun Zorica iz Kožlovca, Mišura Petar iz Podluga, Bare Begić iz

³² Zavičajni muzej Biograd na Moru (dalje: ZMBM), *Pravno-povijesni izražaji*, Zavičajni muzej Biograd na Moru, bez signature, neobjavljeno.

³³ ZMBM, *Pravno-povijesni rječnik II.*, bez signature, neobjavljeno.

³⁴ ZMBM, *Običajno narodno pravo Knjiga II.*, bez signature, neobjavljeno.

Raštevića, Bogdan Dobrić iz Benkovca, Mate Markov iz Perušića, Ćusa Stjepan iz Podluga, a sadrži i prijepise iz knjige Marka Oštrića u Filipjakovu. Kazivanja težaka sadrže podatke o najmu vola, davanju vola na *izor* te krava i ovca na glavnicu, kao i pravna načela za glavnicu, krava i ovca na *napolicu* i pravna načela, krmača za okot i pravna načela, *pravna načela za tuku, opća načela o gospodarenju i podijeli blaga*, pravna načela za vinograd, oranicu, stablo, travarinu i solarinu, pravna načela za kukuruz, pšenicu i voćke, pravna načela za maslinu, načela glavnice, napolice, običajno pravo za stabla i običajno narodno pravo za zemlju. U izvatku iz *Radničke knjige* Ive Oštrića iz Novigrada navodi primanja i davanja radnicima od 17. rujna 1794. do 27. travnja 1852. Posebno su nam zanimljivi podatci o nadnicama koje su isplaćivane radnicama, kao i zabilješka na kraju bilježnice:

„Ovu je knjigu vodio Ive Oštrić pok. Jure posjednik u Novigradu. Imao je svoju stupu u Karinu. Pored njega vodio je i njegov sin Kuzman kasnije učitelj u Novigradu. Što je pisano hrvatski, pisano je starim talijanskim pravopisom. Ja sam u ovoj knjizi pisao sve novim pravopisom pogotovo prezimena i imena osoba i mjesta, da ne bude pomutnje u čitanju. Kako je Ive Oštrić pisao hrvatski može se vidjeti u mojoj knjizi običajnog prava dio II, u koju sam po dva puta vijerno ispisivao što sam god za vrijedno našao u pomenutoj knjizi Ive Oštrića. Još je knjiga bila u obitelji Ive Oštrića, a to su bili trgovački računi, u kojima se navodi i trgovanje s obrovačkim Turcima. Spominjam se samo ove izreke: „A Omer, Turco di Obbbrovazzo“.... Meni se čini da sam je prenio u kuću Grgura Oštrića kod kojega mora da se sada nalazi. Obitelj Ive Oštrića rečeni Kapitanovi, potiče od glasovitog kotarskog junaka Luke Oštrića serdara. Njegove se isprave još čuvaju u obitelji, a ja sam ih sviju vijerno prepisao i svi se prijepisi nalaze kod mene.“³⁵

4. *Običajno narodno pravo Knjiga III.*³⁶ Knjiga započinje zapisom:

Cijena volima, koži volunjskoj i ino, u Polači od 1717. do 1800. godine., potom slijede pabirci, odnosno kazivanje Ambroza Milata o prijevozu razne robe brodom (najčešće gajetom), kao na primjer prašine iz Primorja ili prijevoz *masta* iz Filipjakova u Zadar, a koji je plaćao Marko Oštrić. Dalje se navode vrste novca koje su bile ili su još uvijek u opticaju, kao i njihove vrijednosti.

³⁵ ZMBM, *Običajno narodno pravo Knjiga II.*, bez signature, neobjavljeno.

³⁶ ZMBM, *Običajno narodno pravo Knjiga III.*, bez signature, neobjavljeno.

U ovom dijelu don Kažimir Perković navodi podatke iz Glagoljske knjige Bratovštine sv. Petra i sv. Ivana Krstitelja³⁷ u Tinju:

Godina 1778. Proda pšenice polučak 13 po L. 19 četvrtalj, Glagoljske knjige Bratovštine sv. Kuzme i Damjana u Polači. Godina 1764. Strošak za skulu koga učini sudac Ivica Prtenjača za riže L 12, za kapulu L16, za sol L 12...

Posebno su značajni prijepisi iz glagoljske knjige Bratovštine sv. Petra i sv. Ivana u Tinju od 1723. godine do 1808. godine. Podatci navode troškove bratovštine, odnosno podatke o kupnji, prodaji ili posudbi. Zanimljivi su sljedeći zapisi:

*28. God. 1785. u Tinju na 23 decembra. Nota što troši sudac Mate Lemezina. Sviću za Božić Groša 7. Saviše o Uskrsu svića Groša 6. Saviše dade za bačvu L 24. Suviše dade za vino kada su želi i orali L 24. Saviše dade za vino kada su kopali četvrtalj 12....*³⁸

U sljedećim zapisima daje opis mletačkih novčića navodeći njihovu vrijednost pritom je uspoređujući s vrijednostima raznih vrsta novca koje su bile u upotrebi i Dalmaciji kroz duže vrijeme. Zapisi koji su nam posebno zanimljivi su oni koji se odnose na Glagoljsku madrikulu Bratovštine sv. Stipana u Polači, za koju osim ovih nema nikakvih drugih podataka jer nije sačuvana. Sredinom 20. stoljeća u rukama ju je imao don Kažimir Perković, moguće da je bila dijelom fonda koji je on ostavio Muzeju Biograd na Moru, ali je nakon njegove smrti nestala. Transliterirani zapis donosim u cijelosti:

- 1.) *God. 1767. Munta kožu groša 5, l(ibar) 2. S(oldini) 4. Kanta šenice Mijo Križić č(etvrtalja): 2 po l(ibar) 26. Munta šenice Luka Žepina č(etvrtalja): 1 po istu cinu. Munta šenice polučak 1 po istu cinu. // Tako još 3, 4 puta navađa i četvrtalje i polučake vazda s dometkom: po istu cinu. // Polučak pšen(ice): 13 l(ibara) // pridasmu sucu novomu šenice č(etvrtalja): 2, polučaka 1, oke 5. Pridasmu prokaraturu Luci Perajaću groša 5 l(ibar) 6 s(oldini) 10.*

³⁷ Madrikula ove bratovštine je sačuvana, ali je jedan dio nestao i iz zapisa je vidljivo da je don Kažimir Perković imao u rukama cijelu madrikulu. Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Danijela DEKOVIĆ, Bratovštine Polače i okolnih mjesta: Nadina, Raštevica, Tinja i Jagodnje u XVIII. i XIX. st., Zbornik sa znanstvenog skupa: *Polački kraj u prošlosti i sadašnjosti*, ur. Božo Došen, Zadar, 2020., 247 – 271; Zavičajni muzej Biograd na moru, *Glagoljska madrikula sv. Petra i sv. Ivana Krstitelja u Tinju i Bubnjanima 1723. – 1753*; Pavao KERO, *Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji*, 104, 105; Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Bratovština (skule) župe sv. Ivana Krstitelja u Tinju i župe sv. Petra i Pavla u Bubnjanima u 18. stoljeća, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* br. 53./2011., 163 – 187; Transliteracija cijele madrikule objavljena u nizu Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, P. KERO, G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, M. KERO, *Glagoljska madrikula sv. Petra i sv. Ivana Krstitelja u Tinju i Bubnjanima 1723. – 1753.*, Zadar, 2012.

³⁸ ZMBM, *Običajno narodno pravo Knjiga III*. Bez signature.

- 2.) God. 1768. Munta kožu Žepina Luka l(ibar) 63. Munta šenice Mijo Križić šenice pol(učaka) 3 po l(ibar) 24, žita pol(učak) 1 po l(ibar) 6. Munta žito Mijo Matošić če(tvrtalj) 1 oke 6 po istu cinu. Munta kožu od ovna l(ibar) 4 s(oldini) 10. // Napred po više puta ponavlja razne kupce vazda s dodatkom po istu cinu. // Polučak pšenice 12 l(ibar), pol(učak) ječma = 6 l(ibar).
- 3.) God. 1768. Stroših za maslinare šenice oke 3. Prodah ulja kvartuča 4 podnosi l(ibar) 6 s(oldini) 6. // Kvartuč ulja = l(ibar) 1:11 ½.
- 4.) God. 1769. (22. X.) Munta kožu od vola l(ibar) 45 s(oldini) 14. Munta proso č(etvrtalja): 5 po libar 10. Dade na konat vina sića 3 podnosi l(ibar) 8 s(oldini) 10. Munta šenice Jure Matošić p(o)l(učak) 1 po l(ibar) 20 četvrtalj. // Tako više puta sa naznakom kako gori // Polučak pšenice = l(ibar) 10. // Pišemo jaspres što dadosmo na dobitak: Šimi Zagorcu petice 2. Munta žita č(etvrtalja): 2 po l(ibar) 10. // Polučak ječma = 5 l(ibar), Sić vina = l(ibar) 2:16 // Munta prosa č(etvrtalja): 4 po li(bar) 10. // polučak prosa = l(ibar) 5.
- 5.) God. 1770. (13. X) Munta kožu od krave l(ibar) 43 s(oldini) 10. Munta frmente četvrtalj 1 pol(učaka) 12. // Polučak kukuruza = 6 l(ibar) // Munta žito četvrtalj po l(ibar) 12. Munta šenicu po l(ibar) 15 četvrtalj. I tako dalje vazda sa: po istu cinu. // Polučak ječma = 6 l(ibar). Polučak pšenice = l(ibar) 7:10.
- 6.) God. 1771. Munta kožu l(ibar) 40. Munta šenicu polučak 1 po l(ibar) 10. // Navađaju je ostali vazda sa naznakom: po istu cinu // Polučak pšenice = 10 l(ibar).
- 7.) God. 1772. Munta kožu od krave l(ibar) 48. Munta šenicu polučak 3 po l(ibar). 10 i po (10:10) i ostalo po to. Munta isto po 11 libara četvrtalj. Ostavismo jaspres: u Mate Perajića tri Filipa. Dade mu konat l(ibar) 24 usve dvadeset i četiri 1774. na 9 otobra, osta dužan l(ibar) 48. // Polučak pšenice = 10:10 l(ibar). Polučak ječma = l(ibar) 5:10.
- 8.) God. 1773. Munta kožu l(ibar) 40. Munta šenicu če(tvrtalj) 2 po libar 24, i ostalo svu po istu cinu učinismo. // polučak pšen(ice) = 12 l(ibar).
- 9.) God. 1774. Munta kožu od krave l(ibar) 66 s(oldini) 10. Pridasmo sucu Luki Kulašu šenice pol(učaka) 9, žita pol(učaka) 5 po što proda, da ju plate oni koji nisu donili šenice. I jaspres trinaest groša i devet libara 139.
- 10.) God. 1775. Munta kožu od vola l(ibar) 58 s 22. Munta žito koliko ga bude po l(ibar) 10 s 2 četvrtalj. // Polučak ječma = l(ibar) 5:1.
- 11.) God. 1776. Munta kožu od vola po l(ibar) 57. Munta šenicu pol. 3 po libar 16 i po (16:10) četvrtalj i ostalo svu po istu cinu // Polučak pšenice = l(ibar) 8:5 // Munta žito l(ibar) 3 s 10 polučak. // Polučak ječma = l(ibar) 3:10 // Munta prosa č(etvrtalj) 1. l(ibar) 9 s(oldini) 4. // Polučak prosa = l(ibar) 4:12 // Pridasmo sucu novomu Mijatu Ražnjeviću l(ibar) 189, vero: groša osamnaest i libara 9.

- 12.) *God. 1777. Munta kožu od vola l(ibar) 90. Dade na konat usve l(ibar) 6 s(oldini) 8, osta dužan libar 83:12. Munta žito Šimun Frankul če(tvrtalj) 11 vero jedanajest gro l(ibar) 13 i po čini usve l(ibar) 148 s(oldini) 10 // Polučak ječma = l(ibar) 6:15 // Munta proso če(tvrtalj) 3 po l(ibar) 14 // Polučak prosa: 7 libara // munta pir če(tvrtalj) 4 po l(ibar) 11 s(oldini) 2 // Polučak pira = l(ibar) 5:11 // Munta šenicu če(tvrtalj) po l(ibar) 21 s(oldini) 10. // Polučak pšenice = l(ibar) 10:15.*
- 13.) *God. 1778. Munta kožu od vola l(ibar) 87. Munta šenice pol. 4 po l(ibar) 24 četvrtalj i ostalu učiniše po istu cinu // Polučak pšenice = l(ibar) 12. Munta žito pol(učak) 11 po l(ibar) 11 čini l(ibar) 260:10 // Polučak ječma = l(ibar) 5:10.*
- 14.) *God. 1779. Munta kožu od vola l(ibar) 53 s(oldini) 4. Šenica muntaše i učiniše da bude po libar 24 četvrtalj, a to koji nisu donili. // Polučak pšenice = l(ibar) 12.*
- 15.) *God. 1780. Munta kožu od vola l(ibar) 68 s(oldini) 4. Munta šenicu če(tvrtalj) 3 i po(lučak) po libar 22 čini l(ibar) 77 // Polučak pšenice = l(ibar) 11 // Munta žita če(tvrtalj) 1. l(ibar) 10 s(oldini) 4. // Polučak ječma = l(ibar) 5:2.*
- 16.) *God. 1781. Munta kožu od vola l(ibar) 62 s(oldini) 10.*
- 17.) *God. 1782. Munta kožu od krave l(ibar) 40.*
- 18.) *God. 1783. Munta kožu od vola l(ibar) 79.*
- 19.) *God. 1785. Munta kožu od vola l(ibar) 68:10.*
- 20.) *God. 1786. Munta kožu od vola. l(ibar) 78.*
- 21.) *God. 1787. Munta kožu od vola l(ibar) 85.*
- 22.) *God. 1788. Kožu od vola l(ibar) 73:10. Josip Boban poruk za Nikolu Matošića l(ibar) 27 da dade do godišta glavnici i dobitak.*
- 23.) *God. 1789. Munta kožu od krave l(ibar) 61: Šenice če(tvrtalj) 4 prodasmo je l(ibar) 136. Dado za kiriju l(ibar) 9 // Polučak pšenice = l(ibar) 17.*
- 24.) *God. 1790. Koža od krave l(ibar) 64. Šenice četvrtalja 2 l(ibar) 45 // Polučak pšenice = 11:5 l(ibar).*
- 25.) *God. 1791. Munta kožu od vola l(ibar) 145:10.*
- 26.) *God. 1793. Munta kožu od vola l(ibar) 149:10.*
- 27.) *God. 1794. Kožu od vola l(ibar) 124:10. Pridasmo sucu Anti Samaržiji usve l(ibar) 170, a to što je munat. U Šimuna Bobana ostane ječma što ima u zalogu za l(ibar) 159, a to za kožu i grude što je ni munta, a u prosu 11 čini l(ibar) 170, i obeća isti Boban, da će dati do Svi sveti istome Anti Samaržiji.*
- 28.) *God. 1795. Kožu od vola l(ibar) 101:10.*
- 29.) *God. 1796. Kožu od vola l(ibar) 95.*
- 30.) *God. 1797. Kožu od vola l(ibar) 51:10. Kožu od krave l(ibar) 31:10.*
- 31.) *God. 1798. Kožu od vola velikoga l(ibar) 74:10.*
- 32.) *God. 1799. Kožu od vola l(ibar) 126:10.*

- 33.) *God. 1801. Kožu od vola l(ibar) 130:10. Pridasmo sucu žita pol 1, čini l(ibar) 12 // Polučak ječma = l(ibar) 12 // dade Šimun Boban istu četvrtalj 1 čini l(ibar) 18. // polučak ječma = l(ibar) 9.*
- 34.) *God. 1803. Kožu od vola l(ibar) 141:10.*
- 35.) *God. 1805. Kožu od krave groša 12. Donese Šimun Bobanović 3 polučaka prosa u ime duga svaki četvrtalj po l(ibar) 18 // Polučak prosa = l(ibar) 9.³⁹*

Nakon ovih zapisa slijede zapisi iz Glagoljske madrikule sv. Mihovila u Filipjakovu.⁴⁰ Podatci se odnose na razdoblje od 1783. do 1818. godine te govore o radu bratovštine, prodaji, kupnji i zajmovima pojedinim članovima bratovštine. Posebno se uočava da su članovi bratovštine trgovali s kožama vola i brava što nas jasno upućuje na zaključak da su se bavili stočarstvom. Knjiga završava raznim pabircima o zemlji, pri čemu je podatke dobio od Janka Mrvičića, sudbenog vještaka u Filipjakovu, Kuzme Škare iz Škabrnje, a dio je izvađen iz *Namjesništvenog arhiva u Zadru*, a to su dokumenti koji se odnose na Manfreda kneza Borellija.

5. *Običajno narodno pravo Knjiga XIII.*⁴¹ Ova bilježnica započinje prijepisom trgovačke knjige Martina Oštrića iz Novigrada. Na početku prijepisa naznačeno je da je knjiga složena od 18 listova „previjenih u dvoje tako da broji 36 listova ili 72 strane“. Dužina knjige je 31 cm, a širina 11 cm. Svi su listovi cijeli samo je prvi list pri dnu oštećen. Nadalje navodi:

„Knjiga je pripadala obitelji Oštrić rečeni Kapitanovi u Novigradu, kojoj je pripadao i poznati junak Luka Oštrić. Sada se čuva u obitelji Grgura Oštrića u Novigradu. Ja je ispisujem slovo po slovo a u zaporkama naznačujem kako se pravilno čita.“⁴² Cijela knjiga pisana je na talijanskom jeziku te su u njoj navedeni podatci koji se odnose na plaće radnicima, kao i na njihove obaveze, a donosi i vrlo vrijedne podatke o trgovini s Turcima iz obližnjeg Obrovca. Nažalost, dio teksta koji je, kako navodi don Kažimir, pisan „turskim pismom“,⁴³ nije prepisan, već je samo naznačeno u kojem dijelu teksta se on nalazio. Potom slijedi *Izvadak iz bilance trgovine Marka Oštrića i Ante Eškinje iz Filipjakova*.⁴⁴ Pisan je, kao i prethodna bilježnica,

³⁹ ZMBM, *Običajno narodno pravo Knjiga III.*, bez signature.

⁴⁰ Državni arhiv u Zadru, *Glagoljska madrikula Bratovštine sv. Mihovila u sv. Filipu i Jakovu*; Pavao KERO, *Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji*;; Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Bratovštine (Skule) župe sv. Mihovila u sv. Filipu i Jakovu u razdoblju od 17. do 19. st.*, Sv. Filip Jakov, 2013.

⁴¹ ZMBM, *Običajno narodno pravo Knjiga XIII.*, bez signature.

⁴² ZMBM, *Običajno narodno pravo Knjiga XIII.*, bez signature.

⁴³ ZMBM, *Običajno narodno pravo Knjiga XIII.*, bez signature.

⁴⁴ ZMBM, *Običajno narodno pravo Knjiga XIII.*, bez signature.

na talijanskom jeziku, a odnosi se na razdoblje od 20. svibnja 1858. do 1. lipnja 1884. godine. Bilanca se odnosi na razne vrste žitarica, kao i na domaće životinje koje su se nalazile kod mještana okolnih mjesta, a bile su u vlasništvo Oštrića i Eškinje. Posebno su nam zanimljivi podatci u kojima su životinje navedene prema imenima kao što su Žutova, Galiza, Brocova, Zritulja, Zekulja, Plamenka, Mrkonja, Pana, Golub... Bilježnica završava zapisima o dalmatinskoj libri u razdoblju od 1643. do 1645. godine.⁴⁵

6. *Običajno narodno pravo Knjiga XIV.*⁴⁶ Bilježnica započinje prijepisom bilježnice pod nazivom *Ogledalo od duga*, koju je ispisao Giuro Bozulich iz Molata, župnik u Bibinjama.⁴⁷ Pisanje ove bilježnice započeto je u Bibinjama 1. veljače 1821., a završava napomenom:

„Božulić don Jure rođen je u Molatu na 5. augusta 1788. Ređen je za svećenika 8. rujna 1820. Umro je kao župnik u Bibinjama.“

U bilježnici je don Jure pažljivo upisao svoje dužnike, iznos duga i datum vraćanja duga. Također, imao je i svoju gajetu od koje je imao redoviti godišnji prihod. Upisani su i podatci o obnovi župne kuće u Bibinjama i nabavi potrebnog inventara. Posebno se ističe zajam majci i bratu koju su mu dug vratili kao i ostali, uz kamatu.

Potom slijedi prijepis *Knjige blaga*⁴⁸ don Marka Pelicarića, župnika u Filipjakovu. Bilježnica je pisana na talijanskom jeziku te je u njoj naveden točan broj ovaca, koza i krava koje je posjedovao don Marko, a koje su se nalazile na čuvanju kod pastira iz bližnje okolice. Tako se navode sljedeći pastiri: Pikunić Ive iz Filipjakova, Petar Bašić iz Sikova, Bože Kadija iz Filipjakova, Barica Buraza iz Filipjakova, Stipan Marko Milat iz Filipjakova, Dujam Rlić (Erlić) iz Tinja, Mate Karamarko iz Filipjakova, pastir Brkić, Šime Pikunić, Kata Jukić-Čavić iz Filipjakova, Šime Šangulin iz Filipjakova, pastir Kadija iz Filipjakova, Stipe i Marko Milat, Krševan Morović iz Filipjakova, pastirica Kata udova Srčić, Ive Fantina iz Filipjakova, Nikola Morović iz Filipjakova, Jerka Jokić, Pastir Šarlija, Joso Mikas iz Filipjakova, Franica Šangulin iz Filipjakova, Tome Pirović iz Turnja, Ive Čavić iz Filipjakova, pastir Rlić (Erlić) u Tinju i ostali. Osim stočarstvom, don Marko se bavio i uzgojem pčela. Na kraju bilježnice je zapis: „Prepisivanje završio na 27. XII. 1929. K. Perković.“

⁴⁵ ZMBM, *Običajno narodno pravo Knjiga XIII.*, bez signature.

⁴⁶ ZMBM, *Običajno narodno pravo Knjiga XIV.*, bez signature.

⁴⁷ ZMBM, *Običajno narodno pravo Knjiga XIII.*, bez signature.

⁴⁸ ZMBM, *Običajno narodno pravo Knjiga XIV.*, bez signature.

Bilježnica se dalje nastavlja upisom raznih *Pabiraca*,⁴⁹ odnosno bilježaka koje je prikupio razgovarajući s Jerom Strpićem, trgovcem i mesarom iz Biograda, Markom Eškinjom, trgovcem, mesarom i posjednikom iz Filipjakova, Antom Eškinjom, trgovcem iz Filipjakova, Milanom Dominisom, umirovljenim sudcem iz Biograda i Kršom Eškinjom, posjednikom iz Filipjakova, a odnose se na cijenu mesa i ostale trgovačke robe te cijenu nadnice.

U ovoj bilježnici nalazi se i dio bilježnice, odnosno knjige IX.⁵⁰ Na početku bilježnice navodi se cijena zemlje, vinograda i kuće, kao i cijena njihova zakupa. Posebno je istaknuta cijena pšenice koja se navodi u Matici Bratovštine sv. Kuzme i Damjana u Polači, a odnosi se na razdoblje od 1720. do 1790. godine, kao i izvadak iz računa crkve u Tinju od 1782. do 1850., iz računske knjige Ive Oštrića u Novigradu i iz Službenog lista Dalmatinske vlade, a odnose se na cijenu pšenice.

Bilježnica završava popisom blaga koje su imali Marko Oštrić i Ante Eškinja „po tuđim torovima a sastavljena je 1. srpnja 1884. od Eugenija Giacute iz Zadra“, ispisom iz *Dužničke knjige* Marka Oštrića i Ante Eškinje, trgovca iz Filipjakova, ispisom iz dućanske knjige Ante Eškinje pok. Pere iz Filipjakova i ispisom iz „inventara imovine zajednice Marka Oštrića i Ante Eškinje iz Filipjakova“ sastavljene 1. lipnja 1884.⁵¹

7. *Običajno narodno pravo Knjiga XV*.⁵² Bilježnica započinje prijepisom knjige Mitra Santinija iz Turnja, odnosi se zakupninu desetine u Gorici, a donosi i bilješke o dugovima. Na početku bilježnice je upis:

„Na prednjoj strani korica prilijepljene su dvije etikete. Knjiga je duga 32 cm, a široka 11 cm.“

Potom slijedi prijepis dokumenta iz Polače⁵³ koji je pisan 8. veljače 1838. U dokumentu se navodi jaspri između Krševana Jurjevića i Zvete Prtenjačine. Krševan je dao vinograd u zalog, a kao svjedoci navode se Todor Kastelanich, Mile i Cvite, a pisao je don Ante Kaštelanich. Posebno nam je važan zapis „Original u mene“, što nam je siguran dokaz da je ovaj dokument, kao i mnogi drugi, bio u posjedu don Kažimira Perkovića. Potom navodi cijene blaga i zemlje pozivajući se na mesare u Biogradu i okolne zemljoposjednike.

⁴⁹ ZMBM, *Običajno narodno pravo Knjiga XIV*, bez signature.

⁵⁰ ZMBM, *Običajno narodno pravo Knjiga XIV*, bez signature.

⁵¹ ZMBM, *Običajno narodno pravo Knjiga XIV*, bez signature.

⁵² ZMBM, *Običajno narodno pravo Knjiga XV*, bez signature.

⁵³ ZMBM, *Običajno narodno pravo Knjiga XV*, bez signature.

Zatim slijedi prijepis još jednog dokumenta, ovaj put iz Filipjakova⁵⁴ koji je pisan na 12. otopra 1807. Odnosi se na *napolicu* između Šime Šarića, koji u odnos ulazi sa 10 ovaca i 5 dvizica, i braće Mate i Šime Fantina koju ulažu svoju kravu Rudovu i junicu crvene dlake. Odnos traje šest godina i pri tome sve dijele napola. Kao svjedoci navode se Ante Mikecin i Mate Vidas, a pisao je don Jakov Šarić. I tu nalazimo zabilješku: *Original našast u Fiipjakovu sada kod mene. Biograd, dne 10. IX. 1930. Kažimir Perković.* Potom navodi cijene blaga i hrane, posebno navodeći rodne i nerodne godine. Bilježnica završava prijepisom izvatka iz *Računa uprave imanja Grge Oštrića u Filipjakovu* od 1923. godine.

8. *Stare mjere, knjiga IV*⁵⁵ U bilježnici su opisane sljedeće mjere: *hrvatska stopa, liburne* (tip broda), *starić, obujam bačve* – srednji promjer (*mjera barilo*), *dijametar bačve, sagume*, opis, *mjera, skica i gradnja broda – gajeta, leut, bracara, liburna*, popis novca u Hrvatskoj i njegova vrijednost kroz povijest, *cijena blaga, mesa i cijena vola, mjesečeve mijene* prema julijanskom kalendaru, *sunčev krug i početni dan* po julijanskom kalendaru, *paskalna tablica, mjere za zemlju i težinu* te mornarske bilješke prema kazivanju Tome Urode, *kalafata* u Biogradu.
9. *Stara Hrvatska upravna i sudbena raspodjela*.⁵⁶ Tipkano u obliku tablice. Sadrži imenik mjesta (Dalmacija) s točnim brojem hrvatskog i srpskog stanovništva u navedenim mjestima, raspodjelu mjesta po starim županijama (opaske su upisane ručno), ispravljena Općina Skradin, ispravljena Općina Biograd i ostali.
10. *Sjeverna Dalmacija*.⁵⁷ Bilježnica nosi naslov *HISTORIČKI RAZVITAK SJEVERNE DALMACIJE* te je u njoj donesena povijest Dalmacije u razdoblju prapovijesti, rimskog doba, starohrvatskog doba, hrvatsko-ugarskog doba, mletačkog i turskog doba, drugog mletačkog doba, prvog i drugog austrijskog doba, francuskog doba, talijanske okupacije, jugoslavenskog doba, novog hrvatskog doba, zatim donosi upravnu i sudbenu sistematizaciju Sjeverne Dalmacije – općine, kotarevi, kotarski sudovi, mjesta i pučanstvo prema popisu 1931.
11. *Pravne bilješke I*.⁵⁸ Naslovnica – *Povjesne bilješke iz Ravnih Kotara, prikupio K. Perković.* U bilježnici se opisuju rimska cesta Zadar – Scardona, kraljevski

⁵⁴ ZMBM, *Običajno narodno pravo Knjiga XV*, bez signature.

⁵⁵ ZMBM, *Stare mjere, knjiga IV*, bez signature.

⁵⁶ ZMBM, *Stara Hrvatska upravna i sudbena raspodjela*, bez signature.

⁵⁷ ZMBM, *Sjeverna Dalmacija*, bez signature.

⁵⁸ ZMBM, *Pravne bilješke I*, bez signature.

dvori u Biogradu, cesta pod nazivom Providurac, rimski vodovod Vrana – Zadar, Banica Biogradska (legenda), donosi opis i skicu biogradskog kaštela, hrvatske zadužbine u Biogradu, opis raznih milja, opis Ptolomejeve karte, legendu o pojavi konjanika u Biogradu, opis crkvenih službi u Biogradu i okolici, cijene raznih proizvoda i cijenu zemlje.

12. *Povjesne bilješke II.*⁵⁹ Sadrži razne podatke o rimskom dobu i utvrdama Ravnih Kotara, podatke u uzgoju i preradi maslina s posebnim naglaskom na Vranu, opis Feuda Vranskog, Kumenta kraj Biograda, opis kraljevskih dvora u Biogradu, opis Čakavaca i Cakavaca, Povijesni dokumenti Šibenika i njegova teritorija od 1167. do 1324. godine, opis crkve sv. Ivana u Biogradu, opis kaštela Matkovića, kartu, tj. tloris grada Biograda izvađen iz stare sudbene mape godine 1929., legendu o Banici Vilenici (kazivao starac Ante Buća), opis kamenice opata Jurjevića, popis crkvenih posjeda Zadra izvan samog grada, nastanak Muzeja hrvatskih starina u Biogradu, morske duljine na Jadranu i kronologiju hrvatskih vladara.
13. *Povjesne bilješke III.*⁶⁰ Sadrži opis kraljevskih grobnica u Biogradu, skicu biogradske katedrale sv. Marije, opis plemena Mitrovića, opis zvona opata Jurjevića, opis rimskog vodovoda u Biogradu, presušivanje Vranske bare, opis plemena Rudić, Labar i Kurnaratić Tolić, opis raznih dužina koje se koriste u Dalmaciji, opis puteva uz obalu, opis mjesta Velim, popis i opis starih hrvatskih županija, teritorij Raba pod Velebitom, opis natpisa kralja Kolomana u Biogradu, opis zadnjeg suda posobe u Biogradu, opis Zlokovnice, popis i opis vjetrova, opis vladavine Krešimira IV., kraljeva Kolomana i Stjepana, razaranje Biograda, hrvatske kraljevske krune i dr.
14. *Povjesne bilješke IV.*⁶¹ Sadrži opis vladavine kralja, neokrunjene kraljevi Hrvatske, povijest Zapadnog Rimskog Carstva, dataciju hrvatske dvorske kancelarije – krugovi i mijene mjeseca, pomične svetkovine, zatim sjedinjenje Dalmacije i Hrvatske 1797. godine, opis Tukljačkog spomenika, opis stupova iz kraljevskih dvora u Biogradu, popis starohrvatskih županija, opis ukrasa iz džamije u Vrani, pjesmu *Kletva Divojčina*, opis plemena Colić, opis Teutina zlatnika i dr.
15. *Povjesne bilješke V.*⁶² Sadrži podatke o akcentima, skicu krune zdenca u Ninu, opis arheoloških istraživanja na lokalitetu Crkvina u Galovcu sa skicom i opisom tlorisa crkve i pronađenih kamenih ulomaka iz

⁵⁹ ZMBM, *Povjesne bilješke II.*, bez signature.

⁶⁰ ZMBM, *Povjesne bilješke III.*, bez signature.

⁶¹ ZMBM, *Povjesne bilješke IV.*, bez signature.

⁶² ZMBM, *Povjesne bilješke V.*, bez signature.

starohrvatskog doba, navodi da je godina na ploči koja se nalazila na kući Ante Šare kombinacija glagoljice i arapskih brojeva, opis pronađenih grobova, skica ornamentike, opis starohrvatskih županija i dr.

16. *Povjesne bilješke VI.*⁶³ Bilježnica je nedovršena i započinje opisom Općine i Kotara Zadar, donosi i opis akcenata u otočana te značenje pojma krsno ime.
17. *Povjesne bilješke VII.*⁶⁴ Pisana je latinskim jezikom te sadrži niz pravnih pojmova posloženih prema abecednom redu.
18. *Liburnija ili stara Hrvatska.*⁶⁵ Pisana je u obliku tablice te sadrži popis mjesta i pučanstva u Dalmaciji 1931., stanje po općinama 1939., preuređenje općina prema prirodnim granicama, nove općine Benkovac, Biograd i Kistanje.
19. *Stara hrvatska povijest.*⁶⁶ Tipkano, sadrži povijest Hrvatske od prapovijesti novog hrvatskog doba.

ZAKLJUČAK

Iz svega iznesenog možemo zaključiti da je don Kažimir Perković ne samo prikupljao glagoljske dokumente već je i jako dobro poznao glagoljicu. Upravo zahvaljujući njegovu radu na obradi i prikupljanu povijesne baštine biogradskog kraja, ostale su sačuvane glagoljske knjige bratovština Tinja i Polače te je posebno značajno da je u njegovim prijepisima ostala sačuvana i madrikula Glagoljske Bratovštine Sv. Stipana iz Jagodnje i Polače te zagubljeni dijelovi glagoljske bratovštine iz Tinja. Osim ovih knjiga, prepisao je i brojne dokumente i knjižice koje, osim u njegovim prijepisima, nisu ostale sačuvane nigdje drugdje. Nažalost, nakon njegove tragične i nerazjašnjene smrti 1943. godine u Biogradu,⁶⁷ gdje je i pokopan, veći dio ovih dokumenata i knjižica je nestao i ne zna se gdje se sada nalaze.

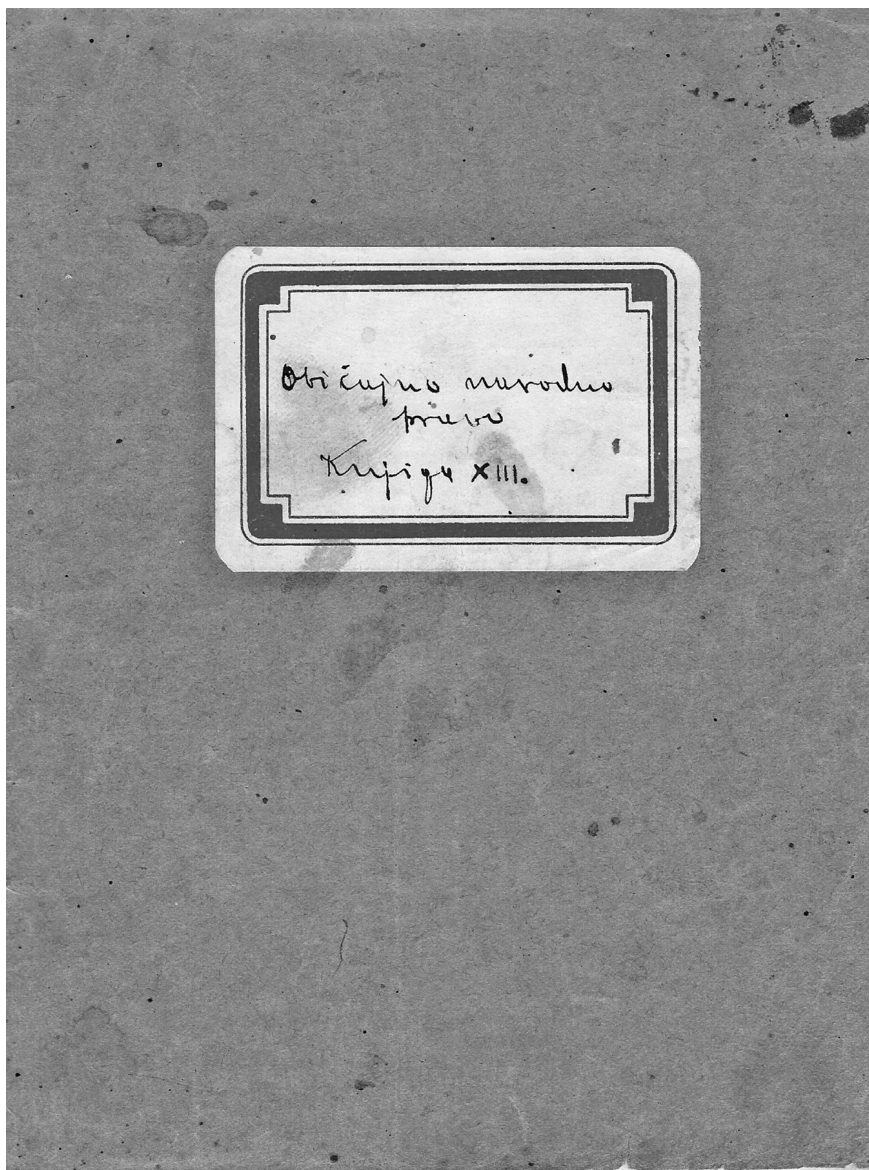
⁶³ ZMBM, *Povjesne bilješke VI.*, bez signature.

⁶⁴ ZMBM, *Povjesne bilješke VII.*, bez signature.

⁶⁵ ZMBM, *Liburnija ili stara Hrvatska*, bez signature.

⁶⁶ ZMBM, *Stara hrvatska povijest*, bez signature.

⁶⁷ Prema navodima obitelji Perković, don Kažimir Perković obješen je u Biogradu u vremenu između svibnja i rujna 1943. Dosadašnja istraživanja nisu dala nikakve spoznaje o njegovoj smrti, odnosno u Matičnim knjigama nije pronađen upis datuma smrti. Pronađen je samo kraći novinski članak u kojem se navodi da je umro, ali bez ikakvih drugih podataka.

SLIKA 1. Zavičajni muzej Biograd na Moru, Fond Kažimira Perkovića, Bilježnica: Običajno narodno pravo, knjiga XIII., korice.

25.

Carbuli vivi 15 capi a 4.50 Fior = Fior 67.50
 Bue vivo 1 valore 22 Talleri = 64 Fior.
 Cavallu vivo 1 valore 11 Talleri = 44 Fior

ANIMALI VIVI.

1. Britanica Gujo e Trifera gn. Stevan Lissone

1 armento (Bubala)	(1/2) = 10 Fior	} 30 Fior
1 " (Galiza)	" = 10 "	
1 " (Pročova)	" = 10 "	

2. Trifera gn. Lulle - Sivo Torrelle

2 armenti (Čerljeni e Rumacchi Kibova)	3/4 = 20 Fior	} 38
2 vitelli 1 maschio e 1 femina	8 "	
1 armento (Berjenli Čerljeni)	10 "	

3. Furzerich Bajani - Tiya

1 armento bianco di nome Zivotuli	1/2 = 10	} 180
1 " cenere " " Zehuli	10	
1 Bue bianco " " Zivotu	25	
1 armento bianco " " Plamenli	10	
1 manzo rosso " " Kitogus	20	
1 " " " " Arcochi	20	
1 " bianco " " Tlavotu	20	
1 " nero " " Mrlonji	20	
1 armentina rossa " " Čerljeni	10	
1 manzello bianco " " Tauru	10	
1 " " " " Kitogus	10	
1 " " " " Golub	10	
1 vitello maschio	5	

4. Festich Krivan - Rustane

1 capo giovane	40 (1/2) = Fior 20	} 40
1 armento bianco (Polučeva)	20 " = " 10	
1 " rosso (Spurica)	20 " = " 10	
1 manzo nero (Lecogus)	40 " = " 20	
1 vitello maschio rosso	16 " = " 8	

SLIKA 2. Zavičajni muzej Biograd na Moru, Fond Kažimira Perkovića, Bilježnica: Običajno narodno pravo, knjiga XIII., str. 25.

IZVORI

Arhiv Zadarske nadbiskupije

Fond Nadbiskupa Vinka Pulišića

Arhiv Osnovne škole Sveti Filip i Jakov

Ljetopis Pučke škole Filipjakov

Zavičajni muzej Biograd na Moru

Glagoljska madrikula sv. Petra i sv. Ivana Krstitelja u Tinju i Bubnjanima 1723. – 1753.

Glagoljska madrikula Bratovštine sv. Kuzme i Damjana u Polači 1711. – 1808.

Fond don Kažimira Perkovića

Državni arhiv u Zadru (DAZD)

Glagoljska madrikula Bratovštine sv. Mihovila u sv. Filipu i Jakovu

LITERATURA:

Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Bratovštine (Skule) župe sv. Mihovila u sv. Filipu i Jakovu u razdoblju od 17. do 19. st.*, Sv. Filip i Jakov, 2013.

Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Danijela DEKOVIĆ, *Bratovštine Polače i okolnih mjesta: Nadina, Raštevica, Tinja i Jagodnje u XVIII. i XIX. st.*, Zbornik sa znanstvenog skupa: *Polački kraj u prošlosti i sadašnjosti*, (ur. Božo Došen), Zadar, 2020., 247 – 271.

Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Bratovština (skule) župe sv. Ivana Krstitelja u Tinju i župe sv. Petra i Pavla u Bubnjanima u 18. stoljeća*, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* br. 53./2011., 163 – 187.

Petar KARLIĆ, *Statut lige kotara ninskog*, *Vjesnik Arheološkog društva u Zagrebu*, sv. XII, Zagreb, 1912., 287 – 298.

Pavao KERO, *Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji*, 2. izdanje, Zadar, 2015.
Pavao KERO, Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Marija KERO, *Glagoljska Madrikula bratovštine SS. Kuzme i Damjana u Polači 1711. – 1808.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, Zadar, 2013.

Pavao KERO, Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Marija KERO, *Glagoljska madrikula sv. Petra i sv. Ivana Krstitelja u Tinju i Bubnjanima 1723. – 1753.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, Zadar, 2012.

Danijela DEKOVIĆ

GLAGOLITIC MANUSCRIPTS OF DON KAŽIMIR PERKOVIĆ KEPT
IN THE LOCAL MUSEUM IN BIOGRAD NA MORU

SUMMARY

The article deals with the so-far unpublished and insufficiently researched fund of Don Kažimir Perković, which is kept in the Local Museum of Biograd na Moru. Most of these booklets were written by Fra Kažimir Perković himself, while a smaller part was typed on a typewriter. The fund consists of 18 notebooks, although there were many more, unfortunately, lost today. A special significance of these notebooks is reflected in the fact that they contain transcripts of original documents that have not been preserved, especially the books of brotherhoods from Tinj, Polača and Jagodnja. Noteworthy are also compilations of texts, i.e. narrations of the residents in surrounding villages written down by Don Kažimir Perković. The article also shows the life of Don Kažimir Perković, all the way from his birth, going to the seminary, leaving the active priesthood, going to prison in Italy, dedicating himself to science, founding the Local Museum in Biograd na Moru to his tragic and unexplained death in Biograd na Moru in 1943. Particular emphasis is placed on the work "*Breme osude*" (The Burden of Condemnation), which Don Kažimir Perković wrote in 1918. Today, the document is kept in the Archives of the Zadar Archdiocese, in the fund of Archbishop Vinko Puljić. It describes his conflict with the Archbishop, especially emphasizing the role of the Polača teacher Marko Zrilić, who stirred up disagreements and we may well say also encouraged further conflicts. In the chronicle of the St. Filip and Jakov Primary School, we find a detailed description of his going to Italian prison, serving his term and returning to Biograd na Moru. Based on these investigations, the entire fund of Don Kažimir Perković was presented, and we shed light upon his life, which is extremely important for the recognition of his role in Croatian historiography and science.

Keywords: Rašević, Polača, Burden of Condemnation, disagreement with the Archbishop, Italian prison, "Museum of Croatian Antiquities in Biograd na Moru", Crkvina - Galovac, the league statute of the Nin district from the 12th century, notebooks, compilations of texts.

TRI SVEĆENIKA GLAGOLJAŠA KOJI SU PRENIJELI GLAGOLJAŠKI NAPJEV *OTČE NAŠ* U MISI IZ SVEĆENIČKE PJEVAČKE SLUŽBE U PUČKO LITURGIJSKO PJEVANJE

Izak ŠPRALJA
Samostan i Župa sv. Mihovila
Zaglav

Glagoljaški napjev za *Otče naš* u misi – dio svećeničke pjevačke službe – veliko je glazbeno otkriće i obogaćenje naše glagoljaške glazbene predaje. Tri su župnika glagoljaša sve do II. vatikanskog sabora pjevala misu na dotadašnjem hrvatskom liturgijskom (crkvenoslavenskom) jeziku i potakla svoje vjernike da u obnovljenom obredu mise na suvremenom hrvatskom jeziku pjevaju Molitvu Gospodnju glagoljaškim – hrvatskim napjevom.

Ključne riječi: *Otče naš*, glagoljaški napjevi, župnici glagoljaši, misa

Hrvatski napjev za Molitvu Gospodnju – *Oče naš*, nastao je kad su Hrvati pokršteni. Uvjerljivo to – osobito s obzirom na liturgijsku glazbu – pokazuje sljedeća rečenica u Mahničevu službenom izvještaju Rimskoj kuriji: “Hrvati su pokršteni u vremenu od 7. – 9. st. u vrijeme, dakle, kada latinski jezik nije još bio proglašen liturgijskim jezikom Zapadne crkve”¹. Činjenica da je sačuvan glagoljaški napjev za *Otče naš* u misi pokazuje da je slijed liturgijskog govora i pjevanja uvijek bio na hrvatskom jeziku i pjevu. Koliko to na svoj način pokazuje glagoljaško pjevanje puka, još više to pokazuju svećenici – misnici, predvoditelji bogoslužnog pjevanja, bez obzira na to jesu li i koliko su mogli slijediti glagoljašku glazbenu predaju. Oni, dakle, koji su glagoljašku predaju slijedili sve do liturgijske obnove II. vatikanskog sabora zaista su je prihvatili i kao svoju osobnu i svećeničku, pa je u skladu s liturgijskom obnovom predali da „živi“ kao pučka glazbena baština.

„Kad se uzmu u obzir okolnosti koje su tijekom povijesti pratile hrvatsko liturgijsko pjevanje – jedno od dva liturgijska pjevanja Rimske ili Zapadne crkve – treba istaknuti:

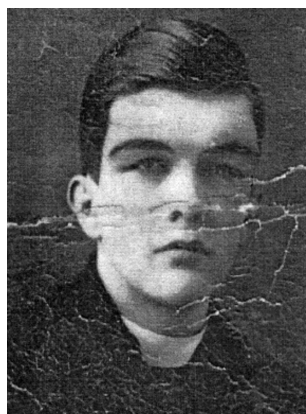
- da ni u jednom glagoljaškom liturgijskom priručniku (misali, obrednici) nije napisan glagoljaški, nego samo gregorijanski napjev,
- da u obnovama bogoslužja s glagoljaškim govorom i pjevom, izdanja Staroslavenske akademije u Krku i zagrebačkih bogoslova u Zagrebu (*Hrvatski crkveni kantual*, Zagreb 1934.) za vrijeme Cecilijanskog pokreta nisu uključeni glagoljaški, nego samo gregorijanski napjevi,
- da u snimanju glagoljaškog pjevanja u drugoj polovici 20. stoljeća (V. Žganec, J. Bezić) nije bilo uključeno i pjevanje misnika glagoljaša (svećenička pjevačka služba Reda mise ...),

¹ Marko JAPUNDŽIĆ, *Tragom hrvatskog glagolizma*, Zagreb, 1995., 73.

- da u liturgijskoj obnovi II. vatikanskog sabora „okrenutoj puku“ (oltar, materinski jezik i pjev ...) nije bilo uključeno glagoljaško pjevanje u duhu saborske liturgijsko – glazbene obnove,
- onda je pravo čudo Božje dobrote da je prije provedene liturgijske obnove II. vatikanskog sabora snimljen dio pučkog glagoljaškog pjevanja, odnosno, da su tri župnika sve do II. vatikanskog sabora pjevala „Otče naš“ u misi na dotadašnjem hrvatskom liturgijskom (crkvenoslavenskom) jeziku te da su potakli svoje vjernike da u obnovljenom obredu na suvremenom hrvatskom liturgijskom jeziku pjevaju Molitvu Gospodnju hrvatskim napjevom. To su: don Šime Maronić, župnik u Žmanu na Dugom otoku od 1936. do 1971. g., don Marko Cvitanović, župnik u Pašmanu na istoimenom otoku od 1930. do 1966. g. i don Ive Bareša, župnik u Zatonu kod Šibenika od 1938. do 1992. godine.“²

Don Šime Maronić (Novigrad pod Velebitom, 1913. – 1977.)

O njemu je don Rozario Šutrin u knjizi *Župa Žman o 730. obljetnici prvoga spomena mjesnog imena Žman 1260. – 1990.* (1992: 93 – 96) zapisao:

„Rijetki su naši svećenici koji čitava svoga dušobrižničkog služenja ostadoše u jednoj župi. Jedan od takvih je naš don Šime Maronić [...]

Rodio se u Novigradu pod Velebitom 13. svibnja 1913. [...] Klasičnu gimnaziju i ispit zrelosti završio je u Šibeniku. Uvijek odličan učenik. [...] i u jesen 1932. abiturijent Šime Maronić nastavi bogoslovni studij u splitskom Centralnom bogoslovskom sjemeništu. Uvijek jedan od najboljih studenata. [...] Biskup

Jeronim Mileta zaredio ga je za svećenika 1. ožujka 1936. u šibenskoj katedrali u kojoj mladomisnik don Šime vrši kratko vrijeme službu korskog vikara. Iste godine najesen imenovan je upraviteljem Župe Žman na Dugom otoku. Tu će ostati vršeći svećeničku službu do umirovljenja – 30. srpnja 1971. godine. [...]

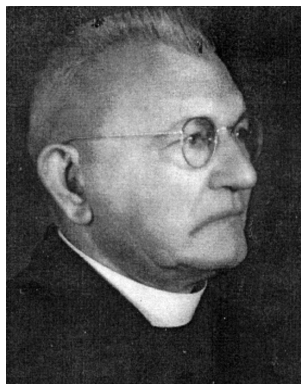
Trsio se i znojio, osobito napornom nedjeljnom službom, katehizacijom i posjećivanjem bolesnika. [...] Propovijedao je rado i uvjerljivo, s nekom posebnom blagosti i umiljatosti u intonaciji glasa i izraza lica. Dobro je i pjevao pa su ga svi rado slušali.» Godine 1963. Mirko Vidulić snimio je nedjeljnu misu kada su svi: don Šime, crkveni pjevači i puk slavili Boga na hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku i glagoljaškom pjevanju, što je – koliko mi je poznato

² Izak ŠPRALJA, *Glagoljaški napjev Otče naš*, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 5, god. IV., Zadar, 2017., 31.

– jedini takav snimak. Zlatko Vidulić (* 1940.) tvrdi: „Don Šime Maronić dobro je svirao harmonij i Žmance je naučio veći broj pjesama“ (crkvenih popijevaka namijenjenih pjevanju puka).“

Don Marko Cvitanović (Veli Iz, 1886. – Pašman, 1977.)

O njegovu svećeničkom djelovanju u *Vjesniku zadarske nadbiskupije* piše da je bio župnik Rodaljica u Bukovici, vojni svećenik u I. svjetskom ratu i zapao u talijansko zatočeništvo, da je bio vicerektor Zmajevićeva sjemeništa u Zadru, vjeroučitelj u Učiteljskoj školi te župnik u Nevidanima, Dobropoljani i Pašmanu (od 1930. do 1966.), gdje je i umro 1977. u 92. godini.

Od njega se oprostio don Žarko Brzić ovim riječima: „U cijelom ovom našem kraju bio je pojam dobrog svećenika. [...] Kako je doživljavao svoje svećeništvo, najbolje ga je orisao u pjesmi posvećenoj o. Leopoldu Mandiću kojega je posebno štovao:

Svećenik je luč što svijetli,
Svećenik je sol što krijepi.
On je sunce koje sjaje,
On je vatra koja grije,
On je rosa što natapa,
Bratu svome otac i majka.“

„O njemu su, sada osamdesetgodišnjaci koji su uz njega izrasli i postali crkveni pjevači, rekli sljedeće:

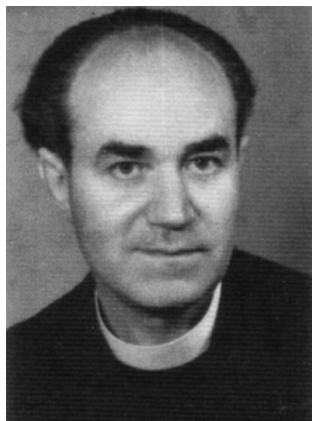
„Marko je bija narodni čovik. Sve što je dobio od naroda on je s narodom i potrošio. Umro je na krevetu koji mu je otac kupija kad je doša za župnika. Pošto je bija tako dobar, bija je dobar sa sirotinjom bilo kojom. Pomagao je dicit koja su bila siromašna, a podučavao je i studente. On je puno učinija za Pašman.

Došla je okupacija Italije a on se proti njih borija u Tirolu i nisu mu bili dragi i pomaga je partizane. Tako i svećenik padre Ambroz koji je bija gvardijan u samostanu sv. Duje u Kraju. Netko je to našpijā [dojavio] pa su Njemci jednoga dana došli, pokupili njega jednoga i drugoga i jednu curu u Kraju, Mariška se zvala. Ni trebalo suda, odveli su ih na vješanje. Bila su tri konopa na murvi [dudu]. Marušku su prvu objesili i onda je trebao don Marko. Onda je on na njemački reka: „Neka se čelične kugle u moja prsa razbijaju, ali vješati se ne dam. To je kukavički.“ Onda su ga pitali, odakle on zna njemački. Kaže: „Bija

sam svećenik, po činu kapetan u Tirolu.“ „U kojem regimentu?“ Kaza je koja je regimenta bila. „Ko je bija komandant?“ Taj i taj, a to je bija otac ovog poručnika koji ih je trebao obisiti. A onda spasija se i fratar i pop. Poslao ih je doma i nisu završili na vješalima.

Don Ivo Bareša (Vodice, 1913. – Šibenik, 2011.)

Na početku životopisa koji je „na zahtjev Tamaruta, šibenskog biskupa“ napisao, zapisao je o svojoj obitelji: „Imao sam petero braće i dvije sestre od kojih su svi – osim jednoga brata – umrli tokom I. svjetskog rata ili neposredno iza njega. Preživjeli brat [...] je prisilno mobiliziran poginuo pod Kninom 1944. godine u starosti od 29. godina.“

O sebi u tom životopisu piše: „Od 1926. do 1934. pohađao sam gimnaziju u Šibeniku [...] Od 1934. do 1935. studirao sam teologiju u Splitu, a zatim od 1935. do 1938. Teološki fakultet u Ljubljani. [...] Mladu misu sam imao u Vodicama 24. VII. 1938., tu sam

ostao kao župski pomoćnik župniku Luketi do 30. 10. 1938. kad sam imenovan župskim upraviteljem Župe Zaton kod Šibenika gdje sam ostao do danas.“

O dušobrižničkom djelovanju don Ive napisao je don Slavko Mikelin: „Cijeli radni vijek bio je župnik u Zatonu, tj. 54 god. Prvi je otvorio vjeronaučnu dvoranu u kojoj je osim vjeronauka svaki dan držao repeticije za učenike (i djecu komunista). Prvi je počeo izdavati župni list umnažan ciklostilom. Pisao je redovito kroniku župe.“ Objavljena je pod naslovom *Kronika Župe Zaton kod Šibenika od 1322. do 1992.* (1996).

U toj kronici u bilješci o piscu Živko Živković piše: „U vrijeme svoga pastoralnog rada uključio se u gradnju nove župne crkve slijedeći „zov zavjeta naših pređa“, kako je znao isticati u župnom listu „NAŠA CRKVA“ koji je pod osobito teškim uvjetima izdavao, a na njegovu inicijativu pokrenuti su listovi „Bakarska zvona“ i „Lanterna sv. Marka“. Godine 1963. objavio je u Šibeniku „GLAS CRKVE“.“

U spomenutoj *Kronici* zapisao je među događajima u 1969. godini: „Dana 7. III. – župnik je snimio na magnetofonsku vrpču pjevanje zatonske mise. Misu su u kapelici uz župski stan pjevali uz župnika još: Živković, Ćiro; Dukić, Roža; Dukić, Seka; Živković Milka; Živković, Blaga i kći joj Željka.“ Tako se don Ive pribrojio snimateljima glagoljaškog pjevanja koji su naznačili i imena kazivača. Magnetofonska vrpca nažalost nije sačuvana.

U nastavku (Curriculum vitae Bareša Ive – Zaton) napisao je: „Moj životni križni put u stvari je samo jedna postaja – Zaton. Tu sam padao i ustajao pod križem. Tu sam se susreo s Judama, s Petrima, ali i Šimunima i dobrim ženama. Tu sam bio utamničen, tu bičevan (tučen tako da sam reverendu donio kući u komadima i odležao deset dana od udaraca). Tu sam bio gažen, popljuvan i raskinjan, ali tu sam i uskrsnuo u nadi.“ Tu njegovu muku i uskrsnuće u spomenutoj „Bilješci o piscu“ Ž. Živković je ovako opisao: „Bio je uvijek priseban, staložen, razborit i smion, neuništiv u obrani vjere, hrvatstva i svojih Zatonjana.“

Zapis napjeva za *Otče naš* kako ga je u misi 16. nedjelje po Duhovima 1963. pjevao don Šime Maronić (snimio Mirko Vidulić, zapis I. Špralja):

don Šime Maronić

Ot-če naš, i-že je-si na ne-be-seh:

Sve-ti se i-me tvo-je: pri-di cesar-

stvo tvo-je: Bu-di vo-lja tvo-ja, jako

na ne-be-si i na ze-m-lji. Hljib naš

vse-dan-ni da-j nam da-nas: I ot-pusti

nam dl-gi na-še, ja-ko že i mi otpušćajem

d-l-žni-kom na-šim i ne u-ve-di

Puk

nas u na-past. Na iz-ba-vi nas ot

ne-pri-ja-zni.

Zapis napjeva za *Oče naš* kako su ga u misi pjevali crkveni pjevači i puk u Župi Pašman na istoimenom otoku (snimio i zapisao I. Špralja):

N: Pašman

O - če naš, ko - ji je - si na ne-be-si-ma,
sve-ti se i - me tvo-je, do-di kra-ljev-
stvo tvo-je, bu-di vo-lja tvo-ja, ka-ko
na ne-bu ta-ko i na zemlji. Kruh naš
svagdanji daj nam da-nas. I ot-pusti
nam du-ge na-še ka-ko i mi ot-puštamo
dužni-ci-ma na-šim; i ne u-ve-di nas
u napast, nego iz-ba-vi nas ođazla.

Zapis napjeva za *Oče naš* u misi kako je snimljen u Župi Zaton kod Šibenika (DVD *Pjevana baština Zaton*), zapis I. Špralja:

N: Zaton

O - če naš, ko - ji je - si na ne - be - sima,
sve - ti se i - me tvo - je, do - di kraljev -
stvo tvo - je, bu - di vo - lja tvo - ja, ka - ko
na ne - bu ta - ko i na zemlji. Kruh naš
svag - danji daj nam da - nas. I otpusti
nam du - ge na - še ka - ko i mi ot - pušta - mo
dužni - ci - ma na - šim; i ne u - ve - di nas
u na - past, ne - go iz - ba - vi nas od zla.

Napjev za *Otče naš* u misi na hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku, snimljen 1963. g., otpjevao je misnik, solist, a puk je otpjevao samo zadnje riječi te molitve: „...na izbavi nas ot neprijazni“. Pučko pjevanje *Očenaša* u misi (napjev s pratećim glasom) snimljeno je u 21. stoljeću na suvremenom hrvatskom liturgijskom jeziku. Napjev za *Očenaš* u misi sačuvan je, dakle, usmenom predajom u tri župe i na dva hrvatska liturgijska jezika s prepoznatljivim razlikama (različiti izgovor riječi, u jednoglasju i dvoglasju, s ukrasima i bez ukrasa u napjevu i sl.), što u ovom slučaju ne očituje različitost, nego potvrđuje jedinstvo sadržaja riječi i

glazbe. Jedinstvo sadržaja riječi i glazbe – budući da je ta glazbena jedinica dio svećeničke pjevačke službe *Reda mise*, usmjerava nas posredstvom liturgijskog čina u kojem se pjeva početcima pjevanja Hrvata. U vezi s tim pitanjem nameće se prirodno prihvatljivom već citirana tvrdnja koju je u svoje vrijeme biskup Mahnić napisao u jednom službenom izvještaju Rimskoj kuriji: „Hrvati su bili pokršteni u vremenu od 7. do 9. st., u vrijeme dakle, kada latinski jezik još nije bio proglašen liturgijskim jezikom Zapadne Crkve...”³ Prirodno i bez „nedaća političke naravi“ dogodio se, dakle, početak bogoslužja i bogoslužnog pjevanja u Hrvata, a daljnji njegov život opisao je fra Marko Japundžić ovom rečenicom (ona dakako uključuje i glagoljaško pjevanje): „To bogoslužje koje se je prirodnim putem razvijalo, toliko je prionulo uz narod da sve nedaće, osobito političke naravi, koje su ga pratile kroz više od tisuću godina, a nije ih bilo malo, nikada ga nisu mogle uništiti.”⁴ Od „nedaća našega vremena spasila su napjev za „Očenaš“ u misi tri spomenuta župnika – popa glagoljaša jer su „prirodno“ prihvatili svoje zvanje, poslanje i djelovanje. „Hvala im na takvu uzornom svećeničkom – dušobrižničkom djelovanju i na tako velikom daru!”⁵

LITERATURA

Ivo, BAREŠA, *Kronika župe Zaton kod Šibenika od 1322. do 1992.*, Šibenik, 1996.

Marko JAPUNDŽIĆ, Marko, *Tragom hrvatskog glagolizma*, Zagreb, 1995.

Izak ŠPRALJA, Glagoljaški napjev Otče naš, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, Zadar, 2017., br. 5, 28 – 31.

Vjesnik zadarske nadbiskupije, Zadar, rujan – listopad 1977., br. 9 – 10, 131 – 132.

Župa Žman o 730. obljetnici prvog spomena mjesnog imena Žman, 1260. – 1990. Zagreb, 1992.

³ Marko JAPUNDŽIĆ, Marko, *Tragom hrvatskog glagolizma*, Zagreb, 1995., 73.

⁴ Marko JAPUNDŽIĆ, Marko, *Tragom hrvatskog glagolizma*, Zagreb, 1995., 75.

⁵ Izak ŠPRALJA, Glagoljaški napjev Otče naš, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 5, god. IV., 2017., 31.

Izak ŠPRALJA

THREE GLAGOLITIC PRIESTS TRANSFERRED A GLAGOLITIC CHANT FOR
OUR FATHER IN MASS FROM THE PRIEST SINGING SERVICE
IN FOLK LITURGICAL SINGING

SUMMARY

The Glagolitic chant for Our Father in Mass - part of the priest singing service - is a great musical discovery and enrichment of our Glagolitic musical tradition. The article deals with three Glagolitic parish priests who until the Second Vatican Council sang Mass in the former Croatian liturgical (Church Slavonic) language and encouraged their congregation to sing the Lord's Prayer in Glagolitic - Croatian chant in the renewed rite of Mass in modern Croatian. They are Don Šime Maronić, the priest in Žman on Dugi otok from 1936 to 1971, Don Marko Cvitanović, the priest in Pašman on the island of the same name from 1930 to 1966 and Don Ivo Bareša, the priest in Zaton near Šibenik from 1938 to 1992.

Keywords: Our Father, Glagolitic chants, Glagolitic priests, Mass.

SVEĆENICI GLAGOLJAŠI SA ZADARSKOG PODRUČJA U 20. STOLJEĆU¹

Pavao KERO

(Tado ORŠOLIĆ i Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ)

U 20. st. više je zadarskih svećenika glagoljaša nastavilo tradiciju čuvanja i obrade glagoljskih tekstova. Posebno će se istaknuti među njima najpoznatije, koji su djelovali sredinom 20. stoljeća, a to su: don Vladislav Cvitanović, don Ante Strgačić, don Petar Vlasanović, don Amos Rube Filipi i don Leonard Riko Finka. Oni su popisali sve kodekse sa zadarskog područja do kojih su mogli doći i istraživali pojedinačne glagoljske dokumente te o njima objavljivali članke. Rad tih glagoljaša dokazuje da je Zadar bio jedno od glavnih središta glagoljice u prošlosti.

Ključne riječi: svećenici glagoljaši, 20. st., zadarsko područje, glagoljica, glagoljski kodeksi.

GLAGOLJAŠI U XX. STOLJEĆU U ZADARSKOJ NADBISKUPIJI

Zadar je jedno od središta, ako ne i glavno središte, glagoljice od 15. do 19. stoljeća. U prilog toj tvrdnji navodimo nekoliko poznatijih imena koja su obilježila glagoljaštvo, a povezana su sa zadarskim područjem: Šimun Kožičić Benja (1460. – 1536.), biskup, Šimun Klimantović (1460. – 1540.), Šime Budinić (1558. – 1600.), svećenik i književnik, Ivan Tanzlinger-Zanotti (1651. – 1732.), svećenik i pisac, Vicko Zmajević (1670. – 1745.), zadarski nadbiskup, Mate Karaman (1700. – 1771.), zadarski nadbiskup, Ivan Berčić (1824. – 1870.), “uskrisitelj glagoljice”, jedan od prvih članova Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Dragutin Parčić (1832. – 1902.) i drugi. Iz navedenoga slijedi da je postojala neprekidnost uglednih glagoljaša kroz povijest u Zadarskoj nadbiskupiji usprkos mnogim teškoćama na koje je glagoljica kao takva nailazila. U ovome radu bit će se prikazani preminuli glagoljaši sa zadarskog područja koji su djelovali u 20. stoljeću, a kojima je pridodan i don Pavao Kero kao suvremeni glagoljaš 21. stoljeća.

Cvitanović, Vladislav,² jedan je od poznatijih glagoljaša u zadarskoj nadbiskupiji u 20. stoljeću. Marljivi istraživač glagoljske baštine na području Zadarske nadbiskupije. Napisao je mnogo radova o glagoljici koji su objavljeni u

¹ Rad se temelji na tek započetom, ali nedovršenom članku don Pavla Kera u kojemu nisu obuhvaćeni svi svećenici koji su glagoljali u 20. stoljeću, a koji su značajno dopunili i uredili Grozdana Franov-Živković i Tado Oršolić. U ostavštini don Pavla nalazi se još jedan njegov nedovršeni rukopis naslova Pavao KERO, *Građa za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji*.

² P. KERO, Don Vladislav Cvitanović – proučavatelj glagoljice, *Zadarska smotra*, LX.Zadar, 2011., 2 – 3, 45 – 61.

Starinama HAZU. Godine 1948. povremeno je surađivao s JAZU te je osnivanjem Instituta HAZU u Zadru 1954. godine postao stalni suradnik za glagoljicu.³

Rođen je u Velom Ižu 15. veljače 1894. od oca Mate i majke Luce r. Marijan. Osnovnu je školu pohađao u rodnom mjestu. Nakon osnovnog školovanja stupio je u sjemenište Zmajević u Zadru. Nalazimo ga na popisu maturanata šk. god. 1913./14. u gimnaziji s hrvatskim nastavnim jezikom. Nakon mature upisao se u Centralno bogoslovno sjemenište u Zadru. Više mu je redove, subđakonat,⁴ đakonat⁵ i prezbiterat, podijelio mons. Vinko Pulišić, zadarski nadbiskup. Zaređen je za svećenika 27. listopada 1918.⁶ Nakon ređenja dobio je dekret za Župu Sali na Dugom otoku. Bio je župnikom u Salima od 1918. do 1920., Brbinju i Savru od 1920. do 1925., Velom Ratu,⁷ Solinama od 1925. do 1934., kratko u Božavi, Ražancu od 1934. do 1937. i Velom Ižu od 1937. do 1967. Kroz to je vrijeme posluživao po potrebi susjedni Mali Iž devetnaest godina. Godine 1967. umirovljen je, ali je nastavio stanovati u župnoj kući u Velom Ižu i znanstveno raditi. Godine 1970. zbog pastoralnih je potreba napustio župnu kuću i Veli Iž te se nastanio u Zadru u prizemlju Nadbiskupske palače. Tu je proživio par godina i umro u Zadru 6. siječnja 1973. u 79. godini života i 55. godini svećeništva.⁸ Po njegovoj želji njegovo je tijelo nakon dva dana brodom iz Zadra prevezeno u Veli Iž i tamo pokopano 8. siječnja 1973. u obiteljskoj grobnici. Od don Vlade

³ Vjekoslav MAŠTROVIĆ, Nekrolog, *Radovi JAZU*, Zadar, 1973., 483 – 487.

⁴ Die 11 undecima augusti quae fuit dominica XII. post Pentec. Anni Do.ni MCMXVIII Excelen. mus ac Rev.mus D.nus Vincentius Pulišić S. Yeol. Dr. Arch.pus Jadrensis ac Dalmat. Metropol. in Basilica Metropolitana ad sacrum Subdiaconatus ordinem clericos huius Archid. Vladislavum Cvitanović, Hieronymum Juravić et Simeonem Meštrović rite promovit adsistentibus Reverend.is Can.is Ivanović Joane Segrić Sim. et Ballarin Carolo; coerem. Mag. Zvonimiro Kirigin et Rectore Semin. Teolog. Cent. Nicolao Tabulov-Truta. (*Collationes Or dinum ab anno 1857. – 1965.*, volumen 2um, Curiae Metropolitanae Jadrensis).

⁵ Die 18 decima octava Augusti quae fuit dominica XIII. post Pentec. Anni D.ni MCMXVIII idem Archep.us qui supra in Basilica Metropolitana Subdiaconos dioecesis Jadrensis Vladislavum Cvitnović Hieronimum Juravić et Simeonem Meštrović ad ordinem diaconatus rite promovit adsistentib. ut supra. (*Collationes Ordinum ab anno 1857. – 1965.*, volumen 2um, Curiae Metropolitanae Jadrensis).

⁶ Die 27 vigesima septima octobris quae fuit Dominica XXIII. post Pentecosten anni D.ni MCMXVIII Excellent.imus ac Re. d.mus Archiepp. Vincentius Dr. Pulišić Metrop. Dalmat. sacram ordinationem tenens in Basilica Metropolitna ad sacrum presbyteratus diaconum huius Archid. Vladislavum Cvitanović rite promovit adsistentibus Rev. mis Can.is Luca Krsić, Joanne Ivanović et Simeone Segarić, coeremon. magistro Zvonimiro Kirigin necnon Nic. Tabulov-Truta Rect. Semin. Yeolog. Centralis. (*Ordinum Collationes ab anno 1857. – 1965.*, volumen 2um, Curiae Metropolitanae Jadrensis).

⁷ P. KERO, *Župa Veli Rat, Veli Rat*, zbornik radova, Zadar, 2013., 325 – 361.

⁸ Ujutro na Bogojavljenje, 6. siječnja 1973. u svojoj je sobi u Nadbiskupskom domu u Zadru pao. Don J. Gregov, župnik Sv. Stošije, podijelio mu je bolesničko pomazanje. Pozvan je hitno liječnik. Prevezen u Zadarsku bolnicu u kojoj je istoga dana poslije podne umro. Uzrok: izljev krvi u mozak.” (*Vjesnik Zadarske nadbiskupije*, XVIII, Zadar, 1973, br. 1-2, 19 – 21).

oprostili su se u ime svećenika don Žarko Brzić, duhovnik sjemeništa, a u ime župljana Velog i Malog Iža župnik don Šanto Bilan. Na grobu se nalazi natpis: *don Vladislav Cvitanović župnik umro 6. I. 1973. u 79 g. života "Mir svetim".*⁹

Biografski su podatci Vladimira Cvitanovića skromni, kao što je on u svom životu bio skroman i povučen, nikad nametljiv, a još manje nestrpljiv ako se neke radnje nisu razvijale kako je trebalo i kako je on želio.¹⁰

Dušobrižnik

Svrha ovih redaka nije govor o njemu kao dušobrižniku, koji je posvetio svoj život uzdizanju vjere i morala povjerenih mu župljana. Ipak moramo naglasiti da je glavna don Vladina uloga bila briga za povjerene mu vjernike, za starce, djecu, pomorce, težake, udovice, ucviljene, a znanstveni i istraživački rad, usmjeren osobito prema glagoljici, bila mu je *ljubav* koja ga je ispunjala zadovoljstvom.¹¹

Kao dušobrižnik djelovao je 55 godina. Možemo zamisliti koliko je djece pripremio na sakrament sv. pričesti, mladića i djevojaka na sakrament sv. potvrde, parova za sakrament sv. ženidbe, broj umirućih koje je okrijepio tajnama vjere. Za sve je to trebao imati znanja, umijeća i ljubavi.

Don Vladislav bio je i glazbeno nadaren. U raznim je župama osnivaio pjevačke zborove, koji su bili nositelji kulturnog djelovanja u župi. U rukopisu je ostavio zbirku notnih zapisa u kojima se nalaze razni napjevi nabožnih pjesama.¹²

⁹ Usp. *Hrvatski biografski leksikon*, II., 775 – 776; *Vjesnik Zadarske nadbiskupije*, Zadar, 1973, br. 1-2, 19 – 21; 2004., br. 1-2, 41 – 42; Vjekoslav MAŠTROVIĆ, *Nekrolog*, 483 – 487; *Knjiga svećenika Zadarske nadbiskupije*.

¹⁰ Ali mene dok stojim pred njegovim smrtnim ostatcima i dok se od njega opraštam u ime njegove subraće prezbitera Zadarske Crkve, posebno ugodno dira njegov izuzetno skromni, nenametljivi i prijazan lik čovjeka i svećenika. I čini mi se da se baš u tome krije njegova prava veličina i da je to ono što ga u očima svih onih koji su ga poznavali čini dragim i nezaboravnim. Ne resi ga ni srebro ni zlato – pjeva naš Mažuranić – nego krepost i mantija crna." (*Vjesnik Zadarske nadbiskupije*, XVIII, Zadar, 1973, br. 1-2, 19 – 21).

¹¹ „Poštovani prijatelji pokojnika, ostavimo po strani sve njegovo stvaralaštvo, sav njegov pastoralni i naučni rad, a istaknimo tu njegovu istinsku veličinu duha da nitko u životu nije trebao radi njega zaplakati. Ali je zato svojom dobrotom i pažnjom mnogu suzu obrisao. Kad sam sakupljao za starce u Staračkom domu među svećenicima dobrovoljni doprinos za božićni poklon, don Vlado je bio među prvima koji je od svojih skromnih prihoda dao svoj obol da bi s njime razveselio tužno srce onih koji su od svih najviše zaboravljeni.” (*Vjesnik Zadarske nadbiskupije*, XVIII, Zadar, 1973, br. 1-2, 19 – 21).

¹² „Bio je oduševljeni zanesenjak i u promicanju zbornoga crkvenog pjevanja, u očuvanju i njegovanju naših bogatih i osebujnih starohrvatskih koralnih napjeva. U svojim župnim zajednicama rado je vodio crkvene pjevačke zborove radi oplemenjivanja svetog bogoslužja. Zbog toga nabavlja za potrebe svojih župa neophodne harmonije, uvada i popularizira tzv. 'sibinjsku misu'. Narod je veoma cijenio zauzet rad svog župnika oko moralnoga i kulturnog uzdizanja svojih mjesta...” (Rozario ŠUTRIN, Uz 30. obljetnicu smrti. Don Vladislav Cvitanović, glagoljaš, *Vjesnik Zadarske nadbiskupije*, Zadar, 2004., 1-2, 41, 42).

Kao dušobrižnik brinuo se i za materijalno održavanje crkvenih zdanja. Tako je u Velom Ižu podigao zvonik i produžio crkvu, koja je bila pretijesna za puk koji je pohađao misu. Nacrt za gradnju zvonika izradio je Jože Plečnik, poznati slovenski arhitekt.¹³ U mjestu Solinama na Dugom otoku proširio je župnu crkvu sv. Jakova. U Brbinju, također na Dugom otoku, produljio je crkvu za nekoliko metara.

Proučavatelj naše glagoljaške prošlosti

Kao glagoljaš nije samo nastavljao tradiciju starih glagoljaša zadarskog područja nego ga je zanimao i njihov život i rad. Da bi to saznao, trebalo je istraživati, skupljati podatke, ustrajno i godinama. Najprije je započeo utvrđivati i istraživati glagoljske matice, već 1942., ali ratne godine nisu omogućile da se taj rad razvije. Veću je djelatnost pokazao od 1948. godine u povremenoj suradnji s Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti, koja se pretvorila u sustavni rad od 1954., kada je u Zadru osnovan Institut Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Ponudio je suradnju na istraživanju *kulturnog rada i života glagoljaša* iz većeg dijela sjeverne Dalmacije.

Vladislav Cvitanović istražio je i proučio te obradio 250 glagoljskih kodeksa iz 48 župa Zadarske nadbiskupije. U rukama toga marljivog istraživača bile su

¹³ ... U trećoj, Plečnik u tujini, nalazimo njegova djela koja su izgrađena po njegovim nacrtima i ona koja su ostala u nacrtima. Pod brojem 54 nalazimo i nacrt zvonika Sv. Petra i Pavla u Velom Ižu. Nacrte je 1934. naručio župnik Vladimir Cvitanović – rođen 1894. u Velom Ižu, umro 1973. u Zadru. Vladimir Cvitanović velik je sin svojega otoka. Istraživao je 240 glagoljskih kodeksa iz 48 župa Zadarske nadbiskupije te život i rad 3077 svećenika. Svoje radove objavio je u izdanjima Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Naručivši nacrt za zvonik u svom rodnom selu kod Jože Plečnika, dokazao je da nije poznavao samo glagoljicu i glagoljske spomenike nego i suvremenu arhitekturu i arhitekta. Plečnik je u svom nacrtu pokazao svoju veličinu i sklonost prema staroj arhitekturi crkve sv. Petra i Pavla, koju su napravili glagoljaši 1391. Prvotnu gotičku crkvu više su puta povećavali i mijenjali. Plečnik je nacрте završio u početku 1939. Zvonik je četverokutan, kakve su rado radili u renesansi – i bio bi produžetak crkve. U zvoniku bi bila nova sakristija. Uz oltar je postavio toranj u kojem bi bio kor i propovjedaonica, nad njima tri sobe i na vrhu prostor za zvona. S poslovima su počeli u srpnju 1939., u kolovozu su posvetili temeljni kamen. Izgleda da je arhitektova zamisao bila za župljane malo neobična (ili skupa), pa su po njegovu nacrtu izveli samo sakristiju, koja je bila gotova u prosincu 1939. Nacrte za zvonik preradio je arhitekt M. Markovina iz Splita. Zvonik, koji je sada mnogo uži, prebacio je na drugu stranu crkvene lađe, djelomično izgrađeni kor promijenio je u kapelu, novi kor postavio je nad ulazom (po ugledu na mnoge crkve u Dalmaciji). Tako je sasvim promijenjena Plečnikova zamisao o gradskom tornju. Gradnju zvonika nastavili su 1956., kolonadu na zvoniku završili su 1973. Plečnik je svjetovni arhitekt i ponos je i dika svakog mjesta i naroda imati barem jedan njegov objekt” (Ivica MILIĆ, Jože Plečnik u Velom Ižu, *Naša naselja u Zadarska smotra*, Zadar, 2005., 3-4, 211 – 212).

stare matice krštenih, umrlih i vjenčanih, krizmanih, popisi pričesnika, knjige stanja duša, kao i *godari*, „libri od broja duš”, pa *madrikule* bratovština.¹⁴

U vremenu od 1949. do 1957. pružio je znanstvenoj javnosti popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji. Župnici su mu susretljivo pomagali u radu. Cvitanović im se odužio tako da bi napisao kratku povijest pojedine župe, napose s podacima o svećenicima glagoljašima koji su na tom području djelovali, čiji rad nije bio samo vjerski nego i kulturni i politički. Utvrdio je i ispitao život i rad preko 3000 svećenika glagoljaša. Ti brojni podatci omogućili su spoznaju kulture glagoljaša, njihov način života, a posebno knjiga koje su posjedovali.¹⁵

Obišao je 88 župa. Tom je prilikom po župskim uredima, po kućama obitelji umrlih glagoljaša, po potkrovljima i konobama popisao oko 600 raznih knjiga koje su bile u rukama glagoljaša i nose njihova napisana imena. Knjige su tiskane glagoljicom, bosančicom i latinicom. Popis se tih knjiga čuva u Institutu HAZU u Zadru. Iz mnoštva tih podataka uslijedilo je nekoliko Cvitanovićevih radnji, od kojih su neke tiskom objavljene, neke ostale u rukopisu, a neke napisane kao građa u obliku izvještaja, što napose vrijedi za bibliografske podatke o nađenim knjigama kojima su se služili glagoljaši.¹⁶

Obradio je pomorstvo Ižana, povijest ljudi sa svog rodnog otoka, na što je već ukazao ranije u povijesnoj raspravi o otocima Ižu i Premudi. Kasnije je dao

¹⁴ „Izvršavajući zadatke i planove zadarskog Instituta HAZU don Vladislav je kroz dugi niz godina posjetio 88 naših župa te pronašao (i popisao) u ormarima crkvenih sakristija i župnih ureda, u obiteljskim kućama preminulih svećenika i uglednijih privatnika oko šest stotina različitih knjiga, tj. bibliografskih podataka o sačuvanim tiskanim misalima, brevijarima, psaltirima, ritualima (trebnicima), lekcionarima, čitanje, pištule i evanđelja, i drugim knjigama kojima su se služili naši glagoljaši. Te knjige redovito nose vlastoručne potpise njihovih vlasnika s pokojom bilješkom, opaskom. Njihov popis predan je i čuva se u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Zadru.” (R. ŠUTRIN, Uz 30. obljetnicu smrti. Don Vladislav Cvitanović, glagoljaš, 41).

¹⁵ „Moram pripomenuti da je strpljivi i neumorni don Vlade, prikupljajući dotad nepoznate podatke o prošlosti naših župa i nositeljima ‘tog tako raširenog glagoljaštva na zadarskom području, tj. svećenika glagoljaša, čiji rad nije bio samo vjerski nego i kulturni i politički’ (Vjekoslav Maštrović), ostvario pionirsko djelo. Napisao je kratke priručnike, kompendije povijesti četrdeset i osam naših župa te u njima iznio kronološkim redom popise svećenika glagoljaša, rođenih u tim župama. K tome, izložio osnovne životne podatke o župnicima koji su vršili svećeničku službu u njima. Sve su to dragocjeni izvori za povijest naših glagoljaških župa bez kojih se ne može pisati povijest Nadbiskupije.” (R. ŠUTRIN, Uz 30. obljetnicu smrti. Don Vladislav Cvitanović, glagoljaš, 41).

¹⁶ „Marljivo istraživao i bilježio podatke iz župnih knjiga godova /tzv. Godara/; to su “*Libri od broja duš*” /, iz *madrikula* crkvenih bratovština, tzv. skula; npr. *Skula Gospe od Luzarija* (Olib), *Madrikula sv. Roka* (iz Rave), *Madrikula Gospe Dubrovice* (iz Dragova), *Kvateran sv. Kuzme i Damjana* (iz Brbinja), itd. K tome, pabirčio je tzv. knjige lašov, knjige broja duš, knjige ligatov... Prelistavao stare knjige kao što su *Libar propovidi*, *Libar duhovnih govorenja popa I. Vlaha* iz Oliba, knjige posjeda i kolona, npr. iz samostana sv. Mihovila u Zaglavu. Kolike li raznolikosti i bogatstva književnog fonda naših glagolitika!” (R. ŠUTRIN, Uz 30. obljetnicu smrti. Don Vladislav Cvitanović, glagoljaš, 41).

doprinos proučavanju pomorstva Silbe i Premude. Cvitanović je bio suradnikom u *Pomorskoj enciklopediji*, u kojoj je obradio 9 natuknica (npr. Iž Mali, Iž Veli, Brgulje, Dobropoljana i Blaž Cvitanović...).

Mnogo je toga zapažao i bilježio. Tako je bio u mogućnosti da nekolicini istaknutih znanstvenika pruži pomoć u radu, a sličnu je pomoć pružio i nekim ustanovama izvan Zadra. Pomogao je etnologima, ali je i sam pristupio obradi nekih *etnologijskih tema*, koje su objavljene u *Zborniku za narodni život i običaje* i u *Radovima* zadarskog Instituta HAZU.

Cvitanović je nadalje obradio i druge teme, koje su prinos upoznavanju naših povijesnih zbivanja. Tako je dao prikaz matica u Dalmaciji u XVI. st., a osobit je interes pokazao za ispitivanje dokumenata o *bratovštinama*, ne samo onim koje su značajne kao glagoljaške. Posebno istražuje zadarske, te već 1955. godine objavljuje prvu radnju s podacima iz XVII. st. Dalja ispitivanja omogućuju mu da dađe cjelovit prikaz zadarskih bratovština. Kasnije je obradio spomenutu bratovštinu sv. Mihovila iz Vrsi kraj Nina.

Don Vlade se zanimao i za toponomastiku zadarskog područja, kao i bosančicu u tom kraju. Objavio je i povijesne priloge u *Vjesniku Zadarske nadbiskupije*.¹⁷

Don Vladu Cvitanovića zanimala je i priroda sa svojim prohujalim pojavama. Utvrdio je lokalitete nekih izumrlih životinja iz diluvija (otok Iž), a nalaze je poslao u Zagreb i Ljubljano. Taj je smisao dobio od strica don Blaža Cvitanovića, koji se bavio istraživanjem školjaka i uspio sabrati vrijednu zbirku, o kojoj je Vladislav Cvitanović napisao radnju u spomen i zahvalnost stricu, koji ga je školovao.

Iz ovog pregleda djelatnosti Vladislava Cvitanovića možemo zaključiti da je napisao tridesetak radova. Međutim, ima još osam njegovih rukopisa koji su vrijedni kao građa i kao takvi korisni našim znanstvenicima. Ako broj može što značiti, onda je četrdesetak radova Vladislava Cvitanovića značajan doprinos našoj znanosti. Rezultati njegova rada bit će snažna podrška daljem istraživačkom radu na području sjeverne Dalmacije.

Uvijek je don Vlade isticao da je glagoljaš, pa se glagoljskim slovima redovito i potpisivao u svojim rukopisima i pismima. Imao je na to pravo, jer ne samo zato što je glagoljao kao svećenik nego je i svojim znanstvenim istraživanjem i radom dokazao da je područje Zadarske nadbiskupije „najglagoljskije“ kod

¹⁷ „O problemima našeg glagoljizma i njegovim nositeljima još je objavio don Vlade petnaestak radova. S toga područja napisao je dvanaest kraćih članaka u razdoblju od 1960.-1970. godine u 'Vjesniku zadarske nadbiskupije'. Tamo je iznio priloge o značajnim nadbiskupima zadarskim – dru. Vicku Zmajeviću i Mati Karamanu, o Muziu Calini i Minuciu Minucci, o glagoljskim kodeksima i misalima na području nadbiskupije, o bratovštinama u gradu Zadru. Iznosio je pabirke iz prošlosti zadarske nadbiskupije, iz prošlosti Silbe, o srednjovjekovnim toponimima prema svetačkim imenima, o crkvama posvećenim sv. Nediljici i o drugim temama.” (R. ŠUTRIN, Uz 30. obljetnicu smrti. Don Vladislav Cvitanović, glagoljaš, 41).

nas. Sve su se crkvene knjige po župskim uredima zadarskog područja vodile od Tridentinskog sabora pa sve do 20-ih godina XIX. st. na hrvatskom jeziku i glagoljskim pismom, a tu i tamo i bosančicom. To je važna kulturna i politička činjenica, koja ovom području daje izniman i vrijedan primat.

„Udijelio mu je Bog milost da mu umorno tijelo počiva u blizini našeg mora, koje je svojom širinom širilo i njegovo svećeničko srce, da okružen sjenom starih čempresa rodne mu hrvatske grude spokojno čeka dan uskrsnuća kako bi zajedno s dušom bilo združeno i proslavljeno u kraljevstvu Trojedinoga Boga... Hvala Ti, don Vlade, za sve što si učinio, za sve što si nam pobudnoga rekao, za sve što si nam napisao. Gospodin bio Tvoja nagrada. I mi se pouzdano nadamo da si za svoju vjernost, blagost, strpljivost, skromnost i radinost čuo već one utješne evanđeoske riječi: „Dođi, dobri i vjerni slugo, jer si bio vjeran u malom, postaviti ću te nad mnogim... Uđi u veselje gospodara svoga” (Mt 25, 20). Doviđenja u nebu!”¹⁸

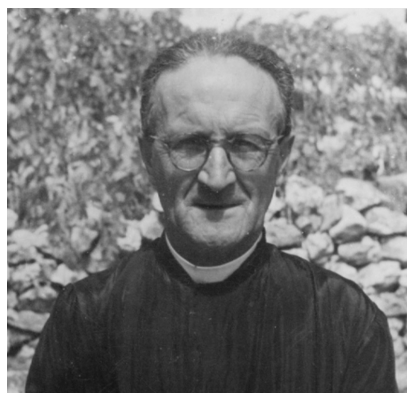
Prilozi

Donosimo ovdje tri dokumenta o znanstveno-župničkom radu **don Vladislava Cvitanovića**. Oni će zasigurno biti dostatni da nam dokažu i kolike su teškoće priječile normalan rad toga radišnog i skromnog čovjeka.

Kada je don Vlade 1949. godine spremao svoj drugi popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije za Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti, stupio je na snagu zakon kojim su se Crkvi oduzele matične knjige. Zapljena se dogodila od 17. do 22. siječnja 1949. Službenici policije zaplijenili su matične knjige baš kad ih je don Vlade popisivao i opisivao. Možemo samo zamišljati jednog župnika i usporediti ga s Arhimedom u III. st. prije Kr. Kako znamo, Arhimed je bio udubljen u svoja istraživanja i nije opazio da je Siracusa osvojena. Rimski ga je vojnik ubio, a on mu je navodno prije toga kazao: *Noli turbare circulos meos* (što znači: ne diraj se u moje nacрте). Sigurno je nešto slično kazao i don Vlade komunističkim policajcima. Možda je molio: *Nemojte mi uzeti moje glagoljske matične knjige!* Ipak, don Vlade se nije prestrašio. Dana 24. siječnja 1949. pisao je HAZU.

Don Vladino pismo pokazuje ne samo njegovu veliku kulturu i odgovorno ponašanje prema našim kulturnim spomenicima nego i izvanrednu hrabrost. Da se radilo o iznimnoj hrabrosti u onim olovnim vremenima, mogu posvjedočiti oni koji

¹⁸ „I kao čovjek (ljudima prijatelj), i kao svećenik (pučki prosvjetitelj, vjeroučitelj), i kao marljivi istražitelj naše glagoljske baštine – glagoljaš don Vladislav Cvitanović ostavio je nezaboravnu uspomenu u sjećanju ljudi svojega naraštaja. Njegov znanstveni rad ima trajnih zasluga za razvoj i uzrast naše novije kulturne povijesti južnohrvatske.” (R. ŠUTRIN, Uz 30. obljetnicu smrti. Don Vladislav Cvitanović, glagoljaš, 41).

SLIKA 1. Don Vladislav Cvitanović

su živjeli u to doba. Današnji naraštaj teško to može shvatiti. Don Vladino pismo u ono vrijeme bilo je junačko djelo. Zbog toga pisma don Vlade dobio bi duge godine tamnice, a do toga nije došlo zahvaljujući ljudima u HAZU, koji (sigurno) nisu prosljedili njegovo pismo mjerodavnim državnim vlastima. Oni su znali što je trebalo činiti, uspjela je i intervencija don Vladina i ona Akademijina.

Ostali nam dokumenti govore o teškoćama na koje je don Vlade nailazio u svome dušobrižničkom radu. Državni pisani i nepisani zakoni te ustrajan rad Partije

ometali su dušobrižnički rad don Vlade i svih ostalih svećenika.

Ćurković, Mihovil, rođen je u Arbanasima 7. veljače 1852., sin Miška i Cvite Vukić.¹⁹ Gimnaziju i bogosloviju završava u Zadru. Zaređen je za svećenika 28. listopada 1874. godine. Nakon ređenja imenovan je župnikom u Preku gdje ostaje do 1877. Godine 1877. imenovan je župnikom Dikla, („nastupio sam službu dao upravitelj župe na 1. veljače 1878.“ – riječi iz blagajničkog dnevnika Diklo), gdje ostaje do 1933. godine. Kad su mu popustile snage, napustio je Diklo i povukao se u mirovinu u Samostan Sv. Mihovila u Zadar. Tu je boravio neko vrijeme. Kad su u samostan došli Talijani zadojeni fašizmom, don Mijo imao je neugodnosti pa je napustio samostan i nastanio se kod svoje nećakinje u Arbanasima gdje je umro 23. rujna 1936. godine.²⁰ Novinar Rudi Belić u članku „Glazba u Dalmaciji

¹⁹ O don Mihovilu Ćurkoviću don Pavao KERO objavio je članak: Mihovil Ćurković, glagoljaš i glazbenik, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 6, Zadar, 2018., 4 – 6.

²⁰ Danas, 2. siječnja 2004. godine razgovarao sam telefonom s mons. Šimom Dukom koji boravi u Rimu. Čestitao sam mu Novu godinu i upitao ga o posljednjim danima don Mije Ćurkovića. Evo što je izjavio. „Don Mijo Ćurković je ujak moje majke. Bio je župnik u Diklu a 1933. godine se povukao u mirovinu. Nastanio se u Samostan Sv. Mihovila u Zadru gdje je odlučio sprovesti posljednje dane svoga života. U međuvremenu u Samostan su došli daci iz Sicilije zadojeni fašizmom i počeli maltretirati don Miju koji je bio po uvjerenju pravaš starčevićanac. To on nije mogao podnositi pa je njegova nećakinja, Marija Duka majka don Šime Duke pozvala da se premjesti iz Samostana u njezinu kuću. Dala mu je sobu i krevet svoga sine Šime koji je otišao u Sjemenište, Tu je u miru proveo posljednje dane svoga života. Iznemogao i u pođmakloj dobi, umro je 23. rujna 1936. godine. Poputbinu mu je dao župnik Arbanasa don Damjani. Sprovod je vodio župnik, a kao predstavnik ordinarijata bio je prisutan don Bracani. Pokopan je u obiteljsku grobnicu svoje nećakinje Marije Duka. Kada su zemni ostaci iz Arbanaškog groblja preneseni na gradsko groblje tada su ostaci don Mije Ćurkovića također premješteni i položeni u obiteljsku grobnicu Marije Duka gdje i danas počiva. Njegov pranećak mons. Šime Duka koji i danas živi u Rimu i ima 89 godina dao je urezati na obiteljskoj grobnici u spomen don Mije slijedeći natpis: *Don Mijo Ćurković / 7.12.1852.-23.9.1936. / hrvatski književnik i glazbenik*. P. KERO, Mihovil Ćurković, glagoljaš i glazbenik, 4, 5.

od apsolutizma amo²¹ iznoseći podatke o početcima hrvatskog glazbenog djelovanja, kaže: „Među ovim prvim radnicima spomenut ću Mihovila Ćurkovića, koji je napisao mnogo popijevaka za jedan glas uz pratnju glasovira. Posjedovao je izvanredan sluh za glazbu. Poznat je bio po zvonkom i ugodnom baritonu, nastupio je kao vrstan pjevač u Zadru, Dubrovniku i u drugim gradovima. Ćurković je podsticao i djelovao u pravcu buđenja i razvijanja nacionalne hrvatske svijesti u rodnom mjestu, tako oko osnutka «Hrvatske čitaonice», «Seoske blagajne» u Arbanasima, pohađanja mještana hrvatskih škola i dr. Godine 1891. Ćurković je u Trstu objavio svoju zbirku kompozicija «Dvajst popijevaka uz pratnju glasovira», koje su komponirane na riječi Augusta Šenoe, Augusta Harambašića, R. Katalinića – Jeretova, vlastite i drugih. Popijevke su za glasove: bariton, tenor, sopran, mezosopran i zbor (ženski). Kritičar časopisa «Gusle» (1892.) kaže: «Melodije su osobito zgodne za pjevanje, jer potječu od vješta pjevača koji poznaje efekte pjevačke.»“

U popratnom pismu uredništvu istoga časopisa (urednici: Vjekoslav Klaić i Vjenceslav Novak) između ostaloga Ćurković navodi: „Nijesam učio pravila ma bud gdje, jal ma bud iz kakove knjige, jedino mogu to reći da sam mnogu glazbu – opera, popjevka, glazbenih svakojakih sastava prolisto, te iz njih nastojao da što šta učim (ako nijesam što kriva naučio), i po tome «uho» priučio na prijelaze iz jednoga u drugi ton...Mogu reći, bez da sebi laskam, da pogađam glasom note, te da pjevam kakovu melodiju «a prima vista» bez pomoći glasovira, koga prebirem kao slabi, ako ne i preslabi diletant.“

Prilikom svečanog otvaranja Hrvatske čitaonice u Korčuli napisao je Ćurković zbornu kompoziciju (B. Širola), dok je prigodom proslave 40-godišnjice Hrvatskog pjevačkog društva Zvono u Križevcima, na svečanoj matineji 15. VII. 1904. godine, pjevalo isto društvo Ćurkovićev odlomak iz *Bohinjskog jezera* – ženski zbor s baritonom solo (*Tamburica*, 1904.). Muzikolog dr. Božidar Širola u knjizi *Pregled povijesti hrvatske muzike* (1922.) na str. 263 – 264. donosi biografiju i rad Ćurkovića kao muzičara, te kaže da je pokazao svježju melodijsku invenciju i da su njegove melodije veoma prikladne za pjevačko grlo.

Glazbeni kolekcionar Đuro Nazor iz Bobovišća (Brač) vodio je korespondenciju s Ćurkovićem 1908. – 1909. i 1914. – 1915. godine. Citirat ću nekoliko rečenica (izvadaka) iz Ćurkovićevih pjesama: „Svoje skladne svjetske popijevke širio sam u krugu prijatelja i sticao opću simpatiju dramskom izvedbom...Moje skladbe odlikuju se jedino melodijom i lakom invencijom i od nekog su efekta dok se pjevaju...Najviše sam stvari skladao za moj baritonski glas i prigodno pjevao.“ Đuro Nazor u vezi s Ćurkovićem kaže:

²¹ *Pjevački vjesnik*, 1912.

„U početku Ćurkovićeva rada u Dalmaciji nismo imali nacionalnih skladatelja. On je među prvima, ukoliko je mogao svojim stvaranjem, narodnu svijest među Dalmatincima. To mu se mora priznati i jedan dan pisati o njemu s toplom simpatijom.“ (Izvatke mi je ustupio arheolog prof. Šandri Stipčević.) U *Zgodovini glazbe*, Ljubljana, 1948., Vilko Ukmar spominje Ćurkovića, a u *Muzičkoj enciklopediji* 1958. godine za M. Ćurkovića stoji: „Invecija mu je neobično snažna.“ (Literatura o njemu nije navedena.) Talentirani glazbenik – samouki pjevač Mićo Ćurković iz Zadra pridonio je u tom svojstvu umjetnički prilog i kao takav spada među zaslužne i istaknute ljude svoga kraja.²²

Filipi, Amos Rube, rođen je u Salima na Dugom otoku 27. ožujka 1905. od oca Marka i Kate r. Grandov. Završio je gimnaziju u Šibeniku 1925. i teologiju u Splitu 1930. Zaređen je za svećenika 17. ožujka 1929. Bio je znanstveni radnik, bavio se poviješću zadarskog kraja te objavio cijeli niz radova, između ostalog i knjigu *Kornati*. Župnik je Sestrinja od 1930. do 1933., i od 1955. do 1984., a od 1955. do 1984. župnik Ugljana. U mjestima gdje je djelovao potaknuo je više gospodarskih i kulturnih akcija.²³ Umro je u Zadru 19. ožujka 1985. Pokopan je na mjesnom groblju u Salima. Na grobu je urezan natpis „Don Amos Rube 1905. – 1985.“²⁴ Njegov vodič po Kornatima preveden je na više europskih jezika, a rukopis *Narodni pomorski nazivi na Ugljanu* otkupio je 1950. Jadranski institut u Splitu. Djela: „Saljske crkve i kratka povijest Sali“, objavljeno u *Župa Sali, o 400. obljetnici dogradnje župne crkve svete Marije 1581-1981*, Sali, 1981.; „Biogradsko-Vransko primorje u doba Mletačko-Turskih ratova“, *Povijest Vrane*, JAZU (od 1991. HAZU), 503 – 596, Zadar, 1971.; „Popis glagoljskih kodeksa u zadarskoj nadbiskupiji“, *Starine*, Knj. 43(1951); „Popovi glagoljaši na visini svog poziva“, *Vjesnik zadarske nadbiskupije*, Zadar, 1964., br. 7, 140 – 148; „Don Vlade Cvitanović – glagoljaš i naučni radnik“, *Vjesnik zadarske nadbiskupije*, Zadar, 1968., br. 12; „Kretanje broja stanovništva zadarskih otoka: otoci Pašman i Ugljan“, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, Sv. 4-5 (1958 – 1959); „O postanku imena ‘Rivanj’“, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, Sv. 3(1957); „Podrijetlo jednog ugljanskog kaleža“, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, Sv. 1(1954); „Iz prošlosti kornatskog ribarstva“, *Radovi Centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, Sv. 22-23(1976);

²² Usp. *Hrvatski biografski leksikon*, III., 174; Niko KARUĆ, *O zadarskim Arbanasima*, Zadar, 1985., 61 – 62; *Dijecezanski list za Šibensku biskupiju i Apostolsku administraciju*, Šibenik, 1936., br. 10-12, 65.

²³ *Hrvatski biografski leksikon*, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6001>, posjećeno 11. veljače 2020.

²⁴ Usp. *Hrvatski biografski leksikon*, IV, 221 – 222; *Knjiga svećenika Zadarske nadbiskupije*.

SLIKA 2. Don Amos Rube Filipi

„Ninske crkve u dokumentima iz godine 1579. i 1603.“, *Radovi Centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, Sv. 16-17(1969); „Samostan i crkva sv. Marije u Zadru prema dokumentima iz g. 1579. i 1603.“, *Radovi Centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, Sv. 13-14(1967); „Kretanje broja stanovništva Zadarskog otočja: II. Ostali otoci“, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 6-7 /1960.; „Arheološko-topografske crtice iz Ugljana“, *Diadora 2*, Zadar, 1962., 303 – 311; „Zašto Porfirogenet ne spominje i otok Ugljan“, *Zadarska revija 13*, Zadar, 1952., 29 – 38; „Senjski uskoci i zadarsko otočje“, *Pomorski*

zbornik, Zadar, 2/1964; *Otok Sestrunj* (suaautor). Zadar, 1981., 1–93; Amos Rube Filipi je, među inim, pripremao građu i namjeravao objaviti djelo pod naslovom *Glagolitica u župama zadarskog arhipelaga g. 1579. i 1603.*²⁵

Barulić, Ivan,²⁶ (Olib, 4. svibnja 1903. – Zadar, 15. kolovoza 1987.) rođen je u Olibu 4. svibnja 1903. od oca Ivana i majke Marije Stipičević. Osnovnu školu završio je u Olibu, gimnaziju u Zadru, a teologiju u Ljubljani. Za svećenika je zaređen u Olibu 6. rujna 1925. godine. Najprije je bio župnik u Popovićima od 1926. do 1927., zatim prefekt u sjemeništu u Šibeniku od 1927. do 1929., župnik u Prvić Šepurini od 1929. do 1936. te župnik u Kalima od 1936. do 1969. Godine 1957. postaje kanonikom Prvostolnog kaptola sv. Stošije u Zadru, a od 1965. do 1983. godine prepozit je Prvostolnog kaptola sv. Stošije. Godine 1969. razriješen je službe župnika u Kalima, a imenovan župnikom Bokanjca. Zbog zdravstvenih razloga tu novu službu nije mogao prihvatiti pa je 1970. imenovan župnikom Lukorana. Kako mu se zdravlje pogoršavalo, tu je ostao samo jednu godinu – do svog umirovljenja 27. kolovoza 1971. Došavši u Zadar, dok ga je zdravlje služilo, redovito je služio svetu misu nedjeljom u crkvi sv. Krševana, a radnim danom u katedrali sv. Stošije u 7,15 sati. Umro je u Zadru, na svetkovinu Uznesenja Marijina 15. kolovoza 1987. godine. Pokopan je na mjesnom groblju u Olibu.

²⁵ Ive LIVLJANIĆ, Popovi glagoljaši na visini svog poziva (Amos-Rube Filipi), Zadar, 2008.; http://www.croatianhistory.net/etf/livljanic_filipi.html, posjećeno 11. veljače 2020.

²⁶ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Don Ivan Barulić, Glasilo udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 5 Zadar, 2017., 75.

SLIKA 3. Don Ivan Barulić

U velikoj monografiji mjesta Kali objavljen je govor na njegovu sprovodu koji je izrekao Joja Ricov pod nazivom *Spomenik u reverendi*. Izrazio mu je veliku zahvalu u ime svih prošlih i budućih Kaljana jer je dva puta spasio svoje mještane od strijeljanja: prvi put 22. studenog 1942. kad su Talijani htjeli strijeljati petnaest župljana, a 25. ožujka 1943. cijelo selo, i muškarce i žene svih godišta, starce i tek rođenu djecu. Iduće je godine sa svojim mještanima završio u konclogoru Musapstan iznad Zadra. Po riječima don Pavla Kera, on je jedan od posljednjih glagoljaša koji je služio misu iz staroslavenskog misala koji nije bio transkribiran.

Finka, Leonard-Riko, rođen je u Salima na Dugom otoku 5. studenoga 1901. od oca Jakova i majke Anice r. Beverin. Zaređen je za svećenika 1. ožujka 1936.²⁷ Bio je župnik najprije u Sestrungu, zatim u Vinjercu od 1950. do 1953., u Starigradu²⁸ i Selinama,²⁹ u Ljupču od 1952. do 1954.³⁰ i Brbinju i Savru. U župama gdje je služio, uključujući i rodno mjesto Sali, transliterirao je sve glagoljske rukopise na latinicu te izradio mnoga rodoslovna stabla (osobito za Sali) za posljednjih 400 godina. Umro je 21. svibnja 1988. godine.³¹ Pokopan je na groblju na Belafuži u Zadru u obiteljskoj grobnici.³²

U nastavku prenosimo članak o don Leonardu Riku Finki, koji je napisao i objavio don Zdenko Milić.³³

„Drevna glagoljaška župa Sali na Dugom otoku dala je, koliko je poznato kroz povijest do danas, 195 svećenika. Među njima časno mjesto zauzima glagoljaš don Leonard Riko Finka (Vodopija) koji je rođen u Salima 5. studenog 1901.

²⁷ *Vjesnik Zadarske nadbiskupije*, br. 7-8, Zadar, 1988., 171 – 172; AZDN, *Knjiga svećenika Zadarske nadbiskupije*.

²⁸ P. KERO, Povijest župa Starigrad, Seline i Tribanj, Zbornik sa Znanstveno-stručnog skupa *Starigrad-Paklenica*, travanj 2018. (u tisku).

²⁹ P. KERO, Povijest župa Starigrad, Seline i Tribanj.

³⁰ P. KERO, Župnici i poslužitelji Župe sv. Martina u Ljupču, Župa *Ljubač – zrcalo povijesnih i geografskih mijena u sjeverozapadnom dijelu Ravnih Kotara*, Zadar, 2017., 256 – 259.

³¹ *Vjesnik Zadarske nadbiskupije*, br. 7-8, Zadar, 1988., 171 – 172; AZDN, *Knjiga svećenika Zadarske nadbiskupije*.

³² *Vjesnik Zadarske nadbiskupije*, br. 7-8, Zadar, 1988., 171 – 172.; AZDN, *Knjiga svećenika Zadarske nadbiskupije*; Zdenko MILIĆ, In memoriam don Leonard Riko Finka, *Glasilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko*, br. 2, Zadar, 2014., 60.

³³ Z. MILIĆ, In memoriam don Leonard Riko Finka, 60.

SLIKA 4. Don Leonard-Riko Finka

godine od oca Jakova i majke Antice rođ. Beverin. U rodnom mjestu završava osnovnu školu i tek poslije odsluženja vojnog roka, u 27. godini života, odlazi u sjemenište. Školovao se je kod salezijanaca u Zagrebu i u bogoslovnom sjemeništu u Šibeniku. Svećenički je red primio u zreloj dobi od 35 godina, 1. ožujka 1936. godine u Šibeniku od biskupa Jerolima Milete. Mladu Misu je slavio u Salima 8. ožujka iste godine, a propovjednik na Mladoj Misi je bio Saljanin don Frane Grandov. Prva don Rikova župa je na otoku Sestrunku, gdje je župnik od 29. lipnja 1936. do 10. siječnja 1950. godine. Od 21. siječnja 1950. do 3. listopada 1952. godine bio je župnik u Vinjercu, Starigradu i Selinama.

Od 1. studenog 1952. do 1. srpnja 1954. župnik je u Ljubču, a od 2. srpnja 1954. do 31. kolovoza 1972. godine u Brbinju i Savru na Dugom otoku. 1. rujna 1972. godine odlazi u Zadar u mirovinu zajedno sa svojom sestrom Gizelom koja je s njime kroz cijelo vrijeme njegova svećeništva. U Zadru don Riko živi u kući svojega nećaka na području župe Belafuža, ali nikako ne mirujući. Pomaže misiti u raznim župama, prati nadbiskupa Marijana Oblaka, tijekom osam godina, na njegovim pastirskim pohodima po zadarskoj nadbiskupiji, koju je tako obišao dva puta, a u slobodno vrijeme bavi se glagoljicom, kako je to činio i dok je bio župnik.

Kao vjeran suradnik našeg poznatog glagoljaša i stručnjaka za glagoljicu don Vlade Cvitanovića (1894 – 1973), don Riko je tipkao sve njegove rukopise i tako omogućio da postanu pristupačni. Sakupio je i tako sačuvao i još neobjavljene don Vladine radove. Dobro je poznao kurzivnu glagoljicu i prepisao je u župama svoga službovanja sačuvane glagoljske kodekse (matice, knjige bratovština, godovnjake i dr.) transliterirajući ih na latinicu. Iz glagoljskih matica koje se čuvaju u Državnom arhivu u Zadru i onih po župama oživio je rodoslovna stabla mnogih obitelji iz Brbinja, Savra i Sali. Sakupio je preko četiri tisuće imena svećenika zadarske nadbiskupije kroz povijest i napravio godovnjak Sve je to pisao i prepisivao uglavnom rukom (držalom i perom) u bilježnice velikog formata. Napisao je mnogo kopija i darivao ih ustanovama, župama i pojedincima, ispisavši tako 152 bilježnice. To mu je bio dragi hobi u župama gdje je službovao, a osobito kad je otišao u mirovinu.

Za svoju rodnu župu Sali sastavio je rodoslovna stabla za sve obitelji u Salima crpeći podatke iz 12 glagoljskih matica, počevši od 1613. godine, iz matica

pisanih latinicom i iz sedam raznih glagoljskih kodeksa (Libar lašov, madrikule bratovština i drugo). Predao je Jerolimu Armaniniju i Anti Beverinu iz Sali sva ta rodoslovlja i preporučio im da nastave tamo gdje je on stao. Rezultat tog njegovog strpljivog rada od više desetaka godina i nastavak obrađivanja rodoslovlja ove dvojice vrijednih Saljana je knjiga „Saljski korijeni i baština“, na 902 stranice, u izdanju MH, ogranak Zadar, 2012. godine.

Don Riko je izvukao oko sto raznih događaja, važnih za povijest Sali, iz glagoljskog Libra braće sv. Marije Sali (1546 – 1823) i drugih glagoljskih kodeksa i oporuka, te 10 glagoljskih natpisa na kamenu. Donosi u svojim spisima i kasnije događaje vezane za Sali od 1824. do 1950. godine. U knjizi „Župa Sali - o 400. obljetnici dogradnje župne crkve svete Marije 1581 – 1981“, don Riko je autor teksta o svećenicima Saljanim i saljskim župnicima i kapelanima tijekom povijesti.

Bio je revan i pobožan Kristov svećenik i pastir svoga hrvatskog naroda koga je toliko volio, te vrstan matičar i kroničar zadarskog područja. Gdje god bi došao don Riko je donosio vedrinu, optimizam, uvijek nasmijan i spreman na šalu, pričajući razne dogodovštine iz svoje pastoralne prakse.

Kada mi je, 5. veljače 1986. godine, neposredno prije proslave svoje 50. obljetnice misništva pisao u Rim, gdje sam tada studirao, napisao je između ostaloga sljedeće: ...Mogu sa sv. Pavlom reći: sve izvršio, vjeru sačuvao...Služio sam na našim otocima i uvijek pješačio 32 godine. Služio sam pod Velebitom i planinu Velebit više puta gori i doli propješačio, bojeći se uvijek, kao bodul, da ne nađem na vuka. Služio sam u Kotarima i kotarskom primorju. Sa Nadbiskupom obišao dva puta svu Nadbiskupiju. I ovdje u penziji u slobodnom vremenu pišem, no skoro još svake nedjelje pomažem po župama ili idem reći Misu gdje nema svećenika. Iscrpio sam se i daj Bože još malo vremena da zapjevam, ne po notama, nego po onu našu kako ispadne da ispadne uhu i sluhu: Hvalu dajmo, Gospodinu Bogu našem! Eto, moj Zdenko, toliko da znaš za mene i moli se za mene ti i svi tvoji kolege... Kad čuješ da sam umro reci Gospodinu: Pomiluj ga!

Pedantno je zapisivao nakane izgovorenih Misa i crkve u kojima je misio, te na svojoj zlatomisničkoj sličici don Riko zahvaljuje Bogu na 21 262 proslavljenih svetih Misa u 257 crkvi.

Umro je u Zadru 21. svibnja, marijanske 1988. godine, te je pokopan blizu crkve Gospe Maslinske na groblju Belafuža u Zadru, 23. svibnja.”

Kuvač, Nikola, rođen je 15. siječnja 1885. godine u Drnišu. Bogosloviju je završio u Centralnom bogoslovnom sjemeništu u Zadru. Zaređen je za svećenika

na blagdan Uzašašća Gospodinova 20. svibnja 1909., u nadbiskupskoj kapeli.³⁴ Bio je župnik u Rodaljicama od 1909. do 1911., Viru od 1911. do 1912., Ugljanu od 1912. do 1914., Molatu od 1914. do 1919., Murvici i Briševu od 1919. do 1921., Bibinjama od 1921. do 1923., Olibu od 1923. do 1924.,³⁵ Sutomišćici od 1924. do 1933., Lukoranu od 1933. do 1939. i ponovno u Bibinjama od 1939. do 1941. godine, kada ga je talijanska okupacijska vojska zatočila u Italiji. Odatle ga izbavlja mons. Petar Dujam Munzani, zadarski nadbiskup. Nije mu bilo dozvoljeno vratiti se u Bibinje, već je neko vrijeme (1942. – 1943.) bio župnik u Ljupču.³⁶ Godine 1943. seli iz Ljupča u Zadar, gdje je 28. studenoga te godine poginuo od bombi angloameričkih zrakoplova. Pokopan je 2. prosinca na Gradskom groblju u Zadru u svećeničkoj grobnici.³⁷

Nižić, Ante, rođen je u Preku 18. svibnja 1873. godine. Zaređen je za svećenika 4. listopada 1896. Bio je župnik u Turnju, Pašmanu od 1900. do 1902., Banju-Ždrelcu od 1897. do 1900. i Lukoranu. Oko g. 1921. postao je redovnik III. reda sv. Frane. U ožujku 1919., dok je bio župnik u Lukoranu na Ugljanu (1910. – 1920.), Talijani su ga uhitili i zatočili u Italiji.³⁸ O tome piše svom kolegi pismo: „Dragi don Jakove! Evo me da Vam se javim sa par riječi. Ovdje sam od 25. ožujka 1919. Bio sam 7 dana u Jakinu, 3 u Rimu, odakle sam se ovdje nastanio. Ovdje nas je 13 među kojih Torčić, 2 brata Desnica, opat D. Ivan Katalinić iz Skradina, Regner iz Zadra.....Molim Vas, da bi ste mi poslali Celebret.Podastrite moj poklon Preuzvišenom nadbiskupu, a Vi, don Ivan, o. Gugić i drugi znanci i prijatelji primite pozdrav od Vašeg brata. Don Ante Nižić.”³⁹ Nakon zatočeništva vraća se u Preko i moli da bude primljen

³⁴ „Exc.mus ac Rev.mus D. D. Archiepiscopus Metopolita provexit rev. diaconum hujus achidioeceseos D. Nicolaum Kuvač ad ordinem presbyteratus die Ascesnsionis Dominicae in Sacello Aedium Archiepiscopali” (*Collectio Actuum Officialium Curiae Archiepiscopalis Jadrensis 1882.–1910.* [dalje: *Coll.Act.Off.*], br. 6/1909., 48). Don Nikolino ređenje gotovo je u svim *šematizmima* krivo ubilježeno. Tamo stoji da je ređen 28. ožujka 1909., što nije točno.

³⁵ Premješten je iz Oliba i imenovan upraviteljem Župe Sutomišćica 1923. ili 1924. (*List Biskupije Splitske-Makarske ujedno službeno glasilo Šibenske biskupije i jugoslavenskog dijela Zadarske nadbiskupije*, br. 11–12, Split, 1924., 91).

³⁶ P. KERO, Župnici i poslužitelji Župe sv. Martina u Ljupču, 256 – 259.

³⁷ Rozario ŠUTRIN, Žrtve bogoljublja i čovjekoljublja, naš ponos i *poticaj*, Zadar, 2002., 87–90; P. KERO, Don Nikola Kuvač, 1885.-1943., Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 6, Zadar, 2018., 7 – 10.

³⁸ Oggi verso le 3. dopo pranzo per ordine Superiore del Comando sono stato trasferito a Zara, per proseguire domani come internato in Italia. L'assicuro di non aver fatto niente di male. Mi sottometto alla volontà di Dio. L'averto come mio Superiore.....Racomandandomi alle Sue preghiere. Baciando l'anello devotissimo don Nižić.” (AZDN, *Knjiga protokola*, br. 415/1919).

³⁹ AZDN, *Knjiga protokola*, br. 522/1919.

u trećoredce. Molbi mu je udovoljeno i nakon novicijata don Ante postaje fra Ante. Odselio je u SAD. Umro je u Washingtonu 4. ožujka 1963., a pokopan je u Pittsburgu, SAD.⁴⁰

Selem, Vice, rođen je u Jelsi 25. studenoga 1846. Zaređen je za svećenika 26. rujna 1871. Bio je župnikom u župama: Banj, Ždrelac, Nevidane, Kali, Pakoštane, Benkovac, Posedarje, Sali (1896. – 1904.), Silba te Sveti Šime u Zadru, odakle ga tjeraju talijanske okupacijske vlasti, kako sam piše u knjizi godova Župe Kožino: „Počasni kanonik bazilike Metropolitanske u Zadru plovao Župe sv. Šime u Zadru, svrgnut jer nije podanik talijanski u Zadru“. Nakon toga je kao starac bio župnikom u Kožinu od 1923. do 1928., zatim u Murvici gdje je umro na blagdan sv. Stošije 15. siječnja 1930. godine. Pokopan je u svojem rodnom mjestu Jelsi. Na nadgrobnoj ploči nalazi se natpis: „Selem don Vice, kanonik. Na spomen podiže dr. Mario Selem“.⁴¹

Sikirić, Marko, rođen je u Bibinjama 19. listopada 1858. Gimnaziju i bogoslovne nauke završio je u Zadru. Za svećenika je zaređen 7. listopada 1883. Župnik je u Visočanima i Radovinu od 1883. do 1885. Župnikom Bibinja imenovan je 1885. gdje ostaje do 1919. godine. U ožujku 1919. napušta Bibinje u strahu da ga talijanske vlasti ne ubiju te odlazi u Zagreb. Umro je u Zagrebu u Bolnici Milosrdne braće 11. listopada 1919. godine. Pokopan je na Mirogoju u grobnici za koju se poslije nitko nije brinuo, a 1953. zemni su mu ostatci premješteni u zajedničku kosturnicu. U Bibinjama je 1998. obilježena obljetnica njegova rođenja i smrti. Tom je prigodom kod župne kuće u Bibinjama, na *Selavratima*, podignut spomenik u bronci, koji prikazuje don Marka s knjigom u ruci. Spomenik, poprsje, izradio je akademski kipar Ante Starčević iz Zagreba.⁴²

Stipčević, Šime, rođen je u Arbanasima 30. siječnja 1862. Zaređen je za svećenika 5. listopada 1884.⁴³ Bio je župnik u Malom Ižu od 1885. do 1890., Vrsima od 1890. do 1895., Poličniku od 1908. do 1919., zatim u Luki, Žmanu,

⁴⁰ AZDN, *Knjiga protokola*, br. 415/1919; 522/1919; 731/1920; 109/1921.; Usp. *Vjesnik zadarske nadbiskupije*, 1963, br.4, 65.

⁴¹ AZDN, *Knjiga protokola* br. 1096/1919.; 406/1922.; *Dijecezanski list za Šibensku i za jugoslavenski dio Zadarske nadbiskupije*, 1930., br. 1-2, 23; *Knjiga godova župe Kožino*; P. KERO, *Župa Kali, Kali*, zbornik radova, Zadar, 2017., 347 – 401.

⁴² Usp., Ante GVERIĆ, *Iz prošlosti Bibinja*, Zadar, 1999. 102 – 115.

⁴³ AZDN, *Coll. ordinum*, II.

Benkovcu i na kraju u Pašmanu od 1925. do 1927. Bio je dobar poznavatelj kurzivne glagoljice. Umro je u Zagrebu 26. travnja 1927. i pokopan na Mirogoju.⁴⁴

Strgačić, Ante, rođen je u Velom Ižu 1. siječnja 1901. Završava Teološki i Filozofski fakultet u Ljubljani.⁴⁵ Zaređen je za svećenika 8. srpnja 1927. Bio je župnik u Sestrunju, Luki i Salima od 1924. do 1949. Godine 1949. postaje znanstveni pa viši znanstveni suradnik Historijskog arhiva u Zadru (danas Državni arhiv u Zadru) do mirovine 1965. godine. Umro 19. ožujka 1971. u Zadru. Pokopan u Velom Ižu na mjesnom groblju.⁴⁶ Bio je znanstveni radnik i istraživač. Bavio se crkvenom i kulturnom poviješću zadarskog kraja te je objavio niz radova od čega se deset odnosi na istraživanje hrvatskog glagolizma i starije hrvatske književnosti.⁴⁷

Objavio je veći broj znanstvenih radova, neki od značajnijih su: „Zadarsko-mletački rat godine 1311. – 1313. i pogibija mletačkog admirala pod Zadrom“, *Pomorski zbornik*, knj. 2, Zagreb, JAZU, 1962, 1597 – 1614; isti članak u: *Pomorstvo grada Zadra*, Zagreb, 1963., 49 – 63; „Božavljeni zarobili uljicnjsku galeotu god. 1686.“, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, br. 6-7, Zagreb, 1960., 179 – „189; „Ribanje i ribarski obrt u Dalmaciji druge polovine XVIII. stoljeća gledani očima jednog zapadnog naturaliste“, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, br. 4-5, Zagreb, 1959., 143 – 174; „Neobjavljena književna djela Zadranina Šime Budinića“, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, br. 2, Zagreb, 1955., 359 – 373; „Zadranin Šime Vitasović i kulturno-povijesno značenje njegovih djela“, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, br. 2, Zagreb, 1955., 47 – 78; „Dosad nepoznate hrvatske lirske pjesme Šime Budinića Zadranina i njegova latinska satira“, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, br. 11-12, Zadar, 1965., 353 – 388; „Neka toponomastička i topografska pitanja Dugog otoka“, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3 (1949), 1, 87 – 102; „Svećenici iz župe Sali od početka XVII. vijeka do danas“, *Croatia sacra*, god. 5 (1935), 9/10,

⁴⁴ „Don Šime Stipčević, upravitelj župe Pašmana, preminuo je, utješeno sakramentima umirućih dneva 26 aprila (1927.) u bolnici milosrdnih sestara u Zagrebu. Pokojnik je rođen 30. januara 1862. u Arbanasima kod Zadra. Zaređen je za svećenika 5. oktobra 1884. Kao dušebrižnik služio je u mnogo župa zadarske dijeceze te je bio stalni župnik u Benkovcu, a za tim odrekavši se stalnosti župe, bio je imenovan upraviteljem župe u Pašmanu. Od više vremena osjećao je, da njegova snaga popušta jer je teška bolest, neopazice, podgrizala njegov život. Kad nije bilo više vremena pohitao je u Zagreb da nadje lijeka svojoj bolesti ali je nažalost bilo već kasno. Nakon operacije, koja je bila uspjela, zbog posvemašnje slabosti, podlegao je. Bio je pokopan na Mirogoju. Nek ga se svećenici sjete u svojim molitvama. Vječna mu svjetlost svjetlila.“ (*Dijecezanski list za Šibensku biskupiju i za jugoslavenski dio Zadarske nadbiskupije*, 1927, br. 5-6, 30).

⁴⁵ Marija PANTELIC, Ante Marija Strgačić, *Slovo*, Zagreb, 1973., 131, 132.

⁴⁶ Usp. *Knjiga svećenika zadarske nadbiskupije*; Dinko FORETIĆ, In memoriam, Dr. Ante Marija Strgačić (Bibliografija), *Zadarska revija*, 20/1971., 2, 125 – 134.

⁴⁷ Marija PANTELIC, Ante Marija Strgačić, 131, 132.

109 – 124; „Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra“, *Zbornik Zadar*, Zagreb, 1964., 373 – 429; „Trećoreci – glagoljaši na Hvaru“, *Prilozi povijesti otoka Hvara II*, Hvar, 1962., 37 – 45; „Miscellanea Državnog arhiva u Zadru I“, Zadar, 1949., 91; II i III, Zadar, 1952., 184; „Papa Aleksandar III u Zadru“, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, br. 1, Zagreb, 1954., 153 – 187; „Glagoljaško sjemenište u Priku kraj Omiša u Dalmaciji i njegovi posljednji đaci“, *Vjesnik Staleškog društva katoličkih svećenika NR Hrvatske III*, Zagreb, 1956., sv. 1-2, 5 – 26; „O uzgoju i naucima dalmatinskog klera u prošlosti“, *Zadarska revija*, V, Zadar, 1956., br. 3, 179 – 184; „O biblioteci glagoljaškog sjemeništa u Priku kraj Omiša u vrijeme njegove likvidacije“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 6, Zadar, 1969., 117 – 130; „Upadi osmanskih gusara u predjele zadarskih otoka“, *Zadarska revija*, II, Zadar, 1953., br. 4, 195 – 204; III, 1954., br. 1., 44 – 53.⁴⁸

Šutrin, Rozarijo, rođen je u Luki 3. listopada 1920. Zaređen je za svećenika u Zagrebu 10. rujna 1944., 1945. diplomirao je hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, 1944. do 1955. profesor je hrvatskog jezika i književnosti na Srednjoj vjerskoj školi u Zadru te profesor glagoljice na Višoj teološkoj školi u Zadru (1960. – 1970.) i vicerektor Bogoslovije. Umro je u Zadru 21. svibnja 2014. godine. Pokopan je 23. svibnja 2014. godine na gradskom groblju u svećeničkoj grobnici.⁴⁹

Torić, Ante, rođen je na Vrgadi 18. svibnja 1898. od oca Jure i majke Božice r. Jurišić. Zaređen je za svećenika 15. kolovoza 1920. Bio je prefekt u sjemeništu Zmajević, župnik Vira (1921.), Vrgade, Premude, Rave 1921. – 1925., Luke, Ždrelca i Banja.⁵⁰ Bio je dobar rodoljub – hvale obljubljen svećenik. Svetu je misu govorio iz misala pisanog na glagoljici. Nije prihvatio transkribirani misal. Umro je 13. srpnja 1952. Pokopan je u rodnom mjestu Vrgadi. Don Frane Grandov, njegov kolega, podijelio mu je sakramente umirućih.⁵¹

Vlasanović, Petar, rođen je veljače 1902. od oca Šime i majke Marte Gojdanić u Trinidadu, Colorado, SAD, porijeklom iz Ista.⁵² Zaređen je za svećenika 8.

⁴⁸ Cjelokupni popis radova Ante Marije Strgačića, ukupno 58 bibliografskih jedinica, vidi u Donko FORETIĆ, In memoriam dr. Ante Maria Strgačić, I. I. 1901. – 19. III. 1971., *Zadarska revija*, 2, Zadar, 1971., 129 – 134.

⁴⁹ R. ŠUTRIN, *Župa Luka*, Zagreb, 1988. U knjizi je popisao glagoljske rukopise i svećenike glagoljaša rodom iz župe i koji su djelovali u župi.

⁵⁰ P. KERO, Prošlost župe Vir, *Otok Vir*, zbornik radova, Zadar, 2016., 295 – 318; P. KERO, *Župa Rava*, *Otok Rava*, zbornik radova, Zadar, 2008., 359 – 379.

⁵¹ Usp. *Vjesnik Zadarske nadbiskupije*, 1952, br. 1, 6; *Knjiga svećenika zadarske nadbiskupije*.

⁵² P. KERO, *Župa Ist, Otoci Ist i Škarda*, zbornik radova, Zadar, 2010., 303 – 323.

kolovoza 1926. Bio je župnik u Žirju, Primoštenu, Vodicama, Velom Ratu od 1937. do 1942.,⁵³ Tkonu, Neviđanima 1952., Istu od 1958. do 1969., na Olibu od 1969. do 1980. Umro je 7. travnja 1980. Pokopan je na Istu.⁵⁴ Zajedno s Vladislavom Cvitanovićem, Rubom Filipijem i Antom Strgačićem sudjelovao je na popisu glagoljskih kodeksa zadarske nadbiskupije te o tome objavio članak u *Starinama* br. 43 za 1951., 276 – 279.

Vukić, Krsto, rođen je u Arbanasima 19. ožujka 1877. Zaređen je za svećenika 3. studenoga 1901. Nakon ređenja imenovan je župnikom na Viru.⁵⁵ Tu je ostao kratko, a onda postao župnik u Kalima do svoje smrti.⁵⁶ Umro je 1. travnja 1936. Htio je da njegovo tijelo počiva u Arbanasima, ali mu to talijanske okupacijske vlasti nisu dozvolile pa je ukopan na Galevcu, Školjiću kod Preka na groblju oo. Trećoredaca.⁵⁷

ZAKLJUČAK

Uloga svećenika u očuvanju, sakupljanju, obnovi, obradi i objavljivanju glagoljskih spomenika je velika. U članku je obrađen niz onih koji su dali svoj doprinos zadarskom glagoljaštvu, među kojima se ističu don Vladislav Cvitanović, don Ante Strgačić, don Petar Vlasanović, don Amos Rube Filipi i don Leonard Riko Finka. Oni su sredinom 20. stoljeća popisali sve kodekse sa zadarskog područja do kojih su mogli doći i istraživali pojedinačne glagoljske dokumente te o njima objavljivali članke. Rad tih glagoljaša dokazuje da je Zadar bio jedno od glavnih središta glagoljice u prošlosti.

⁵³ P. KERO, *Župa Veli Rat, Veli Rat*, zbornik radova, Zadar, 2013., 325 – 361; AZDN, Knjiga godova Veli Rat, fol. 97v.

⁵⁴ *Vjesnik Zadarske nadbiskupije*, Zadar, 1980., br. 5-6, 104; *Knjiga svećenika Zadarske nadbiskupije*.

⁵⁵ P. KERO, *Prošlost župe Vir, Otok Vir*, zbornik radova, Zadar, 2016., 295 – 318.

⁵⁶ P. KERO, *Župa Kali, Kali*, zbornik radova, Zadar, 2017., 347 – 401.

⁵⁷ *Usp. Dijecezanski list za Šibensku biskupiju i Apostolsku administraciju*, Šibenik, 1936., br. 3-5, 25.

IZVORI:

Arhiv Zadarske nadbiskupije

Knjiga protokola, br. 522/1919.

Knjiga protokola br. 1096/1919.; 406/1922.

Knjiga godova župe Kožino.

Coll. ordinum, II.

Knjiga godova Veli Rat

Collationes Or dinum ab anno 1857.-1965., volumen 2um, Curiae Metropolitanae Jadrensis.

Knjiga svećenika Zadarske nadbiskupije.

LITERATURA:

Dinko FORETIĆ, In memoriam, Dr. Ante Marija Strgačić (Bibliografija), *Zadarska revija*, 20, Zadar, 1971., 2, 125 – 134.

Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Don Ivan Barulić, Glasilo udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 5, Zadar, 2017., 75.

Ante GVERIĆ, *Iz prošlosti Bibinja*, Zadar, 1999., 102 – 115.

Niko KARUC, *O zadarskim Arbanasima*, Zadar, 1985.

Pavao KERO, *Župa Veli Rat, Veli Rat*, zbornik radova, Zadar, 2013., 325 – 361.

Pavao KERO, Don Nikola Kuvač, 1885. – 1943., Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 6, Zadar, 2018. godinu, 7 – 10.

Pavao KERO, Don Vladislav Cvitanović – proučavatelj glagoljice, *Zadarska smotra*, LX., Zadar, 2011., 2 – 3, 45 – 61.

Pavao KERO, Mihovil Ćurković, glagoljaš i glazbenik, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 6, Zadar, 2018., 4 – 6.

Pavao KERO, Povijest župa Starigrad, Seline i Tribanj, Zbornik sa Znanstveno-stručnog skupa *Starigrad-Paklenica*, travanj 2018., (u tisku).

Pavao KERO, Prošlost župe Vir, *Otok Vir*, zbornik radova, Zadar, 2016., 295 – 318.

Pavao KERO, *Župa Ist, Otoci Ist i Škarda*, zbornik radova, Zadar, 2010., 303 – 323.

Pavao KERO, *Župa Kali, Kali*, zbornik radova, Zadar, 2017., 347 – 401.

Pavao KERO, *Župa Rava, Otok Rava*, zbornik radova, Zadar, 2008., 359 – 379.

Pavao KERO, *Župnici i poslužitelji Župe sv. Martina u Ljupču, Župa Ljubač – zrcalo povijesnih i geografskih mijena u sjeverozapadnom dijelu Ravnih Kotara*, Zadar, 2017., 256 – 259.

Pavao KERO, *Građa za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji* (u rukopisu).

Ive LIVLJANIĆ, Popovi glagoljaši na visini svog poziva (Amos-Rube Filipi), Zadar, 2008; http://www.croatianhistory.net/etf/livljanic_filipi.html, posjećeno 11. veljače 2020.

Vjekoslav MAŠTROVIĆ, Nekrolog, *Radovi JAZU*, Zadar, 1973., 483 – 487.

Ivica MILIĆ, Jože Plečnik u Velom Ižu, Naša naselja u *Zadarska smotra*, 2005, 3-4, 211 – 212).

Zdenko MILIĆ, In memoriam don Leonard Riko Finka, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 2, Zadar, 2014., 60.

Marija PANTELIĆ, Ante Marija Strgačić, *Slovo*, Zagreb, 1973., 131, 132.

- Rozario ŠUTRIN, *Žrtve bogoljublja i čovjekoljublja, naš ponos i poticaj*, Zadar, 2002., 87 – 90.
- Rozario ŠUTRIN, *Župa Luka*, Zagreb, 1988.
- Rozario ŠUTRIN, Uz 30. obljetnicu smrti. Don Vladislav Cvitanović, glagoljaš, *Vjesnik Zadarske nadbiskupije*, Zadar, 2004., 1-2, 41, 42.
- Dijecezanski list za Šibensku biskupiju i Apostolsku administraciju*, 1936., br. 10-12.
- Dijecezanski list za Šibensku biskupiju i za jugoslavenski dio Zadarske nadbiskupije*, 1927., br. 5-6, 30.
- Dijecezanski list za Šibensku i za jugoslavenski dio Zadarske nadbiskupije*, Šibenik, 1930., br. 1-2.
- Hrvatski biografski leksikon*, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6001>, posjećeno 11. veljače 2020.
- Hrvatski biografski leksikon*, II., 775 – 776.
- List Biskupije Splitske-Makarske ujedno službeno glasilo Šibenske biskupije i jugoslavenskog dijela Zadarske nadbiskupije*, br. 11–12, Split, 1924.
- Pjevački vjesnik*, 1912.
- Vjesnik Zadarske nadbiskupije*, br. 5-6, Zadar, 1973.
- Vjesnik Zadarske nadbiskupije*, XVIII, br. 1-2., Zadar, 1973.

Pavao KERO

(Tado Oršolić and Grozdana Franov-Živković)

GLAGOLITIC PRIESTS FROM THE ZADAR AREA IN THE 20TH CENTURY

SUMMARY

The role of priests in the preservation, collection, restoration, processing and publication of Glagolitic monuments is great. In the 20th century, several Zadar Glagolitic priests continued the tradition of preserving and processing Glagolitic texts. The article deals with a number of those who gave their contribution to Zadar Glagolitism, among which stand out: Don Vladislav Cvitanović, Don Ante Strgačić, Don Petar Vlasanović, Don Amos Rube Filipi and Don Leonard Riko Finka. In the mid 20th century, they listed all the codices from the Zadar area of which they could get hold, researched individual Glagolitic documents, and published articles about them. The work of these Glagolites proves that Zadar was one of the leading centres of the Glagolitic alphabet.

Keywords: Glagolitic priests, 20th century, Zadar area, Glagolitic alphabet, Glagolitic codices.

IZVORI PODATAKA O ZADARSKIM SVEĆENICIMA GLAGOLJAŠIMA I NJIHOVA VIDLJIVOST KROZ PORTAL *PISANA BAŠTINA*

Marijana TOMIĆ
Sveučilište u Zadru
Odjel za informacijske znanosti
Centar za istraživanje glagoljaštva
Zadar

Najvažniji alat koji služi za identifikaciju, pretraživanje i pristup digitaliziranoj pisanoj baštini jest katalog, a njegove promjene u kontekstu primjene suvremenih standarda omogućuju povezivanje podataka o baštini, njihovu vizualizaciju i kontekstualizaciju koja utječe na lakšu i bolju interpretaciju podataka. U radu se polazi od zaključaka o važnosti strukturiranih podataka o rukopisima koji se unose u suvremene kataloge te od potreba znanstvenika i istraživačkim mogućnostima u okvirima suvremenog interdisciplinarnog područja, digitalne humanistike. Izlažu se rezultati istraživanja provedenih u sklopu interdisciplinarnog međunarodnog znanstvenog projekta *Digitalizacija, bibliografska obrada i istraživanje tekstova zadarsko-šibenskog područja iz razdoblja do kraja 19. st. pisanih glagoljicom, bosančicom i latinicom (Pisana baština)* te se prikazuje integrirana baza podataka izrađena u informacijskom sustavu *Indigo* s naglaskom na autoriziranim podacima o svećenicima glagoljašima zadarskog područja.

Ključne riječi: digitalna humanistika, glagoljski rukopisi, opis rukopisa, autorizirani podatci, zadarsko glagoljaštvo.

UVOD

Glagoljska stara i rijetka građa i rukopisi čine jedan od najvažnijih segmenata hrvatske pisane baštine, a očuvanje te građe, kao i njezina digitalizacija i dostupnost digitalnih reprodukcija i metapodataka, preduvjet su njezinu istraživanju u suvremenom digitalnom okruženju. Najvažniji alat koji služi za identifikaciju, pretraživanje i pristup gradivu jest *online* knjižnični katalog koji mora omogućiti bolju pretraživost, dostupnost i povezivanje podataka, odnosno njihovu vizualizaciju i kontekstualizaciju koja utječe na lakšu i bolju interpretaciju podataka o tom gradivu.

Digitalizacija nacionalne pisane baštine smatra se važnim aspektom zaštite nacionalne kulturne baštine. Zbog njezine važnosti, digitalizacija mijenja glavne ciljeve, poslanja i poziciju baštinskih ustanova (knjižnica, arhiva i muzeja) koje sve češće poduzimaju projekte digitalizacije svojih zbirki te u kontekstu globalnog informacijskog okruženja omogućuju njihovu dostupnost preko *World Wide Weba*.¹ Zahvaljujući projektima digitalizacije, digitalne reprodukcije

¹ Maja ŠOJAT-BIKIĆ, Modeliranje digitalnih zbirki i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku, *Muzeologija*, 50, Zagreb, 2013., 17.

stare i rijetke građe, osobito rukopisa, postaju sve dostupnije, a Joy Humphrey napominje da te reprodukcije, kada su mrežno dostupne, „predstavljaju dar i znanstvenicima i amaterima, ali i neprocjenljiv prinos svijetu znanja“.² U Nacionalnom programu digitalizacije navodi se da „ustanove koje na ovaj način nude svoje sadržaje mogu računati na to da će se proširiti njihova korisnička zajednica, da će njihova ponuda postati vidljivija i privući nove vrste korisnika, koji inače ne bi niti saznali za sadržaje koje one nude“, te se jasno upozorava da „ustanove koje ne budu koristile ove oblike približavanja korisnicima mogu očekivati da će s vremenom gubiti na prepoznatljivosti i prisutnosti u javnosti i među (potencijalnim) korisnicima. Očekuje se da će razmjerno opadati njihov značaj kao ponuditelja informacijskih i kulturnih sadržaja.“³ Raspravljajući o budućnosti specijalnih zbirki, u kojima se rukopisi uobičajeno čuvaju, Overholt napominje neprestanu pojavu uvijek novih, ponekad neočekivanih načina korištenja tih zbirki, kao i mogućnost novih interpretacija zbirki u trenutku kada je ona digitalizirana. Pozivajući u svojih pet teza o budućnosti specijalnih zbirki na potrebu za stalnim dokazivanjem vrijednosti zbirke i tvrdeći da je zbirka vrijedna onoliko koliko se koristi, istražuje i koliko generira nova istraživanja, Overholt pomalo senzacionalistički, ali vrlo opravdano tvrdi da „možemo očekivati eksploziju inovativnih korištenja od strane netradicionalnih korisnika“.⁴ Tu tvrdnju zapravo moramo shvatiti vrlo ozbiljno i pretpostaviti da građa koju digitaliziramo, prvenstveno rukopisi i druga stara i rijetka građa, mora biti digitalizirana na način koji je visoko kvalitetan i koji će omogućiti korištenje iste digitalne kopije u različite, ponekad tehnološki zahtjevnije svrhe, kao i to da metapodatci, odnosno opis te građe mora biti izveden na način koji omogućuje strojnu čitljivost, semantičko povezivanje, različite oblike strojne obrade, statističku obradu i strojni unos metapodataka u razne alate u svrhu njihove obrade, vizualizacije, trajnog očuvanja i ponovnog korištenja. Iz tih razloga uz samu se digitalizaciju posebno vodi računa o metapodacima, odnosno onim podacima o digitaliziranim reprodukcijama, ali i izvornicima, koji se na mreži predstavljaju. Usko je to povezano i s promijenjenim očekivanjima istraživača, osobito u smislu pristupa digitalnim reprodukcijama i podacima o izvorima. Pristup je pak usko povezan s tzv. autoriziranim podacima, odnosno

² Joy HUMPHREY, Manuscript and Metadata: Descriptive Metadata in Three Manuscript Catalogs: DigCIM, MALVINE, and Digital Scriptorium, *Cataloging & Classification Quarterly*, 45,2, 2007, 20.

³ Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe. Ministarstvo kulture RH, 10-1, posjećeno 1. 3. 2019., <http://www.kultura.hr/content/download/590/7857/file/nacprogramdigit.pdf>

⁴ John H. OVERHOLT, Five theses on the future of special collections; *RBM: A Journal of Rare Books, Manuscripts, and Cultural Heritage*, 14(1), Chicago, 2013., 15.

pristupnicama pomoću kojih korisnici pristupaju, odnosno pronalaze zapise i digitalne reprodukcije, a onda i s vokabularima, terminološkom usklađenosti i povezivanju pojmova, te uopće metapodacima i njihovoj pravilnoj i standardiziranoj primjeni.

U skladu sa svime navedenim, posebno važno pitanje koje valja uzeti u obzir pri svim projektima digitalizacije jest opis digitalizirane građe, odnosno metapodaci koji se za opis koriste. Osobito je to važno kada je riječ o rukopisima, jer je taj opis još uvijek neujednačen i bez u potpunosti međunarodno prihvaćenog standarda. Razlozi tomu ponajvećma leže u jedinstvenosti svakog rukopisa, kao i važnosti da opis reprezentira tu jedinstvenost na najbolji mogući način. Izuzetno je važno pri opisu rukopis detaljno proučiti te pažljivo zabilježiti sve njegove značajke u kataložnom opisu. Posao je to koji zahtijeva čitav niz specijaliziranih znanja i vještina, od paleografije, kodikologije, diplomatike, tipografije, lingvistike, ali i informacijskih znanosti, osobito u području metapodataka.⁵

O važnosti metapodataka, odnosno strukturiranih podataka o rukopisima, u današnje je vrijeme potrebno govoriti i zbog digitalne humanistike, interdisciplinarnog područja koje se pojavljuje na sjecištu humanistike, te informacijskih i tehničkih znanosti. Naime, transfer pisane baštine iz analognog u digitalni oblik koji se ubrzano provodi u svim informacijskim ustanovama utjecao je na pojavu novih načina istraživanja pisane baštine, potaknuvši tako promjene u istraživačkim pitanjima, metodama njihova rješavanja, kao i u korištenju povijesnih izvora, odnosno istraživačkog korpusa. Suvremene metode istraživanja digitaliziranih dokumenata, uređivanja digitalnih izdanja rukopisa i starih knjiga, istraživanja fragmenata i virtualnog objedinjavanja istih kodikoloških jedinica čiji se fragmenti danas nalaze u različitim ustanovama, državama ili čak kontinentima, nadalje infrastruktura za pohranu i ponovno korištenje podataka znanstvenih istraživanja koja svoje mjesto polako pronalazi i u okruženju humanističkih projekata, položili su temelje stvaranju ove relativno nove discipline. Ona podrazumijeva cijeli spektar aktivnosti i projekata koji su vezani uz uporabu informacijske tehnologije u istraživanjima u humanistici. Riječ je zapravo o odgovoru znanstvenika u okviru humanističkih znanosti na tehnološku revoluciju. Cilj joj je omogućiti istraživačima, osobito onima iz humanističkih znanosti kojima dokumenti kulturne baštine predstavljaju

⁵ Više o problemima opisa glagoljskih rukopisa i usklađivanju opisa s novim nacionalnim Pravilnikom za opis i pristup građi u arhivima, knjižnicama i muzejima vidjeti u: Marijana TOMIĆ, *Katalogizacija starih rukopisa uporabom Pravilnika za opis i pristup građi u arhivima, knjižnicama i muzejima na primjeru zbirke glagoljskih kodeksa arhiva Zadarske nadbiskupije, Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture*, 21, Zagreb, 2018., 189 – 231.

istraživačke korpuse, alate za pristup, istraživanje, vizualizaciju i analizu digitalizirane građe, te za suradnju u mrežnom okruženju.

Za istraživanja u digitalnoj humanistici osobito su važni metapodatci, i to bibliografski i autorizirani podatci o građi uneseni na strukturiran i standardiziran način u knjižničnom katalogu, odnosno baze podataka. Istraživanje koje su provele Jennifer Schaffner i Ricky Erway za Online Computer Library Center (OCLC) jasno je pokazalo kako je „stvaranje, dijeljenje i ponovno korištenje metapodataka velik dio diskursa u digitalnoj humanistici“ te da „digitalna humanistika zahtijeva intenzivnu uporabu knjižničnih i arhivskih metapodataka i oslanja se na kvalitetu i razumljivost tih metapodataka“. ⁶ Metapodatci su temelj svakog sustava za pretraživanje informacija te utječu na mogućnost same ustanove koja ih izrađuje da digitalizirane objekte predstavi u obliku najprikladnijem za korisnike. ⁷ Dodatno, opis rukopisa temeljen na strukturiranim metapodacima omogućuje nove metode istraživanja rukopisa i pisane baštine uopće.

PROBLEM AUTORIZIRANIH PODATAKA U KONTEKSTU OPISA STARIH RUKOPISA

Pojednostavljeno rečeno, kada govorimo o katalogizima, govorimo o sustavima za opis dokumenata u kojem se informacije o tim dokumentima organiziraju na način da bi se mogle pronaći. Dakle, želimo li dokumente učiniti dostupnima, odnosno omogućiti njihovo pronalaženje, moramo ih opisati. Ti su opisi tradicionalno zabilježeni u bibliografskim zapisima, a za njih se upotrebljava bibliografski jezik, odnosno umjetni, konstruiran jezik posebne namjene, „oslobođen nepravilnosti prirodnog jezika“ kako bi omogućio sustavni, a ne slučajni pristup informacijama i koji „služi kao most koji povezuje jezik dokumenta s jezikom korisnika koji te dokumente traže“. ⁸ Ono što opisujemo bibliografskim jezicima jesu informacijski entiteti, koji imaju svoje atribute (npr. autor, naslov, izdanje, predmet itd.). Neki od temeljnih konstrukata bibliografske prakse, npr. autori i predmeti, tradicionalno se smatraju i atributima i entitetima,

⁶ Jennifer SCHAFFNER, Ricky ERWAY, Does every research library need a digital humanities center?: an OCLC Research report, 12, posjećeno 1. 3. 2019., <https://www.oclc.org/research/publications/library/2014/oclcresearch-digital-humanities-center-2014-overview.html>

⁷ Paola MANONI, The Digitization Project of the Vatican Library within the Complex Relationships between Sets of Metadata, *Bridging Between Cultural Heritage Institutions*, (ur. T. Catarci, n. Ferro, A. Poggi), Berlin, Heidelberg, 2013., 1.

⁸ Elaine SVENONIUS, *Intelektualne osnove organizacije informacija*, Lokve, 2005., 53.

čime se omogućuju da ih se može prikazati kao metapodatke koji upućuju na atribut djela, ali i kao neovisne predmete opisa.⁹

Bibliografski je jezik strogo normiran, a najvažnija prijelomnica u tim procesima bila je Međunarodna konferencija o načelima katalogizacije (International Conference on Cataloguing Principles) 1961. godine. Na toj su se konferenciji pod pokroviteljstvom međunarodne udruge knjižničnih društava i ustanova (International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA) sastali predstavnici 53 zemalja i 12 međunarodnih organizacija te usuglasili načela odabira i normalizacije metapodataka za pristupanje bibliografskim informacijama. U okruženju kataloga na listićima, normalizacija imena zahtijevala je odabir jednog mjerodavnog imena pod kojim su se onda okupljala sva djela toga autora, neovisno o vrsti autorstva, no u digitalnom okruženju tehnologija je omogućila povezivanje kojim se usvojeni oblici imena mogu zamijeniti i drugim oblicima, odnosno spojivim imenima.

Kataložni se opis sastoji od bibliografskih i autoriziranih podataka, a jezici kojima se opisuju entiteti su nadzirani i nenadzirani, pri čemu se nenadzirani izvode iz dokumenata i sadrže informaciju, a nadzirani su dodijeljeni. Nadzirani jezici su konstrukti čija je svrha da korisnički rječnik prevedu u normirani te da služe kao alat u provedbi skupljanja informacija u katalogu te pristupa entitetima. Normalizirani ili nadzirani rječnik čine normalizirani izrazi koji se upotrebljavaju kao kontrolirane pristupnice u bibliografskom pretraživanju, poput imena osoba. Oblici iz nadziranog i nenadziranog rječnika smješteni su u različita polja bibliografskih zapisa, odnosno nenadzirani su oblici u opisnim dijelovima opisa, a nadzirani su oblici u onim dijelovima opisa koji su namijenjeni organiziranju podataka, tj. okupljanju. Time se omogućuje da se informacijama u katalogu pristupa na dva različita načina, i to po ključnoj riječi i po nadziranom rječniku koji je potreban za okupljanje.¹⁰ Drugim riječima, cilj okupljanja kataložnih zapisa i informacija uopće ne može se ostvariti ako pri opisu nije korišten nadzirani rječnik, jer to dovodi do neuspjeha u pronalaženju, odnosno smanjene točnosti i odziva.

Upotreba i nadzor nad autoriziranim podacima sastavni je dio programa Univerzalne bibliografske kontrole (UBC) koji se provodi posredstvom međunarodne udruge knjižničnih društava i ustanova (IFLA), a u svrhu njegove provedbe nacionalne su se knjižnice, između ostalog, u točki 18.1.3 obvezale na to da će prihvatiti odgovornost za uspostavu normativnog oblika imena za autore iz svoje zemlje.¹¹ Cilj UBC-a je stvaranje i razmjena bibliografskih opisa i

⁹ E. SVENONIUS, *Intelektualne osnove organizacije informacija*, 54.

¹⁰ E. SVENONIUS, *Intelektualne osnove organizacije informacija*, 88.

¹¹ Dorothy ANDERSON, *Universal Bibliographic Control: a long term policy, a plan for action*, Pullach, Muenchen, 1974, 47.

normativnih opisa za imena. Kako bi se te zadaće ostvarile, godine 1984. IFLA objavljuje *Smjernice za izradu preglednih kataložnih jedinica i uputnica* (GARE, 1984) kojima propisuje način navođenja podataka, odnosno elemente, njihov redoslijed i interpunkciju, o jedinstvenim odrednicama i uputnicama za osobe, korporativna tijela i anonimna klasična djela.¹² Navedene *Smjernice* služile su kao temelj za izradu popisa autoriziranih podataka u nacionalnim bibliografskim središtima te kao temelj za određivanje formata za strojnočitljivo katalogiziranje preglednih kataložnih jedinica. UNIMARC strojnočitljiv format za pregledne kataložne jedinice i uputnice¹³ (UNIMARC/A) određuje oznake polja, indikatore i oznake potpolja koji se pridaju zapisima preglednih kataložnih jedinica u strojnočitljivom obliku, a namijenjen je prvenstveno međunarodnoj razmjeni autoriziranih podataka u strojnočitljivom obliku.

Polja formata UNIMARC/A podijeljena su na 10 funkcionalnih blokova, od kojih će se ovdje istaknuti samo oni blokovi važni za temu ovog rada. *Blok odrednica* sadrži odrednicu, npr. osobno ime, u jedinstvenom, autoriziranom obliku, nadalje *Blok napomena* koje se upotrebljava za bilježenje povijesnih informacija o odrednici ili odnosa između uputnica i odrednice. Važno je da se sve napomene pišu jezikom i oblikom prikladnim za korisnika, kome su napomene i namijenjene. Slijedi *Blok podataka o općim uputnicama* koje sadrži neusvojene oblike odrednica, od kojih se upućuje prema usvojenom obliku unesenom u polje *Bloka odrednica*. U *Bloku o izvoru podataka* unosi se izvor podataka unesenih u zapis i katalogizatorove napomene.¹⁴

Zapisi izrađeni prema UNIMARC/A strojnočitljivom formatu tako sadrže autorizirani oblik imena autora, varijantne oblike njegova imena zabilježene na publikacijama, napomene o osobi, te izvor podataka za opis. Svi su podatci kodirani, odnosno smješteni su u odvojena polja, a format je komplementaran s UNIMARC/B strojnočitljivim formatom za bibliografski

¹² Guidelines for authority and reference entries / recommended by the Working Group on an International Authority System ; approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Cataloguing and the IFLA Section on Information Technology. London: IFLA International Programme for UBC, 1984; hrvatski je prijevod objavljen 1990. Smjernice za izradu preglednih kataložnih jedinica i uputnica / preporučila Radna grupa za izradu Međunarodnog sustava preglednih kataložnih jedinica; odobrio Stalni odbor Sekcije za katalogizaciju i Sekcije za automatizaciju Međunarodne federacije bibliografskih društava i ustanova. Prevela i predgovor napisala Daniela Živković. Hrvatsko bibliotekarsko društvo, Zagreb, 1990.

¹³ UNIMARC/Authorities: Universal Format for Authorities, recommended by the IFLA Steering Group on UNIMARC Format for Authorities; approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Cataloguing and Information Technology, Munchen, 1991.

¹⁴ Mirna WILLER, *UNIMARC u teoriji i praksi*, Rijeka, 1996., 137 – 145.

opis. Pri bibliografskom se opisu u za to određene blokove/polja unose podatci o autorima na način na koji se pojavljuju na publikaciji, dok su određeni blokovi/polja predviđeni za povezivanje bibliografskog zapisa s preglednim zapisom. Na taj se način bibliografski opis nadopunjuje pristupnicama izrađenim na temelju normaliziranih oblika imena i povezanim s ostalim oblicima, što je, vidjeli smo, preduvjet uspješnog pretraživanja i pronalaženja te okupljanja jedinica u katalogu, odnosno jamstvo ostvarenja uspješne organizacije informacija i pristupa. Dodatno, bilježenje izvora podataka jamstvo je točnosti i kontroliranosti unesenih podataka, što nam je za ovaj rad osobito važno.

Već je rečeno da se u bibliografskom svijetu govori o opisu entiteta, pri čemu je entitet predmet korisnikova zanimanja, bilo da je riječ o rukopisu ili pak njegovu autoru, pisaru, knjigoveži, naručitelju, ovjerovitelju ili kome drugome. Svaki od entiteta opisuje se zasebno, uz pomoć atributa koji se u opis unose normaliziranim ili nenormaliziranim pojmovima, a između entiteta se uspostavljaju odnosi. Stoga u okruženju suvremenih kataloga više i ne govorimo o kataložnim zapisima kao takvima, nego više o opisima entiteta, a upravo su entiteti i odnosi koji se među njima uspostavljaju temeljna područja zanimanja istraživača iz područja humanistike.

Istraživači iz područja (digitalne) humanistike koriste prednosti koje nude katalozi baštinskih ustanova, osobito normaliziranih podataka koji se nalaze u bazama autoriziranih zapisa za osobna imena, kao i geografskih naziva. Riječ je o podacima koji se mogu lako preuzimati u razne alate za manipulaciju metapodacima, njihovu statističku obradu, vizualizaciju i sl., što može znatno pridonijeti mogućnostima interpretacije, ali i povećanja istraživačkog korpusa i samim time utjecati na istraživanja, odnosno istraživačke metode i istraživačka pitanja, a tako i na nalaze.

Valja ovdje predstaviti ukratko i koncepte koji u humanistiku ulaze upravo posredstvom digitalne humanistike, a izravno su vezani uz strukturirane metapodatke. Riječ je o konceptu *Big data*, odnosno velikim setovima podataka, strukturiranih i spremnih za obradu, najčešće preuzetih iz organiziranih baza podataka. Područje takvih podataka doživljava ubrzan razvoj u svim područjima, pa tako i u humanistici. U humanistiku koncept *Big data* prodire u okviru novih stremljenja u području digitalne humanistike, odnosno uopće promjene paradigme istraživanja koju humanistika doživljava u posljednjem desetljeću. Osobito su rasprave na temu *Big data* u humanistici prisutne u kontekstu kvantitativnih istraživačkih metoda u humanistici, ali i uopće promjena u bilježenju, dijeljenju i ponovnom korištenju podataka znanstvenih istraživanja.

Informacijske ustanove stvaraju i upravljaju velikim količinama podataka, i to nestrukturiranim podacima, polustrukturiranim podacima, kao što su tekstovi

označeni TEI oznakama,¹⁵ arhivistička obavijesna pomagala, te strukturiranim podatcima koje nalazimo većinom u bibliografijama, kazalima i bibliografskim bazama podataka, različitim vrstama kataloga, ali i na portalima specijalnih zbirki, repozitorijima metapodataka te bazama autoriziranih podataka. Učinkovitim procesuiranjem strukturiranih podataka uz pomoć digitalnih tehnologija i alata, npr. za preuzimanje ciljanih podataka iz baza, rudarenje i statističku obradu podataka, vizualizaciju i slično, omogućuje se pronalaženje do sada skrivenih obrazaca, neočekivanih korelacija i iznenađujućih poveznica među velikim setovima podataka.¹⁶ Jedan od primjera takve uporabe velikog seta podataka jest projekt *Umreženi okvir za kulturalnu povijest* u kojem je na temelju jednostavnih setova podataka o lokacijama rođenja i smrti više od 150.000 znamenitih osoba izrađen makroskopski pregled kulturalne povijesti Europe i Sjeverne Amerike. Interpretacijom prikupljenih podataka dobiveni su vrijedni, do tada nepoznati podatci o obrascima i dinamici mobilnosti osoba, i to u 3000 godina. Rezultati su bili vizualizirani i objavljeni kao video na kojem su prikazane promjene obrazaca mobilnosti,¹⁷ a pojasnili su i otkrili oblikovanje intelektualnih i kulturalnih gradskih središta, stvaranje i nestajanje carstva i mnogih utjecajnih faktora, zaključivši da se obrasci rasta gradova u razdoblju od 2000 godina razlikuju među različitim državama, ali je distribucija udaljenosti mjesta rođenja od mjesta smrti ostala gotovo nepromijenjena u više od 8 stoljeća.¹⁸ Bilo bi nemoguće bez pomoći strojnog procesuiranja velikih setova podataka obuhvatiti tako veliku geografsku udaljenost i tako značajan vremenski raspon.

PROBLEM OPISA STARE I RIJETKE GRAĐE I RUKOPISA

Jedan od problema koji se pred knjižničarima pojavljuje pri opisu stare i rijetke građe, osobito rukopisa kao u slučaju primjera opisanog u ovom radu, jest nesrazmjer između potrebe dubinskog, detaljnog opisa rukopisa kakav

¹⁵ TEI označava inicijativu za označivanje teksta (Text Encoding Initiative), odnosno konzorcij koji razvija i održava standard za označivanje i objavu tekstova u digitalnom obliku. U sklopu te inicijative izrađuju se, ažuriraju i objavljuju Smjernice za označivanje tekstova kojima se specificiraju metode označivanja teksta na način koji je čitljiv stroju, i to prvenstveno za uporabu u humanistici, društvenim znanostima i lingvistici. Više vidjeti na: <https://tei-c.org/>

¹⁶ Dan GARDNER, An ocean of data [Introduction], *The Human Face of Big Data*, (ur. R. Smolan, J. Erwitt, Sausalito, Calif, 2012., 14 – 17.

¹⁷ Rezultati su predočeni u filmu koji je dostupan na: <https://www.youtube.com/watch?v=4gIhRkCcD4U>.

¹⁸ Maximilian SCHICH, Chaoming SONG, Yong-Yeol AHN, et al. A network framework of cultural history: report, *Science*, vol. 345, issue 6196, Washington, 2014., 558 – 562.

se zahtjeva od strane korisnika te vremena koje ima na raspolaganju i znanja kojima knjižničar ili koji drugi informacijski stručnjak raspolažu. Osim samog opisa, jezična i često pismovna barijera koja se pred informacijskim stručnjakom pojavljuje potaknula je raspravu o mogućnosti da u opisu sudjeluju oni znanstvenici koji navedenu građu i istražuju. Na taj se način znanja onih koji građu najbolje poznaju koriste za to da se stvori katalog koji sadrži izuzetno pouzdane metapodatke visoke kvalitete, a povratno, znanstvenici stvaraju bazu podataka koja im zbog uporabe standarda omogućuje dobru pretraživost te koja zbog uporabe strukturiranih metapodataka omogućuje najrazličitije načine vizualizacije i druge korisne istraživačke alate. Upravo to predlaže i OCLC-ovo izvješće u kojem se ističe da „jasna metodologija i iscrpna analiza koje su temelj svakog znanstvenog istraživanja, najčešće rezultira u tome da znanstvenici imaju bolja saznanja o izvorima od arhivista i knjižničara“.¹⁹ Ta činjenica vrlo često uzrokuje to da znanstvenici žele doprinijeti točnosti kataloga i obavijesnih pomagala na način da ga upotpune podacima, isprave netočne tvrdnje i da dodaju digitalne slike koje su nastale kao dio njihovih istraživanja. Stoga se u OCLC-ovom izvješću i preporuča da knjižničari pronađu način da znanstvenici pridonesu obogaćivanju metapodataka.²⁰

OCLC-ovo izvješće ujedno postavlja pitanje može li sustav autoriziranih imena kakav koriste humanisti supostojati s knjižničnim i arhivskim sustavom i mogu li oba sustava imati jedno od drugog koristi. U OCLC-ovom se izvješću preporuča da se nastoji omogućiti da znanstvenici rade zajedno s knjižničnim stručnjacima kako bi nadopunili nacionalne i međunarodne kataloge i druge sustave za prikupljanje autoriziranih podataka. Na taj se način zapravo omogućuje da knjižnica ima svojevrsnu posredničku ulogu, odnosno da bude most između knjižničnih i drugih sustava i baza autoriziranih strukturiranih podataka, te da omogući popunjavanje rupa u postojećoj infrastrukturi za agregaciju metapodataka.²¹

¹⁹ J. SCHAFFNER, R. ERWAY, Does every research library need a digital humanities center?: an OCLC Research report, 12.

²⁰ J. SCHAFFNER, R. ERWAY, Does every research library need a digital humanities center?: an OCLC Research report, 12.

²¹ J. SCHAFFNER, R. ERWAY, Does every research library need a digital humanities center?: an OCLC Research report, 13.

IZGRADNJA BAZE AUTORIZIRANIH PODATAKA ZA IMENA OSOBA/ SVEĆENIKA GLAGOLJAŠA KROZ SURADNJU STRUČNJAKA IZ HUMANISTIČKIH I INFORMACIJSKIH I KOMUNIKACIJSKIH ZNANOSTI

Projekt *Digitalizacija, bibliografska obrada i istraživanje tekstova zadarsko-šibenskog područja iz razdoblja do kraja 19. st. pisanih glagoljicom, bosančicom i latinicom (Pisana baština)* provodi se na Odjelu za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru od siječnja 2016. u suorganizaciji s VESTIGIA institutom za istraživanje rukopisa Sveučilišta u Grazu, u Austriji i u suradnji s nizom hrvatskih i stranih ustanova i suradnika, kao što su Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Hrvatski državni arhiv u Zadru, Stalna izložba crkvene umjetnosti u Zadru itd. Ciljevi projekta su raznorodni i obuhvaćaju digitalizaciju građe, prvenstveno rukopisne, vezane uz zadarsko i šibensko područje, većinom pisane glagoljicom, nadalje katalogizacija te građe u *online* katalogu čija izvedba je u skladu sa suvremenim standardima i omogućuje nesmetanu interoperabilnost metapodataka, odnosno povezivanje kataložnih zapisa s digitaliziranim sadržajima te pretraživanje prema više relevantnih kriterija i isporuku zapisa u druge nacionalne i strane portale kulturne baštine.²² U projektu sudjeluju znanstvenici s više odjela Sveučilišta u Zadru, društvenog i humanističkog usmjerenja, te znanstvenici s drugih institucija, od kojih za ovaj članak valja istaknuti Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Hrvatski državni arhiv u Zadru, Stalnu izložbu crkvene umjetnosti u Zadru te Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Na temelju suradnje na projektu uspostavljene s Arhivom Zadarske nadbiskupije i Državnim arhivom u Zadru, u projekt je uključena i vrijedna zbirka glagoljskih kodeksa koji se čuvaju u Arhivu Zadarske nadbiskupije. Kodekse je u njihovom najvećem dijelu popisao mons. dr. sc. Pavao Kero i objavio tiskom u *Popisu glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*,²³ a dio ovog projekta čini i retrospektivna konverzija navedenih zapisa u *online* katalog.

U sklopu projekta *Pisana baština* izrađen je portal Pisana baština²⁴ na kojem su uz podatke o projektu te prostor za suradnički i javni rad, dostupni

²² Više o projektu vidjeti na mrežnim stranicama: www.pisanabastina.unizd.hr te u: Erich REHNART, Marijana TOMIĆ, *Digitalizacija, bibliografska obrada, istraživanje i komuniciranje zadarske pisane baštine, Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture*, 20, Zagreb, 2017., 222 – 267; Marijana TOMIĆ, *Project Digitization, Bibliographic Description and Research of Texts Written in Glagolitic, Croatian Cyrillic and Latin Scripts until the end of the 19th century in the Zadar and Šibenik Area (Written heritage), Cataloguing and Classification Quarterly*, 56, 4, London 2018., 1 – 5.

²³ Pavao KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, Zadar, 2015.

²⁴ Portal Pisana baština, posjećeno 12. 3. 2019. www.pisanabastina.unizd.hr.

Katalog rukopisa,²⁵ i Katalog vodenih znakova,²⁶ dok su Bibliografija radova o pisanoj baštini zadarskog i šibenskog područja, kao i Leksikon pisane baštine zadarskog i šibenskog područja u izradi. U sklopu projekta osmišljena je shema modela integracije navedenih baza u jedinstveni sustav *Pisana baština*, izgrađen na temeljima standarda semantičkog *weba* i povezanih podataka kako bi se omogućilo semantičko povezivanje podataka iz baza unutar portala, kao i povezivanje s podacima i bazama izvan sustava. Na navedenoj se shemi temelji izgradnja svake od baza uključenih u portal, što je tehnički omogućeno upotrebom informacijskog sustava *Indigo* koji omogućuje izgradnju i povezivanje, odnosno integraciju različitih baza podataka u jedinstven sustav.²⁷ Posebna se pozornost pridaje korištenim shemama metapodataka te upotrebi kontroliranih rječnika, odnosno tezaurusa. Pri tome je omogućeno da se pojmovi iz istih kontroliranih rječnika mogu koristiti u različitim bazama, odnosno takav je način korištenja preporučljiv i čini temelj integracije baza u zajednički sustav.

Kada je riječ o metapodacima, za opis rukopisa (Katalog rukopisa) pri odabiru elemenata podataka vodilo se računa o odredbama propisanim međunarodnim standardom za bibliografski opis (ISBD), no i međunarodnim standardom za opis arhivskog gradiva (ISAD(G)), kako bi se dobila shema opisa prikladna za opis svih rukopisa, neovisno o tome jesu li knjižnični ili arhivskog podrijetla, kao i za opis njihovih fragmenata i posebnih uvjeta, kao što su privezi i sl.²⁸ Kako bi se ostvarili navedeni ciljevi, projekt se aktivno uključio u projekt *Izrada, objavljivanje i održavanje nacionalnog pravilnika za katalogizaciju* čiji je krajnji cilj izrada *Pravilnika za opis i pristup građi u arhivima, knjižnicama i muzejima* koji, osim odredbi za opis građe, sadrži pravila za izbor i oblikovanje pristupnica.²⁹

Za izgradnju *online* kataloga koristi se UNIMARC strojnočitljiv format koji je implementiran u informacijski sustav *Indigo*, a koristi se i za bibliografski opis (UNIMARC/B) i za opis autoriziranih pojmova, odnosno izradu preglednih zapisa za osobe, mjesta, žanrove, predmete i slično (UNIMARC/A).

²⁵ Katalog rukopisa, posjećeno 12. 3. 2019. <https://pisanabastina.unizd.hr/?kr=l>.

²⁶ Katalog vodenih znakova, posjećeno 12. 3. 2019. <https://pisanabastina.unizd.hr/?kvz=l>.

²⁷ INDIGO: Hybrid repository platform based on semantic technologies, posjećeno 12. 3. 2019. <http://www.eindigo.net/>

²⁸ Više o modelu opisa rukopisa vidjeti u: Marijana TOMIĆ, Katalogizacija starih rukopisa uporabom Pravilnika za opis i pristup građi u arhivima, knjižnicama i muzejima na primjeru zbirke glagoljskih kodeksa arhiva Zadarske nadbiskupije, *Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture*, 21, Zagreb, 2018., 189 – 231.

²⁹ Pravilnik za opis i pristup građi u arhivima, knjižnicama i muzejima, posjećeno 12. 3. 2019. <http://pravilnik.kam.hr/>

Nakon što su istražene i u katalog implementirane odredbe vezane uz bibliografske podatke (Tomić, 2018), pristupilo se osmišljavanju najprikladnije metode za izradu baze autoriziranih podataka, i to pristupnica za osobe i mjesta, te tezaurusa kodikoloških pojmova vezanih uz pisanu baštinu uopće i pojmova za opis vodenih znakova.³⁰

Prepreke koje su se pojavile pri opisu rukopisa prvenstveno su se odnosile na to da su rukopise, većinom pisane kurzivnom rukopisnom glagoljicom, najbolje čitali istraživači iz područja humanistike, koji pak nisu posjedovali dovoljna znanja iz područja katalogizacije i normalizacije podataka pri izgradnji učinkovitih sustava za organizaciju informacija, dok, obrnuto, istraživači iz područja informacijskih i komunikacijskih znanosti nisu imali dovoljna znanja kako bi pravilno pročitali rukopise u svrhu prikupljanja podataka potrebnih za opis, bilo da je riječ o bibliografskim podacima, ili pak o izgradnji baze autoriziranih podataka.

Dodatno, pri izradi autoriziranih zapisa za osobe, odnosno prvenstveno pisare koji su svi odreda svećenici glagoljaši, katalogizatori nisu mogli koristiti postojeće baze autoriziranih zapisa za osobna imena kao što su sustavi VIAF i CERL-ove baze podataka³¹ jer takve baze sadrže ona imena koja se pojavljuju na knjižničnoj građi te u njima nisu dostupni podatci o svećenicima glagoljašima koji su obično sudjelovali u pisanju tek pokojih rukopisa, većinom matičnih knjiga ili pravila bratovština.

U sklopu projekta *Pisana baština* stoga je osmišljena metoda opisa rukopisa koja slijedi u teorijskom dijelu ovog rada navedene preporuke OCLC-ovog izvješća da bi knjižnice trebale nastojati omogućiti to da znanstvenici rade zajedno s knjižničnim stručnjacima kako bi nadopunili nacionalne i međunarodne kataloge i druge sustave za prikupljanje autoriziranih podataka. Na taj način znanjima istraživača nastoji se obogatiti katalog te izgraditi takav sustav organizacije informacija o pisanoj baštini zadarskog područja, osobito

³⁰ Tezaurus pojmova potrebnih za opis vodenih znakova izrađen je također u sklopu sustava Indigo te je implementiran u Katalog vodenih znakova, koji je integriran u zajedničkoj bazi podataka *Pisana baština*, na način da je omogućeno povezivanje zapisa za rukopis sa zapisima za one vodene znakove koji se u rukopisu pojavljuju. Time je omogućena dodatna kontekstualizacija informacija o pisanoj baštini zadarskog područja, odnosno pojedinih rukopisa. Projekt istraživanja, digitalizacije i opisa vodenih znakova te izgradnje baze podataka i tezaurusa, kao dio projekta *Pisana baština*, financirali su Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Vestigia Institut za istraživanje rukopisa Sveučilišta u Grazu, u Austriji, te Sveučilište u Zadru. Opis tog tezaurusa i kataloga vodenih znakova, iako je riječ o bazama komplementarnim katalogu i iako koristi autorizirane podatke te je izveden zbog prikazivanja šireg povijesnog konteksta i omogućuje nova gledišta pri interpretaciji zbirke, zbog svoje je kompleksnosti preširok za temu ovog rada.

³¹ CERL: Consortium of European Research Libraries, posjećeno 12. 3. 2019. <https://www.cerl.org/>

glagoljskoj, koji osigurava da se ondje nalaze točni podatci, autorizirani od strane stručnjaka iz toga područja, da podatci koji se navode u katalogu odražavaju potrebe onih za koje se očekuje da će katalog pretraživati te da se ti podatci strukturiraju na način da ih isti stručnjaci mogu ponovno koristiti i istraživati na nove načine, u skladu sa suvremenim metodama iz okvira digitalne humanistike.

Područje pristupnica, osobito osobna imena i geografski pojmovi, osobito je važno jer, kao što je rečeno, upravo pristupnice omogućuju učinkovito pretraživanje kataloga, osiguravaju dostupnost digitalnih reprodukcija istraživačima te omogućuju razna istraživanja i vizualizacije te preuzimanja podataka u softvere i alate za statističke obrade i rudarenja podataka u cilju strojnog prikupljanja i analize većih setova podataka i ostvarivanja novih interpretacija povijesnih izvora.

U skladu s navedenom metodom opisa, za svaki rukopis obuhvaćen digitalizacijom i obradom, istraživači rukopisa, paleografi i povjesničari, utvrđuju imena pisara, novim čitanjima tekstova ili pak na temelju podataka iz relevantnih izvora u kojima su tekstovi već protumačeni. Nakon što je ime pisara utvrđeno, nastoji se utvrditi autorizirani oblik njegova imena, mogući varijantni oblici te podatci o pisaru, odnosno svi oni podatci koji se moraju zabilježiti u za to predviđena polja preglednog, tj. autoriziranog zapisa.

Za utvrđivanje autoriziranog oblika imena i podataka o pisarima na projektu *Pisana baština* koristi se, uz dozvolu autora don Pavla Kera, *Grđa za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji* (u rukopisu). Riječ je o još neobjavljenom, rukopisnom leksikonu u kojem je don Pavao Kero okupljao podatke o svim svećenicima Zadarske nadbiskupije, navodeći podatke o župama njihove službe, ali i ostale podatke značajne za njihov život i rad. Navedeni je rukopisni biografski leksikon svakako relevantan izvor za podatke o pisarima obrađivanog korpusa, osobito kad se uzme u obzir činjenica da je don Pavao Kero posebnu pozornost pridavao upravo svećenicima glagoljašima te nije propuštao provjeriti, zabilježiti i protumačiti podatke o njima.

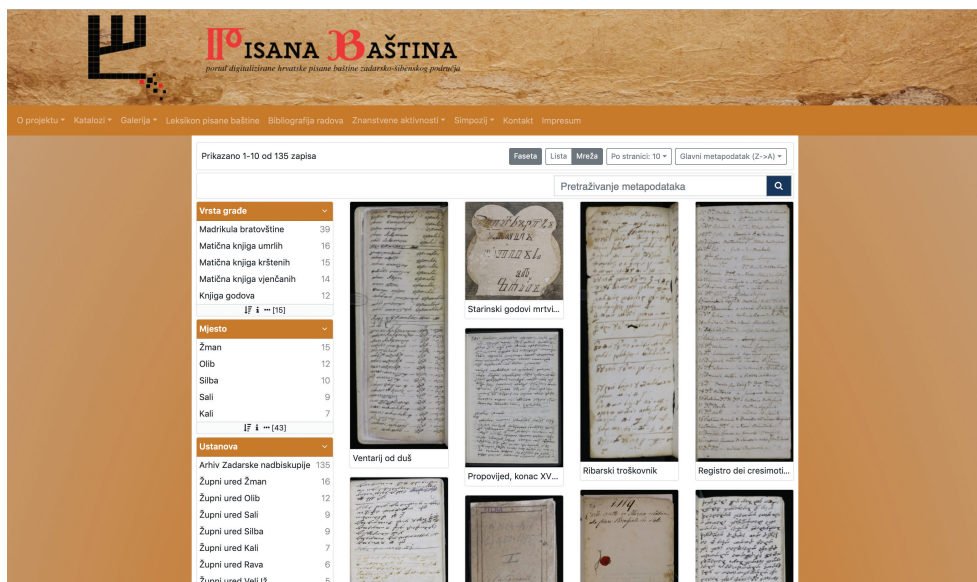
Opisanom metodom prikupljaju su podatci o pisarima, svećenicima glagoljašima, koji se javljaju u digitaliziranim i obrađenim izvorima, te su izrađuju pregledni zapisi u strojnočitljivom formatu UNIMARC/A, na način da su podatci strukturirani i unošeni u strukturu formata za to predviđena mjesta.

Zapis za pisara *Knjige stanja duša* iz mjesta Žman, Stipana Fatovića, izgleda na sljedeći način (Tablica 1).

Tablica 1. Zapis za pisara *Knjige stanja duša* iz mjesta Žman, Stipana Fatovića

001			13215
100	##	\$a	20190102ahrvy0191####ba
152	##	\$a	PPIAK
200	#1	\$a	Fatović
		\$b	Stipan
340	##	\$a	Rođen u Luku na Dugom otoku. C. F. Bianchi svrstava ga u niz župnika Žmana – 1658. g. (II., 75), a žmanska mat. rođ. donosi da je bio «parok crkve sv. Ivanu Žmanu» od 1655. do 1684. Tad je kumovao više puta na krštenju i krizmi g. 1655. – 1663. (I, 184). U <i>Libru Skule miloserja četvrti</i> je od upisane braće redovnika «don Stipan Fatović» (LSM 13). Crkvi i župniku rodne Luke ostavio je oporučno određen broj stabala maslina i zemlje da se za nj godišnje izgovori nekoliko sv. Misa. Taj legat je donedavno stajao uramljen na zidu sakristije. Kao župnik Žmana prisustvuje 1664. sinodi u Zadru. God je tomu velikodušnom darovatelju 11. prosinca. (Usp. Rozario Šutrin, <i>Župa Luka</i> , Zagreb, 1988., str. 57).
801	#0	\$a	HR
		\$b	DIT-UNIZD
810	##	\$a	<i>Grada za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji / Pavao Kero. Rukopis, neobjavljeno.</i>

Takvi se autorizirani zapisi izražuju za svakog pisara identificiranog u rukopisima te sadrže, kako je iz primjera i vidljivo, identifikator zapisa u bazi (001), jedinstveni oblik imena (200), kada je poznato godinu rođenja i smrti te osnovne podatke o pisaru (340), kako se nalaze u leksikonu, i na koncu bibliografiju radova u kojima se navedeni pisar spominje. Autorizirani se zapisi za pisare povezuju s bibliografskim zapisima za one rukopise u čijoj su izradi na bilo koji način sudjelovali, a vrsta veze među zapisima određuje i vrstu autorstva (autor, pisar, ovjervitelj, knjigoveža itd.). Na taj se način omogućuje učinkovita organizacija podataka o svećenicima glagoljašima i njihovoj ulozi u zadarskom glagoljstvu uopće. Budući da je riječ o strukturiranim, autoriziranim podacima, sasvim je izgledno očekivati da će se po obradi cijele zbirke lako moći podatci o pisarima, mjestima u kojima su djelovali, žanrovi rukopisa u koje su bili uključeni i sl., eksportirati iz takve baze, unijeti u koji od alata za vizualizaciju ili kakvu drugu obradu te da će to pridonijeti novim načinima interpretacija podataka iz većeg broja povijesnih izvora.

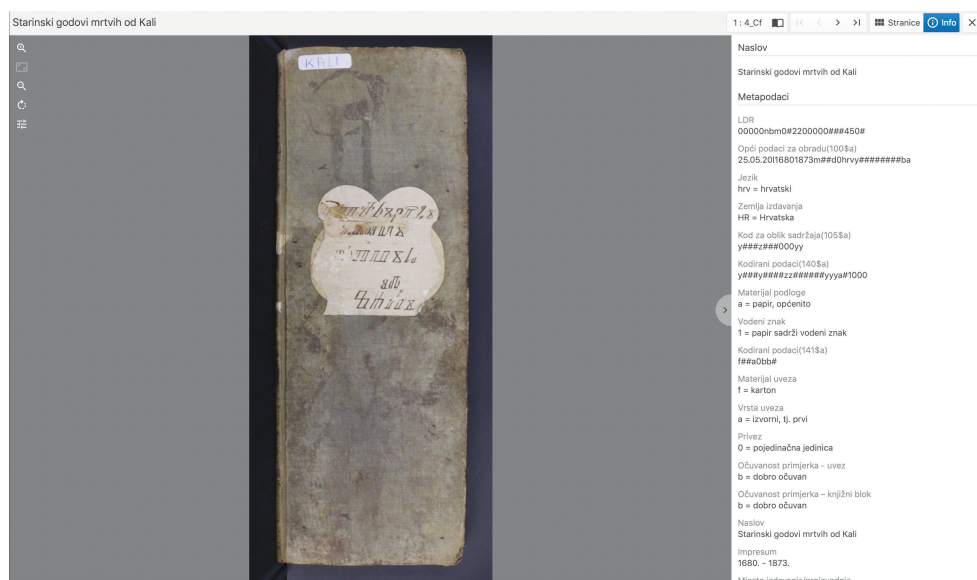
SLIKA 1. Portal Pisana baština

Rukopisna *Grada za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji* i tiskom objavljen *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije* svakako su jedna od najznačajnijih djela objavljenih o zadarskom glagoljaštvu uopće, a prinos mons. dr. sc. Pavla Kera poznavanju zadarskog glagoljaštva time nemjerljiva. Projekt *Pisana baština* oslanja se na ta dva vrijedna izvora, a po potrebi i prema mogućnostima, mogu se dodavati i drugi podatci, preuzeti iz drugih izvora.

S obzirom na veliku vrijednost podataka o svećenicima glagoljašima koji se u autorizirane baze unose na strukturiran način, u sklopu informacijskog sustava *Indigo* planira se izvesti i mrežni *Leksikon pisane baštine*. Očekuje se da će *Leksikon* biti dostupan na portalu *Pisana baština* (Slika 1) te će sadržavati podatke o svećenicima (pisarima), ali i drugim pojmovima, osobama i mjestima vezanim uz zadarsku pisanu baštinu. *Leksikon* će biti izgrađen od autoriziranih zapisa korištenih u katalogu, koristeći njihov strukturiran oblik. Pri tome će podatci iz polja 200 UNIMARC/A formata, koji sadrže normaliziran oblik imena osobe, biti korišteni kao odrednica natuknice u *Leksikonu*, a podatci iz napomene s biografskim podacima (polje 340) bit će korišteni za tekst natuknice, a na koncu, oni podatci koji se odnose na izvor podataka, a koji se nalaze u polju 810 bit će korišteni upravo kao referentni navod o izvoru podataka o osobi. Na taj način koristi se strukturiranost baze podataka kataloga kako bi se uneseni podatci iskoristili za leksikon i time dobili dodatnu vrijednost. Budući da je riječ o zapisima koji su povezani s bibliografskim zapisima, odnosno zapisima iz baze Kataloga rukopisa, *Leksikon* je integriran s bazom te je natuknica u *Leksikonu*

ujedno i poveznica prema Katalogu. Time se omogućuje da korisnik *Leksikona*, pročitavši osnovne podatke o svećeniku glagoljašu, lako može dobiti uvid u rukopise koje je ovaj napisao, i to i kataložne zapise o njima i s njima povezane digitalne reprodukcije rukopisa.

Jedan od primjera, rukopis *Starinski godovi mrtvih od Kali*³² (Slika 2) naveden je u *Popisu glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije* pod naslovom: *Glagoljska knjiga godova, 1680. – 1873.* (Kero, 2015: 31). U sklopu projekta *Pisana baština* digitaliziran je 3. veljače 2017. i označen oznakom Kali_20.4. Rukopis je opisan u katalogu, i to na temelju uvida u izvornik te na temelju opisa u *Popisu glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*.

SLIKA 2. Digitalizirana reprodukcija rukopisa *Starinski godovi mrtvih od Kali* uvrštena u katalog na Portalu *Pisana baština*

U *Popisu glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije* don Pavao Kero napisao je:

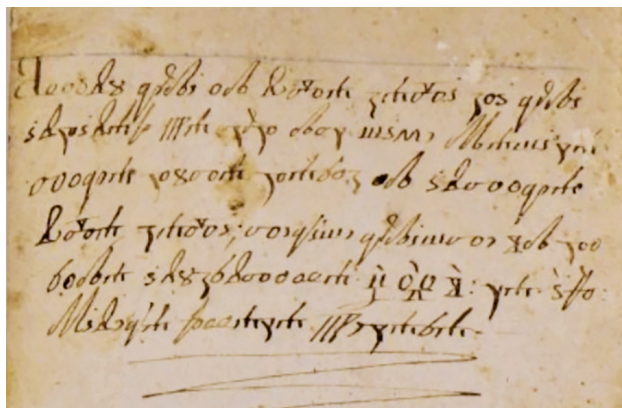
„Kodeks je iz starijeg glagoljskog predloška koji je poslije nestao, prepisao župnik don Šime Mašina 1780. godine, ali su godovi čak i 100 godina raniji. Na str. 1 piše glagoljicom: „Ovo su godi od sela Kali, koi godi ispisah ja don Šime Mašina toga puta od istoga sela Kali. Teciše godišta od

³² Arhiv Zadarske nadbiskupije, Signatura: HR-AZDN-43, *Knjiga godova Kali 1680. – 1873.*

poroda Isukrstova 1780 (gla) na 29 (gla) miseca jenara.“ Do godine 1873. nastavili su ga popunjavati župnici u Kalima.“

Navedeni je zapis u kojem se navodi pisar, Šime Mašina, prikazan je na slici 3.

SLIKA 3. Starinski godovi mrtvih od Kali
(Arhiv Zadarske nadbiskupije. Signatura: HR-AZDN-43,
Knjiga godova 1680. – 1873., f.1r)

U autorizirani zapis za Šimu Mašinu, u polju napomene (320 \$a), uneseni su podatci o njemu pronađeni u rukopisnom *Biografskom leksikonu svećenika Zadarske nadbiskupije*: 18. – 20. st.: (građa) don Pavla Kera:

„Mašina, Šime, rođen u Preku oko 1742. godine. Godine 1775. i 1777. dobio je dopuštenje da može otići u Trogir. (Ext. I. str. 207 i 277.). Od 1779. do 1783. župnik je u Kalima. (MK Kali).). Župnik je u Bibinjama od 1783. do 1789. (MK Bibinje), a u Preku od 1790. do 1794. (MK Preko). Član Skule Duš od Purgatorija (SDP Preko, str. 55). Godine 1794. imao je pjevanu misu na 2. studenoga na račun braće; kažnjen je 1798., jer «ne bio na maslinama» i 1801. jer «ne bi na brašćini (godišnjoj gozbi)». (Ibid., str. 5, 33 i 36.). Umro je 13. VII. 1808. «od godišć incirka 66». (MU Preko).³³

Podatci o pisaru Šimi Mašini upisani na taj način, za sada vidljivi u administrativnom dijelu baze podataka, bit će vidljivi u sklopu *Leksikona pisane baštine* na način prikazan na Slici 4.

³³ Pavao KERO, *Građa za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji* (u rukopisu).

Početna > Koncepti > Info [12614] Q Pojam

← ↶ ↷ ⚙ ↑ 👤 0/0 🔍 12614 **Mašina, Šime (1742. – 1808.)**

🔨 ↑ Osoba [10017] 📄 7 ⚙ 📄 🖨 — Zadano ↺

Osoba **Mašina, Šime (1742. – 1808.)**

Datum rođenja 1742. 📅 🔍

Mjesto rođenja **Preko** 📍 🔍

Životopis Rođen u Preko oko 1742. godine. Godine 1775. i 1777. dobio je dopuštenje da može otići u Trogir. (Ext. I. str. 207 i 277.). Od 1779. do 1783. župnik je u Kalima. (MK Kali.). Župnik je u Bibinjama od 1783. do 1789. (MK Bibinje), a u Preko od 1790. do 1794. (MK Preko). Član Skule Duš od Purgatorija (SDP Preko, str. 55). Godine 1794. imao je pjevanu misu na 2. studenoga na račun braće; kažnjen je 1798., jer «ne bio na maslinama» i 1801. jer «ne bi na brašćini (godišnjoj gozbi)». (Ibid., str. 5, 33 i 36.). Umro je 13. VII. 1808. «od godišć incirka 66». (MU Preko). Podaci preuzeti iz: Kero, Pavao. Biografski leksikon svećenika Zadarske nadbiskupije: 18.-20. st. (grada) - rukopis 🔍 🔍

Izvor podataka **Župnici** 📄 🔍

Klasa koncepta **Osoba** 🔍

🔗 Povezani koncepti | ≈ 1

SLIKA 4. Autorizirani zapis za Šimu Mašinu, kako je prikazan u administrativnom dijelu portala Pisana baština

ZAKLJUČAK

Povezivanjem podataka iz Kataloga rukopisa s autoriziranim zapisima za osobe, u ovom slučaju svećenike glagoljaše, korištenje rezultata znanstvenih istraživanja za izradu metapodataka, odnosno opis rukopisa i s njima povezanih pisara, te korištenje podataka o svećenicima glagoljašima kao dijela *Leksikona zadarske pisane baštine*, omogućit će bolju vidljivost podataka o svećenicima glagoljašima te samim time i bolje poznavanje njihova prinosa zadarskom i hrvatskom glagoljstvu, a strukturiranost podataka omogućuje njihovu naknadnu vizualizaciju, kontekstualizaciju i druga napredna korištenja. Valja ovdje istaknuti da je riječ o interdisciplinarnom postupku u kojem znanstvenici iz područja humanistike, posebno hrvatskog, odnosno zadarskog glagoljstva, usko surađuju sa stručnjacima iz područja informacijskih znanosti. Suradnja je najočitija u području sadržaja podataka, gdje informacijski stručnjaci, kako bi unijeli podatke u baze podataka, koriste rezultate istraživanja iz područja

humanistike, oblikuju ih, strukturiraju i unose u posebno kreirane baze podataka, odnosno kataloge. Budući da su metapodatci uneseni strukturirano, prikladni su za daljnju strojnu obradu, vizualizacije i druge istraživačke metode te ih u tom, izmijenjenom obliku znanstvenici iz humanistike mogu tumačiti na nove načine. Digitalna humanistika, kao interdisciplinarno područje, počiva upravo na takvim suradnjama.

LITERATURA:

- Dorothy ANDERSON, *Universal Bibliographic Control: a long term policy, a plan for action*, Pullach, Muenchen, 1974.
- CERL: Consortium of European Research Libraries, posjećeno 12. 3. 2019. <https://www.cerl.org/>
- Dan GARDNER, An ocean of data [Introduction], *The Human Face of Big Data*, (ur. R. Smolan, J. Erwitte), Sausalito, Calif, 2012., 14 – 17.
- Joy HUMPHREY, Manuscript and Metadata: Descriptive Metadata in Three Manuscript Catalogs: DigCIM, MALVINE, and Digital Scriptorium, *Cataloging & Classification Quarterly*, 45:2, London, 2007., 19 – 39.
- Pavao KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, Zadar, 2015.
- Pavao KERO, *Grada za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji* (u rukopisu)
- Paola MANONI, The Digitization Project of the Vatican Library within the Complex Relationships between Sets of Metadata, *Bridging Between Cultural Heritage Institutions*, (ur. T. Catarci, N. Ferro, A. Poggi), Berlin, Heidelberg, 2013, 1 – 6.
- John H. OVERHOLT, Five theses on the future of special collections, *RBM: A Journal of Rare Books, Manuscripts, and Cultural Heritage*, 14(1), Chicago, 2013., 15 – 20.
- Erich REHNART, Marijana TOMIĆ, Digitalizacija, bibliografska obrada, istraživanje i komuniciranje zadarske pisane baštine, *Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture*, 20, Zagreb, 2017., 222 – 267.
- Jennifer SCHAFFNER, Ricky ERWAY, Does every research library need a digital humanities center?: an OCLC Research report, posjećeno 1. 3. 2019., <https://www.oclc.org/research/publications/library/2014/oclcresearch-digital-humanities-center-2014-overview.html>
- Maximilian SCHICH, Chaoming SONG, Yong-Yeol AHN, et al., A network framework of cultural history: report, *Science*, vol. 345, issue 6196, Washington, 2014., 558 – 562.
- Elaine SVENONIUS, *Intelektualne osnove organizacije informacija*, Lokve, 2005.
- Maja ŠOJAT-BIKIĆ, Modeliranje digitalnih zbirki i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku, *Muzeologija*, 50(2013), 17 – 516.
- Marijana TOMIĆ, Katalogizacija starih rukopisa uporabom Pravilnika za opis i pristup građi u arhivima, knjižnicama i muzejima na primjeru zbirke glagoljskih kodeksa

arhiva Zadarske nadbiskupije, *Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture*, 21, Zagreb, 2018., 189 – 231.

Marijana TOMIĆ, Project Digitization, Bibliographic Description and Research of Texts Written in Glagolitic, Croatian Cyrillic and Latin Scripts until the end of the 19th century in the Zadar and Šibenik Area (Written heritage), *Cataloguing and Classification Quarterly*, 56, 4, London, 2018., 1 – 5.

Mirna WILLER, *UNIMARC u teoriji i praksi*, Rijeka, 1996.

INDIGO: Hybrid repository platform based on semantic technologies, posjećeno 12. 3. 2019. <http://www.eindigo.net/>

Katalog rukopisa, posjećeno 12. 3. 2019. <https://pisanabastina.unizd.hr/?kr=l>

Katalog vodenih znakova, posjećeno 12. 3. 2019. <https://pisanabastina.unizd.hr/?kvz=l>

Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe. Ministarstvo kulture RH, 10-1, posjećeno 1. 3. 2019., <http://www.kultura.hr/content/download/590/7857/file/nacprogramdigit.pdf>

Portal Pisana baština, posjećeno 12. 3. 2019. www.pisanabastina.unizd.hr

Pravilni za opis i pristup građi u arhivima, knjižnicama i muzejima, posjećeno 12. 3. 2019. <http://nkp.nsk.hr>

Marijana TOMIĆ

SOURCES OF DATA ON ZADAR GLAGOLITIC PRIESTS AND THEIR VISIBILITY THROUGH THE *WRITTEN HERITAGE* PORTAL

SUMMARY

An essential tool for identifying, searching and accessing digitised written heritage is a catalogue, and its changes in the context of the application of modern standards enable the linking of heritage data and contextualisation that offers a more accessible and better interpretation of data. The project *Digitisation, bibliographic processing and research of texts from the Zadar-Šibenik area from the period to the end of the 19th century written in Glagolitic, Bosnian and Latin script (Pisana baština)*-the Written Heritage are being carried out at the Department of Information Sciences, the University of Zadar, in co-organisation with VESTIGIA Institute for Manuscript Research in Graz, Austria, and in cooperation with several Croatian and foreign institutions and associates. The goals of the project are diverse and include research and digitisation of material, primarily Glagolitic manuscripts related to the Zadar and Šibenik area. Moreover, they embrace the cataloguing of material in an online catalogue whose implementation is in line with modern standards and allows smooth interoperability of metadata. In other words, it enables the linking of catalogue records with digitised content and searching according to several relevant criteria, as well as the delivery of files to other national and foreign cultural heritage portals. Based on the cooperation on the project established with the Archives of the Zadar Archdiocese and the State Archives in Zadar, the project also includes a valuable collection of Glagolitic codices kept in the Archives of the Zadar Archdiocese. It was Msgr Pavao Kero PhD that for the most part listed these codices and published them in the press, while part of this project is a retrospective conversion of these records into an online catalogue. Also, Msgr. Pavao Kero PhD also ceded his manuscript *Grada za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji (Biographical Lexicon of Priests of the Zadar Archdiocese: material)* to the researchers in the project. The manuscript lexicon and the Register published in the press are undoubtedly the most significant works published on Zadar Glagolitic alphabet in general and the contribution of Msgr. PhD Pavle Kero's knowledge of Zadar's Glagolitic alphabet is thus immeasurable. These sources served as a source of data for the creation of a catalogue of manuscripts in the Zadar area available on the portal Written Heritage, and the Lexicon of Written Heritage.

Keywords: digital humanities, Glagolitic manuscripts, description of manuscripts, authorised data, Zadar Glagolitic alphabet.

DON PAVAO KERO – GLAGOLJAŠ ZADARSKE NADBISKUPIJE

Tado ORŠOLIĆ

Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru

Zadar

Don Pavao Kero jedan je od važnijih pokretača intenzivnog istraživanja, prikupljanja i očuvanja glagoljskih rukopisa na zadarskom području. Za glagoljicu ga je zainteresirao don Vladislav Cvitanović, a devedesetih godina zajedno s Nedom Grbinom počeo je sakupljati i obnavljati glagoljsku građu zadarskog područja. Godine 2005. zajedno s Grozdanom Franov-Živković počinje sređivati građu i transliterirati tekstove, a uz pomoć dr. sc. Pavla Galića uređuje prvo izdanje *Popisa glagoljskih kodeksa zadarske nadbiskupije*. Drugo izdanje završava 2015. uz pomoć sestre Blage Bunčuge. Nakon objavljivanja prvog izdanja *Popisa glagoljskih kodeksa* dolazi na ideju o izdavanju pojedinačnih glagoljskih spomenika (uglavnom matičnih knjiga i knjiga bratovština), pa tako prva knjiga iz niza *Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae* izlazi već početkom 2010. godine. Do smrti don Pavla Kera 14. prosinca 2018. iz tiska je izašlo trideset knjiga, a jedna je objavljena nakon njegove smrti. Bio je jedan od pokretača Sabora glagoljaša *Slovo rogovsko*, jedan od osnivača Udruge glagoljaša Zadar te član uredništva glasila Udruge *Slovo rogovsko*. Sudjelovao je na dvadesetak znanstvenih skupova, na predavanjima, predstavljanjima knjiga, postavljao izložbe na kojima je prikazivao svoj rad vezan uz glagoljske rukopise. Objavljivao je članke o temama vezanim uz glagoljicu i glagoljaše u mnogim časopisima i zbornicima sa znanstvenih skupova. Posebno treba istaknuti njegova istraživanja svećenika glagoljaša od 15. stoljeća do danas.

Ključne riječi: Pavao Kero, Zadarska nadbiskupija, glagoljica, *Popis glagoljskih kodeksa*.

BIOGRAFIJA

Mons. dr. sc. don Pavao Kero rođen je 25. siječnja 1940. godine u Bibinjama (otac Dragutin i majka Jelisava, rođ. Frleta). U rodnom je mjestu 1951. završio četverogodišnju osnovnu školu nakon čega je s jedanaest godina stupio u Nadbiskupsko sjemenište „Zmajević” (Zadarska nadbiskupija) kao svećenički kandidat. Po priči don Pavla Kera, u sjemenište ga je na magarcu doveo njegov rođak Joso, gdje je kao sjemeništarac spavao na slamarici koju je u zaprežnim kolima donio iz Bibinja. Uslijed državne reforme školskog sustava osmogodišnjeg školovanja, morao se nakon završetka prvog razreda klasične gimnazije vratiti na završetak redovnog osmogodišnjeg školovanja (6. razred u OŠ Petar Preradović, a 7., i 8. u OŠ Arbanasi u Zadru). Po završetku osnovne škole nastavlja naobrazbu u klasičnoj gimnaziji i maturira 1959. godine. Upisuje Visoku teološku školu u Zadru kao bogoslov Zadarske nadbiskupije. Nakon odsluženja vojnog roka 1963., vraća se u Zadar i Zadarska ga nadbiskupija iste godine, kao nadarenog učenika, šalje na studij teologije u Rim.

Studij teologije upisao je i pohađao na Sveučilištu Gregoriana. Nakon završetka studija teologije 1967., kada je postigao licenciijat iz dogmatike, seli se u Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima i upisuje studij moralne teologije na Alfonsianumu – odjelu Lateranskog sveučilišta. Na navedenom Institutu za moralnu teologiju Papinskog lateranskog sveučilišta doktorirao je 1970. s tezom *L'indissolubilité du mariage d'après saint Thomas d'Aquin* (Nerazrješivost braka prema sv. Tomi Akvinskom). Paralelno uz studij teologije pohađao je Papinski institut za crkvenu glazbu u Rimu, studirao dirigiranje i gregorijanski koral. Dobio je i stipendiju francuskog veleposlanstva za studij na Sorboni. U svećenički, glazba mu je bila drugi „poziv“, za što je često znao govoriti: „U mom svećeničkom životu i pastoralnom radu najviše mi je pomogla glazba jer sam preko glazbe mogao širiti *Radosnu vijest* predavajući u Nadbiskupskoj srednjoj školi i Visokoj teološko-katehetskoj školi u Zadru.“ Za svećenika je zaređen 10. srpnja 1966. u Rimu, u crkvi Dodici Apostoli. U Zadarsku nadbiskupiju vratio se 1970. i vođen svojim mladomisničkim geslom „On mora rasti, a ja se umanjivati“ (Iv, 3.30) prihvatio se svećeničke službe.

Odmah po dolasku u Zadarsku nadbiskupiju postaje tajnik nadbiskupa Marijana Oblaka (1970. – 1971.), zatim je duhovnik u sjemeništu Zmajević (1971. – 1972.), generalni vikar Zadarske nadbiskupije (1972. – 1990.), kanonikom Stolnog kaptola Svete Stošije u Zadru postao je 1983., od 1990. do smrti biskupski je vikar za kulturu te je 2002. imenovan prepozitom Stolnog kaptola sv. Stošije u Zadru. Naslov monsinjora dodijeljen mu je 1990. godine.

Bio je nastavnik u Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji Sjemeništa Zmajević od 1970. do 2000., dirigent Središnjeg gradskog crkvenog zbora od 1970. do 2018., voditelj Stalne izložbe crkvene umjetnosti (SICU) od 1976. do 2018., profesor na Visokoj teološko-katehetskoj školi u Zadru odnosno Teološko-katehetskom odjelu Sveučilišta u Zadru od 1992. do 2015., član Vijeća Papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu (1981. – 2013.) i član Vijeća za kulturu HBK (od 2003. do 2018.).

Odlikovan je 1997. visokim odličjem Republike Hrvatske Redom Danice Hrvatske s likom Marka Marulića. Dobitnik je nagrade za životno djelo Grada Zadra 2011., za značajan doprinos u promicanju moralnih, humanih i kulturno-znanstvenih vrijednosti. Općina Poličnik 2007. dodijelila mu je nagradu za životno djelo za njegov dugogodišnji rad u župama Murvici, Briševu i Dračevcu Ninskom.

Unatoč svom profesorskom, znanstvenom i kulturnom radu u Zadarskoj nadbiskupiji, on je i pastoralno djelovao na različitim župama: Veli i Mali Iž, Polača, Radovin, Borik-Puntamika u Zadru, Silba, Briševo, Murvica, Kistanje te Dračevac Ninski. Tijekom svećeničke i pastoralne službe naglašavao je važnost duhovne brige za živu crkvu odnosno vjernike, katehizaciju djece i odraslih te

važnost sakramenata. Često je isticao „da je župa u kojoj župnik ne poučava vjeronauk mrtva župa”. Svoju pastoralnu djelatnost izražavao je kroz „poučavanje bitnoga u vjeri” i tijekom svoga cijelog svećeničkog života to je radio kroz razne oblike katehizacije.

Bio je izvanredan poznavatelj prošlosti Zadarske nadbiskupije pa su ga mnogi znanstvenici i istraživači konzultirali za stručnu pomoć i savjete oko pisanja njezine povijesti. Posebnu pažnju u svom znanstveno-istraživačko-kulturnom radu posvetio je hrvatskoj jezičnoj kulturnoj baštini, glagoljici. Na istraživanje i proučavanje glagoljice potakao ga je znameniti glagoljaš don Vladislav Cvitanović. Od 1972. otpočeo je obilaziti župe tražeći kodekse i dokumente pisane glagoljicom. U raznim župama Zadarske nadbiskupije pronašao je oko devedeset glagoljskih dokumenata i kodeksa koje je spasio, obnovio, a neke transliterirao i tiskao. Osim dokumenata sakupio je i veliki broj glagoljskih kamenih natpisa. Neke od njih dao je restaurirati, a vlastitom inicijativom dao je izraditi deset glagoljskih kamenih natpisa koji su postavljeni u župama Zadarske nadbiskupije. Nastojao je aktivirati i okupiti osobe koje istražuju i proučavaju glagoljicu na zadarskom području. U rujnu 2010. podržao je osnivanje Sabora glagoljaša *Slovo rogovsko* i postao stalni član njegova odbora. Sljedeće godine, na Drugom Saboru glagoljaša u Turnju potaknuo je osnivanje Udruge glagoljaša Zadar, koja je utemeljena 22. prosinca 2011. godine. Redovno je sudjelovao u radu Udruge i Sabora glagoljaša, a bio je i član uredništva Glasila Udruge *Slovo rogovsko*.

Zadnja dva desetljeća svog života intenzivno je istraživao, proučavao i tiskao razne glagoljske dokumente. Od 2008. pokrenuo je tiskanje opisa i faksimila glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije najprije *Popis glagoljskih kodeksa* u dva izdanja (2008. i 2015.), zatim je 2010. pokrenuo tiskanje edicije *Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae* u nakladi Stalne izložbe crkvene umjetnosti Zadar (od 2015. u sunakladništvu sa Sveučilištem u Zadru). Do 2019. objavljena je 31 knjiga *Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae* u 25 svezaka. Pisao je i objavljivao znanstvene i stručne radove, monografije, vezane uz povijest župa Zadarske nadbiskupije, svećenike glagoljaše i općenito glagoljicu, sudjelovao na mnogim znanstvenim skupovima (Glagoljica na biogradskom području, Otok Rava, Otoci Ist i Škarda, Veli Rat, Župa Ljubač i mnogim drugim). U raznim izdanjima objavio je 93 bibliografske jedinice (knjige, znanstvene i znanstveno-popularne članke, vidi njegovu bibliografiju na kraju rada), najvećim dijelom vezanih uz glagoljicu i glagoljaše. Sakupljao je podatke i radio na pripremi *Leksikona svećenika glagoljaša zadarske nadbiskupije od 15. stoljeća do danas*, prikupio je nekoliko tisuća biografija. Zahvaljujući njemu spašeni su mnogi stari glagoljski kodeksi s područja Zadarske nadbiskupije, a transliterirao je desetke glagoljskih kodeksa. Do kraja svog života i na samrtničkoj postelji skrbio je o

glagoljici, naglašavajući da je ona „crkveni i kulturni spomenik najviše kategorije”, živi spomenik kulturne baštine i hrvatske povijesti.

Godine 2012. potaknuo je stalni postav izložbe glagoljice u SICU-u te više različitih izložbi, između ostalog izložbu glagoljskih knjiga (od travnja 2013.) i izložbu natpisa u Zavičajnom muzeju Biograd n/m. Kao voditelj Stalne izložbe crkvene umjetnosti vodio je brigu o prikupljanju, čuvanju i restauriranju umjetničkih predmeta i posebno liturgijskog ruha umjetničke vrijednosti, osobito misnica. Zbirka liturgijskog ruha, tekstila i misnica sadrži oko šest stotina predmeta. Nad više njih napravljen je restauratorsko-konzervatorski zahvat. Među njima se nalaze razne misnice, dijelovi misnog ornata, procesijskih predmeta, dalmatika i drugih predmeta iz župa Zadarske nadbiskupije, uglavnom iz 17. i 18. stoljeća. Neki od ovih vrijednih predmeta (oko osamdeset) predstavljeni su u travnju 2010. godine na privremenoj izložbi „Liturgijsko ruho – blago crkava i samostana Zadra i okolice“ u Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti. Pod njegovim voditeljstvom SICU-a, od 1977. do 2018. na stotinama predmeta s područja Zadarske nadbiskupije izvršeni su konzervatorsko-restauratorski radovi, među kojima su škrinja sv. Šime, stotinu slika, oko sto pedeset križeva, drveni oltari, svijećnjaci i drugi crkveni predmeti, zatim matične knjige, madrikule, glagoljski kodeksi i anagrafi (oko tri stotine).

Don Pavao Kero bio je neumorni kulturni i znanstveni radnik, čuvar glagoljice, erudita, poliglot (govorio i pisao latinski, grčki, talijanski, francuski i njemački jezik), no uvijek je bio i ostao svećenik, dušobrižnik mnogima. Sav svoj život i rad kao svećenik posvetio je Zadarskoj nadbiskupiji i Katoličkoj crkvi u Hrvata, bio je svećenik „staroga kova” kojemu su slava Božja i spasenje duša bili na prvome mjestu. Njegova uzrečica koju je često spominjao bila je „Isto ćeš umrijeti”. Tako je sa svakim čovjekom, govori nam o prolaznosti čovjeka koji je stvoren ne za zemaljski nego „za vječni život s Bogom”. Preminuo je u Zadru u Svećeničkom domu 14. prosinca 2018., pokopan je na Gradskom groblju u Zadru u zajedničkoj svećeničkoj grobnici.¹

¹ Ostavština don Pavao Kero, Arhiv Zadarske nadbiskupije; *Zadar: preminuo mons. dr. Pavao Kero, ravnatelj Stalne izložbe crkvene umjetnosti Zadar*, <https://www.zadarskanadbiskupija.hr/?p=30611> (posjećeno 21. 7. 2019.); *In memoriam: Mons. dr. Pavao Kero, kanonik Stolnog kaptola sv. Stošije u Zadru*, <http://www.zadarskanadbiskupija.hr/?p=30649> (posjećeno 21. 7. 2019.); Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Don Pavao Kero, počasni član Društva prijatelja glagoljice, biografija, *Baščina*, glasilo Društva prijatelja glagoljice, Zagreb, br. 15, 2014., 58 – 59; KERO, Pavao, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=10274> (posjećeno 21. 7. 2019.).

DON PAVAO KERO KAO GLAGOLJAŠ

O tome kako se don Pavao zainteresirao i počeo intenzivnije baviti i proučavati glagoljicu i glagoljsku baštinu šireg zadarskog područja ponajbolje nam govori on sam, kada je prigodom proglašenja počasnim članom Društva prijatelja glagoljice na Godišnjoj skupštini Društva održanoj u Zagrebu 22. veljače 2014. kazao:

„Kao dijete obično sam odlazio u crkvu na sv. Misu sa svojim djedom. On je kao dugogodišnji glavlar sela imao posebno mjesto u svetištu crkve blizu oltara. Tako sam mogao lako promatrati sve što se događa oko oltara. Posebnu mi je pažnju jednom privukla velika knjiga (Rimski misal. Vajsov.)² na oltaru iz koje je čitao svećenik. Primijetio sam da su negdje u sredini knjige slova drugačija od onih koje sam učio u školi.

Kao student prve godine teologije opet sam se susreo s glagoljicom. Iz tih studenskih dana posebno pamtim jedan susret na Velome Ižu preko ljetnih praznika. Mi studenti posjetili smo iškoga župnika don Vladislava Cvitanovića, glagoljaša. On nas je s radošću primio i s velikom ljubavlju i oduševljenjem pričao nam o glagoljici. Pokazao nam je pritom nekoliko starih matičnih knjiga pisanih kurzivnom glagoljicom. A mi smo upijali svaku njegovu riječ.

Dvije godine vojske i sedam godina studija u Rimu udaljili su me od glagoljice. Godine 1970. vratio sam se u Zadar. Nedugo nakon toga, nakon što je umirovljen, došao je u Zadar i don Vladislav Cvitanović. Stanovali smo blizu. Jednoga dana donio mi je glagoljsku maticu krštenih Bibinja, moje rodne župe, i rekao mi da su mnoge glagoljske matične knjige nažalost nestale. To me ponukalo na traganje za nestalim glagoljskim kodeksima.

Počeo sam obilaziti župe i tražeci kurzivnu glagoljicu, pronašao sam oko 90 kodeksa za koje nitko nije znao. Isplatilo se. Moj posao je bio ne pet minuta prije dvanaest već pet minuta poslije dvanaest, jer mnogi su kodeksi stradali pri obnovi župnih kuća.

Prije nekoliko godina (2010. op. aut.), potaknuti ljubavlju prema glagoljici počeli smo u nakladi *Stalne izložbe crkvene umjetnosti* u Zadru tiskati preslike

² Tzv. *Vajsov misal*, tiskan godine 1927., nastao na temelju Parčićeva misala iz 1893. http://www.croatianhistory.net/etf/parcic_misal.html. (posjećeno 11. veljače 2020.); Mirna LIPOVAC, Darko ŽUBRINIĆ, Dragutin Parčić – znameniti hrvatski leksikograf i glagoljaš. Životopis s posebnim naglaskom na godine provedene u Zadru i okolici, Glasilo Udruga glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 4, godina IV, Zadar, 2016., 4 – 8; Četvrto izdanje Parčićeva misala objavljeno je 1927. godine, također u redakciji Josefa Vajsa, ali najvećim dijelom preslovljeno (transliterirano) na latinicu; Mihovil BOLONIĆ, O transkripciji glagoljskih obrednih knjiga, *Croatica Christiana periodica*, Vol. 5, No. 8, Zagreb, 1981., 36 – 51.

i transliteraciju glagoljskih kodeksa pod nazivom *Monumenta glagolitica Archidioecesis Jadertinae* – Niz koji je tiskan, do danas (prosinac 2018., op. aut.).

To zanimanje za glagoljicu potaklo me da tražim i one koji su njegovali glagoljicu – svećenike-glagoljaše. U knjigama sam nailazio na imena poznatih glagoljaša. Nismo znali gdje se nalazi grob Ivana Berčića, Mate Dujma Dvornika nadbiskupa. Grob don Ivana Berčića, jednog od prvih akademika HAZU, uspio sam vrlo brzo pronaći na Gradskome groblju u Zadru. Pokopan je u obiteljskoj grobnici i na kamenoj je ploči napisano *Ivan Berčić, kanonik staroslavenski učenjak*. Mate Dujam Dvornik zadarski nadbiskup, metropolita cijele Dalmacije, pokopan je u Carigradu, ali nije se znalo gdje. Kroz sve to vrijeme nitko se nije zanimao gdje je pokopan. Odlučio sam zato osobno poći u Carigrad. To putovanje sam ostvario prošle godine i njegov sam grob pronašao u kripti katoličke katedrale.

Da ne nabrajam. Drago mi je da se sve više vodi briga o glagoljici i da je mladi naraštaji uče. To je naš identitet. Možda nas, kako netko reče, u ujedinjenoj Europi neće upamtiti nego samo po glagoljici. Stoga je njegujemo i istražujemo s ljubavlju poput Vladislava Cvitanovića, Nede Grbina, Branka Fučića, Svetka Ušalja i mnogih drugih gorljivih glagoljaša potičući na to i druge. Činimo to ne samo zbog same glagoljice već i zbog kulturnoga bogatstva koje se u njoj krije i kojim se ponosimo.”³

Don Pavla je još kao mladog učenika i studenta privukla glagoljica. Često pričao da ga je jedan dan pozvao don Vladislav Cvitanović i pokazao mu bibinjske matične knjige koje su pisane glagoljskim kurzivom. Devedesetih se godina, tijekom granatiranja Zadra, vraća glagoljici i tih teških ratnih dana transliterira sve tri bibinjske glagoljske matične knjige. Na temelju istih matica napravljena su bibinjska rodoslovlja objavljena u knjizi *Bibinjski korijeni*.⁴ Zajedno s Nedom Grbinom počinje sakupljati i obnavljati glagoljsku građu zadarskog područja te nakon smrti Nede Grbina⁵ 1999. godine nastavlja taj posao sam i postaje jedan od važnijih pokretača intenzivnog istraživanja, prikupljanja i očuvanja glagoljskih rukopisa na zadarskom području. Cijelo

³ Don Pavao Kero proglašen je počasnim članom *Društva prijatelja glagoljice* na Godišnjoj skupštini Društva održanoj u Zagrebu dne 22. veljače 2014., <http://www.croatianhistory.net/etf/kero.html> (posjećeno 5. 9. 2019.).

⁴ Ivan ŠINDIJA, *Bibinjski korijeni*, Zadar, 2003. Don Pavao bio je stručni savjetnik na ovoj knjizi.

⁵ Nedo Grbin (Sali, 5. 2. 1928. – Zagreb, 21. 1. 1999.), poznati glagoljaš koji se bavio prikupljanjem i evidentiranjem glagoljske građe, kodikološkom analizom istih, nešto manje transliteracijom. Održavao predavanja, predstavljajući, izložbe i tečajeve glagoljice. Objavio niz radova u stručnim i znanstvenim časopisima. Jedan od osnivača Društva prijatelja glagoljice; Anica NAZOR, In memoriam, Nedo Grbin, *Slovo*, 50, Zagreb 2000., 205 – 208; Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Iz ostavštine Nede Grbina, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 1 za 2013. godinu, 43.

vrijeme pokušavao je naći suradnike, ali je našao malo ljudi koji su se zanimali za glagoljicu i koji su poznavali glagoljsko pismo, a posebno koji su znali čitati glagoljski kurziv. Godine 2005. zajedno s Grozdanom Franov-Živković počinje sređivati građu i transliterirati tekstove, najprije onu građu koju je skupio u nesređenom Nadbiskupskom arhivu zajedno s Nedom Grbinom. Shvatio je da nije moguće istraživanje glagoljskih tekstova ako se ne napravi cjelovit popis barem glagoljskih kodeksa, posao koji je prvi započeo don Vladislav Cvitanović sa svojim suradnicima.

Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije

Glagoljaš Vladislav Cvitanović prvi je počeo popisivati glagoljske kodekse Zadarske nadbiskupije.⁶ Njegovim su stopama krenuli glagoljaši Rube Filipi,⁷ Ante Strgačić⁸ i Petar Vlasanović.⁹ Pridružio im se nešto kasnije Blaž Jurišić te u novije vrijeme i Nedo Grbin. Blaž Jurišić popisao je samo glagoljske spomenike otoka Vrgade, a njegov je rad objavljen također u izdanju tadašnje JAZU.¹⁰ (*Rad*, 1962., 327, 85 – 184). Nedo Grbin¹¹ popisao je dio glagoljskih kodeksa sa zadarskog područja.¹²

Pavao Kero uz pomoć Pavla Galića uređuje prvo izdanje *Popisa glagoljskih kodeksa zadarske nadbiskupije*, koje je objavljeno 2008. godine.¹³ Izdavač je bila Stalna izložba crkvene umjetnosti. U tom prvom izdanju popisano je 430

⁶ Vladislav CVITANOVIĆ, Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji, *Starine*, 42, Zagreb, 1949., 349 – 370; Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji, *Starine*, 43, Zagreb, 1951., 259 – 270; Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji, *Starine*, 47, Zagreb, 1957., 197 – 221; Pavao Kero je o Vladislavu Cvitanoviću napisao nekoliko članaka. Don Vladislav Cvitanović – *proučavatelj glagoljice*, *Zadarska smotra*, LX., Zagreb, 2011., 2 – 3, 45 – 61; Don Vladislav Cvitanović, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 1, Zadar, 2013., 37 – 40; u člancima Svećenici glagoljaši sa zadarskog područja u 20. stoljeću u ovom zborniku te u *Leksikonu svećenika glagoljaša Zadarske nadbiskupije od 15. stoljeća do danas* (u rukopisu).

⁷ Amos RUBE FILIPI, Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji, *Starine*, 43, Zagreb, 1951., 271 – 279.

⁸ Ante STRGAČIĆ, Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji, *Starine*, 43, Zagreb, 1951., 280 – 287.

⁹ Petar VLASANOVIĆ, Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji, *Starine*, 43, Zagreb, 1951., 276 – 279.

¹⁰ Blaž JURISIĆ, Glagoljski spomenici otoka Vrgade, *Rad JAZU*, 327, Zagreb, 1962., 85 – 185.

¹¹ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Iz ostavštine Nede Grbina, Dvadeset godina od smrti Nede Grbina (5.2.1928.-21.1.1999.), Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 7, Zadar, 2019., 45 – 47.

¹² Nedo GRBIN, Glagoljski spomenici na zadarskom području, *Iskoni be slovo*, Zbornik radova o glagoljici, glagoljašima zadarskog kraja i crkvi svetog Ivana Krstitelja, Zagreb, 2001., 112 – 126.

¹³ P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, Zadar, 2008., 1. izdanje.

kodeksa u 70 župa. Nakon nekoliko godina utvrđeno je da se popis povećao novopronađenim glagoljskim kodeksima te se krenulo prema drugom prerađenom i dopunjenom izdanju, koje je izdano 2015. godine.¹⁴ Knjiga je završena uz pomoć časne sestre milosrdnice Blage Bunčuge. U knjizi je obuhvaćen 541 glagoljski kodeks u 72 župe, dakle dodano je novih 159 kodeksa.

Najviše kodeksa je preuzeto s popisa don Vladislava Cvitanovića, 210 jedinica, od Filipija 16, Strgačića 27, a Vlasanovića 11 kodeksa. Ukupno su ta četvorica glagoljaša popisala 264 kodeksa. Pavao Kero preuzeo je i šest bibliografskih jedinica od Blaža Jurišića, deset od Nede Grbina te 64 bibliografskih jedinica od Štefanića.¹⁵ Utvrđeno je da je od prvih popisa koje su radili Vladislav Cvitanović, Amos Rube Filipi, Ante Strgačić, Petar Vlasanović i Blaž Jurišić zagubljeno 34 kodeksa.

Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae

Nakon objave prvog izdanja *Popisa glagoljskih kodeksa*, a na temelju ranije zamisli akademika Petriciolija,¹⁶ rađa se ideja da se počinju objavljivati pojedinačni kodeksi u posebnoj biblioteci, koja je na prijedlog don Pavla Galića nazvana *Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae*. Prva knjiga niza izlazi već početkom 2010. godine. Prve tri objavljene knjige bile su baš one bibinjske matične knjige koje je Pavao Kero transliterirao tijekom Domovinskog rata.¹⁷ Korekciju transliteracije, raščlambu matica (prvi, uvodni članak knjige), kao i popise imena, mjesta i manje poznatih riječi napravila je Grozdana Franov-Živković. Pavao Kero nakon druge knjige dodao je članak o svećenicima glagoljašima koji se spominju u prikazanoj matici.

Do smrti don Pavla Kera 14. prosinca 2018. iz tiska je izašlo 31 knjiga u 24 volumena, a jedna je objavljena nakon njegove smrti (knjiga br. 32 u volumenu XXV).

Objavljeno je u njima 44 matične knjige (15 knjige krštenih, 13 vjenčanih i 16 umrlih), jedna knjiga krizmanih, jedna knjiga duša, 8 knjiga bratovština (*madrikula*), dvije knjige računa (*kvaterani*), jedna glagoljska knjiga godova

¹⁴ P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, Zadar, 2015.

¹⁵ Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I i II. dio, JAZU, Zagreb, 1969., 1970.

¹⁶ Pavao KERO, Ivo Petricioli, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 5, Zadar, 2017., 72 – 73.

¹⁷ AZDN, *Glagoljska Matica umrlih župe sv. Roka u Bibinjama 1713. – 1825.*, *Glagoljska Matica vjenčanih župe sv. Roka u Bibinjama 1714. – 1825.*, *Glagoljska Matica krštenih župe sv. Roka u Bibinjama 1713. – 1825.*

i jedna u prijepisu iz latinice bez faksimila, jedan popis misa i dva zbornika tekstova. Ukupno 61 glagoljski kodeks. Obuhvaćena su sljedeća mjesta: Olib, Kali, Polača, Tinj – Bubnjane, Bibinje, Biograd, Radošinovci, Grusi – Briševo, Tkon, Kukljica, Pašman, Mali Iž i Ljubač. Božava, Rava, Vrsi, Sukošan i Diklo.

Dvadeset četiri knjige sastavljene su po istom metodološkom obrascu tako da se svaka knjiga sastoji od predgovora, članka u kojem se analizira glagoljski rukopis (ili više njih), članka o svećenicima glagoljašima koji se pojavljuju u rukopisu, faksimila rukopisa, transliteracije te više kazala (imena i prezimena, mjesta, nepoznatih riječi). Izdavač je od 2008. do 2015. godine bila Stalna izložba crkvene umjetnosti (urednik Pavao Kero), a od 2015. godine Stalna izložba crkvene umjetnosti i Sveučilište u Zadru (urednici Pavao Kero i Josip Faričić). Na četiri ravske knjige kao urednik se pridružuje sestra Blaga Bunčuga, a na dvije knjige Berčićeva zbornika Anica Nazor.

Volumen XIX pod nazivom *Riznica glagoljaške kulture i hrvatske pismenosti otoka Rave* bio je zamišljen kao nastavak zbornika *Otok Rava*, koji je bio tiskan 2008. godine. Urednici knjiga bili su Pavao Kero, Josip Faričić i Blaga Bunčuga. U četiri knjige ovog volumena objavljene su transliteracije i faksimili šest matičnih knjiga, jedne knjige krizmanih, jedne knjige duša, jednog zbornika tekstova, jednog popisa misa, jedne madrikule bratovština i jedne knjige računa (*kvateran*).

Prva knjiga pod nazivom *Glagoljske matične knjige Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije na Ravi, 1613. – 1830.* obrađivala je šest ravske glagoljske matične knjige. Druga knjiga, kao što sam naziv govori, *Glagoljske madrikula bratovštine sv. Roka 1764. – 1892.; Glagoljska kopija iz libra kvaterna 1769. – 1849.*, obrađuje sačuvane ravske knjige bratovština.

Treća knjiga *Fatevićev zbornik duhovnog štiva, 1617.* sastoji se samo od navedenog zbornika te članka Grozdana Franov-Živković „Fatevićev zbornik duhovnog štiva, 1617.“, zatim slijedi faksimil i transliteracija i četvrta knjiga pod nazivom *Svaštice, Miscellanea*.

Godine 2014. dr. sc. Svetlana Olegovna Vialova¹⁸ i akademkinja Anica Nazor posjetile su Stalnu izložbu crkvene umjetnosti i pri tome s don Pavlom Kerom dogovorile objavljivanje Berčićeva zbornika u nizu *Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae*. U svibnju 2015. Pavao Kero odlazi u Petrograd te s ravnateljem Ruske nacionalne knjižnice potpisuje ugovor o tiskanju reprinta *Glagoljskog zbornika iz XV. st. – Zbirka Ivana Berčića, f. 67, Berč. Br. 5.* Riječ je o

¹⁸ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, In memoriam Svetlana Olegovna Vialova, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 3, Zadar, 2015., 57, 58.

jednom od bolje sačuvanih glagoljskih zbornika koji se nalazi u Berčićevu fondu te knjižnice.¹⁹

Ovaj volumen sastoji se od dvije knjige koje su drukčijeg formata od svih ostalih knjiga ovog niza te prate veličinu originalnog zbornika. U jednome se nalazi faksimil zbornika, a druga knjiga sastoji se od predgovora akademkinje Anice Nazor na hrvatskom i ruskom jeziku, uvoda na hrvatskom i ruskom jeziku koji je napisala Svetlana Vialova, sadržaja zbornika i napomene o transliteraciji na hrvatskom i ruskom jeziku te transliteriranog teksta.²⁰ Popis objavljenih izdanja iz niza *Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae* naveden je u bibliografiji Pavla Kera na kraju članka.

OSTALE AKTIVNOSTI DON PAVLA KERA KAO GLAGOLJAŠA

Na poticaj don Vladislava Cvitanovića, 1972. godine Pavao Kero počeo je obilaziti župe tražeći kodekse i dokumente pisane uglavnom kurzivnom glagoljicom i pri tome je pronašao oko 90 novih kodeksa koji do tada nisu bili poznati i tako iz župa spasio i obnovio veliki broj glagoljskih kodeksa i dokumenata.²¹

Sakupljene kodekse popisao je te napravio kodikološku analizu istih i objavio u *Popisu glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, osim toga dao je napraviti (izraditi, isklesati) deset natpisa na glagoljici po raznim župama zadarske nadbiskupije, posebno treba istaknuti nekoliko novoisklesanih natpisa u Bibinjama, od kojih je jedan na kući njegove obitelji.²²

¹⁹ Don Ivan Berčić, akademik, Zadrani (rođ. u Ugljanu na otoku Ugljanu), bio je jedan od najistaknutijih proučavatelja glagoljice i glagoljske baštine u Hrvatskoj. Berčićeva ostavština najvećim je dijelom od 1872. pohranjena u Ruskoj nacionalnoj knjižnici u Sankt-Peterburgu, jednim dijelom u Arhivu HAZU u Zagrebu, a dio ostavštine nalazi se u franjevačkom samostanu Sv. Marije na Glavotoku i u Znanstvenoj knjižnici u Zadru. Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Sveučilište u Zadru – Odjel za kroatistiku i Odjel za rusistiku, Zadarska nadbiskupija, Ruska akademija znanosti – Institut za lingvistička istraživanja (Sankt-Peterburg) i Ruska nacionalna knjižnica (Sankt-Peterburg) 26. listopada 2018. u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Zadru održali su Međunarodni znanstveni skup *Ivan Berčić (1824. – 1870.) – život i djelo* i u pripremi je zbornik s navedenog skupa.

²⁰ Sveučilište u Zadru i Stalna izložba glagoljice upriličili su predstavljanje Glagoljskog zbornika iz XV. stoljeća iz Ruske nacionalne knjižnice u Sankt Peterburgu. Predstavljajući su bili mons. dr. sc. Pavao Kero, akademkinja Anica Nazor, prof. dr. sc. Miljenko Žagar; Aktivnosti Udruge glagoljaša Zadar, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 6, Zadar, 2018., 60 – 63.

²¹ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Don Pavao Kero, počasni član Društva prijatelja glagoljice, biografija, časopis *Baščina*, glasilo Društva prijatelja glagoljice, br. 15., Zagreb, 2014., 58 – 59.

²² P. KERO, Glagoljica u slici, Noviji glagoljski natpisi uklesani u kamen, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 2, Zadar, 2014., 21 – 24.

Ističemo njegova istraživanja svećenika glagoljaša od 15. stoljeća do danas, kao nastavak na Cvitanovićev rad.²³ Tako nastaje *Grada za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji* (u rukopisu) s nekoliko tisuća biografija.²⁴

Pavao Kero bio je jedan od pokretača Sabora glagoljaša *Slovo rogovsko*. Godine 2010. se u uredu Pavla Kera u Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti pojavljuje Danijela Deković, s idejom o organizaciji manifestacije pod nazivom Sabor glagoljaša *Slovo rogovsko*.²⁵ Pavao Kero odmah se pridružuje inicijativi i sudjeluje u organizacijskom odboru sabora do svoje smrti. Na saborima je sudjelovao s predavanjima, predstavljanjima knjiga i izložbama.²⁶ Između ostalog je godine 2012. potaknuo stalni postav Izložbe glagoljice u SICU-u na Trećem saboru glagoljaša na temelju zamisli profesora Ive Petriciolija,²⁷ te više različitih izložbi, između ostalog Izložbu glagoljskih matičnih knjiga povodom 450. obljetnice vođenja matičnih knjiga (od travnja 2013.)²⁸ te izložbu „Novi glagoljski natpisi

²³ HR-AZDN-29, Fond Vladislav Cvitanović 1918/1968.; V. CVITANOVIĆ, Prilog poznavanju kulturne povijesti na zadarskom području (Glagoljaši od XV. stoljeća do danas), *Radovi Instituta za povijesne znanosti JAZU u Zadru*, 1960, 6-7, 201 – 235; V. CVITANOVIĆ, Prilog poznavanju kulturne povijesti na zadarskom području (Glagoljaši od IX. stoljeća do danas), *Radovi Instituta za povijesne znanosti JAZU u Zadru*, 1963, 10, 309 – 345.

²⁴ Pavao KERO, *Grada za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji* (u rukopisu).

²⁵ Sabor glagoljaša nastao je u suradnji Male škole glagoljice iz OŠ Sv. Filip i Jakov i njezine voditeljice Danijele Deković, prof., s pokojnim Darkom Dekovićem, prof., a uz pomoć Klare Eškinje, direktorice Turističke zajednice Sv. Filip i Jakov. Nakon njihove inicijative organizaciji Sabora priključili su se i ostali glagoljaši zadarskog područja, između ostalima i don Pavao Kero.

²⁶ Danijela DEKOVIĆ, Četvrti sabor malih glagoljaša, *Glasilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko* br. 2, Zadar, 2014., 25 – 27; Događanja u organizaciji Udruge glagoljaša Zadar od 11. 9. 2013. do 11. 9. 2014.; *Glasilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko* br. 2, Zadar, 2014., 62, 63; Danijela DEKOVIĆ, Pet godina sabora malih glagoljaša, *Glasilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko* br. 3, Zadar, 2015., 30 – 35; Aktivnosti Udruge glagoljaša Zadar od 12. 9. 2014. do 31. 7. 2015., *Glasilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko* br. 3, Zadar, 2015., 60, 61; Danijela DEKOVIĆ, Šesti sabor glagoljaša Slovo rogovsko, *Glasilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko* br. 4, Zadar, 2016., 46 – 48; Aktivnosti Udruge glagoljaša Zadar od 31. 7. 2015. do 31. 7. 2016., *Glasilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko* br. 4, Zadar, 2016., 60 – 63; Danijela DEKOVIĆ, 7. sabor glagoljaša Slovo rogovsko, *Glasilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko* br. 5, Zadar, 2017., 56, 57; Aktivnosti Udruge glagoljaša Zadar od 1. kolovoza 2016. do 3. kolovoza 2017., *Glasilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko* br. 5, Zadar, 2017., 76 – 79; Danijela DEKOVIĆ, Udruga glagoljaša Zadar – naša događanja, *Glasilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko* br. 6, Zadar, 2018., 57 – 60; Aktivnosti Udruge glagoljaša Zadar od 4. kolovoza 2017. do 31. kolovoza 2018., *Glasilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko* br. 6, Zadar, 2018., 60 – 63;

²⁷ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Stalna izložba glagoljice na zadarskom području, *Baščina*, glasilo Društva prijatelja glagoljice, Zagreb, br. 13, siječanj 2013., 30 – 33; Danijela DEKOVIĆ, Pet godina sabora malih glagoljaša, *Glasilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko* br. 3, Zadar, 2015., 30 – 35; Pavao KERO, Ivo Petricioli, 72 – 73.

²⁸ Kristijan JURAN, Izložba u zadarskoj Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti povodom 450. obljetnice vođenja matičnih knjiga, *Glasilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko* br. 1, Zadar, 2013., 41 – 42; Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Bogati glagoljski programi, Dani Zadarske županije, Zadar, travanj 2013., *Baščina*, glasilo Društva prijatelja glagoljice, Zagreb, br. 14, listopad 2013., 26, 27.

u Zavičajnom muzeju Biograd n/m“ u rujnu 2013., koju je pripremio s Darijem Tikulinom.²⁹

Još 2005. godine dobio je ideju da oko sebe skupi sve osobe koje se zanimaju za glagoljicu sa zadarskog područja pa ih je i popisao. Međutim, tek na drugom Saboru odlučeno je pristupiti osnivanju Udruge glagoljaša zadarskog kraja. Udruga je osnovana nekoliko mjeseci kasnije, 22. prosinca 2011.³⁰ Don Pavao Kero postaje član Suda časti. Od 2003. godine Udruga počinje izdavati svoje glasilo pod nazivom *Slovo rogovsko*, don Pavao Kero postaje član uredništva glasila i u svakom broju sudjeluje barem s jednim člankom. O tome više u njegovoj bibliografiji na kraju ovog članka.

Sudjeluje na ostalim manifestacijama koje organizira Udruga kao što je npr. Svečanost ponovnog postavljanja ploče s natpisom u crkvi Gospe od Zdravlja o događaju iz 1752. godine., koja se organizira od 2014. godine.³¹

U sklopu projekta *Hrvatska glagoljaška baština*, koji su organizirali Društvo prijatelja glagoljice i Nadbiskupski pastoralni institut, 7. listopada 2014. u Zagrebu sudjelovao je na predavanju „Slovo rogovsko – glasilo Udruge glagoljaša Zadar“ te 12. studenoga 2014. na istom projektu s temom „Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae i Demografica et glagolitica Sibencicensia“.³²

²⁹ Danijela DEKOVIĆ, Četvrti sabor malih glagoljaša, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 2, Zadar, 2014., 25 – 27; Događanja u organizaciji Udruge glagoljaša Zadar od 11. 9. 2013. do 11. 9. 2014.; Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 2, Zadar, 2014., 62, 63; Danijela DEKOVIĆ, Pet godina sabora malih glagoljaša, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 3, Zadar, 2015., 30 – 35.

³⁰ Danijela DEKOVIĆ, Pet godina Udruge glagoljaša Zadar, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 3, Zadar, 2015., 55.

³¹ Josip Radoica PINČIĆ, Naša Gospa od Kaštela – Gospa od Zdravlja, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 2, Zadar, 2014., 49 – 51; Događanja u organizaciji Udruge glagoljaša Zadar od 11. 9. 2013. do 11. 9. 2014., Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 2, Zadar, 2014., 62, 63; Aktivnosti Udruge glagoljaša Zadar od 12. 9. 2014. do 31. 7. 2015., Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 3, Zadar, 2015., 60, 61; Aktivnosti Udruge glagoljaša Zadar od 31. 7. 2015. do 31. 7. 2016., Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 4, Zadar, 2016., 60 – 63; Aktivnosti Udruge glagoljaša Zadar od 1. kolovoza 2016. do 3. kolovoza 2017., Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 5, Zadar, 2017., 76 – 79; Danijela DEKOVIĆ, Udruga glagoljaša Zadar – naša događanja, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 6, Zadar, 2018., 57 – 60; Aktivnosti Udruge glagoljaša Zadar od 4. kolovoza 2017. do 31. kolovoza 2018., Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 6, Zadar, 2018., 60 – 63; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Stalna izložba glagoljice na zadarskom području, *Baščina*, glasilo Društva prijatelja glagoljice, Zagreb, br. 13, siječanj 2013., 30 – 33; Danijela DEKOVIĆ, Pet godina sabora malih glagoljaša, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 3, Zadar, 2015., 30 – 35; Pavao KERO, Ivo Petricioli, 72 – 73.

³² Aktivnosti Udruge glagoljaša Zadar od 12. 9. 2014. do 31. 7. 2015., Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 3, Zadar, 2015., 60, 61.

Spremno se odazvao da sudjeluje na projektu *Digitalizacija i istraživanje tekstova zadarsko-šibenskog područja iz razdoblja do kraja 19. st. pisanih glagoljicom, bosančicom i latinicom* Odjela za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru i Vestigia instituta za istraživanje rukopisa sa Sveučilišta u Grazu, Austrija, koji vodi Marijana Tomić.³³

Za svoj cjelokupan rad, a posebno onaj na području glagoljaštva, dobio je brojna priznanja, jedno posebno s naglaskom na njegovo istraživanje glagoljice. Dana 21. veljače 2014. Skupština Društva prijatelja glagoljice mons. dr. sc. Pavla Kera proglašava počasnim članom Društva prijatelja glagoljice.³⁴

Sudjelovao je na dvadesetak znanstvenih skupova, na predavanjima, predstavljanjima knjiga i postavljao izložbe na kojima je prikazivao svoj rad vezan uz glagoljske rukopise. Objavljivao je članke o temama vezanim uz glagoljicu i glagoljaše u mnogim časopisima i zbornicima sa znanstvenih skupova, a bio je i stručni savjetnik na izdanjima knjiga *Bibinjski korijeni* Ivana Šindije te zborniku *Privlačko rodoslovlje*.³⁵ Između ostalog, 20. listopada 2017. sudjelovao je na znanstvenom kolokviju *Svećenici glagoljaši i njihova ostavština*, a 26. listopada 2018. na međunarodnom znanstvenom skupu *Ivan Berčić (1824. – 1870.) – život i djelo*, gdje mu je bilo i posljednje javno predavanje i pojavljivanje u javnosti. Netom nakon skupa, Pavao Kero hospitaliziran je te je ubrzo umro u Svećeničkom domu dana 14. prosinca 2018. godine.

³³ Marijana TOMIĆ, *Digitalizacija i istraživanje tekstova zadarsko-šibenskog područja iz razdoblja do kraja 19. st., pisanih glagoljicom, bosančicom i latinicom*, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 3, Zadar, 2015., 52, 53.

³⁴ Počasni članovi DPG-a su sljedeći: akademik Eduard Hercigonja; dr. Marija s. Agnezija Pantelić (1915. – 2008.); dr. fra Marko Japundžić (1914. – 2000.); akademik Branko Fučić (1920. – 1999.); akademik Anđelko Klobučar (1931. – 2016.); dr. Mile Bogović, biskup gospičko-senjski; g. Svetko Ušalj; dr. fra Anđelko Badurina (1935. – 2013.); dr. fra Izak Špralja; mr. sc. fra Petar Runje (1938. – 2014.); akademkinja Anica Nazor; dr. sc. Dragica Malić; akademik Josip Bratulić; akademik Stjepan Damjanović; prof. dr. Vladimir Čepulić; dr. don Pavao Kero (1940. – 2018.); dr. sc. Milan Mihaljević; dr. sc. Marica Čunčić; Stjepan Bahert, dramski umjetnik; dipl. ing. arh. Mladen Kezele (1946. – 2018.); mr. pharm. Mirjana Vrsalović; dipl. ing. arh. Vlatko Ante Bilić (1935. – 2016.); izv. prof. dr. Julijana Divković Pukšec (1947. – 2017.); mr. sc. Narcisa Potežica; <http://www.croatianhistory.net/glagoljica/pocasni.html>, posjećeno 17. 6. 2019.

³⁵ *Privlačko rodoslovlje*, Zadar – Privlaka, 2011.

BIBLIOGRAFIJA³⁶

1. Svećenik, čovjek vjere, *Vjesnik Zadarske nadbiskupije*, XVIII./1973., br. 3 – 4, 29 – 32.
2. Svetkovina riječi i glazbe, *Branimirova godina*, Nadbiskupski ordinarijat, Zadar, 1980., 145 – 147.
3. Zvona svetog Roka, *Hrvatska bibinjska pjesmarica*, Župni ured sv. Roka, Bibinje, 1999.
4. Mons. dr. Jakov Čuka (1868. – 1928.), *Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima (1901. – 2001.)*, Zbornik u prigodi stoljetnice Papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima, Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima, Rim, 2001., 429 – 443.
5. Rasadište duhovnih zvanja, *Svjedok istine evanđelja*, Zlatni jubilej o. Grge Sikirića 1952. – 2002., Samostan sv. Ivana, Zadar, 2002., 185 – 200.
6. Esposizione permanente d'Arte Sacra a Zara (Croazia), *Musei ecclesiastici e standard museali - analisi ed esperienze*, Catania, Ed. Arca, 2003., 205 – 214.
7. Ivan Šindija, *Bibinjski korijeni*, Matica hrvatska Zadar, Zadar, 2003. (suradnik Pavao Kero)
8. Dva vlastoručna pisma sv. Pija X. biskupu šibenskom Vinku Pulišiću, *Marulić*, XXXVI./2003., 1, 47 – 48.
9. Blaž Karavanić, *Autobiografija seoskog župnika*, Stolni kaptol Sv. Stošije, Zadar, 2004. (Pavao Kero, *Pogovor*, 181 – 183).
10. Blaž Karavanić, *Povijest paškog otoka u osmercu i desetercu*, Stolni kaptol Sv. Stošije, Zadar, 2004. (Pavao Kero, *Proslav*, VII – VIII).
11. Obitelj Španić, Mihovil Španić, Vitez Surić don Stipan vojvoda primorski i durak Alijaga Vranjski, Općina Bibinje, Zadar, 2005., 262 – 269.
12. Blaž Karavanić, *Grada za povijest grada i otoka Paga*, Stolni kaptol Sv. Stošije, Zadar, 2006. (Pavao Kero, *Nakladnikova riječ*, I – IV)
13. Mijo Šimunić Mićelo, *Iz Bibinjske povjesnice dvadesetog stoljeća*, Matica hrvatska Zadar, Zadar, 2006. (Pavao Kero, „Bilješke o nadbiskupima, biskupima, svećenicima, crkvenim zvonima i grobljima“).
14. 125. godina službenog glasila Zadarske nadbiskupije (Vjesnika) 1882. – 2007., *Vjesnik Zadarske nadbiskupije*, 2007., br. 9 – 10, 68 – 70.
15. Župa Rava, *Otok Rava*, zbornik radova, Sveučilište u Zadru i dr., Zadar, 2008., 359 – 379.
16. *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, Stalna izložba crkvene umjetnosti, Zadar, 2008.
17. Svećenici Zadarske nadbiskupije ubijeni i osuđivani od Drugoga svjetskog do Domovinskog rata, *Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata*, zbornik radova sa Znanstvenog skupa održanog 21. studenog 2007. u Zadru, HAZU i dr., Zagreb – Zadar, 2009., 56 – 79.
18. Euharistija u životu oca Ivana Jägera, *Apostol Srca Isusova*, zbornik radova sa simpozija povodom 100. obljetnice rođenja o. Ivana Jägera održanog 6. listopada 2007., Družba sestara Kraljice svijeta, Zagreb, 2009., 19 – 33.

³⁶ Popis napravio don Pavao Kero.

19. *Župa sv. Martina u Dračevcu Ninskom*, Župa sv. Martina, Dračevac Ninski, 2009.
20. *Karavanić, Blaž*, Hrvatski biografski leksikon, Zagreb, 2009., 7, 88.
21. *Zadarska nadbiskupija od 1918. do 1948. godine*, Stolni kaptol Sv. Stošije, Zadar, 2010.
22. *Župa Ist, Otoci Ist i Škarda*, zbornik radova, Sveučilište u Zadru i dr., Zadar, 2010., 303 – 323.
23. *Glagoljska matica umrlih župe sv. Roka u Bibinjama, 1713. – 1825.* (glagoljski tekst transliterirao i predgovor napisao Pavao Kero), Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. I., Stalna izložba crkvene umjetnosti, Zadar, 2010., 1 – 119.
24. Župnici i ostali svećenici koji se spominju u glagoljskoj matici vjenčanih u Bibinjama, 1714. – 1825., *Glagoljska matica vjenčanih župe sv. Roka u Bibinjama, 1714. – 1825.*, prir. Pavao Kero, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. II., Zadar, 2010., XXV – XXXIX.
25. *Glagoljska matica vjenčanih župe sv. Roka u Bibinjama, 1714. – 1825.* (glagoljski tekst transliterirao Pavao Kero), Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. II., Stalna izložba crkvene umjetnosti, Zadar, 2010., 1 – 46.
26. Župnici i ostali svećenici koji se spominju u matici krštenih župe sv. Roka u Bibinjama, 1713. – 1825., *Glagoljska matica krštenih župe sv. Roka u Bibinjama, 1713. – 1825.* Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. III., Zadar, 2010., XXIX – XLII.
27. *Glagoljska matica krštenih župe sv. Roka u Bibinjama, 1713. – 1825.* (glagoljski tekst transliterirao Pavao Kero), Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. III., Stalna izložba crkvene umjetnosti, Zadar, 2010., 1 – 150.
28. Don Vladislav Cvitanović – proučavatelj glagoljice, *Zadarska smotra*, LX./2011., 2 – 3, 45 – 61.
29. *Pet glagoljskih matica krštenih župe Uznesenja BDM na Olibu, 1565. – 1668.*, (glagoljski tekst transliterirao Pavao Kero), Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. IV/1, Stalna izložba crkvene umjetnosti, Zadar, 2011., 1 – 94.
30. Župnici i ostali svećenici koji se spominju u maticama krštenih na Olibu, 1565. – 1668., *Pet glagoljskih matica krštenih župe Uznesenja BDM na Olibu, 1565. – 1668.* Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. IV/1, Zadar, 2011., XXI – XXVII.
31. *Tri glagoljske umrlih župe Uznesenja BDM na Olibu, 1613. – 1771.* (glagoljski tekst transliterirao Pavao Kero), Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. V., Stalna izložba crkvene umjetnosti, Zadar, 2011., 1 – 98.
32. Župnici i ostali svećenici koji se spominju u maticama umrlih na Olibu, 1613. – 1771., *Tri glagoljske umrlih župe Uznesenja BDM na Olibu, 1613. – 1771.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. V., Zadar, 2011., XIX – XXVIII.
33. Četiri glagoljske matice vjenčanih župe Uznesenja BDM na Olibu, 1566. – 1681., (glagoljski tekst transliterirao Pavao Kero), Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. VI./1, Stalna izložba crkvene umjetnosti, Zadar, 2011., 1 – 65.
34. Župnici i ostali svećenici koji se spominju u maticama vjenčanih na Olibu, 1566. – 1681., Četiri glagoljske matice vjenčanih župe Uznesenja BDM na Olibu,

1566. – 1681., Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. VI./1, Zadar, 2011., XIX – XXIV.
35. Gregorio Zarbarini, *Razmišljanje o crkvenoj glazbi* (preveo Pavao Kero), Zadar, nakl. Pavao Galić, Zadar, 2011., 1 – 6.
36. Carlo Federico Bianchi, *Kršćanski Zadar*, sv. II., (prev. V. Žigo), Zadar, 2011., (Pavao Kero: *Bilješka o piscu*, 589 – 590.)
37. *Sjećanja na rimsko školovanje (1963. – 1970.)*, umnoženo kao rukopis u 10 primjeraka, str. 40, Zadar, 2011.
38. *Glagoljska matica krštenih župe Uznesenja BDM na Olibu, 1743. – 1805.* (glagoljski tekst transliterirao Pavao Kero), Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. IV./2, Stalna izložba crkvene umjetnosti, Zadar, 2012., 1 – 154.
39. Župnici i ostali svećenici koji se spominju u matici krštenih na Olibu, 1743. – 1805., *Glagoljska matica krštenih župe Uznesenja BDM na Olibu, 1743. – 1805.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. IV/2, Zadar, 2012., XVII – XXVI.
40. *Glagoljska matica vjenčanih župe Uznesenja BDM na Olibu, 1730. – 1821.* (glagoljski tekst transliterirao Pavao Kero), Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. VI./2, Stalna izložba crkvene umjetnosti, Zadar, 2012., 1 – 74.
41. Župnici i ostali svećenici koji se spominju u matici vjenčanih na Olibu, 1730. – 1821., *Glagoljska matica vjenčanih župe Uznesenja BDM na Olibu, 1730. – 1821.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. VI./2, 2012., XVII – XXII.
42. Župnici i ostali svećenici koji se spominju u biogradskoj madrikuli Bratovštine od Uznesenja Blažene Djevice Marije, 1720. – 1841., *Biogradska glagoljska madrikula Bratovštine od Uznesenja Blažene Djevice Marije, 1720. – 1841.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. VII., prir. Pavao Kero, Zadar, 2012. XVII – LIV.
43. Svećenici koji se spominju u glagoljskoj madrikuli Bratovštine sv. Petra i sv. Ivana Krstitelja u Tinju i Bubnjanima, 1723. – 1767., *Glagoljska madrikula Bratovštine sv. Petra i sv. Ivana Krstitelja u Tinju i Bubnjanima, 1723. – 1767.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. VIII., prir. Pavao Kero, Zadar, 2012., XIII – XVII.
44. Župnici i ostali svećenici koji se spominju u matici vjenčanih župe sv. Lovre u Kalima, 1623. – 1711., *Glagoljska matica vjenčanih, 1623. – 1711.*, *Glagoljska matica umrlih, 1698. – 1723.* župe sv. Lovre u Kalima, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. IX., prir. Pavao Kero, Zadar, 2012., XXI – XXV.
45. Župnici i ostali svećenici koji se spominju u matici umrlih župe sv. Lovre u Kalima, 1698. – 1753., *Glagoljska matica vjenčanih, 1623. – 1711.*, *Glagoljska matica umrlih, 1698. – 1723.* župe sv. Lovre u Kalima, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. IX., prir. Pavao Kero, Zadar, 2012., XIII* – XVIII*.
46. Svećenici koji se spominju u madrikuli Bratovštine Blažene Gospe od Začeca u Bibinjama, 1710. – 1892., *Glagoljični dio madrikule Bratovštine Blažene Gospe od Začeca u Bibinjama, 1710. – 1892.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. X., prir. Pavao Kero, Zadar, 2013. XIX – XXXI.
47. Svećenici koji se spominju u matici krštenih župe sv. Lovre u Kalima, 1683. – 1825., *Glagoljska matica krštenih župe sv. Lovre u Kalima, 1683. – 1825.*, Monumenta

- glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. XI., prir. Pavao Kero, Zadar, 2013., XXIII – XXXIV.
48. Svećenici koji se spominju u madrikuli Bratovštine ss. Kuzme i Damjana u Polači, 1711. – 1808., *Glagoljska madrikula Bratovštine ss. Kuzme i Damjana u Polači, 1711. – 1808.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. XII., prir. Pavao Kero, Zadar, 2013. XVII – XXV.
 49. Svećenici koji se spominju u glagoljskom kvateranu Župe sv. Ante u Radošincima, 1784. – 1795., *Glagoljski kvateran župe sv. Ante u Radošincima*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. XIII., prir. Pavao Kero, Zadar, 2013. XVII – XXI.
 50. Svećenici koji se spominju u maticama krštenih Župe sv. Tome u Tkonu, 1613. – 1821., *Tri glagoljske matice krštenih župe sv. Tome u Tkonu, 1613. – 1821.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. XIV., prir. Pavao Kero, Zadar, 2013. XXV – XXXVIII.
 51. *Župa Kolan, njezini župnici i župna crkva sv. Luke, Kolan, Prošlost i sadašnjost*, Kolan, Općina Kolan, 2013., 51 – 76.
 52. Ubijeni i osuđivani svećenici Zadarske nadbiskupije od Drugoga svjetskog do Domovinskog rata, *Hrvatski mučenici i žrtve iz vremena komunističke vladavine*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 24. i 25. travnja 2012. godine, Glas koncila, Zagreb, 2013., 435 – 458.
 53. Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, Glasilo udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 1, 2013., 34.
 54. Don Vladislav Cvitanović, Glasilo udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 1, 2013., 37 – 40.
 55. *Župa Veli Rat, Veli Rat*, zbornik radova, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2013., 325 – 361.
 56. *Život i djelovanje nadbiskupa Mate Garkovića, Veli Rat*, zbornik radova, Sveučilište u Zadru, 2013., 769 – 785.
 57. O stotoj obljetnici smrti Mate Dujma Dvornika, zadarskog nadbiskupa i metropolite Dalmacije, 1914. – 2014., *Vjesnik Zadarske nadbiskupije*, br. 10. – 12., 2013., 93 – 95.
 58. Svećenici koji se spominju u maticama i u Knjizi godova Župe Gospe od Ružarija u Grusima, 1613. – 1824., *Glagoljska matica krštenih, tri glagoljske matice vjenčanih, knjiga godova župe Gospe od Ružarija u Grusima*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. XV., prir. Pavao Kero, Zadar, 2014., XXV – XXXV.
 59. Svećenici koji se spominju u Matici krštenih Župe Obračanja sv. Pavla u Kukljici, 1731. – 1762. maticama i u Knjizi godova Župe Gospe od Ružarija u Grusima, 1613. – 1824., *Glagoljska matica krštenih Župe obračanja sv. Pavla u Kukljici, 1731. – 1762.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. XVI., prir. Pavao Kero, Zadar, 2014., XVII – XXIII.
 60. Svećenici glagoljaši u biogradskom kraju od 17. do 20. st., *Glagoljica i glagoljaštvo u biogradskom kraju*, Zbornik radova, Biograd-Zadar, 2014., 35 – 93.
 61. Noviji glagoljski natpisi urezani u kamen, Glasilo udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 2, 2014., 22 – 24.
 62. In memoriam: Pavao Galić, Glasilo udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 2, 2014., 61.

63. Zadarski nadbiskup Mate Dujam Dvornik, 1847. – 1914., predavanje na Kolokviju o zadarskom nadbiskupu Mati Dujmu Dvorniku (1847. – 1914.) povodom obilježavanja stote obljetnice njegove smrti u dvorani Sjemeništa Zmajević u Zadru, 27. studenoga 2014.
64. *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, drugo, dotjerano i prošireno izdanje, Zadar, 2015.
65. Župnici i ostali svećenici koji se spominju u maticama umrlih Župe Rođenja B.D. Marije u Pašmanu, 1606. – 1825., *Glagoljske matice umrlih Župe Rođenja B. D. Marije u Pašmanu, 1606. – 1825.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. XVII., ur. Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2015., XXXIII – LII. (Napisao i *Predgovor.*)
66. Župnici i ostali svećenici koji se spominju u Matici vjenčanih Župe Sv. Marije u Malom Ižu, 1765. – 1826., *Glagoljska matica vjenčanih župe Sv. Marije u Malom Ižu, 1765. – 1826.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. XVIII., ur. Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2015., 15 – 25.
67. Put u Petrograd, Glasilo udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 3, 2015., 55 – 56.
68. Župnici i svećenici koji se spominju u glagoljskim kodeksima Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije u Ravi, *Glagoljske matične knjige Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije na Ravi, 1613. – 1830.* (Riznica glagoljaške kulture i hrvatske pismenosti otoka Rave), Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. XIX./1, ur. Blaga Bunčuga, Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2016., 23 – 42.
69. Svećenici koji se spominju u Madrikuli Bratovštine sv. Josipa u Ljupču, 1776. – 1818., *Glagoljska madrikula Bratovštine sv. Josipa Župe svetog Martina u Ljupču, 1776. – 1818.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. XXI., ur. Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2016., 19 – 45.
70. Župa Novigrad, *Novigrad nekad i sad*, zbornik radova, Sveučilište u Zadru i dr., Zadar, 2016., 360 – 379.
71. Prošlost župe Vir, *Otok Vir*, zbornik radova, Sveučilište u Zadru i Općina Vir, Zadar, 2016., 295 – 318.
72. Župa Zemunik, *Zemunik u prostoru i vremenu*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 25. kolovoza 2014., Sveučilište u Zadru i dr., Zadar, 2016., 336 – 359.
73. Župnici i poslužitelji župa polačkoga kraja, Zbornik radova sa znanstvenog skupa *Polačko područje u prošlosti i sadašnjosti* održanog u Polači 7. svibnja 2016. (u pripremi za tisak) 2017.
74. Svećenici koji se spominju u maticama umrlih Župe sv. Nikole u Božavi (Božava, Soline, Veli Rat), 1731. – 1832., *Glagoljske matice umrlih Župe sv. Nikole u Božavi, 1731. – 1832.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. XXII., (ur. Pavao Kero i Josip Faričić), Zadar, 2017., 13 – 32.
75. Župa Vrana, *Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti*, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Biogradu 25. travnja 2014., Matica Hrvatska i Općina Pakoštane, Zadar, 2017., 207 – 238.
76. Župa Kali, *Kali*, zbornik radova, Sveučilište u Zadru i dr., Zadar, 2017., 347 – 401.
77. Župnici i poslužitelji Župe sv. Martina u Ljupču, *Župa Ljubač – zrcalo povijesnih i geografskih mijena u sjeverozapadnom dijelu Ravnih Kotara*, Sveučilište u Zadru i Župa sv. Martina Ljubač, Zadar, 2017., 256 – 259.

78. Libar od intrade iz Samostana sv. Frane na Rabu, 1753. – 1820., Glasilo udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 5, 2017., 4 – 11.
79. In memoriam: Ivo Petricioli, Glasilo udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 5, 2017., 72 – 73.
80. Župnici i ostali svećenici koji se spominju u glagoljskim maticama umrlih Župe sv. Kasijana u Sukošanu, 1608. – 1759., *Glagoljske matice umrlih Župe sv. Kasijana u Sukošanu, 1608. – 1759.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. XXIII./1, ur. Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2018., 27 – 46.
81. Župnici i ostali svećenici koji se spominju u glagoljskim maticama umrlih Župe sv. Kasijana u Sukošanu, 1765. – 1826., *Glagoljske matice umrlih Župe sv. Kasijana u Sukošanu, 1765. – 1826.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. XXIII./2, ur. Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2018., 23 – 35.
82. Mihovil Ćurković, glagoljaš i glazbenik, Glasilo udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 6, 2018., 4 – 6.
83. Don Nikola Kuvač, 1885. – 1943., Glasilo udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 6, 2018., 7 – 10.
84. Grob Ivana Berčića na Gradskom groblju u Zadru, Glasilo udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 6, 2018., 11 – 13.
85. Župa Seline, predavanje na znanstvenom skupu *Starigrad Paklenica* održanom Starigradu Paklenici od 23. do 25. travnja 2018. (zbornik u pripremi za tisak)
86. Župa Starigrad, predavanje na znanstvenom skupu *Starigrad Paklenica* održanom Starigradu Paklenici od 23. do 25. travnja 2018. (zbornik u pripremi za tisak)
87. Župa Tribanj, predavanje na znanstvenom skupu *Starigrad Paklenica* održanom Starigradu Paklenici od 23. do 25. travnja 2018. (zbornik u pripremi za tisak)
88. Župnici Župe sv. Roka u Bibinjama i svećenici rodom iz Bibinja, predavanje održano na znanstvenom skupu u Bibinjama 27. i 28. travnja 2018. (zbornik u pripremi za tisak)
89. Don Nikola Kuvač, 1885. – 1943, predavanje održano na znanstvenom skupu u Bibinjama 27. i 28. travnja 2018. (zbornik u pripremi za tisak)
90. Župnici i kapelani Župe sv. Mihovila u Vrsima, *Glagoljska madrikula Bratovštine Sv. Mihovila u Vrsima, 1700. – 1822.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. XXIV., ur. Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2018., 23 – 40.
91. Župnici Župe Gospe od Ružarija u Diklu, *Glagoljska madrikula Bratovštine Gospe od Lužarija u Diklu, 1768. – 1803.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, vol. XXV., ur. Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2018.

Urednička i nakladnička djelatnost

- Ivo Petricioli, *Katalog Stalne izložbe crkvene umjetnosti*, Zadar, 1980. (Pavao Kero urednik)
- Ivo Petricioli, *1000 godina umjetnosti u Zadru*, Stalna izložba crkvene umjetnosti, Zadar, 1988.
- Roman Jelić, *Popis imena svećenika, redovnika i redovnica u crkvenim maticama Sv. Stošije u Zadru (1569. – 1706.)*, Stalna izložba crkvene umjetnosti, umnoženo kao rukopis u 150 primjeraka, Zadar, 1990.
- Jakov Stipišić, *Inventar dobara Mihovila suknara pok. Petra iz godine 1385.*, Stalna izložba crkvene umjetnosti, Zadar, 2000.
- Ivo Petricioli, *Katalog Stalne izložbe crkvene umjetnosti*, Stalna izložba crkvene umjetnosti, Zadar, 2004.
- Ivo Petricioli, *Stalna izložba crkvene umjetnosti*, Stalna izložba crkvene umjetnosti, Zadar, 2004.
- Petar Dujam Munzani, *Posljednje okružnice*, Stolni kaptol Sv. Stošije, Zadar, 2009. (prir. Pavao Kero i Pavao Galić)

Biblioteka *Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae*

a. Nakladnik: Stalna izložba crkvene umjetnosti

- Vol. I. *Glagoljska matica umrlih župe sv. Roka u Bibinjama, 1713. – 1825.*, prir. Pavao Kero, Zadar, 2010.
- Vol. II. *Glagoljska matica vjenčanih župe sv. Roka u Bibinjama, 1714. – 1825.*, prir. Pavao Kero, Zadar, 2010.
- Vol. III. *Glagoljska matica krštenih župe sv. Roka u Bibinjama, 1713. – 1825.*, prir. Pavao Kero, Zadar, 2010.
- Vol. IV./1 *Pet glagoljskih matica krštenih župe Uznesenja BDM na Olibu, 1565. – 1668.*, prir. Pavao Kero, Zadar, 2011.
- Vol. IV./2 *Glagoljska matica krštenih župe Uznesenja BDM na Olibu, 1743. – 1805.*, prir. Pavao Kero, Zadar, 2012.
- Vol. V. *Tri glagoljske matice umrlih župe Uznesenja BDM na Olibu, 1613. – 1771.*, prir. Pavao Kero, Zadar, 2011.
- Vol. VI./1 *Četiri glagoljske matice vjenčanih župe Uznesenja BDM na Olibu, 1566. – 1681.*, prir. Pavao Kero, Zadar, 2011.
- Vol. VI./2 *Glagoljska matica vjenčanih župe Uznesenja BDM na Olibu, 1730. – 1821.*, prir. Pavao Kero, Zadar, 2012.
- Vol. VII. *Biogradska glagoljska madrikula Bratovštine od Uznesenja Blažene Djevice Marije, 1720. – 1841.*, prir. Pavao Kero, Zadar, 2012.
- Vol. VIII. *Glagoljska madrikula Bratovštine sv. Petra i sv. Ivana Krstitelja u Tinju i Bujanjima, 1723. – 1767.*, prir. Pavao Kero, Zadar, 2012.
- Vol. IX. *Glagoljska matica vjenčanih, 1623. – 1711., Glagoljska matica umrlih, 1698. – 1723. župe sv. Lovre u Kalima*, prir. Pavao Kero, Zadar, 2012.

- Vol. X. *Glagoljični dio madrikule Bratovštine Blažene Gospe od Začeca u Bibinjama, 1710. – 1892.*, prir. Pavao Kero, Zadar, 2013.
- Vol. XI. *Glagoljska matica krštenih župe sv. Lovre u Kalima, 1683. – 1825.*, prir. Pavao Kero, Zadar, 2013.
- Vol. XII. *Glagoljska madrikula Bratovštine ss. Kuzme i Damjana u Polači, 1711. – 1808.*, prir. Pavao Kero, Zadar, 2013.
- Vol. XIII. *Glagoljski kvateran župe sv. Ante u Radošinovicima*, prir. Pavao Kero, Zadar, 2013.
- Vol. XIV. *Tri glagoljske matice krštenih župe sv. Tome u Tkonu, 1613. – 1821.*, prir. Pavao Kero, Zadar, 2013.
- Vol. XV. *Glagoljska matica krštenih, tri glagoljske matice vjenčanih, knjiga godova župe Gospe od Ružarija u Grusima*, prir. Pavao Kero, Zadar, 2014.
- Vol. XVI. *Glagoljska matica krštenih Župe obraćenja sv. Pavla u Kukljici, 1731. – 1762.*, prir. Pavao Kero, Zadar, 2014.

b. Nakladnici: Stalna izložba crkvene umjetnosti i Sveučilište u Zadru

- Vol. XVII. *Glagoljske matice umrlih Župe Rođenja B. D. Marije u Pašmanu, 1606. – 1825.* ur. Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2015.
- Vol. XVIII. *Glagoljska matica vjenčanih župe Sv. Marije u Malom Ižu, 1765. – 1826.*, ur. Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2015.
- Vol. XIX./1 *Glagoljske matične knjige Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije na Ravi, 1613. – 1830.* (Riznica glagoljaške kulture i hrvatske pismenosti otoka Rave), ur. Blaga Bunčuga, Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2016.
- Vol. XIX./2 *Glagoljska madrikula Bratovštine sv. Roka, 1763. – 1892.; Glagoljska kopija iz Libra kvaterna, 1769. – 1849.* (Riznica glagoljaške kulture i hrvatske pismenosti otoka Rave), ur. Blaga Bunčuga, Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2016.
- Vol. XIX./3 *Fatevićev zbornik duhovnog štiva, 1617.* (Riznica glagoljaške kulture i hrvatske pismenosti otoka Rave), ur. Blaga Bunčuga, Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2016.
- Vol. XIX./4 *Svaštice / Miscellania* (Riznica glagoljaške kulture i hrvatske pismenosti otoka Rave), ur. Blaga Bunčuga, Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2016.
- Vol. XX. *Glagoljski zbornik XV. st.*, Zbirka Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj knjižnici u St. Peterburgu, urednica: akademkinja Anica Nazor, Zadar, 2016.
- Vol. XXI. *Glagoljska madrikula Bratovštine sv. Josipa Župe svetog Martina u Ljupču, 1776. – 1818.*, ur. Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2016.
- Vol. XXII. *Glagoljske matice umrlih Župe sv. Nikole u Božavi, 1731. – 1832.*, ur. Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2017.
- Vol. XXIII./1 *Glagoljske matice umrlih Župe sv. Kasijana u Sukošanu, 1608. – 1759.*, ur. Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2018.
- Vol. XXIII./2 *Glagoljske matice umrlih Župe sv. Kasijana u Sukošanu, 1765. – 1826.*, ur. Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2018.

- Vol. XXIV. *Glagoljska madrikula Bratovštine Sv. Mihovila u Vrsima, 1700. – 1822.*, ur. Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2018.
- Vol. XXV. *Glagoljska madrikula Bratovštine Gospe od Lužarija u Diklu, 1768. – 1803.*, ur. Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2018.

IZVORI:

Arhiv Zadarske nadbiskupije

Ostavština don Pavla Kera

Glagoljska Matica umrlih župe sv. Roka u Bibinjama 1713. – 1825., Glagoljska Matica vjenčanih župe sv. Roka u Bibinjama 1714. – 1825., Glagoljska Matica krštenih župe sv. Roka u Bibinjama 1713. – 1825.

Fond Vladislav Cvitanović 1918/1968.

LITERATURA:

- Mihovil BOLONIĆ, O transkripciji glagoljskih obrednih knjiga, *Croatica Christiana periodica*, Vol. 5, No. 8, 1981., 36 – 51.
- Vladislav CVITANOVIĆ, Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji, *Starine*, 42, Zagreb, 1949., 349 – 370.
- Vladislav CVITANOVIĆ, Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji, *Starine*, 43, Zagreb, 1951., 259 – 270.
- Vladislav CVITANOVIĆ, Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji, *Starine*, 47, Zagreb, 1957., 197 – 221.
- Vladislav CVITANOVIĆ, Prilog poznavanju kulturne povijesti na zadarskom području (Glagoljaši od XV. stoljeća do danas)”, *Radovi Instituta za povijesne znanosti JAZU u Zadru*, 1960, 6-7, 201 – 235;
- Vladislav CVITANOVIĆ, Prilog poznavanju kulturne povijesti na zadarskom području (Glagoljaši od IX. stoljeća do danas)”, *Radovi Instituta za povijesne znanosti JAZU u Zadru*, 1963, 10, 309 – 345.
- Danijela DEKOVIĆ, Četvrti sabor malih glagoljaša, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 2, Zadar, 2014., 25 – 27.
- Danijela DEKOVIĆ, Pet godina sabora malih glagoljaša, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 3, Zadar, 2015., 30 – 35.
- Danijela DEKOVIĆ, Šesti sabor glagoljaša Slovo rogovsko, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 4, Zadar, 2016., 46 – 48.
- Danijela DEKOVIĆ, 7. sabor glagoljaša Slovo rogovsko, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 5, Zadar, 2017., 56, 57.
- Danijela DEKOVIĆ, Udruga glagoljaša Zadar – naša događanja, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 6, Zadar, 2018., 57 – 60.
- Danijela DEKOVIĆ, Pet godina Udruge glagoljaša Zadar, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 3, Zadar, 2015., 55.

- Amos Rube FILIPI, Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji, *Starine*, 43, Zagreb, 1951., 271 – 279.
- Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Don Pavao Kero, počasni član Društva prijatelja glagoljice, biografija, *Baščina*, glasilo Društva prijatelja glagoljice, Zagreb, br. 15, listopad 2014., 58 – 59.
- Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Iz ostavštine Nede Grbina, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 1 za 2013. godinu, 43.
- Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Iz ostavštine Nede Grbina, Dvadeset godina od smrti Nede Grbina (5.2.1928.-21.1.1999.), Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 7., Zadar, 2019., 45 – 47.
- Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, In memoriam Svetlana Olegovna Vialova, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 3, Zadar, 2015., 57, 58.
- Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Stalna izložba glagoljice na zadarskom području, *Baščina*, glasilo Društva prijatelja glagoljice, Zagreb, br. 13, siječanj 2013., 30 – 33.
- Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Bogati glagoljaški programi, Dani Zadarske županije, Zadar, travanj 2013., *Baščina*, glasilo Društva prijatelja glagoljice, Zagreb, br. 14, listopad 2013., 26, 27.
- Nedo GRBIN, Glagoljski spomenici na zadarskom području, *Iskoni be slovo*, Zbornik radova o glagoljici, glagoljašima zadarskog kraja i crkvi svetog Ivana Krstitelja, Zagreb, 2001., 112 – 126.
- Kristijan JURAN, Izložba u zadarskoj Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti povodom 450. obljetnice vođenja matičnih knjiga, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 1, Zadar, 2013., 41 – 42;
- Blaž JURIŠIĆ, Glagoljski spomenici otoka Vrgade, *Rad JAZU*, 327, Zagreb, 1962., 85 – 185.
- Pavao KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, Zadar, 2008., 1. izdanje.
- Pavao KERO, *Popis glagoljskih kodeksa zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, Zadar, 2015.
- Pavao KERO, Don Vladislav Cvitanović – proučavatelj glagoljice, *Zadarska smotra*, LX./2011., 2 – 3, 45 – 61.
- Pavao KERO, Don Vladislav Cvitanović, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 1 za 2013. godinu, 37 – 40.
- Pavao KERO, Svećenici glagoljaši sa zadarskog područja u 20. stoljeću, ovaj Zbornik
- Pavao KERO, *Grada za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji* (u rukopisu).
- Pavao KERO, Ivo Petricioli, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 5, Zadar, 2017., 72 – 73.
- Pavao KERO, Obitelj Berčić, Zbornik s međunarodnog znanstvenog skupa *Ivan Berčić (1824. – 1870.) - život i djelo* (u pripremi).
- Pavao KERO, Glagoljica u slici, Noviji glagoljski natpisi uklesani u kamen, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 2, Zadar, 2014., 21 – 24.
- Mirna LIPOVAC, Darko ŽUBRINIĆ, Dragutin Parčić – znameniti hrvatski leksikograf i glagoljaš. Životopis s posebnim naglaskom na godine provedene u Zadru i okolici, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 4, godina IV, 2016., 4 – 8.
- Anica NAZOR, In memoriam, Nedo Grbin, *Slovo*, 50, Zagreb, 2000., 205 – 208.
- Josip Radoica PINČIĆ, Naša Gospa od Kaštela – Gospa od Zdravlja, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 2, Zadar, 2014., 49 – 51.

- Andrey N. SOBOLEV, Viacheslav KOZAK, Svetlana Olegovna Vialova (1929. – 2015.) – čuvarica i istraživačica Berčićeve zbirke Nacionalne knjižnice u Sankt-Peterburgu, Zbornik s međunarodnog znanstvenog skupa *Ivan Berčić (1824. – 1870.) – život i djelo* (u pripremi).
- Ante STRGAČIĆ, Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji, *Starine*, 43, Zagreb, 1951., 280 – 287.
- Ivan ŠINDIJA, *Bibinjski korijeni*, Zadar, 2003.
- Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. i II. dio, JAZU, Zagreb, 1969., 1970.
- Marijana TOMIĆ, Digitalizacija i istraživanje tekstova zadarsko-šibenskog područja iz razdoblja do kraja 19. st., pisanih glagoljicom, bosančicom i latinicom, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 3, Zadar, 2015., 52, 53.
- Petar VLASANOVIĆ, Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj nadbiskupiji, *Starine*, 43, Zagreb, 1951., 276 – 279.
- Aktivnosti Udruge glagoljaša Zadar od 12. 9. 2014. do 31. 7. 2015., Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 3, Zadar, 2015., 60, 61.
- Aktivnosti Udruge glagoljaša Zadar od 31. 7. 2015. do 31. 7. 2016., Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 4, Zadar, 2016., 60 – 63.
- Aktivnosti Udruge glagoljaša Zadar od 1. kolovoza 2016. do 3. kolovoza 2017., Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 5, Zadar, 2017., 76 – 79.
- Aktivnosti Udruge glagoljaša Zadar od 4. kolovoza 2017. do 31. kolovoza 2018., Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 6, Zadar, 2018., 60 – 63.
- Događanja u organizaciji Udruge glagoljaša Zadar od 11. 9. 2013. do 11. 9. 2014.; Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 2, Zadar, 2014., 62, 63.
- Počasni članovi DPG-a, <http://www.croatianhistory.net/glagoljica/pocasni.html>, (posjećeno 17. 6. 2019.).
- Privlačko rodoslovlje*, Zadar – Privlaka, 2011.
- Zadar: preminuo mons. dr. Pavao Kero, ravnatelj Stalne izložbe crkvene umjetnosti Zadar, <https://www.zadarskanadbiskupija.hr/?p=30611> (posjećeno 21. 7. 2019.);
- In memoriam: Mons. dr. Pavao Kero, kanonik Stolnog kaptola sv. Stošije u Zadru, <http://www.zadarskanadbiskupija.hr/?p=30649> (posjećeno 21. 7. 2019.);
- KERO, Pavao, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=10274> (posjećeno 21. 7. 2019.).
- Tzv. *Vajsov misal*, tiskan godine 1927., nastao na temelju Parčićeva misala iz 1893. http://www.croatianhistory.net/etf/parcic_misal.html. (posjećeno 11. veljače 2020.).
- Don Pavao Kero proglašen je počasnim članom Društva prijatelja glagoljice na Godišnjoj skupštini Društva održanoj u Zagrebu dne 22. veljače 2014., <http://www.croatianhistory.net/etf/kero.html> (posjećeno 5. 9. 2019.).

PRILOZI

SLIKA 1. Četvrti sabor glagoljaša, Polača, Osnovna škola Franka Lisice, 14. rujna 2013. Predstavljanje glagoljske madrikule iz Polače. Na slici: mons. dr. sc. Pavao Kero i akademkinja Anica Nazor (foto: Tihomir Franov).

SLIKA 2. Zadar, SICU, 23. rujna 2014. Posjet ruske znanstvenice dr. sc. Svetlane Vialove. Na slici: sestra Blaga Bunčuga, mons. dr. sc. Pavao Kero, dr. sc. Grozdana Franov-Živković i dr. sc. Svetlana Vialova (foto: Svetlana Vialova ml.).

SLIKA 3. Don Pavao Kero na znanstvenom kolokviju *Svećenici glagoljaši i njihova ostavština* održanom u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Zadru 20. listopada 2017. (foto: Martina Dubolnić Glavan).

SLIKA 4a i 4b Don Pavao Kero na svom posljednjem javnom nastupu: sudjelovanje na međunarodnom znanstvenom skupu *Ivan Berčić (1824. – 1870.) – život i djelo* održanom u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Zadru 26. listopada 2018. (foto: Martina Dubolnić Glavan).

SLIKA 4b

Tado ORŠOLIĆ

Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ

FATHER PAVAO KERO GLAGOLITIC PRIEST FROM
THE ZADAR ARCHDIOCESE

SUMMARY

The article deals with the life and work of Don Pavao Kero. He was one of the primary initiators of the intensive research, collection and preservation of Glagolitic manuscripts in the Zadar area. Don Vladislav Cvitanović became interested in the Glagolitic script, and in the 1990s, together with Nedo Grbin, he began collecting and reviving the Glagolitic material of the Zadar area. In 2005, along with Grozdan Franov-Živković, he began to sort out the material and transliterate the texts, and with the help of PhD. Pavle Galić prepared the first edition of *Popis glagoljskih kodeksa zadarske nadbiskupije* (*List of the Glagolitic Codes of the Zadar Archdiocese*). He finished the second edition in 2015 with the help of his sister Blaga Bunčuga. After the publication of the first edition of the List of Glagolitic Codes, he came up with an idea of publishing individual Glagolitic documents (mainly registers of births, marriages and deaths and books of brotherhoods), so the first book in the *Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae* series was published in early 2010. Until the death of Don Pavao Kero on December 14, 2018, thirty books had been published, and one was published posthumously. He was one of the initiators of the Glagolitic Assembly Slovo Rogovsko, one of the founders of the Glagolitic Association Zadar and a member of the editorial board of the newspaper Slovo Rogovsko. He participated in about twenty scientific conferences, lectures and book presentations. He also staged exhibitions in which he presented his work related to Glagolitic manuscripts. He published articles on Glagolitic priests and Glagolitic topics in many journals and Proceedings of scientific conferences. Of particular note is his research on Glagolitic priests from the 15th century to the present day.

Keywords: Pavao Kero, Zadar Archdiocese, Glagolitic script, List of Glagolitic codes.

SADRŽAJ / CONTENTS

Predgovor	7
Kristijan JURAN	
SVEĆENICI GLAGOLJAŠI NA PODRUČJU ŠIBENSKE BISKUPIJE U VRIJEME BISKUPA VICENCIJA ARRIGONIJA (1599. – 1626.)	
GLAGOLITIC PRIESTS IN THE AREA OF THE ŠIBENIK DIOCESE DURING THE EPISCOPATE OF VINCENZO ARRIGONI (1599 - 1626)	9
Ivica VIGATO	
GRAFETIČKE POSEBNOSTI RUKOPISA DON FRANIĆA FRTUNIĆA SA SILBE IZ 17. STOLJEĆA	
GRAPHETIC PECULIARITIES OF THE WRITING OF FATHER FRANIĆ FRTUNIĆ FROM SILBA	23
Zdenko DUNDOVIĆ	
USPOREDBA SVAKODNEVNOG ŽIVOTA SVEĆENIKA GLAGOLJAŠA NA OTOCIMA I U ZALEĐU U 18. ST. (ZADARSKA I NINSKA BISKUPIJA)	
THE EVERYDAY LIFE OF GLAGOLITIC PRIESTS IN THE 18 TH CENTURY IN THE DIOCESE OF ZADAR AND NIN (COMPARISON OF LIFE ON THE ISLAND AND IN THE HINTERLAND)	35
Tomislav GALOVIĆ	
DVA POPA GLAGOLJAŠA IZ DUBAŠNICE NA OTOKU KRKU I NJIHOVE ŠKOLE: IVAN KRALJIĆ – SKUTLIĆ I PAVAO MILOVČIĆ – JUROVIĆ	
TWO GLAGOLITIC PRIESTS FROM DUBAŠNICA ON THE ISLAND OF KRK AND THEIR SCHOOLS: IVAN KRALJIĆ – SKUTLIĆ AND PAVAO MILOVČIĆ – JUROVIĆ	57
Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ	
GLAGOLJAŠ DON JURE ČUBANOV (SUTOMIŠĆICA, 1760. – LUKORAN, 1830.)	
FATHER JURE ČUBANOV (SUTOMIŠĆICA, 1760 - LUKORAN, 1830)	87
Mate BOBANOVIĆ	
GLAGOLJAŠKA OSTAVŠTINA DON LUKE JELIĆA	
THE GLAGOLITIC LEGACY OF FATHER LUKA JELIĆ	111

Ante GVERIĆ

**KAD GLAGOLJICA UZROKUJE SUKOB: SLUČAJ DON LOVRE DRAŽIĆA I
NADBISKUPA GRGURA RAJČEVIĆA**

WHEN THE GLAGOLITIC ALPHABET CAUSES CONFLICTS: THE CASE
OF FATHER LOVRO DRAŽIĆ AND ARCHBISHOP GRGUR RAJČEVIĆ 139

Danijela DEKOVIĆ

**GLAGOLJSKA RUKOPISNA GRAĐA DON KAŽIMIRA PERKOVIĆA
POHRANJENA U ZAVIČAJNOM MUZEJU BIOGRAD NA MORU**

GLAGOLITIC MANUSCRIPTS OF DON KAŽIMIR PERKOVIĆ KEPT IN
THE LOCAL MUSEUM IN BIOGRAD NA MORU 151

Izak ŠPRALJA

**TRI SVEĆENIKA GLAGOLJAŠA KOJI SU PRENIJELI GLAGOLJAŠKI
NAPJEV OTČE NAŠ U MISI IZ SVEĆENIČKE PJEVAČKE SLUŽBE U PUČKO
LITURGIJSKO PJEVANJE**

THREE GLAGOLITIC PRIESTS TRANSFERRED A GLAGOLITIC CHANT
FOR OUR FATHER IN MASS FROM THE PRIEST SINGING SERVICE IN
FOLK LITURGICAL SINGING 175

Pavao KERO

SVEĆENICI GLAGOLJAŠI SA ZADARSKOG PODRUČJA U 20. STOLJEĆU

GLAGOLITIC PRIESTS FROM THE ZADAR AREA IN THE 20TH CENTURY 185

Marijana TOMIĆ

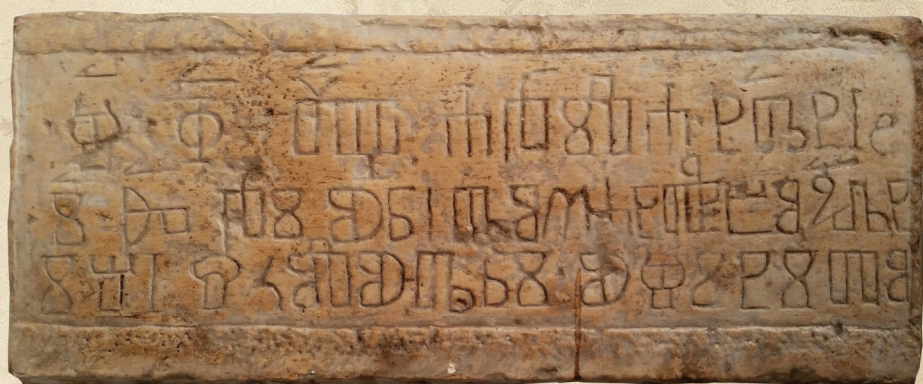
**IZVORI PODATAKA O ZADARSKIM SVEĆENICIMA GLAGOLJAŠIMA,
NJIHOVO POVEZIVANJE I VIDLJIVOST KROZ PORTAL PISANA BAŠTINA I
LEKSIKON PISANE BAŠTINE**

SOURCES OF DATA ON ZADAR GLAGOLITIC PRIESTS AND THEIR
VISIBILITY THROUGH THE *WRITTEN HERITAGE* PORTAL 207

Tado ORŠOLIĆ i Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ

DON PAVAO KERO, GLAGOLJAŠ ZADARSKE NADBISKUPIJE

FATHER PAVAO KERO GLAGOLITIC PRIEST FROM THE ZADAR ARCHDIOCESE 229

9 789533 473345

CIJENA 100,00 kn

ISBN 978-953-347-334-5